Lei 12

VALERIA GUȚU
ROMALO

MORFOLOGIE STRUCTURALĂ A LIMBII ROMÂNE

EDITURA ACADEMIEI
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

d. clinica

VALERIA GUȚU ROMALO

MORFOLOGIE STRUCTURALĂ A LIMBII ROMÂNE

(SUBSTANTIV, ADJECTIV, VERB)

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
BUCUREȘTI — 1968

Coperta de: *Negrescu Dumitru*

INTRODUCERE

0.0. Progresul cunoştinţelor într-un anumit domeniu, evoluţia concepţiilor şi a metodelor de cercetare au drept consecinţă inevitabilă modificarea terminologiei unei discipline ştiinţifice, modificare care se realizează prin abandonarea unor termeni şi introducerea altora, precum şi prin evoluţia semantică a cuvintelor.

Modificarea semantismului unui termen ştiinţific poate consta în nuanţe foarte fine, uneori neglijabile, sau poate avea un caracter radical, termenul dat ajungînd să desemneze cu totul alt concept. Aşa, de exemplu, termenul *materie* are în fizica contemporană o accepţie net diferită de cea cu care era utilizat în antichitate. Evoluţia semantică inevitabilă a termenilor, precum şi necesitatea de a dispune de un instrument lexical cît mai precis, capabil să asigure formularea şi transmiterea clară şi lipsită de ambiguitate a ideilor obligă frecvent pe cercetător la o definire a termenilor de care uzează.

MORFOLOGIE STRUCTURALĂ

0.1. Un exemplu elocvent de evoluţie semantică oferă termenii *morfologie* şi *structural*, cuprinşi în titlul acestui studiu şi care au rolul de a delimita o b i e c t u l şi de a preciza c o n c e p ţ i a cercetării.

0.1.1. Termenul ***morfologie***, foarte vechi în lingvistică, introdus pentru a înlocui pe cei de *analogie* sau *etimologie*, desemna, iniţial, „ştiinţa formelor" limbii, adică disciplina consacrată flexiunii cuvintelor, considerată sub aspectul expresiei. Sensul variaţiilor flexionare, precum şi combinaţiile de cuvinte reveneau altei discipline lingvistice şi anume *sintaxei*.

Cu această accepţie, termenul „morfologie" a fost şi mai este întrebuinţat şi azi de mulţi lingvişti.

0.1.2. La un moment dat, ca urmare a deetimologizării termenului şi din nevoia de a echilibra descrierea gramaticală, de a repartiza într-un mod mai consecvent faptele gramaticale între mor-

fologie şi sintaxă, s-a căutat o bază mai logică, mai puţin empirică pentru delimitarea domeniului celor două discipline gramaticale.

S-a ajuns în acest fel la înţelegerea *morfologiei* ca ştiinţă a „cuvîntului" considerat sub aspect gramatical, opusă, într-un fel, *sintaxei*, ştiinţă a „combinaţiilor de cuvinte, a grupurilor de cuvinte, a propoziţiilor şi a frazei".

Acest mod de delimitare a domeniului celor două discipline a avut ca rezultat o egalare a lor : obiectul morfologiei îl constituie *cuvîntul* considerat sub aspectul formei, deci al flexiunii, şi sub aspectul valorilor gramaticale exprimate prin aceste particularităţi de expresie, iar sintaxa studiază, din aceleaşi puncte de vedere, *grupurile* de cuvinte.

Acest mod de a concepe morfologia şi sintaxa şi-a găsit un puternic sprijin în teoria semnului lingvistic, teorie a secolului al XX-lea, care subliniază structura complexă, bilaterală a faptelor de limbă : faptul de limbă, ca element de comunicare, presupune în mod necesar două componente, scopul şi mijlocul, elementul de comunicat, de transmis şi elementul prin care se realizează transmisia : semnificatul şi semnificantul, *le signifié* et *le signifiant*, în terminologia lui Saussure.

Cu accepţiunea discutată termenul *morfologie* trimite deci la cuvînt, şi nu la formă, ca în utilizarea orginară.

0.1.3. O nouă modificare a sensului termenului *morfologie* se produce în momentul în care se stabileşte o legătură între *morfologie* şi *morfem*, deci atunci cînd unitatea lingvistică *cuvînt* trece pe planul al doilea, iar în centrul preocupărilor morfologiei se plasează *morfemul*.

În acest caz *morfologia*, ca ştiinţă a morfemelor se opune *sintaxei* ca ştiinţă a sintagmelor, deci a combinaţiilor de morfeme (de multe ori se preferă termenului *sintaxă* un termen nou, cel de *sintagmatică*).

Considerarea morfemului ca unitate de bază a morfologiei are drept consecinţă schimbarea raportului dintre morfem şi cuvînt : pe cînd înainte lingviştii utilizînd conceptul „morfem" îl subordonau cuvîntului — morfemul era conceput ca o parte a cuvîntului —, de la un moment dat, morfemul începe să fie definit independent de cuvînt devenind unitatea fundamentală, iar cuvîntul este conceput ca o unitate derivată, subordonată, definită prin raportare la morfem, ca grupare de morfeme.

În promovarea morfemului ca unitate de bază a morfologiei, un rol important l-a jucat un impas al lingvisticii : imposibilitatea de

a găsi pentru cuvînt o definiţie satisfăcătoare, capabilă să ofere un criteriu clar pentru distincţia „cuvînt (compus) / grup de cuvinte".

Această nouă modificare în semantica termenului *morfologie* coincide cu o nouă etapă în dezvoltarea lingvisticii şi anume cu apariţia structuralismului.

0.1.4. Chiar în cadrul lingvisticii structuraliste însă, în care morfologia este constant şi consecvent raportată la morfem, termenul *morfologie* este folosit cu accepţiuni profund diferite : în acest caz deosebirile semantice derivă din sensurile diferite cu care este folosit termenul *morfem*.

În cercetările structurale, acest termen are trei accepţiuni principale :

(1) Accepţiunea cea mai răspîndită este aceea de „unitate minimală a limbii păstrînd funcţia de semn". Adică unitate minimală de expresie, asociată unui sens, unei unităţi de conţinut. Ca „unitate minimală" morfemul se opune cuvîntului, în general analizabil în morfeme, grupului de cuvinte etc.

În calitate de unitate minimală cu sens, morfemul se opune fonemului şi trăsăturii distinctive, ca unităţi minimale de expresie capabile să diferenţieze, să exprime sensul, fără a fi însă ele, ca atare, dotate cu sens.

În acest fel se ajunge la o ierarhizare a faptelor lingvistice pe mai multe nivele, fiecare nivel avînd o unitate proprie, care include, în componenţa sa, una sau mai multe unităţi ale nivelului imediat inferior : *morfemul* înglobează unul sau mai multe foneme, *sintagma* cuprinde mai multe morfeme.

Definirea morfemului ca unitate minimală de expresie cu valoare de semn lingvistic caracterizează şcoala descriptivistă — ai cărei fondatori sînt lingviştii americani (de obicei se vorbeşte de şcoala descriptivistă americană). Se întîlneşte de asemenea la lingviştii grupaţi în jurul cercului lingvistic de la Praga şi la mulţi alţi lingvişti, printre care şi români.

Acest mod de a defini morfemul stă la baza unor descrieri care au de obicei în vedere mai mult latura expresiei şi mai puţin conţinutul care este considerat ca dat, fără a fi supus unei analize şi unei descrieri la fel de sistematice şi de amănunţite.

(2) O accepţie profund diferită are termenul *morfem* în concepţia glossematică, elaborată de lingvistul danez L. Hjelmslev, care utilizează acest termen pentru a denumi o unitate de conţinut : unităţile de conţinut, pleremate mele, se repartizează în două categorii : morfemele şi pleremele.

Morfemele şi pleremele sînt definite şi diferenţiate prin funcţiile, adică prin relaţiile pe care le contractează şi anume prin posibilitatea sau imposibilitatea de a fi selecţionate, adică de a-şi datora prezenţa unui alt element din comunicare. „Este morfem un element care posedă facultatea de a face parte dintr-o unitate selecţionată; este plerem un element care nu posedă această facultate" [45, p. 162].

Morfemul, ca unitate de conţinut, se încadrează într-o categorie şi corespunde, în mare, valorilor gramaticale din gramatica tradiţională. Deci, pentru a concretiza aceste afirmaţii cu exemple, putem vorbi de *morfemele* de nominativ, acuzativ ca unităţi de conţinut incluse în categoria de caz, de *morfemul* de masculin ca unitate a categoriei de gen etc.

Pornind de la acest mod de a concepe morfemul, morfologia devine o disciplină al cărei obiect îl constituie o parte, o anumită zonă a planului conţinutului. Planul expresiei depăşeşte limitele preocupărilor morfologiei, avînd, în concepţia glossematică, un rol secundar, auxiliar, în cadrul cercetării morfologice, acela de a ajuta, prin proba comutării, operaţia de identificare, de definire şi clasificare a unităţilor de conţinut.

(3) În sfîrşit, a treia accepţiune a termenului *morfem* este într-un fel subordonată acestor două modalităţi de definire a morfemului: morfemul reprezintă unitatea minimă de expresie dotată cu sens gramatical. Această definiţie presupune distincţia foarte dificilă şi foarte delicată între sensul lexical şi sensul gramatical [59].

Folosit cu această accepţie, termenul *morfem* acoperă afixele gramaticale, afixele flexionare: desinenţele, sufixele verbale etc., iar obiectul morfologiei îl constituie inventarierea, definirea şi clasificarea, într-o limbă dată, a acestor unităţi.

Cu acest sens termenul „morfem" este întrebuinţat mai ales de unii lingvişti francezi (A. Martinet şi elevii săi care folosesc termenul *morfem*, alături de *lexem* „unitate minimă de expresie" cu sens lexical, subordonîndu-le pe amîndouă *monemului* „unitate minimă de expresie dotată cu sens").

Cu această accepţie mai restrînsă este folosit termenul „morfem" şi de unii lingvişti care nu aderă la structuralism, cf. [95].

0.1.5. Variaţia sensului termenului *morfologie* priveşte, deci, în primul rînd, obiectul care se atribuie acestei discipline şi este determinată în mare măsură de concepţia lingvistică generală.

0.1.6. Dacă termenul *morfologie* circumscrie domeniul cercetării, determinantul ***structurală*** sugerează concepţia care conduce o anume cercetare, precum şi, în mod implicit şi în linii mari, procedeele şi metodele utilizate.

În terminologia lingvistică — determinantul *structural* sau *structuralist* apare relativ tîrziu şi anume în primele decenii ale secolului al XX-lea şi reprezintă consecinţa unei modificări profunde în gîndirea lingvistică. *Lingvistica structurală* (*gramatica, morfologia structurală* etc.) se caracterizează printr-un mod propriu, diferit, de a concepe şi de a înţelege fenomenul lingvistic, opunîndu-se prin aceasta lingvisticii tradiţionale — logicizante şi istorice.

0.1.7. Lingvistica logicizantă, cea mai veche — are două caracteristici principale: (*a*) consideră limba un epifenomen al gîndirii, al logicii, un fenomen secundar şi subordonat şi (b) un fenomen static. Această a doua caracteristică decurge în mod firesc din prima: logica are un caracter universal, deci static, şi, ca urmare, limba, care e reflecţia, expresia ei, trebuie să aibă acelaşi caracter. De aceea, orice schimbare, în lumina acestor consideraţii, era calificată şi condamnată ca abatere.

Deşi teoretizările logicizante au devenit mai rare în secolul din urmă, concepţia ca atare, manifestată într-un anumit mod de a gîndi, de a aborda faptele de limbă, pornind de la sens, de la anumite tipare tradiţionale, transmise din generaţie în generaţie de la gramaticii antichităţii pînă azi şi preluate ca un dat, ca o premisă axiomatică, fără o examinare critică din punctul de vedere al limbii căreia i se aplică, se întîlnesc chiar în lucrări recente, deşi între timp apariţia gramaticii istorice a zdruncinat multe din ideile de bază ale lingvisticii de pînă atunci.

0.1.8. Concepţia logicizantă a dăinuit în lingvistică, în special în gramatică, secole de-a rîndul, milenii. Concepţia istorică şi comparativă este achiziţia secolului al XIX-lea. Cercetările comparative şi istorice au demonstrat eroarea unora dintre principiile fundamentale ale lingvisticii anterioare: au arătat că, dacă între limbă şi gîndire există un raport foarte strîns, nu se poate totuşi vorbi de identitate. Limba şi gîndirea sînt entităţi distincte, avînd fiecare specificul său. Nu există identitate între categoriile logice şi categoriile gramaticale, iar fiecare limbă are un specific propriu care derivă şi din selectarea categoriilor gramaticale, din gramaticalizarea anumitor idei, diferite de la o limbă la alta.

Cercetarea istorică a limbilor a dovedit inconsistenţa principiului imuabilităţii limbii, impunînd ca o realitate incontestabilă caracterul istoric al fenomenului lingvistic.

Totodată a pus în evidenţă raportul limbii, în istoricitatea sa, cu alte fenomene sociale, cu viaţa socială şi istorică a comunităţii de vorbitori purtători ai limbii date. Adeseori interesul şi importanţa informaţiilor extralingvistice pe care limba le oferea cercetătorilor săi a fost aşa de mare, încît s-a produs o intervertire, o răsturnare a raporturilor, în sensul că limba a încetat de a mai fi scopul cercetării, devenind un instrument, o cale de cunoaştere a societăţii şi a istoriei ei [42].

Cercetările comparative şi istorice au adus importante corective modului logicizant de a înţelege limba, au infirmat unele din principiile sale de bază, dar au preluat, adesea necritic, de la lingvistica (şi mai ales de la gramatica) tradiţională concepte şi tipare, anumite inventare de categorii gramaticale, precum şi anumite modalităţi de clasificare, eventual chiar clasificări, a căror conservare impunea un cadru inadecvat, uneori fals, cercetării lingvistice.

0.1.9. Unele elemente noi în lingvistică a adus şi geografia lingvistică — disciplină şi metodă lingvistică derivată din lingvistica istorică şi comparativă —, care a furnizat un material bogat pentru susţinerea şi precizarea unor importante descoperiri ale lingvisticii istorice, cum este, de exemplu, relevarea caracterului istoric, instabil, al fenomenului lingvistic.

0.1.10. Ajunsă la acest stadiu de dezvoltare, lingvistica părea să fi atins un apogeu. În istoria lingvisticii părea să se fi deschis o lungă etapă de stabilitate a concepţiei şi a metodelor, în care cercetarea lingvistică avea rolul de a duce la cunoaşterea tot mai aprofundată a limbilor şi a istoriei lor, să atragă în domeniul studierii mereu alte idiomuri, oferind astfel material mereu nou şi tot mai bogat, capabil să confirme ideile fundamentale ale lingvisticii istorice şi comparate.

Dar tocmai acumularea acestei imense şi, în fond, inepuizabile cantităţi de material a pregătit revoluţia lingvistică care urma să se producă în secolul al XX-lea, şi al cărei preludiu l-a constituit apariţia faimosului *Cours de linguistique générale* al lui F. de Saussure.

Această revoluţie a constat în apariţia unei noi concepţii în istoria lingvisticii, apariţia *structuralismului*, care în liniile sale esenţiale reprezintă, în mod mai accentuat tranşant la începutul său, o

reacţie faţă de principiile fundamentale ale lingvisticii „oficiale", ale lingvisticii aşa cum se făcea în perioada aceea.

Cercetarea istorică urmăreşte în mod oarecum izolat faptele de limbă fărîmiţînd fenomenul lingvistic, structuralismul cere considerarea lor în ansamblu, în sistem; lingvistica istorică le studiază în evoluţie, structuralismul insistă asupra necesităţii studiului sincronic, la un moment dat; lingvistica istorică studiază limba în legătură cu diverse alte fenomene sociale, structuralismul subliniază importanţa metodologică şi principială a delimitării limbii de alte fenomene.

0.1.11. Aceste idei fundamentale ale structuralismului, care se întîlnesc eboşate în diverse lucrări anterioare, apar înglobate într-o concepţie unitară şi închegată în *Cursul* lui F. de Saussure, citat mai înainte.

F. de Saussure, deşi indo-europenist ca formaţie, şi-a dat seama de o anumită inadecvare a concepţiei şi a metodelor lingvisticii istorice şi a căutat să definească limba într-un mod nou şi să stabilească principii de cercetare lingvistică cît mai adecvate obiectului, capabile să surprindă esenţa sa.

Noutatea modului de a înţelege limba şi de a vedea principiile cercetării lingvistice au făcut ca, un timp, *Cursul* lui Saussure să rămînă fără ecou sau, în cel mai bun caz, unele idei formulate în această lucrare să fie preluate şi dezvoltate oarecum deformat, involuntar, prin considerarea lor prin prisma lingvisticii în vigoare.

0.1.12. Abia mai tîrziu, după mai mult de un deceniu, ideile sale încep să dea roade, iar structuralismul se conturează, din ce în ce mai ferm, mai precis, ca un curent.

În 1930, N. S. Trubetzkoy pune bazele fonologiei prin importanta sa lucrare *Principes de phonologie*. Continuitatea de idei dintre Trubetzkoy şi Saussure este clară. Tot la structuralism ajung, oarecum independent, Bloomfield şi alţii.

Interesant este că, deşi premisele noii concepţii sînt destul de diferite, la diferiţi lingvişti, ea este, în liniile şi tendinţele sale esenţiale, aceeaşi.

0.1.13. Deceniile următoare, prin activitatea din ce în ce mai intensă, desfăşurată de un număr tot mai mare de cercetători şi, de la un moment dat, prin contactul dintre diversele şcoli, au adus importante precizări şi rectificări concepţiei şi tehnicii structuraliste.

O mare importanţă are, în precizarea şi clarificarea multor idei şi metode structuraliste, contactul din ultimii ani cu alte discipline ştiinţifice, mai ales cu teoria informaţiei şi cu matematica.

Concepţia structuralistă şi metodele de cercetare care îi sînt subordonate au evoluat şi, în acelaşi timp, diferă în detalii de la o şcoală la alta, de la un lingvist la altul. Principiile fundamentale ale concepţiei, însă, şi dezideratele esenţiale ale metodei sînt aceleaşi.

0.1.14. ***Structuralismul*** poate fi caracterizat prin cîteva idei de bază.

(1) Teza fundamentală a structuralismului, din care decurg şi deci pot fi deduse toate celelalte, o constituie conceperea limbii ca fenomen a u t o n o m, de sine-stătător, şi anume ca *sistem* în care toate elementele constitutive depind direct sau mediat unul de celălalt şi nu există decît în virtutea relaţiilor care se stabilesc între ele, aşa încît funcţia comunicativă a limbii se realizează prin diferenţele şi opoziţiile dintre ele.

Astfel, dacă lingvistica logicizantă concepea limba ca un instrument al gîndirii, iar cea istorică a scos în evidenţă caracterul istoric al fenomenului lingvistic, structuralismul se caracterizează prin reliefarea caracterului s i s t e m a t i c al limbii.

Prin sistem se înţelege o mulţime, un ansamblu de elemente legate între ele prin relaţii de natură diferită şi organizate astfel într-o *structură* unică şi unitară.

Afirmarea caracterului de sistem al limbii presupune punerea în evidenţă a structurii acestui sistem, ceea ce explică folosirea determinantului *structural* ca denominativ al concepţiei şi al metodelor de cercetare care decurg din ea.

Organizarea într-o structură presupune existenţa raporturilor dintre părţi, dintre elementele componente, şi a raporturilor acestor părţi faţă de întreg.

Cercetările structurale au scos în evidenţă organizarea într-o ierarhie complexă a elementelor componente ale unei limbi, repartizarea elementelor lingvistice în mai multe nivele — nivelul fonologic, nivelul morfologic, nivelul sintagmatic — , fiecare nivel fiind caracterizat prin unităţi proprii, diferite, cuprinse într-o organizare specifică.

Fiecare nivel se caracterizează, însă, nu numai prin relaţiile ce se stabilesc între elementele sale componente, ci şi prin raporturile dintre un anumit nivel şi celelalte. Aceste raporturi se manifestă, în primul rînd, prin aceea că u n i t ă ţ i l e unui nivel pot fi incluse în grupări mai largi, pot constitui u n i t ă ţ i pentru un alt nivel; aşa, de exemplu, [k], [a], [r], trei foneme, trei unităţi ale nivelului fonologic se grupează alcătuind morfemul [kar]: combinaţia celor trei foneme reprezintă, în totalitatea ei, o u n i t a t e, deci un

e l e m e n t i n d i v i z i b i l în cadrul nivelului m o r f o l o g i c, o combinaţie de două sau mai multe morfeme poate constitui, la rîndul său, o unitate la nivelul s i n t a g m a t i c — o s i n t a g m ă.

Aceste nivele se stratifică deci într-o ierarhie, în care un nivel se subordonează, într-un fel, altuia în măsura în care unităţile unui nivel, grupate mai multe la un loc, pot constitui unităţi indivizibile ale nivelului superior.

Complexitatea relaţiilor dintre diversele nivele se accentuează prin aceea că un element oarecare poate reprezenta, în anumite situaţii, o unitate susceptibilă de a fi cuprinsă ca atare în structura unor nivele diferite. Astfel, în unele cazuri, o unitate fonologică poate funcţiona, în condiţii determinate, ca unitate şi în cadrul nivelului morfologic: un exemplu în acest sens oferă de exemplu în sistemul limbii române ***o*** — fonem în *pom*, dar morfem în o *casă* — sau ***a*** — fonem în *car*, dar morfem în *floarea* etc.

Există deci o ordine obligatorie [52, p. 71] într-un sistem, ordine care reprezintă o componentă esenţială a structurii sistemului unei limbi. F. de Saussure, care a subliniat caracterul sistematic al limbii şi a înţeles importanţa pentru lingvistică a conceptului de sistem, nu a întrevăzut decît foarte vag modalităţile de structurare a elementelor în cadrul sistemului.

Structura sistemului a fost pusă în evidenţă de cercetările ulterioare prin descoperirea repartizării pe nivele şi a ierarhizării într-o stratificare a acestor nivele, precum şi prin stabilirea tipurilor de relaţii care se pot contracta în cadrul unui nivel sau de la un nivel la altul.

Precizări extrem de utile a adus înţelegerii limbii ca sistem includerea limbii în categoria mai largă a c o d u r i l o r, înţelegere care constituie consecinţa imediată a apropierii lingvisticii de teoria informaţiei: limba, ca şi codul, reprezintă un sistem destinat să transmită informaţii. Comunicarea lingvistică, ca oricare altă modalitate de comunicare, presupune doi interlocutori, emiţătorul şi cel care recepţionează, termeni între care se face transferul de informaţie. Pentru ca acest transfer să fie posibil este necesar ca cei doi participanţi implicaţi în actul de transmisie a informaţiei să fie purtătorii unui mijloc de comunicare comun: să cunoască amîndoi acelaşi cod, aceeaşi limbă. Dacă această condiţie primordială nu este satisfăcută mesajul nu se poate transmite. Transmiterea unei informaţii presupune operaţia de codare a ei, adică concretizarea ei într-un mesaj, operaţie care revine emiţătorului, şi operaţia de decodare, de deducere a informaţiei din mesaj, pe care o realizează receptorul.

Mesajul poate să nu-şi atingă scopul, cu alte cuvinte, să nu ajungă la receptor şi din cauza unor condiţii nefavorabile de transmisie — o comunicare orală poate fi prost auzită sau defectuos pronunţată, un text scris poate fi deteriorat etc.

Asigurarea transmiterii mesajului se realizează prin *redundanţă* — adică printr-un surplus de informaţie, printr-o supraîncărcare a mesajului prin repetarea, de mai multe ori, în diferite moduri, a aceleiaşi informaţii. Conceptul „redundanţă", introdus de teoria informaţiei, s-a dovedit de asemeni util în lingvistică, contribuind, între altele, la clarificarea structurii unei limbi date : distincţia între elementele redundante şi neredundante în comunicare permite o mai precisă ordonare a lor în cadrul sistemului limbii, oferă o bază mai clară a circumscrierii locului lor în sistem [1].

(2) O altă teză de bază a concepţiei structuraliste, teză care derivă din conceperea limbii ca sistem, este aceea a delimitării între s i n c r o n i e şi d i a c r o n i e şi a proclamării ideii că singurul mod adecvat de cercetare a limbii este cel sincronic. Această teză reprezintă, în mod evident, o reacţie faţă de lingvistica secolului al XIX-lea şi a începutului secolului al XX-lea, în care predomina, covîrşitor, interesul pentru studiile istorice şi comparative.

Distincţia tranşantă între sincronie şi diacronie şi absolutizarea abordării sincronice în cercetarea lingvistică apar clar formulate în *Cursul de lingvistică* al lui F. de Saussure. Ideea separării sincroniei de diacronie decurge din conceperea limbii ca sistem. În mintea vorbitorului, limba există ca un sistem al unui moment dat şi, ca urmare, numai studierea sincronică permite, susţine F. de Saussure, înţelegerea corectă a fenomenului lingvistic. Folosirea limbii de către vorbitori, comunicarea în cursul unei perioade se realizează în limitele unui sistem, pe care nu-l poate surprinde decît cercetarea sincronică, adecvată fenomenului şi capabilă să asigure construirea unei imagini fidele a sistemului lingvistic din momentul respectiv. Evoluţia unei limbi se studiază în alt plan şi nu poate duce la descoperirea sistemului, pentru că sistemul ca atare n u funcţionează în evoluţie, ci numai într-un moment anumit.

Separarea categorică între sincronie şi diacronie a fost înţeleasă adeseori ca o negare a diacroniei şi a studiilor istorice, ceea ce a provocat numeroase şi violente discuţii. Ideea că abordarea sincronică în cercetarea lingvistică este singura adecvată a constituit

[1] Teoria informaţiei este fertil utilizată în [19].

aspectul cel mai atacat şi mai contestat al concepţiei structuraliste despre limbă, ideea care a fost cel mai greu acceptată.

Opinia lingvistică a fost profund şocată de acest deziderat al structuralismului, pentru că contrazicea o credinţă sau mai bine zis o obişnuinţă adînc înrădăcinată a vremii — aceea de a studia faptele de limbă istoric —, obişnuinţă care, în convingerea multor lingvişti, era rezultatul celei mai de seamă victorii a gîndirii lingvistice — istorismul, descoperirea caracterului istoric al limbii.

Ca urmare, s-au format două tendinţe opuse, violent duşmănoase şi, pînă la un moment dat, aparent ireconciliabile — unii lingvişti negau orice valoare studierii sincronice a limbilor, considerînd că nu poate aduce nimic nou, iar alţii ignorau total lingvistica istorică.

Conceperea acestei opoziţii ca ireductibilă a fost însă specifică mai ales perioadei de început a structuralismului. Treptat, ideile au început să se clarifice, să se precizeze. În primul rînd, s-a impus ideea, evidentă şi incontestabilă (de altfel necontestată nici de F. de Saussure), că descoperirea caracterului de sistem al limbii şi ca urmare a necesităţii — decurgînd din specificul obiectului — de a o studia sincronic, nu înseamnă negarea caracterului istoric al limbii, nu înseamnă afirmarea caracterului imuabil al limbii. Limba ca sistem e v o l u e a z ă, e diferită în două momente distincte destul de depărtate între ele. Ca urmare, şi această evoluţie a sistemului poate constitui obiectul de studiu al lingvisticii. Apare astfel ideea studierii istorice, diacronice, a sistemului, care se deosebeşte însă fundamental de cercetările anterioare de istorie a limbii tocmai din cauză că, de această dată, se preconizează ca punct de plecare recunoaşterea caracterului sistematic al limbii.

Considerarea limbii ca sistem impune în cercetarea diacronică :

(a) Desprinderea liniilor de evoluţie a sistemului din compararea organizării lui în diversele etape ale istoriei sale. Se preconizează deci ca cercetarea şi descrierea istorică să pornească de la ansamblu (nu de la elemente izolate, cum se proceda mai înainte) şi să se urmărească evoluţia în ansamblu, nu pe fragmente desprinse arbitrar din organismul în cadrul căruia există ca parte integrantă şi în virtutea căruia îşi realizează funcţia comunicativă.

L. Hjelmslev a propus, pentru a sublinia diferenţele esenţiale dintre cele două modalităţi de cercetare istorică a fenomenului lingvistic, să se adopte pentru studiul istoric structural termenul *metacronie*, dat fiind că cel de „diacronie" a fost mult întrebuinţat (în opoziţie cu „sincronie") în referirile la studiile istorico-comparative.

(b) Altă caracteristică deosebitoare a cercetării istorice a sistemului privește modul de a explica schimbările. Lingvistica istorică consideră fenomenele lingvistice oarecum independent unele de altele și dă o importanță primordială legăturii dintre limbă și alte fenomene sociale, legăturii cu istoria poporului purtător al limbii date. Ca urmare, o importantă sursă de explicații constituie împrumutul și influența altor limbi, reprezentînd fie substratul, fie adstratul, fie limbi cu care comunitatea respectivă a avut un contact mai mult sau mai puțin susținut. Dimpotrivă, în cercetările istorice de orientare structurală, faptele lingvistice fiind concepute și considerate în interacțiunea lor complexă, modificările trebuie explicate mai ales prin cauze i n t e r n e, de organizare și de echilibru în sistem, recurgîndu-se mult mai rar și mai precaut la influențe externe.

Cele cîteva decenii care s-au scurs de la apariția structuralismului au adus precizări privind însuși modul de a concepe *sincronia*. Se recunoaște, tot mai insistent, faptul că limba, sistemul limbii, este în continuă mișcare, și că, deci, o descriere fidelă și adecvată trebuie să surprindă organizarea structurală a sistemului și în același timp „viața" lui — să surprindă deci d i a c r o n i a în s i n c r o n i e.

Aceasta înseamnă în primul rînd că nu trebuie confundat s i n c r o n i s m u l cu s t a t i c u l: *sincronia* trebuie să reliefeze ce e stabil într-un sistem și să desprindă ceea ce e mobil, ceea ce reprezintă mișcarea, ceea ce, la un moment dat, indică evoluția.

Deosebirea dintre sincronie și static a fost extrem de pregnant ilustrată de o comparație a lui R. Jakobson, unul din lingviștii care au luptat cel mai activ pentru concilierea sincroniei și a diacroniei. El compară sincronicul cu o imagine de film (la un moment dat vezi, de exemplu, cai alergînd, în mișcare), pe cînd staticul poate fi comparat cu un afiș [52, p. 36].

Diacronia în sincronie se manifestă în sistem mai ales sub aspectul variației libere. „La origine orice schimbare privește lingvistica sincronică; vechea și noua varietate coexistă la un moment dat la aceeași comunitate lingvistică, una fiind arhaică, alta la modă" [52, p. 75]. Așa, de exemplu, coexistența a două desinențe (*-e* și *-i* sau *-e* și *-uri*) la același substantiv în cadrul sistemului sau în două subsisteme diferite (cf. *școale, școli*; *chibrite, chibrituri* etc.) și, ca urmare, posibilitatea vorbitorului de a alege între ele reprezintă un punct instabil în sistem, un punct în care se manifestă dinamica fenomenului lingvistic.

Dacă raportul de variație liberă este înregistrat în cvasitoate cercetările sincronice, importanța lui în dinamica limbii nu este, însă, în general, suficient relevată.

De mare utilitate în stabilirea liniilor de evoluție a unui sistem lingvistic este examinarea sub aspect statistic a faptelor care se află la un moment dat în raport de variație liberă. Transcrierea acestuia într-un raport cantitativ constituie o concretizare bogată, întotdeauna, în implicații relaționale. Abordarea statistică a faptelor de limbă, cu toate precizările pe care le aduce o apreciere cantitativă, este una din consecințele rodnice ale apropierii dintre lingvistică și matematică.

(3) Altă idee saussuriană mult dezbătută și deosebit de fertilă reprezintă distincția dintre limbă și vorbire (*langue/parole*), l i m b a fiind concepută ca sistem supraindividual abstract, avînd caracter de constrîngere colectivă, iar v o r b i r e a reprezentînd actul concret al comunicării realizat în virtutea existenței sistemului.

Discuțiile cele mai aprinse s-au dus în jurul modului de a înțelege conceptul de *limbă* ca fenomen abstract. Numeroase sînt cazurile în care prin fenomen abstract se înțelege o abstracțiune științifică, afirmație din care decurge că limba ca atare nu există decît prin realizarea concretă și individuală a vorbirii.

Și în acest caz conceptele și ideile s-au clarificat prin apropierea lingvisticii de științele tehnice, de teoria comunicației mai ales. Compararea limbajului omenesc cu alte mijloace de comunicare, cu codurile, a scos în evidență analogiile esențiale dintre *limbă* și *cod*, *vorbire* și *mesaj*. M e s a j u l, transmiterea de informație, are caracterul unei comunicări concrete, dar el nu se poate realiza, nu e posibil decît pe baza existenței c o d u l u i, care, deși nu se realizează ca atare, în întregime, în fiecare mesaj, este totuși o realitate și nu o abstracțiune științifică — dovadă faptul că un mesaj e posibil, își atinge scopul, numai în măsura în care codul este comun emițătorului și receptorului.

În cadrul analogiei de care vorbeam mai înainte, limba corespunde codului, iar vorbirea, mesajului. Fiecare dintre ele presupune un mod propriu de aranjare, de organizare, și anume *selecționarea* pentru limbă și *combinarea* pentru vorbire [52, p. 47]. Aceste două modalități de organizare se manifestă în orice semn lingvistic: orice semn lingvistic se caracterizează în cadrul sistemului, al codului, prin apartenența la o paradigmă, deci prin posibilitățile de a fi înlocuit sau de a înlocui un alt semn, iar, în cadrul mesajului, prin posibilitatea de a se combina cu alte semne. Posibilitatea de combinare,

în limitele paradigmatice impuse de sistem, este nelimitată — de aici p r o d u c t i v i t a t e a [39], ca o caracteristică a limbii, productivitate care asigură teoretic cele mai variate şi mai neaşteptate combinaţii. E adevărat că există combinaţii care predomină net ca frecvenţă şi care par „normale", „fireşti", dar asta nu împiedică depăşirea acestor clişee : arta literară, întreaga producţie poetică se bazează pe folosirea posibilităţilor combinative inedite încă — ca stă la baza metaforei, a metonimiei etc.

Punerea în evidenţă a acestei particularităţi a limbii a impus distincţia între frazele m a r c a t e (posibile într-o limbă dată) şi frazele n e m a r c a t e, iar în cadrul categoriei frazelor marcate s-a făcut delimitarea între fraze marcate la nivel lexical şi gramatical (*păsările cîntă*) sau numai la nivel gramatical (*peştii cîntă*). Limitele între cele două categorii sînt extrem de variabile – în funcţie de context, de stil etc. — ; ceea ce e marcat la nivel gramatical poate deveni marcat şi la nivel lexical (cf. *Peştii cîntă în Ucayali* sau *green ideas* — citat de Chomski [10] ca exemplu de combinaţie nemarcată la nivel lexical, dar care apare — arată Jakobson — la Marlowe : *green ideas, green shadows*).

Productivitatea, deci posibilitatea aproape nelimitată de combinare, şi redundanţa constituie, după unii lingvişti structuralişti, factori importanţi de evoluţie a sistemului lingvistic : redundanţa asigură transmiterea mesajului chiar în condiţiile unei codări neaşteptate, care încalcă tiparele obişnuite.

Legătura dintre sistem şi vorbire nu este însă directă. Între sistemul în virtutea căruia se realizează orice comunicare — care e deci presupus de orice mesaj — şi mesaj, se interpun o varietate întreagă de subsisteme, de „subcoduri", rezultate ale diversificării pe linie orizontală — în spaţiu : dialecte, graiuri etc. — sau ale diversificării pe linie verticală — în cadrul stratificării sociale. Cele două extreme în această infinit de nuanţată gamă sînt reprezentate de sistem şi de idiolect, subsistem propriu unui singur individ.

Diferenţele extrem de variate existente între diferitele subsisteme nu pot depăşi anumite limite cantitative şi, în acelaşi timp, trebuie să aibă un caracter de regularitate pentru a permite stabilirea unor echivalenţe. Numai în aceste condiţii mesajul realizat pe baza diferitelor „subcoduri", reprezentate de subsistemele subordonate aceluiaşi sistem, pot fi reduse la acest sistem unic, făcînd astfel posibilă transmiterea informaţiei. În asemenea situaţii realizarea comunicării, deci transmiterea mesajului, presupun un efort de stabilire a echivalenţelor, fie din partea emiţătorului, fie din partea celui care recepţionează mesajul.

Şi în acest proces un rol important îl au caracterul redundant al comunicării lingvistice şi o anumită stabilitate a combinaţiilor, care face să crească probabilitatea de apariţie, în condiţii date, a unui element lingvistic faţă de altele.

0.1.15. Dacă în principiile sale fundamentale concepţia structuralistă se conturează în opoziţie cu lingvistica istorico-comparativă, metodologia structurală este, în liniile sale directoare, o reacţie la gramatica anterioară în ansamblu şi se bazează pe ideea fundamentală că limba este un *sistem autonom*.

Autonomia sistemului se afirmă mai ales în raport cu logica, structuralismul manifestîndu-se astfel în opoziţie cu gramatica logicizantă, care subordona limba gîndirii, ca instrument de manifestare. Deoarece concepţia logicizantă se manifestă în cercetarea faptelor de limbă mai ales prin obişnuinţa de a porni, în circumscrierea şi în descrierea lor, de la semnificaţie, ceea ce duce de multe ori la o denaturare a faptelor, structuralismul se caracterizează, cel puţin într-o etapă a dezvoltării sale, prin excluderea sensului din domeniul cercetării lingvistice.

Lingvistica structurală, pînă la un moment dat, exclude sau face efortul de a limita cît mai mult rolul sensului în cercetarea lingvistică. Unii structuralişti, mai cu seamă americani, au considerat că sensul, semantica în general, depăşesc interesul lingvisticii şi aparţin domeniului altor ştiinţe : psihologiei, logicii, ca manifestare a gîndirii, sau sociologiei, ca reflectare a lumii înconjurătoare.

Semantica şi sensul sînt evitate şi ca mijloace de abordare a faptelor de limbă. Multe lucrări de teorie a tehnicii structurale preconizează examinarea faptelor de limbă, în vederea degajării unităţilor şi a grupării lor în clase, independent de sens, ca şi cînd limba supusă cercetării ar fi complet necunoscută cercetătorului. Lingvistul devine în aceste condiţii un fel de criptanalist care încearcă să descifreze un mesaj bazat pe un cod necunoscut.

Acest mod de a proceda a fost impus multor lingvişti americani de obiectul cercetat : în multe cazuri studiau şi descriau limbi care le erau necunoscute, limbile populaţiilor băştinaşe, ale triburilor indiene. În asemenea situaţii, cercetătorul pornea de la înregistrarea cît mai exactă a unui număr cît mai mare de mesaje şi apoi, pe baza comparării lor şi a constatării deosebirilor şi asemănărilor, stabilea inventarul de unităţi şi făcea o clasificare a lor. Experienţe de acest fel

au condus treptat la elaborarea unor lucrări ca *Methods in linguistics* a lui Z. S. Harris, în care este propusă o modalitate de descriere lingvistică bazată, în toate etapele ei, numai pe d i s t r i b u ţ i e (v.0.2.5).

Dar chiar în asemenea cercetări, care capătă un aspect oarecum artificial în situaţiile în care cercetătorul cunoaşte limba pe care o studiază, intervine, la un moment dat, apelul la sens, la „substanţă" — implicat, în cercetare, sub forma „reacţiei vorbitorului". Pentru a stabili dacă o secvenţă fonică se modifică sau nu din punctul de vedere al expresiei sau al sensului în urma repetării sau a înlocuirii unui segment prin altul, se apelează la vorbitor, care recunoaşte sau nu secvenţa iniţială. Acest mod de a proceda a fost interpretat de unii opozanţi ai structuralismului ca o încercare de a disimula faptul că, într-o anumită etapă, cercetarea nu se poate dispensa de criteriul sensului. De fapt, reprezintă o încercare de a limita cît mai mult, de a circumscrie cît mai precis, în cadrul cercetării, rolul unui factor care este necesar, dar care s-a dovedit capabil de a induce în eroare pe cercetător, impunînd delimitări şi clasificări exterioare obiectului, capabile deci să deformeze reprezentarea despre obiect. E neîndoielnic că a recurge la sens sub forma reacţiei vorbitorului, manifestată, cel puţin deziderativ, sub forma simplificată *da / nu, identic / nonidentic*, înseamnă a implica sensul în cercetarea fenomenului lingvistic într-o măsură mult mai mică decît în cazurile în care studierea porneşte de la sens, considerat diferenţiat, erijînd deosebirile stabilite în criterii pe care se bazează identificarea şi clasificarea unităţilor.

Treptat însă atitudinea structuraliştilor faţă de sens devine mai conciliantă — mulţi reprezentanţi ai curentului nu exclud semantica din domeniul preocupărilor lingvistice şi nici nu neagă importanţa ei, dar o consideră ca aparţinînd unei zone, unui nivel, mai puţin „structurat"; prin aceasta se afirmă că aparţine mai puţin decît fonologia, morfologia, sintaxa nucleului central al sistemului. Se afirmă, de asemeni, destul de frecvent, că lingvistica nu dispune încă pentru studierea sensului de mijloace comparabile ca precizie cu cele utilizate în fonologie, morfologie etc.

Z. Harris face un pas mai departe pe această linie a „reconsiderării" sensului, schiţînd, destul de vag, o tehnică distribuţională de studiere a sensului.

Negarea apartenenţei semanticii la domeniul lingvisticii este specifică într-un fel structuralismului american, mai ales în perioada

sa de început [2]. Structuraliştii europeni, la care se manifestă de asemeni, în mod constant, grija şi teama de a substitui categoriile logice celor lingvistice şi de a deforma astfel fenomenul, acordă totuşi multă atenţie semanticii: studiile consacrate acestui domeniu sînt destul de numeroase. Cele mai cuprinzătoare şi mai importante sînt fără îndoială numeroasele lucrări ale lui L. Hjelmslev. De altfel glossematica, în ansamblul său, este mai ales o teorie privind planul conţinutului.

0.1.16. O altă particularitate a metodelor şi tehnicii structurale derivă din grija de a evita influenţa, imitarea modelelor gramaticilor altor limbi, care se dovedise atît de dăunătoare în practica gramaticii tradiţionale: efortul se îndreaptă către o descriere cît mai precisă şi mai a d e c v a t ă a structurii unei limbi date şi, în acelaşi timp, susceptibilă de a fi comparată cu descrierile altor limbi. În vederea acestui scop, numeroase studii au fost consacrate elaborării unei tehnici cît mai cuprinzătoare şi mai minuţioase de studiere a limbilor, aşa încît să poată fi aplicată unor limbi foarte diferite, oferind astfel premisele necesare unor viitoare comparaţii [40].

0.1.17. Tot ca o caracteristică a cercetării structurale, care o opune lingvisticii tradiţionale, trebuie menţionat interesul pentru limba vorbită. Limba scrisă este considerată un fenomen secundar, derivat, care constituie o realitate şi poate fi abordat de lingvistică, dar rămîne subordonat limbii vorbite. Această particularitate se datoreşte interesului aproape exclusiv al gramaticii logicizante şi normative pentru limba textelor scrise, care a dus, în unele cazuri extreme, la confuzia dintre limbă şi scriere.

0.1.18. Caracteristica esenţială, generală a metodologiei structurale constă în abordarea s i n c r o n i c ă a faptelor şi în considerarea lor în s i s t e m, aşa încît delimitarea, definirea şi clasificarea lor se fac în lumina relaţiilor care se stabilesc între ele.

CONCEPTE ŞI PROCEDEE ALE LINGVISTICII STRUCTURALE

0.2. Tezele teoretice fundamentale ale concepţiei structuraliste despre limbă, precum şi principiile metodologice care derivă din aceste teze au impus elaborarea unor procedee proprii şi introducerea unor concepte adecvate premiselor teoretice şi obiectului de studiu.

---

[2] Interesul pentru sens se manifestă din ce în ce mai puternic, iar în ultimii ani, semantica începe să ocupe un loc central în preocupările gramaticii generative, cf. [11], [48].

Aceste procedee şi concepte, mai mult sau mai puţin diferite de la o şcoală structuralistă la alta, se caracterizează toate (a) prin tendinţa de a formaliza cît mai mult descrierea limbii şi (b) prin efortul de a distinge generalul de accidental, lingvisticul de nonlingvistic. Ele derivă toate din conceperea limbii ca *sistem* în cadrul căruia elementele se organizează într-o structură, existînd şi funcţionînd în virtutea *relaţiilor* care se stabilesc între ele, relaţii care permit identificarea, definirea şi clasificarea unităţilor limbii.

0.2.1. ***Relaţiile*** în care se includ diferitele elemente ale unei limbi sînt analoge fie raportului de conjuncţie logică („şi ... şi"), şi în acest caz privesc posibilităţile de combinaţie ale unui element în cadrul unei comunicări (deci în plan sintagmatic), fie celui de disjuncţie („sau ... sau"), şi au în vedere axa paradigmatică, reprezentată printr-o serie de elemente care pot contracta fiecare în parte, succesiv, aceeaşi relaţie sintagmatică, dar nu pot apărea concomitent pe aceeaşi poziţie. Raporturile de acest ultim tip sînt denumite şi *corelaţii*, cf. [45], [94].

Avînd în vedere natura legăturii dintre termeni, relaţiile (şi corelaţiile) sînt grupate de L. Hjelmslev [45] în 3 tipuri :

— Relaţii de *interdependenţă* : cei doi termeni se presupun reciproc ; astfel o formă a unui cuvînt flexibil presupune cu necesitate existenţa unui radical şi a unui flectiv (acesta poate fi eventual realizat ca zero) — cele două componente, radicalul şi flectivul, se presupun reciproc.

— Relaţii de *dependenţă* sau de *selecţie* : unul din termeni îl presupune în mod necesar pe celălalt, fără însă ca reciproca să fie adevărată, aşa, de exemplu, prezenţa elementului mobil *aş* presupune cu necesitate coocurenţa cu un radical verbal, acesta însă poate apărea şi fără *aş* ; prezenţa unui articol nedefinit presupune coocurenţa obligatorie cu un radical nominal, pe cînd acesta poate apărea şi în alte condiţii.

— Relaţii de *constelaţie* : nici unul din cei doi termeni nu-l presupune în mod necesar pe celălalt — un morfem de dativ poate fi cerut de un verb, dar şi de o prepoziţie ; tot aşa verbul poate apărea impunînd un morfem de dativ sau nu.

0.2.2. ***Opoziţia*** reprezintă de asemenea un raport şi constituie una din modalităţile de punere în evidenţă a relaţiilor lingvistice, mai ales în plan paradigmatic.

Conceptul de opoziţie distinctivă sau semnificativă derivă din teza saussuriană [79] conform căreia unităţile lingvistice funcţionează mai ales în virtutea diferenţelor dintre ele. Conceptul a fost prelucrat pentru fonologie de N. S. Trubetzkoy [91], iar mai tîrziu, J. Cantineau [8] a raportat la gramatică diferitele tipuri de opoziţii fonologice stabilite de acesta.

N. S. Trubetzkoy grupează opoziţiile în trei categorii : (a) pe baza raporturilor dintre diferitele tipuri de opoziţii şi sistemul general de opoziţii al limbii (opoziţii bilaterale, multilaterale, izolate, proporţionale), (b) avînd în vedere raportul dintre termenii opoziţiei (opoziţii privative, graduale şi echipolente) şi (c) după extinderea capacităţii lor distinctive (opoziţii constante şi neutralizabile).

Pentru morfologie prezintă o importanţă deosebită opoziţiile proporţionale, caracterizate printr-un raport care se regăseşte constant în două sau mai multe opoziţii, de exemplu :

$$\frac{\text{intr}u}{\text{intr}i}, \frac{\text{afl}u}{\text{afl}i}, \frac{\text{umbl}u}{\text{umbl}i} \text{ etc.}$$

Opoziţiile morfologice de acest fel privesc, în egală măsură, planul expresiei şi planul conţinutului şi sînt capabile să caracterizeze o categorie gramaticală.

Opoziţia izolată e considerată de J. Cantineau ca fiind specifică nu gramaticii, ci lexicului [8], interpretare justificată numai în măsura în care nu avem în vedere şi planul semantic[3]. Raportînd acest concept la planul expresiei, putem descoperi tot un fapt de gramatică, dar aberant, „neregulat" : sub aspectul conţinutului perechea $\frac{\text{om}}{\text{oameni}}$ se încadrează în seria de opoziţii $\frac{\text{elev}}{\text{elevi}}, \frac{\text{profesor}}{\text{profesori}}, \frac{\text{pom}}{\text{pomi}}, \frac{\text{pantof}}{\text{pantofi}}$ etc., deci face parte dintr-o opoziţie proporţională, ca expresie însă reprezintă o opoziţie izolată.

Opoziţiile bilaterale definite ca înglobînd termeni care se deosebesc doar printr-o singură trăsătură se stabilesc, de exemplu, în interiorul unui anumit timp şi mod, între diferitele persoane sau numere :

$$\frac{\text{lăudam}}{\text{lauda}}, \frac{\text{lăudam}}{\text{lăudai}}, \frac{\text{văzui}}{\text{văzu}}, \frac{\text{văzui}}{\text{văzuşi}},$$

$$\frac{\text{cîntăm}}{\text{cîntaţi}}, \frac{\text{lăuda}}{\text{lăudau}}, \frac{\text{văzu}}{\text{văzură}} \text{ etc.}$$

[3] De altfel opoziţiile lexicale nu sînt totdeauna izolate, cf. : $\frac{\text{curcă}}{\text{curcan}}, \frac{\text{giscă}}{\text{gîscan}}$; $\frac{\text{băiat}}{\text{băieţe.}}, \frac{\text{scaun}}{\text{scăune.}}, \frac{\text{creion}}{\text{creione.}}$ etc.

Opoziţii m u l t i l a t e r a l e se stabilesc între formele unei paradigme care se deosebesc prin mai mult de o trăsătură :

$$\frac{\text{cînt}}{\text{cîntai}},\ \frac{\text{cînt}}{\text{cîntau}},\ \frac{\text{creion}}{\text{creioanele}}\ \text{etc.}$$

În organizarea sistemului morfologic, o deosebită utilitate au opoziţiile privative, echipolente şi graduale. În acest caz, opoziţiile privesc mai ales planul expresiei ; opoziţiile de tipul :

$$\frac{\text{cînt}}{\text{cîntă}},\ \frac{\text{lucrez}}{\text{lucrează}}$$

sînt p r i v a t i v e sub aspectul expresiei, dar termenii pe care îi includ nu diferă din punctul de vedere al cantităţii de informaţie.

În cadrul opoziţiilor privative se manifestă ca realitate lingvistică obiectivă realizarea negativă, zero, a morfemului [8].

În planul conţinutului, se bazează pe conceptul de opoziţie privativă distincţia între termenul marcat (intens) şi termenul nemarcat (extens) [44] al opoziţiilor categoriale : prezentul, de exemplu, reprezintă termenul nemarcat al categoriei de timp, deoarece poate apărea, în limba română (şi în alte limbi), şi în locul trecutului sau al viitorului.

Opoziţiile e c h i p o l e n t e cuprind marea majoritate a opoziţiilor morfologice, considerate atît din punctul de vedere al expresiei, cît şi sub aspect semantic. Se încadrează în această categorie opoziţii de tipul :

$$\frac{\text{albastru}}{\text{albastră}},\ \frac{\text{negru}}{\text{neagră}},\ \frac{\text{teatru}}{\text{teatre}},\ \frac{\text{codru}}{\text{codri}},\ \frac{\text{aflam}}{\text{aflai}},\ \frac{\text{venii}}{\text{venişi}}\ \text{etc.}$$

Opoziţia g r a d u a l ă, mai puţin frecventă chiar în fonologie presupune, în cadrul morfologiei, cuprinderea în opoziţie a unor forme cu morfem zero (comp. *laud-Ø-Ø / lăud-a-Ø / lăud-a-m*).

Opoziţiile c o n s t a n t e se caracterizează prin faptul că îşi păstrează în cursul întregului sistem capacitatea distinctivă. Aşa sînt, de exemplu, opoziţiile : pers. I pl. / pers. II pl. ; pers. I sg. / / pers.III. sing :

$$\frac{\text{cîntăm}}{\text{cîntaţi}},\ \frac{\text{cîntam}}{\text{cîntaţi}},\ \frac{\text{cîntarăm}}{\text{cîntarăţi}}\ \text{etc.}$$

$$\frac{\text{cînt}}{\text{cîntă}},\ \frac{\text{apropii}}{\text{apropie}},\ \frac{\text{cîntam}}{\text{cînta}}\ \text{etc.}$$

Opoziţiile s u p r i m a b i l e (n e u t r a l i z a b i l e) sînt opoziţiile în cadrul cărora, în condiţii determinate, diferenţa se suprimă, se neutralizează. Aşa, de exemplu, opoziţia pers. I sg. /pers. II sg., clar marcată în cazul celor mai multe verbe româneşti, se neutralizează în paradigma anumitor verbe :

$$\frac{\text{apropii (I sg.)}}{\text{apropii (II sg.)}}$$

Dat fiind punctul de vedere diferit din care derivă diversele tipuri de opoziţii, aceeaşi opoziţie poate fi încadrată în mai multe categorii. Astfel : *cînt / cînţi* este o opoziţie privativă, bilaterală, propoziţională şi suprimabilă (sub aspectul expresiei).

0.2.3. Conceptul de ***neutralizare*** (suspendarea în condiţii determinate a unei opoziţii), degajat din clasificarea mai înainte expusă a opoziţiilor, s-a dovedit deosebit de fertil pentru cercetarea lingvistică. A fost mult utilizat în fonologie [4], unde a făcut posibilă introducerea conceptului de a r h i f o n e m şi a fost extins apoi la cercetarea celorlalte nivele ale limbii. În morfologie, fenomenul de neutralizare (sau s i n c r e t i s m sau o m o n i m i e — termenii sînt întrebuinţaţi adeseori ca perfect sinonimi, deşi unele distincţii se pot stabili) constituie, prin manifestările specifice în cadrul diverselor paradigme, elementul fundamental al clasificării morfologice [44].

0.2.4. ***Comutarea.*** Un raport de tip special reprezintă comutarea definită de Hjelmslev [45] ca fiind „o corelaţie dintr-un plan care intră în relaţie cu o corelaţie din celălalt plan al limbii", cu alte cuvinte, două unităţi corelative dintr-un anumit plan (al conţinutului să zicem) sînt în raport de comutare, dacă în celălalt plan (al expresiei, în cazul exemplului nostru) le corespund două unităţi corelative : nominativul şi dativul ca unităţi de conţinut sînt în raport de comutare în limba română, dat fiind că înlocuirea unui caz prin celălalt antrenează, în planul expresiei, schimbări de tipul *casa* : *casei*, *eu* : *îmi* etc.

Punerea în evidenţă a acestui raport permite stabilirea unităţilor lingvistice, a i n v a r i a n t e l o r în cadrul sistemului unei limbi date, de aceea se vorbeşte frecvent de p r o b a c o m u t ă r i i.

Conceptul de c o m u t a r e, care poate fi considerat ca un important pilon al glossematicii, se bazează pe distincţia — fundamentală pentru teoria lui Hjelmslev — dintre planul expresiei şi planul conţinutului, reprezentate, fiecare, prin „substanţă" şi prin „formă". Relaţia dintre cele două planuri este realizată prin *semnul lingvistic*

conceput ca o f u n c ţ i e, o relaţie, între cele două forme, a expresiei şi a conţinutului.

Funcţia *semn* presupune în concepţia glossematică existenţa izomorfismului între cele două planuri, precum şi raportul de interdependenţă dintre expresie şi conţinut. O invariantă lingvistică (de expresie sau de conţinut) poate fi pusă în evidenţă numai prin existenţa acestui raport între planul expresiei şi planul conţinutului. Putem vorbi deci de o invariantă aparţinînd unui plan numai în măsura în care o schimbare în acest plan antrenează o modificare în celălalt. Dacă o asemenea modificare nu se produce nu avem decît v a r i a n t e. Aşa, de exemplu, schimbările de expresie *şcoală* : *şcoli* sau *şcoală* : *şcoale* corespund unor invariante lingvistice, deoarece antrenează în planul conţinutului modificarea „singular" : „plural". Dimpotrivă, variaţia de expresie *şcoale* : *şcoli* reprezintă v a r i a n t e (şi nu invariante) avînd în vedere faptul că nu antrenează o modificare în planul conţinutului [4].

Comutarea reprezintă rezultatul unei fundamentări teoretice cuprinzătoare şi al unei extinderi a conceptului de opoziţii distinctive. Acestea vizau numai expresia, fiind utilizate în identificarea fonemelor şi, mai tîrziu, a morfemelor, pe cînd comutarea se aplică şi planului conţinutului şi constituie o modalitate de identificare a unităţilor (invariantelor) de conţinut (ca şi a celor de expresie, de altfel) [5].

0.2.5. ***Distribuţia.*** Conceptul de *distribuţie* şi procedeul de studiere a limbii legat de acest concept, aşa-numita *analiză distributivă*, caracterizează în mare măsură, prin importanţa şi rolul ce li se acordă, lingvistica structurală şi mai ales descriptivismul, în metodologia căruia distribuţia reprezintă pivotul principal.

Distribuţia are în vedere un anumit tip de relaţii, şi anume relaţiile de v e c i n ă t a t e, de succesiune a elementelor în comunicare. Distribuţia reprezintă deci proprietatea elementelor de a apărea sau nu în diferite contexte, în diferite vecinătăţi, iar relevanţa faptului lingvistic, în cadrul analizei distribuţionale, constă în ocurenţa sau nonocurenţa lui într-un anumit punct al lanţului vorbit.

Distribuţia se bazează deci pe context, iar acesta, utilizat în lingvistică din cele mai vechi timpuri, nu reprezintă o descoperire a lingvisticii moderne. Pe cînd însă, altădată, contextul, considerat un factor auxiliar, era utilizat în studierea unui număr restrîns de pro-

[4] Eventualele diferenţe de conţinut nu sînt decît de natură referenţial stilistică.
[5] Pentru o discuţie mai cuprinzătoare a comutării, vezi [13].

bleme, în lingvistica actuală referirea la context e inerentă oricărei cercetări.

Introducerea în lingvistică a conceptului de distribuţie corespunde tendinţei de a folosi sistematic, ca principiu de bază, contextul în studierea limbii.

Avînd în vedere organizarea sintagmatică a elementelor în comunicare, termenul *distribuţie* comportă, în diferite cercetări lingvistice, accepţii mai mult sau mai puţin diferite, fiind utilizat fie pentru a indica raportul dintre un anumit element şi diferite contexte, fie pentru a denumi totalitatea posibilităţilor de ocurenţă a unui element sau totalitatea vecinătăţilor în care poate apărea un element. Această ultimă accepţie este de obicei avută în vedere cînd se defineşte distribuţia [40].

Distribuţia presupune deci inventarierea poziţiilor de ocurenţă a elementelor şi ca atare a vecinătăţilor sau a contextelor lor. Lingviştii americani preferă termenul restrîns şi mai concret de *vecinătate* (*environment*). Vecinătatea e simbolizată prin formule de tipul X—Y, în care cratima notează poziţia elementului avut în vedere, iar X şi Y reprezintă vecinătatea.

Analiza distributivă se realizează avînd în vedere fie totalitatea vecinătăţilor, fie raportarea la anumite vecinătăţi (contexte), iar ca urmare termenul *distributiv* (sau *distribuţional*) are în vedere, în egală măsură, particularităţi derivînd din posibilităţile totale de ocurenţă a unui element, ca şi din posibilitatea de ocurenţă într-un anumit context sau într-un număr limitat de contexte.

De aceea, pentru a evita eventualele echivocuri, referirea la totalitatea posibilităţilor de ocurenţă a unui element se indică, adeseori, prin termenul de *distribuţie completă* sau *totală* [40, p. 201].

Cercetarea elementelor lingvistice sub aspectul ocurenţei lor, compararea distribuţiei diferitelor elemente au scos în evidenţă posibilitatea de a descoperi anumite raporturi între diverse elemente pe baza distribuţiei lor. S-a ajuns astfel la stabilirea mai multor *tipuri de distribuţie*.

Tipul de distribuţie cel mai des invocat în diversele studii lingvistice este cel al *distribuţiei complementare*, care reprezintă raportul de incompatibilitate de apariţie a două elemente A şi B în aceleaşi contexte. Două elemente A şi B sînt în distribuţie complementară dacă n u au nici un context comun : în vecinătăţile în care apare A nu poate apărea B şi invers. Neapărînd niciodată în acelaşi context, cele două elemente n u se opun unul celuilalt şi ca atare nu sînt comutabile.

Distribuţia complementară se foloseşte de obicei în etapa de reducere a variantelor la invariante. Se consideră astfel că două elemente care sînt în distribuţie complementară reprezintă aceeaşi unitate invariantă, acelaşi fonem sau, la alt nivel, acelaşi morfem. Astfel, secvenţele *mas-* şi *mes-* sînt în raport de distribuţie complementară, pentru că *mas-* apare în contextul *-ă*, din care este exclus *mes-*, iar acesta din urmă presupune vecinătăţile *-e* sau *-cioară* (cf. *mescioară*) care nu admit pe *mas-*.

Cînd distribuţia a două elemente A şi B prezintă unele contexte comune, în care pot fi substituite unul altuia, dar şi contexte specifice, care nu admit decît unul din cele două elemente, se vorbeşte de *distribuţie defectivă*. Caracterul defectiv se poate manifesta unisau bilateral. În primul caz, unul din cele două elemente prezintă o distribuţie mai largă : distribuţia unui element A cuprinde, pe lîngă toate contextele în care apare un element B, şi cel puţin un singur context în care B nu poate apărea. Aşa, de exemplu, afixul mobil *a* se asociază în formele de infinitiv întotdeauna cu un sufix (*-á*, *-í*, *-eá* etc.), dar acest sufix apare în anumite contexte (după *a putea* : *pot lucra*, de ex.) şi fără *a*. În asemenea situaţii între distribuţia celor două elemente se realizează un raport de incluziune. Distribuţia lui B, mai restrînsă, este inclusă în distribuţia mai largă a lui A.

Caracterul defectiv al distribuţiei poate fi comun însă şi ambilor termeni avuţi în vedere. În acest caz, distribuţiile celor doi termeni cuprind, fiecare, pe lîngă cel puţin un context comun, şi cel puţin un context sau o vecinătate exclusivă. Aşa, de exemplu, desinenţele *-ă* şi *-i* pot apărea în aceleaşi contexte ca *lun-*, *căciul-* etc., dar *-ă* admite şi contexte din care desinenţa *-i* este exclusă : *cas-*, *mas-*, *brazd-* etc., şi, invers, în contexte ca *venir-*, *trăir-* etc. ,e admis *-i*, dar nu apare *-ă*. Raportul care se stabileşte de astădată între distribuţia celor două elemente este un raport de intersecţie.

Două elemente pot să nu se opună unul celuilalt, deci să nu fie comutabile nu numai în cazul deja discutat al distribuţiei complementare, adică atunci cînd în distribuţia lor nu apare nici un context comun. Două elemente pot să nu fie comutabile chiar dacă au un context comun : în acest caz ele sînt în raport de *variaţie liberă*. Pentru a cuprinde şi acest raport distributiv, Ch. Hockett propune, în 1947 [46], termenul de *distribuţie noncontrastivă*.

Prin variaţie liberă (*free alternation*) se înţelege că apariţia unui element în vecinătatea dată nu poate fi prezisă decît ca probabilitate şi, de asemenea, că înlocuirea unuia prin celălalt nu antrenează o modificare în plan semantic. Un exemplu oferă repartiţia în limba

română a desinenţelor de plural a substantivelor feminine : alături de teme care nu admit decît *-e* ca desinenţă de plural (*mes-e*, *fet-e*) şi altele care formează pluralul numai cu *-i* (*nopţ-i*, *veşt-i* etc.), există teme care admit ambele desinenţe : *coal-e* şi *col-i*, în acest context cele două desinenţe fiind în raport de variaţie liberă.

Conceptul de distribuţie noncontrastivă este deci mai larg decît cel de distribuţie complementară, pe care o înglobează ca tip special.

Conceptul de distribuţie noncontrastivă impune drept corolar conceptul de *distribuţie contrastivă*, care presupune existenţa în distribuţia celor două elemente a cel puţin un context comun în care cele două elemente să nu fie în „raport de variaţie liberă". E vorba deci de un context în care cele două elemente pot apărea o p u n î n d u - s e unul celuilalt, sînt, cu alte cuvinte, în raport de comutare. Caracterul de invariante lingvistice a două elemente ale unei limbi presupune acest raport de distribuţie contrastivă. Existenţa contextului comun permite punerea în evidenţă a opoziţiei dintre cei doi termeni : *-u* şi *-i* reprezintă unităţi morfemice distincte în limba română, în virtutea unor contexte ca *codr-*, *le-* etc. (cf. *codru/codri*, *leu/lei*).

Se mai întîlneşte adeseori termenul de *distribuţie similară*, întrebuinţat frecvent mai ales de Z. Harris [40, p. 172]. Distribuţia similară intervine în procedeul de analiză propus de el ca un corectiv al segmentării textului pe baza criteriului independenţei. „Considerăm segmente morfemice numai acele segmente morfemice presupuse independente care prezintă asemănări distributive cu alte segmente morfemice presupuse independente" [6].

Deşi definită de cele mai multe ori ca „totalitate a vecinătăţilor" sau a contextelor, distribuţia nu este de obicei utilizată decît parţial în delimitarea, definirea şi clasificarea elementelor. Chiar atunci cînd este foarte larg luată în consideraţie, distribuţia este cuprinsă în toată v a r i e t a t e a e i — se au în vedere toate situaţiile distincte —, dar n u în t o t a l i t a t e a ei. În totalitatea ei, distribuţia nu este utilizată decît în cercetările în care intervine elementul statistic. De altfel, dacă distribuţia poate fi cuprinsă în toată varietatea ei relativ uşor în fonologie, în cercetările de gramatică şi de lexic acest lucru ar presupune inventare aproape infinite. Chiar pornind de la un text sau un „corpus" finit s-ar ajunge la liste foarte lungi de vecinătăţi. Dificultatea de a alcătui astfel de inventare şi,

[6] Pentru o discuţie amănunţită a distribuţiei, cf. [37].

în parte, ineficiența lor au fost remarcate între alții chiar de Harris [41, p. 532], care afirmă : „descrierea limbii în termenii morfemelor individuale e imposibilă : aproape toate morfemele au un inventar unic de contexte care depinde de vorbitor și de timp". De altfel nici „nu e posibilă stabilirea unui inventar complet pentru orice morfem" (*loc. cit.*).

Utilizarea distribuției a scos în evidență neomogenitatea ei, faptul că nu toate contextele care o alcătuiesc au aceeași importanță, aceeași forță de caracterizare. Unele contexte au un caracter particular, strict specific, altele, dimpotrivă, sînt comune distribuției unui număr mare de elemente. Din aceste contexte comune unui număr de elemente se selectează c o n t e x t e l e d i a g n o s t i c e.

Conceptul de *context diagnostic* [7] a fost pus în circulație de Z. Harris. În *Structural linguistics*, se vorbește cu totul tangențial de context diagnostic cu ocazia ilustrării cu exemple concrete a procedeului de clasificare preconizat de autor (p. 309 pass), desprinzîndu-se o singură caracteristică a contextului diagnostic — faptul că reprezintă un context în care apariția unui element este unic determinată. O importanță mult mai mare acordă Harris problemei contextului diagnostic în articolul *Co-occurrence and transformation in linguistic structure*, unde apare indicația că aceste contexte se vor selecta din contextele comune în așa fel încît, cu ajutorul lor, să poată fi caracterizată coocurența claselor de morfeme rezultate (p. 531).

Contextul diagnostic are caracteristica de a fi exclusiv, de a nu admite decît o anumită clasă de elemente.

Procedura ca atare, chiar dacă nu i s-a dat nici un fel de nume, se întîlnește în unele cercetări anteriore. Modul de a proceda al lui L. Hjelmslev sau al lui Ch. Fries [22] în definirea părților de vorbire poate fi redus în fond la descoperirea unor contexte diagnostice pentru diferite clase de cuvinte.

Fără îndoială că acest procedeu este utilizabil și în abordarea altor probleme decît aceea a delimitării claselor de morfeme sau părților de vorbire (ceea ce revine oarecum la același lucru [8]) și permite între altele, de exemplu, definirea formalizată a unor mărimi definite pînă acum mai ales semantic [84].

[7] *Diagnostic environment.* Preferăm traducerea *context diagnostic* celei de *vecinătate diagnostică*, pentru că e vorba, în general, de secvențe fonice mai largi, cuprinzînd uneori un număr destul de mare de termeni.

[8] De altfel Ch. Fries numește *parts of speech* clasele de unități de tipul celor numite de Harris *substitution classes*.

Interesul pentru context, pentru distribuție, este expresia importanței acordate relațiilor în limbă și reprezintă trăsătura comună tuturor nuanțelor de structuralism.

Astfel în clasica lucrare a lui N. S. Trubetskoy, *Principes de phonologie*, se utilizează *vecinătățile* (*entourage*). Opoziția pe care se bazează operația de identificare a fonemelor presupune ca punct de plecare un *context*. Perechile minimale reprezintă „permutarea" unui element fonic cu altul în același context. Referirea la vecinătăți este de asemenea continuu prezentă în regulile de determinare a fonemelor formulate de Trubetskoy.

La A. Martinet [66], termenii de *entourage* sau *ambiance* sînt înlocuiți prin *environnement*, iar în discuția variantelor combinatorii intervine *distribuția complementară*.

Principiul *comutării*, considerat pivot principal al teoriei glossematice, implică de asemenea contextul, iar diversele tipuri de relații (de dependență, interdependență, constelație) posibile între diferitele elemente ale „textului" sau ale sistemului acoperă perfect distribuția în ansamblul său, avînd avantajul de a diferența și ierarhiza diversele vecinătăți. O analogie există și între distribuție și ceea ce Hjelmslev numește „formă". De altfel metoda deductivă preconizată de Hjelmslev, procedînd de la ansamblu spre unitate, pune, chiar prin aceasta, în prim plan, contextul.

Deosebirile în modul de a aborda și de a trata contextul și distribuția derivă din faptul că descriptiviștii au în vedere *lanțul vorbit*, comunicarea ca atare, deci, „vorbirea" în terminologia saussuriană, pe cînd ceilalți vizează în cercetarea lor mai ales *sistemul*, *limba*. Această deosebire evidentă își găsește expresia explicită, de exemplu, în faptul că A. Martinet [66] distinge în fonologie două tipuri de context : *contexte du discours* și *contexte du système*, ultimul avînd un rol foarte important în înțelegerea diacroniei fonologiei. Acest mod diferit de abordare a limbii nu duce la rezultate ireconciliabile : cea mai mare parte din regulile sau constatările formulate în termenii distribuției ar putea fi transpuse în termenii opozițiilor proporționale sau ai propozițiilor analogice [9].

0.2.6. ***Substituția.*** Dacă în ce privește comutarea contingențele cu opoziția distinctivă sînt clare, substituția, care prezintă unele analogii cu comutarea, se raportează în mod evident la distribuție.

[9] Cf. H. Frei, *Critères de délimitation*, în „Word", 10, 1954, p. 141 : „La plupart des raisonnements formulés en termes de distribution pourraient être transposés en proportions analogiques et inversement".

Termenul *substituție* are în vedere posibilitatea de a înlocui, în cadrul unei comunicări, un segment cu un altul sau cu zero. Un astfel de segment susceptibil de a fi substituit poate fi considerat ca reprezentînd o unitate de expresie. Prin aplicarea substituției asupra diferitelor porțiuni ale unui lanț se ajunge la s e g m e n t a r e a lanțului în unități de expresie minimale.

Se recurge deci obligatoriu la substituție în prima fază a descrierii unei limbi — în etapa a n a l i z e i. Acest procedeu se utilizează însă și în etapa c l a s i f i c ă r i i acestor unități, cînd, prin folosirea lui, se ajunge la stabilirea c l a s e l o r d e s u b s t i t u ț i e.

Substituția, care are în vedere tot relațiile dintre elementele componente ale comunicării și, deci, ale limbii, se deosebește de comutare, între altele, prin aceea că are în vedere mai ales p l a n u l e x p r e s i e i. Această particularitate explică faptul că în unele lucrări ea duce la decuparea unor unități de expresie f ă r ă s e n s, „morfeme cu semnificație zero" [40]. De cele mai multe ori însă substituția are în vedere și eventualele modificări din planul conținutului, chiar dacă aceste modificări nu sînt luate în considerație decît sub forma simplificată a alternativei „identic/nonidentic" reprezentînd reacția vorbitorului. În acest caz, substituția manifestă o pregnantă analogie cu comutarea, fără a se ajunge însă la identitate, dat fiind că substituția are în vedere, în primul rînd, posibilitățile de înlocuire în cadrul lanțului linear al comunicării, deci sintagmatica, pe cînd comutarea are în vedere structura limbii, adresîndu-se mai ales paradigmaticii [2, p. 84].

PRECIZĂRI PRELIMINARE

OBIECTUL CERCETĂRII

1.1.0. Intitulată ***Morfologie structurală a limbii române***, lucrarea are în vedere numai părțile de vorbire f l e x i b i l e, și anume substantivul, adjectivul și verbul. Limitîndu-și astfel domeniul, cercetarea cuprinde *flexiunea nominală* și *flexiunea verbală*, lăsînd deoparte flexiunea pronominală care pune probleme oarecum diferite. Una din deosebirile pregnante o constituie faptul că, pe cînd flexiunea nominală și cea verbală permit, pe baza morfemelor flexionare care le caracterizează, gruparea elementelor în c l a s e, de obicei destul de numeroase, flexiunea pronominală este reprezentată adesea ori prin paradigme individuale, specifice unui singur element lexical, unui singur pronume.

1.1.1. ***Părțile de vorbire flexibile*** se caracterizează prin faptul că reprezintă c l a s e de elemente, de cuvinte, care se realizează în limbă printr-un număr mai larg sau mai restrîns de forme distincte.

Cuvîntul f l e x i b i l există și funcționează în limbă ca m u l ț i m e de forme. Cînd vorbim de cuvîntul *casă*, de exemplu, acest *casă* este un s i m b o l al mulțimii care cuprinde formele *casă*, *case*, *casa* etc. Fiecare din aceste forme c o e x i s t ă cu celelalte în cadrul sistemului limbii. De aceea este nepotrivit din punctul de vedere al realității lingvistice să spunem că o anumită formă se f o r m e a z ă, deci se d e r i v ă, într-un fel, din alta. Formulările de acest fel, obișnuite în gramaticile curente, sînt oarecum justificate numai în manualele care au în vedere învățarea unei limbi date de străini, în măsura în care pot facilita m e m o r a r e a unor structuri morfematice.

În alte situații, formulările de acest fel sînt inadecvate, deoarece par a stabili între diferitele forme raporturi de d e p e n d e n ț ă, de „derivare" morfematică, inexistente în limbă. Vorbitorul unei limbi dispune în bagajul său lingvistic de un număr de forme, nu „formează", în majoritatea cazurilor, o formă de la alta, în procesul comunicării. În sistemul limbii, între aceste forme coexistente se stabilesc raporturi complexe, de opoziție, de corelație, care au un rol important în procesul de funcționare a limbii și de evoluție lingvistică.

Mulțimea de forme sub care un cuvînt aparținînd unei părți de vorbire flexibile se realizează în comunicare reprezintă *flexiunea* sau *paradigma* lui.

1.1.2. Dimpotrivă, cuvîntul care aparține unei părți de vorbire neflexibile este lipsit de paradigmă, se manifestă deci în sistemul limbii într-o realizare unică, deci ca unitate (sau mulțime = 1).

Din această deosebire dintre părțile de vorbire flexibile și neflexibile decurge o alta, și anume : cuvîntul flexibil, sub orice formă a sa, presupune o grupare de morfeme, nu se reduce niciodată la un singur morfem, pe cînd cuvintele aparținînd părților de vorbire neflexibile sînt, adeseori, neanalizabile la nivel morfemic : *și*, *iar*, *de*, *pe*, *cum*, *unde* etc. pot fi menționate ca exemple de acest fel. În asemenea cazuri, morfemul și cuvîntul coincid. Dimpotrivă, formele cuvintelor aparținînd părților de vorbire flexibile reprezintă întotdeauna o sintagmă (minimală), o combinație de morfeme.

Chiar în cazurile în care un cuvînt, aparținînd unei părți de vorbire neflexibile, este susceptibil, cum se întîmplă destul de frecvent, de analiză, reprezintă deci o structură morfemică analizabilă, el nu are flexiune. Astfel, alături de adverbe neanalizabile, ca *unde*, *cînd*, limba română cuprinde și numeroase adverbe cu structură morfemică mai complexă : *fățiș*, de exemplu, poate fi analizat, comparîndu-l cu *pieptiș*, *furiș* etc., în două unități : *făț-* (care îl raportează la *față*) și *-iș*. Elementul *-iș* din *fățiș* nu intră însă în raport de opoziție din punctul de vedere al comunicării (deci în raport „paradigmatic") cu *-ă* din *față*, cum se întîmplă cu *-e* din *fețe*. *Fățiș* se încadrează în cu totul altă clasă de substituție decît *față*, este, morfologic, o unitate diferită de *față* și e un cuvînt fără flexiune, deci un cuvînt care se realizează în limbă ca unitate (mulțime = 1).

Descrierea flexiunii dintr-o limbă dată are în vedere deci clasele de cuvinte care cuprind unitățile lingvistice reprezentate prin mulțimi de forme mai mari decît *1*.

1.1.3. Numărul formelor cuprinse în flexiunea diferitelor cuvinte flexibile diferă de la o parte de vorbire la alta și chiar, în cadrul aceleiași părți de vorbire, de la un element la altul. În limitele părților de vorbire discutate, substantivul și adjectivul au o flexiune mult mai restrînsă decît verbul.

În ceea ce privește substantivul, am avut în vedere flexiunea în raport cu numărul, cazul și determinarea. Flexiunea adjectivală a fost descrisă în limitele „gradului" pozitiv — nu au fost discutate deci gradele de comparație ca atare, expresia comparativului și a superlativului fiind de altfel ușor deductibilă din pozitiv. În ce privește verbul, descrierea are în vedere flexiunea verbală indicată de obicei prin termenul de diateză activă, care are un caracter morfologic clar și pe care se bazează diateza reflexivă și diateza pasivă, ușor deductibile din diateza activă.

1.1.4. Paradigma astfel circumscrisă cuprinde forme sintetice și forme „analitice" , reprezentate prin grupuri de elemente dintre care unul este identic cu o formă verbală sintetică. Formele sintetice sînt reprezentate printr-un lanț de morfeme care se succed într-o ordine fixă și care nu permit nici un fel de intercalare în cadrul acestui lanț. Cele analitice se caracterizează printr-o mai mare libertate a elementelor componente : „formele analitice" sînt grupări disociabile de elemente caracterizate fie printr-o mai mare sau mai mică capacitate de permutare a elementelor în cadrul grupului, fie prin faptul că admit intercalarea unei serii mai largi sau mai restrînse de elemente străine între componentele grupului (comp. *va mai cînta* și *mai cîntă* de ex.).

Dintre numeroasele grupări de elemente în care apare un element identic cu o formă verbală sintetică am considerat ca aparținînd paradigmei verbale numai pe acelea care cuprind, pe lîngă acesta, un element auxiliar strict caracterizat prin particularități de expresie sau de distribuție sau grupările care manifestă o reducere a posibilităților de disociere a elementelor componente. Aceste grupări le-am numit, pentru a le distinge de celelalte grupări, forme cu afix mobil [cf. 31]. Denumirea de „forme cu afix mobil" se aplică și grupării „articol proclitic + substantiv".

1.1.5. Dintre formele sintetice, o poziție ambiguă sub aspectul calității lor verbale au așa-numitele moduri nepersonale [1]. Am considerat ca aparținînd paradigmei verbale *infinitivul*, *gerunziul*, *participiul* și *supinul*, deoarece aceste forme prezintă toate sau măcar o parte din posibilitățile de combinare sintagmatică pe care le cunosc formele personale [2]. De altfel formele de *participiu* și *infinitiv* apar în diverse forme analitice incluse în paradigma verbală, *supinul* nu pune din punct de vedere morfologic nici o problemă în plus (dacă facem abstracție de distribuție) față de participiu, iar *gerunziul* reprezintă dintre aceste „moduri nepersonale" forma în care caracterul

[1] Cf. [26], vol. I, p. 315 urm. și M. Caragiu-Marioțeanu, *Moduri nepersonale*, SCL XIII, 1962, nr. 1, p. 29—45.

[2] Cf. [33, p. 66 urm.].

verbal se manifestă mai net şi deci forma a cărei apartenenţă la paradigma verbală a fost cel mai puţin discutată.

În virtutea criteriului sintagmatic menţionat mai înainte, am considerat exterioare paradigmei verbale formele în care apar radicale comune cu cele înregistrate în diversele paradigme verbale, dar care au alte caracteristici sintagmatice, cum sînt : aşa-numitul infinitiv lung, supinul substantivat şi formaţiile în *-tor*, rataşate uneori paradigmei verbale.

MODUL DE LUCRU

1.2.1. ***Selectarea*** materialului pe care se bazează descrierea este determinată de scopul ei : cercetarea de faţă îşi propune, ca obiectiv final, *descrierea structurală* a flexiunii nominale şi verbale româneşti, urmăreşte deci să pună în evidenţă structura acestor subsisteme pe baza relaţiilor şi a corelaţiilor care se stabilesc între elementele lor. Ca orice studiu structural, cercetarea îşi limitează foarte strict domeniul : are în vedere *faptele limbii literare actuale*, este deci o descriere sincronică a unui aspect al limbii române, cel literar, normat. Deziderатul sincroniei se manifestă în selectarea materialului şi în modul de prezentare. Inventarul de cuvinte şi de forme avut în vedere nu cuprinde elemente neliterare : arhaice, dialectale, chiar populare, iar prezentarea este descriptivă, evitînd explicaţiile care introduc întotdeauna, în mod inevitabil, consideренte diacronice în discuţie.

Diacronia este prezentă numai în cazurile în care sistemul actual ca atare o impune : raportul de variaţie liberă, care nu poate fi decît arbitrar exclus dintr-un studiu descriptiv sincronic, reprezintă diacronia în sincronie şi ca urmare consideraţiile referitoare la elementele între care se stabileşte un asemenea raport au inevitabil, adeseori, implicaţii diacronice.

1.2.2. ***Lista de cuvinte.*** Cercetarea are în vedere faptele furnizate de un *inventar finit şi nu prea larg* de elemente. Inventarul a fost alcătuit avînd în vedere lista de cuvinte stabilită de acad. Al. Graur în *Încercare asupra fondului principal de cuvinte*, Buc., 1954, şi listele de frecvenţă stabilite de V. Şuteu în *Observaţii asupra frecvenţei în operele unor scriitori români* (SCL X, 1959, nr. 3, p. 426 urm.) şi de Gh. Bolocan în *Unele caracteristici ale stilului publicistic al limbii române literare* (SCL XII, 1961, nr. 1. p. 44—56).

S-au inclus în inventar aproape toate substantivele, adjectivele şi verbele din fondul principal (au fost eliminate cîteva considerate neliterare), precum şi cele care apar în plus în celelalte două liste. S-au adăugat în acest mod mai ales neologisme.

Deoarece a fost stabilit pe baza unor liste care au în vedere frecvenţa cuvintelor (criteriul frecvenţei este implicat indirect şi în lucrarea acad. Al. Graur), inventarul cuprinde cuvintele cele mai mult folosite din limba literară actuală. Frecvenţa ca atare nu este pertinentă din punctul de vedere al cercetării de faţă. Am considerat însă că descrierea bazată pe un asemenea inventar are cele mai multe şanse să cuprindă flexiunea în toată diversitatea ei, deoarece : pe de o parte, dintre cuvintele cu mare frecvenţă şi importanţă, foarte multe aparţin fondului vechi al limbii, iar cuvintele vechi prezintă de obicei (şi constatarea aceasta se verifică şi în lucrarea de faţă) cele mai multe variaţii în paradigmă, iar, pe de altă parte, printre cuvintele frecvente se numără şi destul de multe neologisme, care, datorită istoriei lor recente în limbă, pot prezenta particularităţi paradigmatice care să le deosebească, măcar în oarecare măsură, de cele vechi.

Aceste consideренte îndreptăţesc presupunerea că, pornind de la o listă care cuprinde substantivele, adjectivele şi verbele cu frecvenţă mare, cercetarea are posibilitatea de a înregistra un *maximum de tipuri* şi că, deci, eventuala adăugare de alte elemente la cele din lista stabilită nu ar duce decît la o îmbogăţire a unora din clasele caracterizate prin tipurile de paradigmă stabilite deja şi nu la mărirea numărului claselor, sau, în ipoteza în care totuşi s-ar adăuga un tip sau mai multe, acestea ar fi proprii unui număr foarte restrîns de cuvinte sau ar fi reprezentate prin termeni proprii unui domeniu restrîns.

S-a utilizat un inventar finit din dorinţa de a evita observaţiile întîmplătoare. Limitarea inventarului a permis examinarea paradigmei fiecărui cuvînt în parte avînd în vedere numeroasele aspecte ale morfologiei româneşti. S-a asigurat astfel caracterul complet şi sistematic al faptelor pe care se bazează descrierea.

Compararea cu descrierile existente a arătat că inventarul pe care l-am avut în vedere oferea material ilustrativ pentru cvasitoate situaţiile distincte — privind limba literară actuală — înregistrate în aceste lucrări[3] şi, deci, că presupunerea iniţială în privinţa avantajelor de a pleca de la o asemenea listă era justificată.

[3] Mai săracă în inventarul nostru este lista de adjective.

O verificare mai aprofundată a acestei ipoteze de lucru necesită examinarea, pe baza tipurilor stabilite, a tuturor substantivelor, adjectivelor și verbelor limbii literare actuale, verificare dificil de efectuat din pricina lipsei unei baze preliminare. O listă cuprinzînd toate cuvintele flexibile din limba literară actuală este foarte greu de făcut, deoarece DLRM înregistrează mai ales cuvintele din textele beletristice ale secolului al XIX-lea și al XX-lea, incluzînd multe elemente arhaice sau dialectale din punctul de vedere al limbii literare standard, dar nu cuprinde mulți termeni tehnici foarte uzuali azi. Aceste neajunsuri apar cu evidență, de exemplu, din examinarea listelor de verbe utilizate în lucrarea acad. Moisil [68]. Așa, de exemplu, din cele 22 de verbe în *-î* menționate la pag. 13, 10 au un caracter clar neliterar sau neactual (cf. *a borî, a cotărî, a dîrî, a ponorî* etc.). Selectarea elementelor aparținînd limbii literare actuale nu este facilitată nici de *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație* (1965), care menționează de asemenea, fiind alcătuit pe baza DLRM, cuvinte care depășesc limitele acestui sistem.

1.2.3. ***Formele*** diferitelor unități lexicale cuprinse în descriere ca aparținînd limbii literare sînt cele proprii idiolectului autoarei și cele indicate în lucrările cu caracter normativ : *Gramatica limbii române* a Academiei R.P.R. (1954, 1962), DLRM și *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație* (1965).

1.2.4. ***Analiza.*** Orice cercetare a flexiunii unei părți de vorbire presupune ca premisă necesară axioma că formele cuprinse în paradigmă sînt reprezentate prin lanțuri de unități fonemice a căror extensiune variază de la un cuvînt la altul și de la o formă la alta, iar, în interiorul acestora, unitățile fonemice se organizează în structuri morfemice. În virtutea acestei structurări orice formă aparținînd unei paradigme poate fi supusă unei analize în constituenți imediați și ca atare orice formă poate fi divizată în cel puțin două părți : flexiunea este incompatibilă cu formațiile indivizibile, reprezentate în plan morfemic printr-un singur element.

Orice lanț fonemic reprezentînd o formă care aparține unei paradigme flexionare poate fi analizat în plan morfemic, analiza realizîndu-se în una sau mai multe etape în funcție de numărul unităților morfemice înglobate în structura formei respective. Orice secvență fonemică reprezentînd o formă a unui cuvînt flexibil se separă de la bun început în două unități, care pot fi la rîndul lor divizibile sau indivizibile. În primul caz, analiza poate fi efectuată în continuare asupra fiecărei din cele două unități pînă se ajunge la

unități indivizibile în plan morfemic. În al doilea caz, analiza se reduce la o singură etapă.

Cele două unități rezultate din prima analiză, posibilă i(și ca atare generală) în cazul oricărei forme aparținînd unei paradigme, le indicăm generic prin termenii *radical* și *flectiv*.

1.2.5. ***Radicalul*** reprezintă acea parte a secvenței fonice a cărei ocurență concretă este obligatorie pentru orice formă flexionară. *Radicalul nu poate fi niciodată reprezentat printr-un șir fonemic vid, ceea ce înseamnă în termeni morfematici că nu admite o realizare zero.*

Această caracteristică apropie radicalul de morfemele independente care, nici ca unități individuale și nici dacă le considerăm ca clasă, nu admit comutarea cu zero. Radicalul nu poate fi însă identificat cu morfemul independent, pentru că radicalul poate fi reprezentat printr-o unitate *divizibilă*, printr-un grup de elemente morfemice (indivizibile), pe cînd morfemul independent este, prin calitatea lui de morfem [4], o unitate minimă, deci *indivizibilă*.

Orice radical presupune însă în mod necesar un morfem independent : cînd radicalul este reprezentat printr-o unitate morfemică indivizibilă, radicalul coincide cu morfemul independent, iar cînd radicalul este reprezentat printr-un grup de elemente morfemice, unul din aceste elemente este morfem independent. Analiza unei forme ca *aram* (*ar-am*) duce la un radical [ar-] care coincide cu morfemul independent, pe cînd în structura formei *împărțeam* radicalul este reprezentat printr-o unitate divizibilă în [îm-] și [-părț-], dintre care ultimul element morfematic este un morfem independent.

În orice caz, morfemul independent ocurent într-o formă flexionară este inclus în radical. Putem defini deci *radicalul* ca fiind acea *unitate, rezultată din prima analiză efectuată asupra unei forme aparținînd unei paradigme, care cuprinde morfemul independent.* Proprietatea radicalului menționată la început, aceea de a nu putea fi niciodată reprezentat printr-un șir fonemic vid, este o consecință a faptului că presupune în mod necesar un morfem independent, a cărui principală caracteristică este aceea că nu admite niciodată o realizare zero.

Notă. Acordînd această accepțiune termenului *radical* îl diferențiem net de termenul *rădăcină* cu care este sinonim în multe lucrări de specialitate. Termenul *rădăcină* devine sinonim cu cel de morfem independent.

[4] Avem în vedere definiția curentă a morfemului în cercetările descriptiviste : unitate minimă de expresie asociată unei unități de conținut — cf. de ex., [23].

1.2.6. Cealaltă unitate morfemică rezultată în urma efectuării primei analize în constituenți imediați reprezintă ***flectivul.*** Ca și radicalul, flectivul poate fi divizibil sau indivizibil. Dar spre deosebire de radical, flectivul *poate fi reprezentat printr-un șir fonemic vid, poate fi realizat ca zero.* Această caracteristică este proprie morfemelor dependente, considerate uneori individual, alteori ca clasă. Flectivul se aseamănă, dar nu se identifică cu morfemul dependent : flectivul poate fi reprezentat prin unul sau mai multe elemente morfemice dependente, poate fi deci divizibil în plan morfematic, pe cînd morfemul dependent este indivizibil.

Flectivul poate fi definit negativ ca fiind *unitatea rezultată din prima analiză efectuată asupra unei forme aparținînd unei paradigme, unitate care* ***nu*** *cuprinde morfemul independent.*

Flectivul se caracterizează de cele mai multe ori prin așezarea după radical a elementelor morfemice din care este constituit. Această poziție este generală în cazul așa-numitelor forme sintetice — putem numi în asemenea situații flectivul și terminație. Așezarea în urma radicalului *nu este însă obligatorie.* Elementele flectivului pot preceda radicalul, așa cum se întîmplă, de obicei, în cazul formelor analitice.

Dacă avem în vedere clasificarea morfemelor în morfeme lexicale și gramaticale, putem spune că în radical se includ morfemele lexicale — atît cele independente, cît și cele dependente — , pe cînd morfemele gramaticale, toate dependente, privesc flectivul.

1.2.7. Acceptarea ca premisă a ideii că o formă flexionară are întotdeauna o structură binară impune recunoașterea unei *unități morfemice zero* de cîte ori secvența fonică reprezentînd forma respectivă coincide cu secvența fonică care realizează, în alte forme ale aceleiași paradigme, radicalul : avem deci *cînt-Ø*, deoarece această formă se încadrează în aceeași paradigmă cu formele *cînt-ă, cînt-ăm* etc. Tot așa, analizăm *pom-Ø*, pentru că face parte din aceeași paradigmă cu *pomi* etc., sau *alb-Ø*, pentru că se opune formelor *albă, albi, albe.* În virtutea aceluiași principiu, analiza flectivului poate duce de asemenea la stabilirea unor unități morfemice zero ; comparația unor forme ca : *aram, arai, ara,* impune segmentarea *ar//a/m, ar//a/i, ar//a/Ø.*

1.2.8. Elementele fonemice suprasegmentale, accentul și intonația, participă și ele la realizarea în planul expresiei a flexiunii. *Intonația* nu este relevantă decît în anumite zone ale paradigmei, de aceea n-o vom discuta separat, iar *accentul* face întotdeauna parte din structura unui morfem.

1.2.9. Descrierea unei paradigme flexionare are ca punct de plecare diviziunea fundamentală în radical și flectiv. Unitățile rezultate din această analiză pot fi inventariate și clasificate ca atare. Pot fi utilizate chiar ca bază în efectuarea diverselor clasificări. Astfel procedează, de exemplu, acad. Gr. Moisil [68], [69], care grupează verbele, substantivele și adjectivele românești în mai multe clase avînd în vedere flectivele considerate global, sau Alf Lombard [56], care discută flectivele diverselor forme verbale fără a distinge diferitele tipuri de afixe.

1.2.10. *Radicalul* și *flectivul* reprezintă însă, de obicei, *grupări de morfeme* și pot fi supuse, la rîndul lor, segmentării.

Radicalul cuprinde adeseori, pe lîngă un morfem rădăcină, și anumite afixe derivative. Structura morfemică a radicalului este nerelevantă pentru descrierea flexiunii românești, deoarece selectarea diverselor flective înregistrate nu este, în general, determinată de structura morfemică a radicalului.

Pertinentă este însă, pentru descrierea oricărui tip de flexiune, structura morfemică a flectivului. Analiza diverselor flective și degajarea elementelor morfemice componente se impune mai ales în cazul claselor de cuvinte care, ca verbul românesc, se caracterizează printr-o paradigmă complexă.

1.2.11. Flectivul, care împreună cu radicalul constituie forma flexionară, poate fi segmentat de cele mai multe ori în două sau mai multe unități morfemice, pentru care utilizăm termenul generic de afix.

Formele flexionare se deosebesc între ele prin numărul afixelor, prin poziția acestora față de radical și prin structura fonică a diferitelor afixe. Avînd în vedere poziția flectivelor față de radical, distingem formele sintetice și formele cu afix mobil.

1.2.12. ***Formele sintetice*** presupun cel puțin un afix. Afixele care intră în componența formelor sintetice se caracterizează prin poziția enclitică față de radical și prin succesiunea fixă și nedisociabilă : un anumit afix ocupă în cadrul lanțului de morfeme care reprezintă forma sintetică un anumit loc, totdeauna același, iar lanțul ca atare nu poate fi întrerupt, forma sintetică neadmițînd intercalarea de elemente lexicale străine între elementele sale componente.

1.2.13. ***Formele cu afix mobil*** înglobează în structura lor cel puțin două afixe, dintre care cel puțin unul are poziție enclitică față de radical, împreună cu care alcă-

tuieşte un lanţ morfemic indisociabil. Acest lanţ morfemic indisociabil este asociat în acelaşi timp şi cu unul sau mai multe afixe mobile.

Afixele mobile se caracterizează prin faptul că sînt de obicei p r o c l i t i c e în raport cu radicalul şi prin faptul că sînt m o b i l e faţă de radical : sînt mobile atît în sensul că, de cele mai multe ori, îşi pot modifica poziţia faţă de radical (poziţia obişnuită, în limbajul standard, este cea proclitică, dar, în cazul unora, nu este exclusă nici poziţia enclitică faţă de radical), cît şi în sensul că lanţul morfemic care reprezintă forma cu afix mobil permite disocierea în punctul de joncţiune între afixul mobil şi radical : între afixul mobil şi radical se pot intercala diferite elemente lexicale exterioare formei verbale.

Lanţul morfemic alcătuit din radical şi afixul totdeauna enclitic constituie o unitate indisociabilă faţă de orice element străin lanţului morfemic, dar şi faţă de afixul mobil : afixul mobil, în cazurile rare cînd apare în poziţie enclitică, nu se poate intercala imediat după radical, ci este postpus faţă de întreaga grupare „radical + afix...", cf. de exemplu, *văzut-ai* (nu **văz-ai-ut*).

1.2.14. Distingem, de asemenea, în expunerea care urmează : d e s i n e n ţ e l e, care, în cadrul flexiunii verbale, reprezintă afixele degajabile prin compararea formelor unui timp (cărora le corespund deci în planul conţinutului valori de număr şi persoană), şi s u f i x e l e, afixe care fac parte din structura formelor sintetice şi care, plasate după radical, caracterizează formele unui timp sau mod faţă de altul reprezentînd, în planul expresiei, diferitele valori ale acestor categorii gramaticale. Afixele mobile, chiar dacă au acelaşi rol, nu le putem numi, din pricina poziţiei faţă de radical, sufixe (şi nici prefixe). Ca atare le vom indica prin termenul generic de a f i x m o b i l. Raportat la flexiunea nominală termenul d e s i n e n ţ ă reprezintă afixele degajate din compararea formelor n e d e t e r m i n a t e şi exprimă numărul, cazul şi genul.

ETAPELE CERCETĂRII

1.3.0. Descrierea unui sistem flexionar într-o limbă dată presupune (a) stabilirea inventarului de morfeme, (b) precizarea relaţiilor care se stabilesc între diferitele morfeme şi (c) clasificarea morfemelor şi a unităţilor lexicale pe care le caracterizează. Ca atare, descrierea unui sistem flexionar reprezintă o succesiune de etape caracterizate prin anumite operaţii şi vizînd anumite rezultate. Fiecare din aceste etape depinde de cele anterioare în măsura în care are în vedere fapte care reprezintă rezultatele obţinute de prelucrarea anterioară a materialului. Aşa, de exemplu, clasificarea depinde de inventarul stabilit şi de relaţiile descoperite etc.

Această dependenţă a etapelor întregului proces face necesar ca prelucrarea materialului într-o etapă dată să aibă în vedere etapele următoare şi rezultatul final. Acest imperativ trebuie avut în vedere mai ales în cazurile în care cercetătorul se găseşte în situaţia de a a l e g e între mai multe soluţii posibile.

În asemenea împrejurări diferitele soluţii trebuie apreciate nu numai din punctul de vedere al etapei respective, ci şi în lumina etapelor următoare şi a rezultatului final, urmînd să se aleagă soluţia cea mai avantajoasă pentru descriere în ansamblul său, descriere care trebuie să corespundă cerinţelor de a fi exhaustivă, necontradictorie şi simplă.

1.3.1. Orice descriere presupune, ca fază preliminară, implicită, ***analiza***, care furnizează inventarul de morfeme. Analiza nu este de obicei inclusă ca atare în descriere, dar de modul în care s-a făcut analiza depinde întreaga descriere.

Orice analiză care are în vedere un subsistem flexionar, o paradigmă, porneşte de la premisa că unităţile supuse analizei sînt alcătuite din cel puţin doi termeni (cf. 1.2.4.), pe care îi numim generic *radical* şi *flectiv* şi care pot fi uneori, la rîndul lor, analizaţi, degajîndu-se astfel elementele minimale, indivizibile, din a căror combinare rezultă forma supusă analizei.

1.3.2. Deoarece înglobează morfemul independent, morfemul lexical, *radicalul* trebuie să reprezinte în principiu componenta c o n s t a n t ă a paradigmelor concrete, pe cînd *flectivul*, realizînd diferitele valori ale categoriilor gramaticale care caracterizează şi determină flexiunea respectivei părţi de vorbire, reprezintă termenul variabil, în principiu totdeauna diferit de la o formă la alta. Aprecierea ca variabil şi constant a celor doi constituenţi este justificată dacă nu depăşim limitele unei sintagme interne şi avem în vedere paradigma unui singur cuvînt : radicalul *ar-* apare constant [5], în forme ca *ar-ă*, *ar-am*, *ar-înd*, *ar-at* etc., pe cînd cel de-al doilea termen, flectivul, variază de la o formă la alta.

Dacă avem însă în vedere un context mai larg (fie, de exemplu, *În vremea aceea noi . . . mereu*), constatăm că pe aceeaşi poziţie (notată prin ...) pot apărea forme ca *aram*, *săpam*, *cîntam*, *veneam*,

[5] Facem abstracţie de variaţia de accent.

urcam etc., a căror comparație pune în evidență faptul că radicalul variază, iar cealaltă parte rămîne mai mult sau mai puțin constantă. Această modificare a raportului dintre termenul variabil și cel constant se datorește trecerii de la planul paradigmatic, care are în vedere în primul rînd sintagmele interne, la planul sintagmatic, care se bazează pe combinațiile de morfeme depășind limitele sintagmei interne.

Deoarece însă descrierea unui sistem flexionar are în vedere planul paradigmatic, putem caracteriza radicalul ca fiind *termenul constant* din diferitele combinații care reprezintă formele paradigmei unui cuvînt.

1.3.3. Operația de analiză vizează deci, în primul rînd, delimitarea de-a lungul paradigmei, în cadrul diferitelor forme, a celor doi termeni: radicalul și elementul variabil, care poate fi reprezentat în limba română fie numai printr-o parte sufixală, în cadrul formelor sintetice, fie printr-o parte sufixală asociată unui element prefixal, în cadrul formelor analitice.

1.3.4. Elementul prefixal se detașează net de restul sintagmei interne, așa încît din acest punct de vedere nu apar dificultăți de delimitare.

1.3.5. Mai dificilă este delimitarea dintre radical și terminație sau partea sufixală a combinației interne de morfeme, deoarece legătura este în aceste combinații mult mai strînsă: elementele se succed într-o ordine fixă și orice intercalare de elemente străine între ele este exclusă.

1.3.6. Punctul de plecare al operației de analiză îl constituie compararea formelor care realizează flexiunea unui cuvînt, recurgîndu-se de preferință la paradigmele cele mai simple și mai clare, adică la paradigmele în tot cursul cărora se constată prezența unui element constant, perfect identic.

Așa, de exemplu, comparînd formele unor verbe ca: *a ara, a aduna, a afla, a umple, a oferi* etc., și îndepărtînd termenul constant, comun tuturor sintagmelor interne avute în vedere, obținem un inventar de elemente variabile, de terminații (pentru că, cum spuneam, avem în vedere în primul rînd formele sintetice, care sînt mai dificil de analizat).

Acest inventar de terminații sau de flective odată stabilit ca o primă aproximație, ne ajută să degajăm elementele paradigmelor mai puțin clare, mai puțin simple, cum sînt, de exemplu, formele paradigmelor în care radicalul nu rămîne absolut identic în toate

combinațiile. Așa, de exemplu, faptul că analizînd o porțiune de paradigmă de tipul:

ar	sau	pricep	sau	ofer
ar-i		pricep-i		ofer-i
ar-ă		pricep-e		ofer-ă
ar-ăm		pricep-em		ofer-im
ar-ați		pricep-eți		ofer-iți
ar-ă		pricep		ofer-ă

am ajuns, îndepărtînd radicalul comun, să stabilim lista de flective *-Ø, -i, -ă, -ăm, -ați, -ă* (*Ø, -i, -e, -em, -eți, -Ø* etc.) ne ajută să analizăm formele aparținînd aceleiași zone a paradigmei în cazul unor verbe ca *a purta, a mișca* etc. Cunoscînd flectivele, putem delimita radicalul fiecărei forme, chiar dacă acesta nu este invariabil:

port	mișc
porț-i	mișt-i
poart-ă	mișc-ă
purt-ăm	mișc-ăm
purt-ați	mișc-ați
poart-ă	mișc-ă

Tot așa, paradigmele unor substantive și adjective cu radical invariabil de tipul: *casă, pom, alb, bun* etc., permit o segmentare clară și degajarea unor flective:

$$\frac{\text{cas-ă}}{\text{cas-e}},\ \frac{\text{pom-Ø}}{\text{pom-i}},\ \frac{\text{alb-Ø}}{\text{alb-i}},\ \frac{\text{alb-ă}}{\text{alb-e}},\ \frac{\text{bun-Ø}}{\text{bun-i}},\ \frac{\text{bun-ă}}{\text{bun-e}},$$

a căror cunoaștere ne ajută în segmentarea formelor acelor paradigme în care radicalul nu este constant, ca de exemplu:

$$\frac{\text{mas-ă}}{\text{mes-e}},\ \frac{\text{măr-Ø}}{\text{mer-i}},\ \frac{\text{frumos-Ø}}{\text{frumoș-i}},\ \frac{\text{frumos-Ø}}{\text{frumoas-e}}.$$

Dacă, în cazul celor mai multe cuvinte flexibile, comparația formelor în cadrul paradigmei și raportarea la un anumit inventar de flective permit decuparea netă a radicalului și a flectivelor, există și situații în care aplicarea celor două procedee mai sus amintite nu duce la un rezultat unic. În destul de multe cazuri, formele diferitelor paradigme pot fi susceptibile de mai multe modalități de segmentare. În asemenea situații, trebuie optat pentru una din ele,

iar opțiunea trebuie să aibă în vedere simplitatea, economia descrierii. Justificarea alegerii diverselor soluții de segmentare adoptate în această descriere se face în paragrafele consacrate analizei la fiecare parte de vorbire în parte.

MODALITĂȚI DE DESCRIERE

1.4.0. Cele două părți din care este constituită obligatoriu orice formă verbală, radicalul și flectivele, ridică probleme diferite, fapt care impune considerarea lor separat.

1.4.1. ***Flectivul*** reprezintă, în cadrul unei forme flexionare, elementul diferențiator. Ca și radicalul, el poate reprezenta o unitate divizibilă sau indivizibilă, poate fi alcătuit din unul sau mai multe afixe.

Fiecare afix flexionar reprezintă o unitate minimală de expresie asociată cu o semnificație gramaticală.

În condițiile unui izomorfism perfect între planul expresiei și planul conținutului ar fi de așteptat ca fiecărei semnificații (valoare sau grup de valori gramaticale) să-i corespundă aceeași unitate de expresie, să fie asociată unui afix unic.

1.4.2. În cele mai diverse limbi însă, compararea mai multor paradigme aparținînd aceleiași părți de vorbire arată, de obicei, că în aceeași zonă paradigmatică apar afixe d i f e r i t e. Aceleași valori pot fi asociate cu diverse unități de expresie. În asemenea situații avem de-a face cu diferite a l o m o r f e ale aceluiași morfem. În acest raport morfemul nu mai este conceput ca o unitate concretă de expresie asociată cu un sens, ci ca o c l a s ă de u n i t ă ț i s e m n i f i c a t i v e, mai mult sau mai puțin diferite între ele sub aspect fonematic, dar purtînd aceleași valori.

> *Notă.* Raportarea la aceleași valori este pusă în evidență de ocurența diferitelor unități de expresie în contexte identice sau foarte asemănătoare (prin distribuția identică sau similară). În cadrul acestei descrieri, considerăm ca date paradigmele și diferitele lor zone.

Alomorfele care reprezintă un morfem sînt în raport de distribuție noncontrastivă, de cele mai multe ori în raport de distribuție complementară : fiecare alomorf apare în contexte din care sînt

excluse celelalte sau, dacă există contexte comune în care pot apărea două (sau mai multe) alomorfe, ele nu sînt comutabile, deci sînt în raport de variație liberă.

1.4.3. Realizarea unui morfem flexionar printr-un alomorf sau altul, printr-un afix sau altul, este determinată de contextul imediat, de anumite particularități ale radicalului.

Ocurența diferitelor alomorfe ale unui morfem poate fi circumscrisă în termeni diferiți, ceea ce permite distingerea mai multor categorii de alomorfe.

De cîte ori distribuția unui alomorf poate fi delimitată în termeni fonetici, deci dacă ocurența lui poate fi prevăzută, prezisă, pe baza anumitor particularități fonetice ale radicalului, avem de-a face cu un a l o m o r f f o n e t i c.

În cazurile în care un alomorf nu apare decît într-un context unic sau într-un număr limitat de contexte care nu pot fi indicate altfel decît prin enumerare, alomorful respectiv reprezintă un a l o m o r f l e x i c a l.

Cînd un alomorf caracterizează o c l a s ă de contexte, iar distribuția lui nu poate fi circumscrisă fonetic, el reprezintă un a l o m o r f m o r f o l o g i c.

Pentru limbile cu o flexiune redusă primele două categorii de alomorfe pot să acopere, de obicei, întrega clasă. Astfel, în engleză, morfemul de plural se realizează prin alomorfele fonetice [-s], [-z] și [-is] și prin alomorfe lexicale ca [-rən] : *children* sau [-ən] : *oxen*.

Pentru limbile cu o flexiune mai complexă, cum este limba română, o descriere a flexiunii presupune în mod necesar categoria alomorfelor morfologice. Alomorfele morfologice sînt cele care oferă criteriul clasificărilor morfologice pentru astfel de limbi.

Așa, de exemplu, pluralul substantivelor neutre poate fi realizat, în limba română actuală, prin *-e*, *-uri*, *-i*, *-ă* și *-ete* [6].

Între aceste alomorfe se pot stabili, pe baza distribuției specifice, relații diferite. Astfel, *-ă* (sau *-uă*) se realizează după un radical cu finală labială : *ouă*; *-i* este ocurent după un radical terminat în *-i* neaccentuat : *doménii*, *consílii*, *teritórii* etc., ca atare ele pot fi considerate alomorfe f o n e t i c e.

Alomorfele *-e* și *-uri* apar în condiții fonetice similare, comp. *scaun-e* și *tren-uri*, *templ-e* și *titl-uri*, și caracterizează, fiecare, o clasă de cuvinte : ele reprezintă deci alomorfe m o r f o l o g i c e.

---

[6] Dacă forma de pl. *capete* o analizăm : *cap-ete*.

1.4.4. Alomorfele fonetice pot fi subordonate, de cele mai multe ori, unui alomorf morfologic. În cazul exemplului dat, putem considera — datorită asemănării sub raportul structurii fonice — că alomorfele *-i* și *-(u)ă* sînt variante condiționate fonetic, deci alomorfe fonetice ale alomorfului morfologic *-e*. Ca urmare, substantivele neutre se grupează, avînd în vedere afixele de plural, în două clase morfologice : cele cu pluralul în *-e* și cele cu pluralul în *-uri*, iar alomorful morfologic *-e* se realizează ca *-i* după un radical terminat în *-i* aton, ca *-(u)ă* după o finală labială, și ca *-e* în celelalte cazuri.

Alomorful *-ete*, menționat printre realizările pluralului neutru, nu se realizează decît în paradigma substantivului *cap*. Ocurența lui după acest radical nu e determinată fonetic (dovadă că există și paradigma *cap*, *capuri*). În aceste condiții, *-ete* reprezintă un alomorf lexical.

1.4.5. Dacă, în cele mai multe cazuri, aceeași zonă a paradigmei este caracterizată prin afixe diferite, se constată frecvent prezența în zone diferite, deci corespunzînd unor semnificații diferite, a unor afixe identice ca expresie. În asemenea situații, avem a face cu afixe omonime. Prezența afixelor omonime are ca directă consecință neutralizarea opoziției dintre morfemele realizate prin aceste afixe.

Omonimiile specifice unei clase de paradigme constituie, de asemenea, un important criteriu în clasificarea flexionară a părților de vorbire flexibile. Faptul că anumite tipuri de omonimii, anumite sincretisme pot fi realizate de diferite afixe — cf., de exemplu, omonimia gen. dat. sg. fem. = nom. ac. gen. dat. pl. fem. realizată prin afixele *-e* : (*unei, niște...*) *case* ; *-i* : (*unei, niște*) *flori* ; *-le* : (*unei, niște*) *basmale* etc. — face ca, în clasificările morfologice, omonimiilor să li se acorde primordialitate față de alomorfele morfologice [44].

O clasificare morfologică se bazează deci pe criteriul omonimiilor specifice și al alomorfelor morfologice care caracterizează diferitele paradigme.

1.4.6. Afixele cu ajutorul cărora se realizează flexiunea unei părți de vorbire se organizează, în raport cu radicalele cu care se asociază, în serii de afixe. Aceste serii de afixe pot caracteriza clase largi de cuvinte sau, dimpotrivă, pot fi proprii unor elemente izolate.

Cuvintele care prin mijloacele de realizare a flexiunii se includ în clase largi reprezintă paradigmele regulate.

Dimpotrivă, cînd paradigma unui cuvînt prezintă particularități strict specifice, aberante, paradigma are un caracter neregulat. (Neregularitatea poate privi în egală măsură flectivele sau variația radicalului.)

Aprecierea ca aberantă a unei particularități paradigmatice implică deci un raport cantitativ, reprezentînd excepția față de regulă.

1.5. ***Radicalul***, reprezentînd elementul purtător al unei anumite unități de conținut, care se manifestă constant în tot cursul paradigmei, ar trebui, în condițiile ideale ale unui izomorfism perfect între planul conținutului și planul expresiei, să reprezinte o unitate de expresie de asemenea constantă și comună întregii paradigme. Situația reală, constatată în cele mai diferite limbi, se îndepărtează însă foarte mult de această imagine ideală : radicalul variază ca expresie în cursul flexiunii celor mai multe cuvinte flexibile, iar variația poate fi parțială sau totală. Variația parțială a radicalului este descrisă de obicei prin fenomenul *alternanțelor fonetice*, iar variația totală este înregistrată sub denumirea de *supletivism* [7].

1.5.1. Variația parțială a radicalului se realizează prin apariția pe anumite poziții, în succesiunea de sunete care reprezintă radicalul, a unor elemente distincte în diferite forme ale paradigmei, în timp ce alte elemente fonice se mențin constant în tot cursul paradigmei.

Fenomenul variației parțiale a radicalului poate fi abordat în mai multe moduri și inclus în termeni diferiți în descrierea sincronică a unei limbi.

Problema variației parțiale a radicalului poate fi discutată, teoretic, fie la fonologie, fie la morfologie. Cum de cele mai multe ori această variație, realizată în termeni fonologici, nu este condiționată strict fonologic, cei mai mulți lingviști preferă să o trateze în cadrul morfologiei.

Abordată ca fenomen morfologic, variația parțială a radicalului este succeptibilă de diverse interpretări și ca atare de descrieri diferite. O modalitate de descriere, preconizată mai ales de lucrările

[7] În mod curent termenul *supletivism* implică o referire la istoria cuvîntului : paradigma supletivă rezultă din combinarea mai multor paradigme distincte (cf., de ex., *a fi*). Din punct de vedere formal, sincronic, rezultatul acestei împletiri de paradigme distincte îl reprezintă prezența în flexiunea unui cuvînt a unor radicale total diferite. Avînd în vedere această caracteristică, considerăm supletiv în limba actuală și verbul *a lua*, care, deși presupune un etimon unic pentru toate formele, prezintă radicale total diferite ca *lu-* și *ia-*.

care au în vedere faptele limbii engleze, o constituie prezentarea variațiilor radicalului sub forma m o r f e m e l o r de î n l o c u i r e și a m o r f e m e l o r d i s c o n t i n u e; o secvență fonică prezentînd o variație parțială este analizată în două (sau mai multe) elemente considerate ca reprezentînd morfeme diferite, dintre care măcar unul se realizează ca morfem discontinuu.

Așa, de exemplu, *foot* și *feet* sînt adeseori descrise ca reprezentînd două morfeme : un morfem radical discontinuu [f...t] și un morfem reprezentat prin variația [u∼iy], care corespunde variației de conținut singular-plural. În virtutea acestei corespondențe variația [u∼iy], considerată un morfem de înlocuire (*replacive morpheme*[8]), este înglobată ca alomorf al morfemului de plural alături de {*-es*, *-s*, *-z*}, [*-rən*] etc.

În cazul unui cuvînt ca *child*, *children*, o analiză consecventă de acest fel duce la două morfeme discontinue : [ĉ...ld], pe de o parte, [ay∼i]...[rən], pe de altă parte.

Tot la două morfeme discontinue se poate ajunge și în analiza unor cuvinte ca *foot*, *feet*, dacă considerăm, cum procedează unii lingviști[9], că în *feet* pluralul este marcat nu numai prin variația [u∼iy], ci și printr-un afix *ø*.

1.5.2. Această modalitate de descriere a variațiilor parțiale ale radicalului, care poate fi adecvată pentru o limbă cu flexiune redusă, devine foarte complicată și neeconomică în cazul unei limbi cu flexiune destul de bogată, cum este limba română.

Descrierea variațiilor radicalului sub forma morfemelor discontinue prezintă, considerată din punctul de vedere al flexiunii românești, următoarele neajunsuri :

(a) În limba română sînt frecvente formele în care se înregistrează variația mai multor elemente ale secvenței fonice reprezentînd radicalul : comparația unor forme ca *cred/ creadă/ crezi* duce la analiza : */cr-/* + */-e∼ea-/* +/ *-d∼z-/* + */-ø/*, */-ă/*, */-i/* etc. Diferitele forme ar trebui descrise deci prin formule complicate incluzînd adeseori mai multe „morfeme de înlocuire". Deoarece de multe ori variația se asociază unor terminații specifice, ea ar trebui reprezentată, atunci cînd privește partea de mijloc a radicalului, sub forma unui morfem discontinuu cu o parte variabilă : {/a→ă/...*ăm* (*-ați*, *-am*..., *-at*, *-înd* etc.)} de exemplu, dacă avem în vedere forme cum

[8] Vezi, de ex., [70, p. 55].
[9] Cf., de ex., [23].

sînt : *cărăm*, *cărați*, *căram*..., *cărat*, *cărînd*, {/a←ă/...ø (*-i*, *-ă* etc.)}, în cazul unor forme cum sînt *car*, *cari*, *cară* etc.

Alteori, cînd variația afectează partea finală, s-ar ajunge la morfeme continue incluzînd elemente variabile : {/d←z/...ø(*-ă*, *-ăm*, *-am*, *-at* etc.)}, {/z←d/...*i*} pornind de la forme ca *ud*, *udă*, *udăm*, *udat*; *uzi*.

În cazurile în care variația afectează mai multe elemente fonice din secvența care reprezintă radicalul, s-ar ajunge la analiza de tipul : [cr-] + (e←ea) + (z←d) + *-i* (*-înd*, *-ut*); [cr-] + (*e*←ea) + [d←z) + *-e* (*-em*, *-eam*); [cr-] + (ea←e) + (d←z) + *-ă*.

Pe baza unei asemenea analize s-ar ajunge la un tablou foarte complex de alomorfe ale diferitelor morfeme.

Avînd în vedere verbul *a crede*, am avea un alomorf al morfemului de pers. a II-a sg. prezent /(e←ea) (z←d) *-i*/, un alomorf /(ea ←e) (d←z) *-ă*/ al pers. a III-a prezent conjunctiv, un alomorf /(e←ea) (z←d) *-ut*/ pentru participiu etc. Pentru paradigma verbului *a cînta*, am avea un alomorf /(ț←t) *-i*/ pentru pers. a II-a sg. prezent, /(t←ț) *-e*/ pentru pers. a III-a prezent conjunctiv, /(t←ț) *-at*/ pentru participiu etc. În acest mod s-ar ajunge adeseori, chiar în cazul afixelor gramaticale, la alomorfe specifice unui singur verb, sau, în orice caz, comune unor grupuri foarte puțin numeroase de verbe, iar descrierea în ansamblu ar fi foarte încărcată și complicată.

(b) Acest mod de analiză e neeconomic și pentru că mărește numărul morfemelor radicale omonime :

Verbe ca *a crede* și *a crește*, clar diferențiate, dacă le analizăm în */cred-∼crez-∼cread-/*, respectiv */creșt-∼cresc-∼creasc-/* și *-e* etc., prezintă omonimia */cr-/*, dacă le analizăm în felul următor :

a crede : [CR-] + {/e∼ea/ + /d∼z/ + (*-i*), (*-e*), (*-ut*) etc.}
a crește : [CR-] + {/e∼ea/ + /sc∼șt/ + (*-i*), (*-e*), (*-ut*) etc.}

(c) Nu există un raport biunivoc între diversele variații ale radicalului și valorile gramaticale.

1.5.3 Lingviștii care au în vedere faptele unor limbi cu o flexiune mai bogată decît engleza au preferat să descrie variațiile de acest fel fără să distrugă radicalul ca unitate.

Așa, de exemplu, variațiile radicalului pot fi incluse în descrierea unui sistem flexionar, respectînd unitatea morfemică a radicalului, dacă le prezentăm sub forma așa-numitelor *alternanțe fonetice* sau ca *morfofoneme*.

Aceste două modalități de prezentare reprezintă în fond două etape ale aceluiași proces de descriere : prezentarea variațiilor ca

alternanțe presupune înregistrarea lor, stabilind tipurile și, eventual, condițiile în care se produc, iar descrierea în termenii morfonemelor presupune reunirea, în plan superior, a diferitelor elemente prin care se realizează variațiile într-o unitate. N. S. Trubetzkoy, care a introdus conceptul de morfonem, îl definește în felul următor : „Ces idées complexes de deux ou plusieurs phonèmes susceptibles en fonction des conditions de la structure morphologique du mot de se remplacer l'un l'autre au sein d'un seul et même morphème, peuvent être appelées des «morphonèmes»" [90].

Acest mod de descriere acceptă ca premisă fundamentală ideea că același radical poate fi reprezentat, în cadrul diverselor forme ale unei anumite paradigme, prin secvențe fonice mai mult sau mai puțin deosebite. O asemenea premisă este perfect îndreptățită pentru limba română, deoarece în cazul a numeroase cuvinte flexibile, radicalul rămîne constant (făcînd abstracție de variațiile de accent) în tot cursul paradigmei, ceea ce permite izolarea clară a unei serii de terminații, care pot fi detașate apoi și din formele cu radical variabil; paradigma cu radical constant a verbului *a ara* permite izolarea unor flective ca *-Ø, -i, -ă, -ăm, -ați, -ă* etc., serie pe care o regăsim în forme de tipul : *cînt, cînți, cîntă, cîntăm, cîntați, cîntă* etc., *leg, legi, leagă, legăm, legați, leagă* etc., prin detașarea cărora ajungem la delimitarea radicalelor variabile *cînt-, cînț-* ; *leg-, leĝ-, leag-* etc., rezultat al alternanțelor *t/ț, g/ĝ, e/ea* etc. Tot așa, degajarea unor afixe *-e, -i* în paradigma unui substantiv cu radical constant de tipul *pîine, pîini* permite delimitarea unor radicale variabile în paradigme ca *floare, flori, carte, cărți* (*floar-, flor-* ; *cart-, cărț-*, rezultate din alternanțele *oá/ó, á/ă, t/ț*). Ca atare, în virtutea distribuției similare constatate, considerarea acestor secvențe fonice parțial diferite ca realizări ale unei și aceleiași unități morfematice este perfect justificată.

Înglobarea elementelor fonice variabile în radical este îndreptățită și dacă avem în vedere faptul că aceleași variații apar uneori atît în flexiune, cît și în derivare, cf. [29], [24], în flexiunea verbală și în cea nominală și, mai mult decît atît, pot fi asociate chiar în cursul unei anumite paradigme unor valori foarte deosebite. Situația semnalată se opune net includerii acestor variații în flective (sub formă de morfeme continue sau discontinue) sau tratării lor ca unități morfematice independente.

Dimpotrivă, avînd în vedere faptul că un radical poate fi afectat de mai multe alternanțe c o o c u r e n t e vocalice sau consonantice și că realizarea unuia sau altuia din elementele membre ale

unei alternanțe presupune o complicată condiționare f o n e t i c ă și m o r f o l o g i c ă și nu are caracter riguros regulat în limba română, este mai judicios și mai economic ca alternanțele înregistrate în cadrul unui tip de flexiune să nu fie cuprinse în descriere ca atare, ci să fie înglobate în structura radicalului, iar variațiile acestuia, rezultat al alternanțelor, să fie prezentate ca *alomorfe* ale morfemului [10] radical [11].

Notă. Vorbim de condiționare fonetică atunci cînd o anumită caracteristică apare totdeauna într-o ambianță fonetică dată. Condiționarea morfologică presupune limitarea unei caracteristici la un anumit tip, la o anumită clasă (la o conjugare, de exemplu).

1.5.4. Considerăm deci diversele secvențe fonice în care apar membrele diferitelor alternanțe ca alomorfe ale radicalului.

Aceste *alomorfe* reprezintă secvențe fonice caracterizate, de obicei, prin faptul că prezintă o parte comună tuturor alomorfelor și o parte variabilă, realizată în diferitele forme ale paradigmei de diferitele membre ale alternanțelor. Deoarece alternanțele afectează elementele părții finale a radicalului, elementele din apropierea juncturii radicalului cu terminația, partea comună, invariabilă este reprezentată de elementul sau elementele de la începutul secvenței fonice care constituie radicalul. Avînd în vedere această structură a alomorfelor morfemului radical, nu putem include în categoria verbelor [12] cu variație parțială a radicalului verbe care, ca *a lua*, prezintă în paradigmă variații ale radicalului afectînd partea lui inițială : forme ca *luam, iei*, conțin radicale t o t a l diferite fonetic și se încadrează în categoria verbelor cu radical total variabil, deci a verbelor cu paradigmă supletivă.

Considerarea acestor forme ca reprezentînd o p a r a d i g m ă u n i c ă poate fi justificată distribuțional sau semantic. Această problemă nu interesează însă în prezenta cercetare, în care am considerat d a t e unitățile lexicale și paradigmele lor.

---

[10] Termenii *morfem* și *alomorf* utilizați în legătură cu radicalul presupun o lărgire a sensului (radicalul poate fi reprezentat și prin mai multe morfeme — cf. 1.2.5) și nu se justifică decît printr-o comoditate terminologică.

[11] Pentru același mod de a pune problema, v. și [55]; o amplă justificare a acestei soluții în descrierea variației radicalului dă O.S. Ahmanova [2, p. 52 urm.].

[12] În limba română actuală nu apar substantive sau adjective cu paradigmă supletivă.

Notă. Particularitatea de a păstra invariabilă partea inițială a radicalului este, într-un fel, explicabilă dacă avem în vedere condițiile în care se manifestă diferitele alternanțe : alternanțele consonantice afectează numai elementele fonice care precedă imediat terminația, deci consoanele din partea inițială a radicalului nu variază, iar cele mai multe cuvinte românești (fapt evident dacă avem în vedere listele stabilite) au ca prim element fonic o consoană. Vocalele, a căror variație nu este așa de strict dependentă de poziția față de terminație, au un comportament special atunci cînd constituie inițiala absolută a radicalului. În această poziție, vocalele care pe alte poziții se încadrează în diferite alternanțe rămîn i n v a r i a b i l e în toate formele paradigmei. Așa, de exemplu, [a] se conservă în toate formele în care reprezintă inițiala radicalului : comp. *albie, albii, aripă, aripi* și *salcie, sălcii, pasăre, păsări* sau *ar, arăm, arat* și *car, cărăm, cărat*. În poziție inițială orice alternanță vocalică este, de obicei, abolită, asigurîndu-se astfel un pivot comun întregii paradigme.

1.5.5. Considerăm alternanțe, deci le inventariem ca fenomen m o r f o l o g i c (nu numai fonetic), diferențele fonice *pertinente* din punctul de vedere al comunicării. Astfel, înregistrăm modificările consonantice produse în urma contactului cu *-i* (vocalic sau consonantic) numai atunci cînd modificarea constă în înlocuirea unui fonem prin altul. Considerăm deci variațiile t/ț(i), k/ĉ(i) alternanțe, dar nu ne interesează din punct de vedere morfologic variațiile r/r' (*mor/mori*), v/v' (*rezolv/rezolvi*) etc., avînd cauze perfect similare, dar lipsite de semnificație fonologică [13]. În categoria variațiilor nonpertinente sub aspect morfologic încadrăm și variația k/k' (cf. *a bloca/blochează*) [14].

Avînd în vedere aceste precizări ni se pare mai adecvat, pentru a denumi fenomenul discutat, termenul de a l t e r n a n ț e f o n o l o g i c e.

[13] Cf. [94].

[14] Această variație nu este nici din punct de vedere fonologic considerată pertinentă (*ibid.*).

SUBSTANTIV

ANALIZA

2.0. Dintre părțile de vorbire flexibile, substantivul prezintă în limba română flexiunea cea mai redusă : paradigma lui înglobează în general, dacă facem abstracție de articol, maximum d o u ă și, în cazul unui restrîns număr de substantive, t r e i forme.

Cu tot caracterul restrîns al paradigmei, varietatea flexionară a substantivului e foarte mare. Aceasta se datorește numărului mare de alomorfe prin care se realizează diferitele morfeme.

2.0.1. Analiza formelor flexionare ale substantivului, considerate în afara categoriei determinării, se epuizează într-o singură etapă : segmentarea are ca rezultat degajarea *radicalului* și a unui *flectiv neanalizabil*, care exprimă direct numărul și cazul prin opozițiile pe care le realizează, iar indirect, prin asocierea anumitor serii de desinențe cu un gen, și genul.

Ca în cazul oricărei părți de vorbire flexibile, pentru un mare număr de substantive analiza în radical și flectiv e foarte clară.

Comparația unor forme cum sînt : *casă/case, codru/codri, cîine/cîini, pom/pomi, candelabru/candelabre* etc. permite degajarea unor radicale i n v a r i a b i l e și a perechilor de flective : *-ă/-e, -u/-i, -e/-^{i}, ∅/-^{i}, -u/-e* etc.

2.0.2. Flectivele degajate pe baza paradigmelor cu radical invariabil permit o segmentare analogă în cazul paradigmelor cu radical v a r i a b i l. Avînd în vedere paradigme de tipul *casă/case*, putem degaja flectivele *-ă/-e* și în paradigmele *masă/mese, fată/fete* etc., caracterizate prin variația radicalului. Tot așa, putem degaja desinențele *-e/-^{i}* în *munte/munți, frate/frați* avînd în vedere paradigme de tipul *cîine/cîini*, cu radical invariabil.

În paradigme ca cele menționate mai sus, și care reprezintă marea masă a substantivelor, analiza este clar determinată de structura formelor.

2.0.3. În destul de multe cazuri însă, formele flexionare ale substantivului admit mai multe modalități de segmentare. În asemenea situații, optăm pentru soluția care permite o descriere și o clasificare morfologică cît mai simplă (cf. 1.3.0.).

(1) O categorie de substantive ale căror forme sînt susceptibile de diferite segmentări constituie substantivele de tipul *lucru/lucruri*, *birou/birouri* etc.

Structura fonemică a formelor acestor substantive admite analiza :

(a) *lucru-Ø* sau (b) *lucr-u*
lucru-ri *lucr-uri*

Compararea cu diferite alte paradigme pune în evidenţă avantajele analizei (b) : aceasta permite degajarea unui flectiv *-uri* de plural, pe care îl regăsim în flexiunea unui mare număr de substantive ca *tren-Ø /tren-uri*, *rol-Ø/rol-uri*, *vînt-Ø/vînt-uri* etc.

Opţiunea pentru analiza de tip (b) este sprijinită şi de constatarea că, în general, în limba română unui radical terminat într-un grup *muta cum liquida* îi corespunde un alomorf pozitiv, faţă de radicalele cu alte terminaţii consonantice, care admit adeseori alomorfe *-Ø* ale aceluiaşi morfem : *act-Ø/act-e*, dar *teatr-u/teatr-e*, *pom-Ø/pom-i*, dar *codr-u/codr-i*, *car-Ø/car-i*, dar *intr-u/intr-i*. După radicalele cu această finală, opoziţiile privative sînt înlocuite prin opoziţii echipolente.

(2) O dublă posibilitate de analiză oferă o destul de largă categorie de substantive feminine, cum sînt : *baie*, *lămîie*, care admit posibilităţile de segmentare :

(a) *bai-e/băi-Ø* sau (b) *ba-ie/bă-i*
lămîi-e/lămîi-Ø *lămî-ie/lămî-i*

Analiza (a) pare mai firească dat fiind că [-i̯] apare în ambele forme, deci în cadrul întregii paradigme, şi, în general, elementele constante aparţin radicalului. Dar, acest mod de segmentare duce la stabilirea unui tip de flexiune cu totul excepţional în sistemul nominal românesc şi anume, în care pluralul e marcat prin desinenţa *-Ø*, pe cînd singularul e marcat pozitiv. Opoziţiile privative, destul de frecvente în flexiunea numelui românesc, sînt întotdeauna privative în favoarea p l u r a l u l u i (comp. *pom/pomi*, *tren/trenuri*, *act/acte* etc.).

Deci raportarea la sistemul flexionar nominal în ansamblul său pune în evidenţă dezavantajele segmentării (a) şi îndreaptă atenţia spre modul (b) de analiză. Segmentarea *ba-ie/bă-i* duce, de altfel, la degajarea unor flective [-i̯e], [-i̯], pe care le regăsim în numeroase paradigme de tipul *famili-i̯e*[1]*/famili-i̯*, *sani-i̯e /sani-i̯* etc.

[1] În acest caz grafia nu concordă cu pronunţarea.

(3) Susceptibile de mai multe modalităţi de analiză sînt şi formele substantivelor feminine de tipul *stea/stele*.

Compararea celor două forme permit segmentările :

(a) *ste-a* sau (b) *stea-Ø*
ste-le *ste-le*

Şi în acest caz e preferabilă analiza (b) care permite degajarea flectivelor *-Ø/-de*, comune şi celorlalte substantive feminine terminate în vocală accentuată : *zi-Ø/zi-le*, *basmá-Ø/basma-le* etc.

Structura morfemică implicată de segmentarea (b) asociază flectivele menţionate unui radical variabil realizat ca *stea-*, *ste-*, deci afectat de alternanţa *eá/é*, care caracterizează o largă clasă de substantive feminine (cf. *seară/seri*, *creastă/creste*, *unealtă/unelte* etc.).

(4) Probleme specifice de segmentare pun substantivele cu flexiune aberantă în paradigma cărora neregularitatea se manifestă prin stabilirea între cele două forme ale cuvîntului a unui raport strict specific, unic, în planul expresiei.

În asemenea situaţii opţiunea pentru una sau alta dintre segmentările posibile este arbitrară ; forme ca *om*, *oameni* pot fi analizate sau în : *om-Ø/oamen-i*, sau în *om-Ø/oam-eni*, atribuindu-se neregularitatea fie unei variaţii aberante a radicalului, fie prezenţei unui flectiv de plural specific şi, ca atare, aberant.

Sărăcia flexiunii substantivale, redusă la un minimum extrem de două forme, anulează în situaţiile de acest fel criteriul economiei sau al coerenţei descrierii.

(5) Alături de substantivele a căror paradigmă cuprinde două forme, limba română cunoaşte un număr restrîns de substantive cu o singură formă.

În cazul unora dintre acestea, forma unică poate apărea în t o a t e contextele specifice formelor flexionare nominale şi, în acest caz, avem a face cu substantive i n v a r i a b i l e. Din această clasă fac parte substantive :

— masculine : *ochi*, *arici*
— neutre : *nume*, *codice*
— feminine : *învăţătoare*, *luni* etc.

În asemenea situaţii, dat fiind că „paradigma" se reduce la o formă unică, orice opoziţie în planul expresiei este abolită : flexionar, substantivele de acest fel se caracterizează printr-un s i n c r e t i s m t o t a l (de număr şi de caz). Ca urmare singura posibilitate de segmentare este R + Ø, atît în contexte ca *arici bătrîn*, *învăţătoare bătrînă*, cît şi în *arici bătrîni*, *învăţătoare bătrîne*.

Degajarea unor flective *-e/-e* [14], în cazul unor substantive ca *învățătoare* sau *nume*, are în vedere probabil, cel puțin pentru primul, analogia cu substantive ca *lum-e/lum-i* sau raportarea la analogul masculin *învățător* (*învățător-Ø* : *învățător-i*, *învățătoar-e*), care este însă considerat, de obicei, ca reprezentînd o paradigmă distinctă.

(6) O situație similară sub aspect flexionar au o bună parte din substantivele d e f e c t i v e, deci cu paradigmă incompletă.

În cazul masculinelor (sau al neutrelor) *singulariae* sau *pluraliae tantum* caracterul defectiv al paradigmei implică particularitatea de a fi i n v a r i a b i l a substantivului, deoarece, în cazul genurilor menționate variația de expresie e determinată numai de categoria de număr.

Pentru substantivele feminine caracterul de defectiv (de număr) al paradigmei nu e asociat necesar cu invariabilitatea. Substantivele feminine defective de plural se grupează din punctul de vedere al flexiunii în două grupe :

— substantive v a r i a b i l e, realizînd opoziția N. Ac./G.D., ca *milă* etc.

— substantive i n v a r i a b i l e, ca *cinste*, *sete* etc., în paradigma cărora opoziția specifică de caz este neutralizată.

ACCENTUL ÎN FLEXIUNEA SUBSTANTIVULUI

2.1.0. În paradigma substantivului, *accentul*, care caracterizează global forma substantivală, afectează î n t o t d e a u n a *radicalul;* acesta este reprezentat deci prin asocierea unei componente segmentale cu o componentă suprasegmentală. Ca urmare, *flectivele* substantivale, ca și cele adjectivale, de altfel, sînt întotdeauna a t o n e.

Notă. Flective accentuate prezintă numai substantivele *atú*, *caró* etc.

2.1.1. Considerată sub aspectul accentuării, flexiunea nominală se caracterizează, pentru majoritatea covîrșitoare a substantivelor românești, prin poziția f i x ă a accentului. Acesta caracterizează u n a din silabele radicalului mereu a c e e a ș i, chiar dacă schimbarea flectivelor face ca lungimea silabică a diferitelor forme să nu fie egală. Nu influențează structura tonică a formelor substantivale nici variația radicalului. Radicalul rămîne accentuat pe aceeași silabă chiar dacă această silabă este afectată de diferite alternanțe.

Avem deci :

cásă	*másă*	*cárte*	*basmá*	*trén*
cáse	*mése*	*cărți*	*basmále*	*trénul*
cásele	*mései*	*cărții*	*basmálei*	*trénuri*
etc.	*méselor*	*cărților*	*basmálele*	*trénurilor*
	etc.	etc.	etc.	etc.

2.1.2. O categorie mult mai restrînsă de substantive se caracterizează prin m o b i l i t a t e a accentului în limitele r a d i c a l u l u i [2]. Prezintă această caracteristică o serie de substantive neutre terminate în *-o* neaccentuat :

rádio — radióuri, *radióul* etc.
stúdio — studióuri, *studióul* etc.
zéro — zeróuri, *zeróul* etc.

În acest caz deplasarea accentului se produce în raport cu categoria gramaticală a numărului și a determinării [3].

Notă. În ce privește substantivele frecvent întrebuințate, se constată în limba actuală tendința de a extinde accentuarea lui *-o* și în forma de singular. În acest caz se dezvoltă după *-ó* un *u* semivocalic (*radióu*, ca *biróu*).

2.1.3. Mobilitatea accentului caracterizează și substantivele *soră* și *noră*, accentuate pe prima silabă la nominativ-acuzativ singular, pe cea de a doua la genitiv-dativ singular și plural : *sóră/suróri*, *nóră/nuróri*.

Observație. Avînd în vedere faptul că în categoria discutată în 2.1.2., care e mai numeroasă, deplasarea accentului nu depășește limitele radicalului, structura tonică a formei de plural ar justifica analiza *surór-i*, *nurór-i*. Existența în limba vorbită mai puțin îngrijită a unei forme *sore* (*sorei mele*, alături de *surorii mele*) arată, însă, că *-ori* e interpretat de vorbitori ca desinență.

2.1.4. Accent mobil în limitele radicalului prezintă, la mulți vorbitori, și substantivul *mijloc* accentuat pe prima silabă (*míjloc*) la singular, pe a doua (*mijloáce*), la plural.

Notă. Îndreptarul ortografic ortoepic și de punctuație recomandă accentuarea ambelor forme pe prima silabă : *míjloc*, *míjloace*.

---

[2] Spre deosebire de verb, în flexiunea căruia accentul caracterizează întotdeauna aceeași silabă a radicalului, dar se poate deplasa de pe radical pe flectiv.

[3] Acest tip flexionar a fost pe larg discutat de L. Onu [71].

2.1.5. Componenta accentuată a formelor paradigmei substantivale, *radicalul*, variază ca lungime silabică (afirmaţia are în vedere lista examinată) între 1 şi 5 silabe.

Substantivele cu radicale mono- şi bisilabice reprezintă clasele cele mai numeroase.

Radicalele b i s i l a b i c e realizează atît structura $\acute{2} - 1\#$[4], cît şi $2 - \breve{I}\#$. Substantivele feminine şi masculine cu radical bisilabic se repartizează oarecum egal între cele două tipuri accentuale; în categoria neutrelor mai numeroase sînt cele avînd radicale cu structura $2 - \breve{I}\#$.

Radicalele mai lungi de 2 silabe sînt, avînd în vedere lista examinată, destul de puţin numeroase şi sînt accentuate, în majoritatea covîrşitoare a cazurilor, pe ultima sau penultima silabă.

Radicalele t r i s i l a b i c e realizează structurile accentuale $3-2-\breve{I}\#$ şi $3-\acute{2}-1\#$, în cazul substantivelor masculine, feminine şi neutre.

Structura $\acute{3}-2-1\ \#$ am înregistrat-o numai la neutrele cu accent mobil: *rádio*, *stúdio*.

Notă. Caracterul oarecum izolat al acestui tip accentual în cadrul adjectivelor trisilabice explică, poate, mobilitatea accentului.

Radicalele de p a t r u sau c i n c i silabe nu realizează în cuvintele înregistrate decît structurile $4-3-2-\breve{I}\#$, $4-3-\acute{2}-1\#$ şi $5-4-3-2-\breve{I}\#$, $5-4-3-\acute{2}-1\#$ (cf. *anexa* 2).

Substantivele neutre din lista noastră prezintă radicale de maximum 4 silabe. Radicalele de 5 silabe, foarte puţin numeroase, apar în 5 substantive feminine (*îmbunătăţire*, *posibilitáte*, *universitáte*, *civilizáţie* şi *organizáţie*) şi 2 masculine (*academicián* şi *vicepreşedínte*).

Se constată deci că silaba tonică a radicalului se situează în imediata apropiere a flectivului, precedîndu-l direct sau la interval de o silabă. În cazurile puţin numeroase cînd accentul e despărţit de flectiv prin două silabe neaccentuate, se constată tendinţa de a-l apropia de flectiv în acea zonă a paradigmei în care flectivul e realizat pozitiv — cf. *rádio/radióuri*, *radióul* etc.

[4] Semnul # notează punctul de juncţiune dintre radical şi flectiv.

FLECTIVELE SUBSTANTIVALE

2.2.0. Flexiunea substantivală cuprinde în limba română un număr distinct de forme după cum includem sau nu în discuţie categoria determinării realizată prin articol.

Dacă facem abstracţie de vocativ, care, ca şi imperativul în cadrul paradigmei verbale, are o situaţie specială, flexiunea unui substantiv, considerată în afara categoriei determinării, cuprinde, în majoritatea covîrşitoare a cazurilor, maximum d o u ă forme. Implicarea determinării definite ridică numărul formelor distincte ale unui substantiv la maximum ş a s e: cf. *casă*, *case*, *casa*, *casei*, *casele*, *caselor*; *stea*, *stele*, *steaua*, *stelei*, *stelele*, *stelelor*. Declinarea cu articol nedefinit adaugă, prin variaţia elementului prefixal, încă 4 situaţii distincte.

Aceste forme şi, ca urmare, flectivele pe care le includ, sînt susceptibile de a exprima mai multe valori, v a r i i n d de la un tip de paradigmă la alta, ceea ce determină anumite sincretisme, anumite omonimii specifice.

Categoria numărului impune în flexiunea substantivului distincţia dintre două forme: singular şi plural. Categoria de caz determină, la rîndul său, în cadrul zonei paradigmatice a fiecărui număr, maximum două forme: în limba română, flexiunea substantivală presupune cel puţin omonimiile *nominativ = acuzativ* şi *genitiv = dativ*[5]. Formele corespunzînd valorilor de *nominativ = acuzativ* şi *genitiv = dativ* le vom indica în cursul expunerii, pentru simplificare, prin K_1 şi K_2[6].

2.2.1. *Flectivele substantivale de număr şi caz*

În afara determinării, paradigma substantivului include, pentru cele mai multe, d o u ă forme s i n t e t i c e, care permit degajarea a d o u ă flective e n c l i t i c e, n e a n a l i z a b i l e.

2.2.1.1. Pentru *singular*, K_1 poate fi realizat prin următoarele afixe:

[-ă] pentru feminine: *casă*, *boltă*, *treabă* etc.
pentru masculin: *popă*, *tată*

[5] Vorbim, referindu-ne la flexiunea substantivală, de o m o n i m i a acestor cazuri avînd în vedere realizarea lor distinctă în flexiunea anumitor pronume.

[6] Simbolul K fără altă indicaţie are în vedere singularul, în opoziţie cu K pl., care indică pluralul.

[-e] pentru feminine : *lume*, *floare*, *idee* etc.
pentru masculine : *cîine*, *munte* etc.
[-i̯e] pentru feminine : *baie*, *familie* [famìli̯e] etc.
-Ø pentru feminine : *para*, *șa*, *învățătoare*, *foame*, *cinste* etc.
pentru masculine : *pom*, *doctor*, *pui*, *unchi* etc.
pentru neutre : *tren*, *raport*, *seminar*, *radio*, *nume* etc.
[-u] pentru masculine : *metru*, *ministru* etc.
pentru neutre : *teatru*, *lucru*, *domeniu* [doméni̯u], etc.
[-u̯] pentru masculine : *leu*, *bou* etc.
pentru neutre : *rîu*, *brîu*, *muzeu*, *rachiu*, *domeniu* [doméniu̯] etc.

Notă. *Domeniu*, ca și o serie de alte substantive (*consiliu*, *deceniu*, *fotoliu* etc.) terminate în diftongul *-iu* neaccentuat, cunoaște în limba actuală două pronunțări : cu diftong descendent sau ascendent, deci [doméni̯u] sau [doméniu̯]. În lucrările normative existente nu se precizează care pronunțare trebuie considerată corectă. Avînd în vedere numărul mare de substantive terminate în *-u* semivocalic (*leu*, *rîu*, *rachiu*, *pardesiu* etc.) ar părea mai justificată, cel puțin morfologic, pronunțarea cu diftong descendent. Cu toate acestea pare mai frecventă pronunțarea *-i̯u*.

[-ú] pentru neutre : *atu*
[-ó] pentru neutre : *caro*
[-^{i}] pentru neutre : *bici*, *meci* etc.

Afixul de K_1 singular poate fi identic pentru toate genurile. Specifice pentru un singur gen sînt numai : [-i̯e] pentru feminine, și [-^{i}] pentru neutre. Tot specific, pentru feminine, poate fi considerat, avînd în vedere numărul foarte mic al masculinelor pe care le caracterizează, afixul [-ă].

2.2.1.2. Forma de *singular* K_2 poate fi realizată prin afixele :

[-ă] pentru masculine : *popă*, *tată*
[-u] pentru masculine : *metru*, *ministru* etc.
pentru neutre : *teatru*, *lucru* etc.
[-u̯] pentru masculine : *leu*, *bou* etc.
pentru neutre : *grîu*, *brîu*, *ou*, *chipiu*, *domeniu* etc.
[-ú] pentru neutre : *atu*

[-ó] pentru neutre : *caro*
[-i̯] pentru feminine : *băi*, *șei*, *idei*, *familii* etc.
[-^{i}] pentru neutre : *bici*, *meci* etc.
pentru feminine : *bolți*, *trebi*, *lumi*, *flori* etc.
pentru masculine : *popi-* [7]
[-e] pentru masculine : *cîine*, *munte*, *tate-* [8]
pentru feminine : *case*, *mese* etc.
[-le] pentru feminine : *parale*, *zile* etc.
[-ór^{i}] pentru feminine : *nurori*, *surori*
-Ø pentru masculine : *pom*, *doctor*, *pui*, *unchi*
pentru neutre : *tren*, *raport*, *nume*
pentru feminine : *învățătoare*, *luni*, *cinste*

Compararea afixelor K_1 și K_2 singular arată că pentru substantivele masculine și neutre cele două afixe sînt o m o n i m e. Fac excepție substantivele *tată*, *popă*, pentru care afixele K_1 și K_2 p o t f i diferite.

Dimpotrivă, substantivele feminine prezintă de regulă afixe diferite în formele K_1 și K_2.

Fac excepție un număr restrîns de substantive caracterizate printr-un afix $K_1 = K_2 = Ø$: *învățătoare*, *luni*, *cinste* etc.

2.2.1.3. La *plural* omonimia afixelor, și deci a formelor K_1 și K_2, este generală ; în flexiunea nici unui substantiv românesc nu se face la plural distincție între K_1 și K_2.

Afixele de plural pot fi :

[-e] pentru feminine : *case*, *mese* etc.
pentru neutre : *rapoarte*, *teatre*, *bice*, *muzee* etc.
[-i̯e] pentru neutre : *brîie*, *chipie* [kipíi̯e] etc.
[-^{i}] pentru feminine : *bolți*, *lumi*, *flori* etc.
pentru masculine : *pomi*, *doctori*, *cîini*, *munți*, *popi* etc.
[-u̯ă] pentru neutre : (numai) *ouă*
[-i̯] pentru feminine : *băi*, *șei*, *idei*, *familii* etc.
pentru masculine : *lei*, *boi* etc.
pentru neutre : *domenii*, *seminarii* etc.

Notă. Indiferent de calitatea fonică a lui *i* din forma de singular (vocală :-*iu* sau semivocală : -*i̯u*), la plural, -*i* reprezentînd finala radicalului este întotdeauna vocală — terminația este deci [-*ii̯*] : [doméni̯i], de exemplu.

[7] Cf. *popii*.
[8] Cf. *tatei*.

[-i] pentru masculine : *metri, miniștri* etc.
[-le] pentru feminine : *parale, zile* etc.
[-ále] pentru neutre : *atale, carale*

Notă. În limba actuală, se folosesc și plurale în *-uri* : *atáuri, caróuri.*

[-ur^{i}] pentru neutre : *trenuri, lucruri, meciuri, radiouri* etc.
pentru feminine : *treburi, lipsuri* etc.
[-ór^{i}] pentru feminine : *surori, nurori* etc.
-Ø pentru feminine : *învățătoare, luni* etc.
pentru masculine : *ochi, arici* etc.
pentru neutre : *nume, codice*

Observația care se impune din examinarea afixelor de plural este că acestea sînt, cu rare excepții, diferite de afixele $K_1 = K_2$ singular la substantivele masculine și neutre, pe cînd în paradigma substantivelor feminine afixul de plural, K pl., este omonim de obicei cu K_2 (sg.) și diferit de K_1 (sg.).

Această particularitate nu este însă generală, dat fiind că în cazul unei clase puțin numeroase de substantive feminine se înregistrează afixe K_1, K_2 și K pl. distincte ; cf., de exemplu, *treabă/trebi/treburi*, *lipsă/lipse/lipsuri*.

În cazul unui număr restrîns de substantive masculine, feminine și neutre se înregistrează K_1 sg. = K_2 sg. = K pl. = Ø. Ele reprezintă categoria substantivelor i n v a r i a b i l e .

2.2.2. *Flectivele de vocativ*

Vocativul se caracterizează prin posibilitatea de a fi exprimat prin mai multe afixe, de obicei în raport de variație liberă.

Această formă cazuală apare mai ales la substantivele cuprinzînd în semantica lor trăsătura personal și animat. Folosirea la vocativ a celorlalte substantive presupune personificarea.

Vocativul se caracterizează, în afara afixelor segmentale, și prin prezența unei componente suprasegmentale specifice și anume i n t o n a ț i a , care are un rol deosebit de important în cazurile frecvente de omonimie a vocativului cu nominativ-acuzativul.

Afixele de vocativ pot fi :

[-e], [-ule] sau un afix omonim cu cel de singular ($K_1 = K_2$) :

băiete!	*codrule! trenule!*
băiatule!	*rîu (adînc)!*
frate! copil (drag)!	*soare (sfînt)!*

Aceste afixe caracterizează vocativul substantivelor masculin și neutre.

*Notă.*1. Neutrele și masculinele neanimate realizează vocativul identic cu nominativ-acuzativul singular numai însoțite de un determinant (exc. cele care au *-e* la nom. : *soare!*)

2. Preferința pentru folosirea vocativului omonim cu nominativul în situațiile în care substantivul este însoțit de un determinant se constată la toate genurile și numerele.

3. Afixul [-e] nu se întrebuințează în limba actuală la neutre și la masculinele neanimate.

4. La masculin singular, deosebit de frecvent este vocativul identic cu $K_1 = K_2$, în cazul numelor proprii (de care nu ne ocupăm însă în această descriere) *Ion!, Ștefan!, Radu!* (paralel cu *Ioane!, Ștefane!, Radule!*) .

Vocativul poate fi exprimat și prin afixul [-o] sau printr-un afix omonim cu cel de K_1 :

fato!	*vulpeo!* [9]
fată!	*vulpe!, lună!*

Aceste afixe caracterizează vocativul substantivelor feminine.

Notă. Aceleași modalități de exprimare se înregistrează la numele proprii : *Ioano!, Ioana!* și *Ioană!* (prin analogie cu *fată, soră* etc.).

La plural, pentru toate genurile, afixul de vocativ este [-lor] sau omonim cu afixul K pl. :

fraților!	*fetelor!*
domnilor!	*doamnelor!*
codrilor!	*florilor!*
băieți!	*surori (dragi)!*
tovarăși!	*surate!*
dealuri (ale copilăriei mele)!	*păduri (bătrîne)!*
codri (seculari)! etc.	etc.

Repartiția afixelor de vocativ, distincte de cele ale afixelor de nominativ, coincide, în liniile sale principale, cu genurile.

[9] Între *vulpe!* și *vulpeo!* se stabilește o deosebire semantică : prima formă de vocativ se întrebuințează cu sensul propriu (cf. *Vulpe, tu mi-ai furat gîsca...*, cea de a doua cu sens figurat *vulpeo* „vicleano").

CLASIFICAREA SUBSTANTIVELOR ÎN DECLINĂRI

2.3.0. Afixele înregistrate în urma examinării flexiunii substantivale românești se organizează într-un număr destul de mare de s e r i i .

2.3.1. Avînd în vedere n u m ă r u l afixelor [10] care se realizează în paradigma unui substantiv, distingem două clase de substantive :

— substantivele i n v a r i a b i l e , puțin numeroase, și

— substantivele v a r i a b i l e , reprezentînd majoritatea substantivelor românești.

Substantivele variabile se grupează la rîndul lor în două clase :

(a) Substantivele cu t r e i forme distincte. Această clasă numeric foarte restrînsă cuprinde substantive f e m i n i n e prezentînd în flexiune seriile de afixe :

K_1 : [-ă], [-e]
K_2 : [-e], [-^{i}]
K pl. : [-ur^i]

Tot în aceas t categorie se încadrează, ca un caz cu totul izolat, substantivul *tată*, cu afixele : K_1 : [-ă]
K_2 : [-e] sau [-ă]
K pl. : [-^{i}].

(b) Substantivele cu d o u ă forme distincte. Această clasă, în care se încadrează majoritatea covîrșitoare a substantivelor din limba română, se subdivide, la rîndul său, în funcție de r e p a r t i ț i a celor două forme în cadrul paradigmei, adică în raport cu omonimiile specifice.

Pe baza acestui criteriu distingem :

(A) Categoria substantivelor a căror flexiune se caracterizează prin omonimia

$$K_2 sg. = K\ pl.$$

În paradigma lor, o formă K_1 se opune alteia $K_2 = K$ pl, deci $K_1 \neq K_2$ (= K pl.) [11].

[10] Facem abstracție în această clasificare de vocativ.

[11] Includerea în paranteze a lui K pl. are în vedere existența unei categorii de substantive d e f e c t i v e d e p l u r a l, de tipul *milă*, care au totuși $K_1 \neq K_2$.

Acest tip flexionar poate fi realizat prin seriile de afixe :

A	1	2	3	4	5	6	7	8
K_1	-ă	-ă	-ă	-e	-(i)e	-Ø	-Ø	-(ic)ă
K_2(=K pl.)	-e	-^{i}	-or^i	-^{i}	-i	-le	-i	-(el)e
Ex.	*casă fată*	*seară vioară (popă)*	*soră soră*	*lume durere*	*baie familie idee*	*para zi stea*	*șa manta*	*rîndunică*

Tabelul 1

Aceste serii de afixe caracterizează exclusiv substantivele feminine. Singura excepție o constituie substantivul *popă*, aparținînd masculinului.

Diferitele serii de afixe caracterizează grupe numeroase de substantive. Fac excepție seriile 3, 7 și 8 specifice unui număr restrîns de cuvinte.

(B) Categoria substantivelor caracterizate prin omonimia $K_1 = K_2$. În paradigma acestora, opoziția se realizează între formele de singular și plural, opozițiile cazuale fiind total sincretizate, deci

$$(K_1 = K_2) \neq K\ pl.$$

Acest tip flexionar poate fi realizat prin următoarele serii de afixe :

B_1	1	2	3	4	5	6
K_1=K_2	-Ø	-u	-u	-e	-ă	-Ø
K pl.	-^{i}	-i	-i	-^{i}	-^{i}	-en^i
Ex. :	*pom doctor*	*metru ministru*	*leu bou*	*cîine munte*	*(popă) (tată)*	*om*

Tabelul 2

B_1	1	2	3	4	5	6	7	8
$K_1 = K_2$	-Ø	-u	-u̯	-^{i}	-u̯(-u)	-Ø	-Ø(-u̯)	-Ø
K pl.	-e	-e	-(i)e	-e	-i̯	-ii̯	-(u̯)ă	-ete
Ex. :	*măr cui*	*teatru exemplu*	*brîu pîrîu curcubeu muzeu chipiu*	*bici ghiveci*	*consiliu domeniu*	*seminar*	*ou*	*cap*

Tabelul 3

B_2	9	10	11	12	13	14
$K_1 = K_2$	-Ø	-u	-u̯	-^{i}	-ú	-ó
K pl.	-ur^{i}	-ur^{i}	-ur^{i}	-ur^{i}	-ále	-ále
Ex. :	*tren roi*	*lucru*	*rîu tablou șleau*	*meci*	*atu*	*caro*

Tabelul 3 (continuare)

Seriile de afixe caracterizate prin opoziția K sg./K pl., deci prin omonimia $K_1 = K_2$, sînt proprii flexiunii substantivelor masculine (B_1) și neutre (B_2).

Dintre seriile de afixe B_1, seriile 1—4 caracterizează un număr mare de substantive. Afixele seriei 5 apar în paradigma cîtorva substantive (*tată, popă, pașă*), iar afixele seriei 6 sînt specifice substantivului *om*.

Seriile de afixe proprii substantivelor neutre se grupează de asemenea în serii care realizează flexiunea unui mare număr de substantive (1—5, 9—12) și serii specifice unor grupuri foarte restrînse (6—8).

2.3.2. ***Reducerea alomorfelor.*** Compararea seriilor de afixe care prezintă aceleași omonimii sub aspectul afixelor concrete pe care le cuprind și al ocurenței lor pune în evidență existența între ele a unor anumite raporturi care duc la cuprinderea lor în clase de alomorfe structurate într-o ierarhie de alomorfe morfologice, fonetice și lexicale.

2.3.2.1. Examinarea seriilor de afixe cuprinse în grupul A (tabel 1) arată că :

(a) Seriile 1 și 2, care prezintă un afix comun *-ă* la singular, dar afixe distincte de plural, reprezintă serii ireductibile la nivel fonetic, dat fiind că cele două serii de afixe pot apărea după radicale cu finală identică : comp. *seră/sere* și *seară/seri*, *burtă/burți* și *turtă/turte* etc.

(b) Seria 4 este de asemenea ireductibilă la nivel fonetic : comp. *carte/cărți*, *poartă/porți* și *artă/arte*.

(c) Dimpotrivă, ocurența seriilor 4 și 5 poate fi delimitată fonetic în cadrul substantivelor feminine cu finală *-e* : seria 4 se realizează după un radical terminat în consoană, seria 5 după un radical cu finală vocalică (după un radical terminat în *-e*, afixul K_1 este *-e*, nu *-i̯e*).

(d) Seria 6 cuprinzînd afixele specifice *-Ø*, *-le* realizează paradigma unor substantive feminine avînd un radical cu o structură fonică de asemenea specifică, caracterizată printr-o finală alcătuită din consoană și un segment vocalic accentuat. Nici una din celelalte serii de afixe nu este susceptibilă de a fi asociată unor radicale cu o asemenea structură fonică.

Această particularitate permite eventuala grupare a seriei 6 cu o altă serie de afixe, cu seria 1, de exemplu. Afixele celor două serii pot fi considerate alomorfe fonetice ale acelorași alomorfe morfologice, realizate ca *-ă*, respectiv ca *-e*, după radical terminat în consoană, sau ca *-Ø*, respectiv *-le*, după un radical terminat în vocală accentuată.

(e) Ocurența seriilor 3, 7 și 8 nu poate fi circumscrisă decît prin înșirarea celor cîteva substantive în paradigma cărora apar. Ca urmare afixele din aceste serii reprezintă alomorfe lexicale ale morfemelor de K_1 și K_2 = K pl. ale substantivelor masculine [12].

[12] Substantivul masculin *popă* are o situație specială, cf. 2.6., *Substantive neregulate*.

2.3.2.2. Din examinarea seriilor din grupul B_1 (tabel 2) rezultă că :

(a) Ocurența seriilor de afixe 1, 2 și 3 poate fi circumscrisă în termeni fonetici în cadrul grupului substantivelor masculine :

Seria 2 se realizează după un radical terminat într-un grup consonantic *muta cum liquida* (*metru*, *cioclu* etc.).

Seria 3 — după un radical cu finală vocalică.

Seria 1 — în toate celelalte situații.

(b) Seria 4 și seria 1 sînt însă ireductibile la nivel fonetic, dat fiind că admit combinarea cu radicale cu structură fonetică analogă : comp. *ag***ent** : *mun***te**, *străi***n** : *că***ine** etc.

(c) Seriile 5 și 6 cuprind alomorfe lexicale, deoarece circumscrierea ocurenței lor presupune enumerarea elementelor lexicale a căror paradigmă o realizează.

2.3.2.3. Seriile de afixe cuprinse în grupul B_2 (tabel 3) prezintă omonimii (și opoziții) comune cu cele înregistrate în grupul B_1 ; de asemenea se regăsesc, în cele două grupe, unele afixe comune pentru singular ($K_1 = K_2$). Ele se deosebesc însă net în ce privește afixele de plural. Aceste deosebiri nu pot fi circumscrise în termeni fonetici : radicali cu structură fonică identică sau similară acceptă diferite afixe de plural specifice grupului B_1 sau grupului B_2 : comp. *măr/meri* și *măr/mere*, *cioclu/ciocli* și *binoclu/binocluri*.

De aceea problema reducerii alomorfelor nu se poate pune decît în interiorul grupului B_2.

2.3.2.4. Examinarea seriilor de afixe din acest grup arată că :

(a) Ocurența seriilor 1, 2, 3, 4, 5 și 7 poate fi circumscrisă fonetic în cadrul clasei substantivelor neutre.

Seria 2 se realizează după un radical terminat într-un grup consonantic *muta cum liquida* (sau *i* semivocalic).

Seria 3 — după un radical cu finală vocalică în afară de *i* a t o n (*chipíu/chipíe*, dar *consíliu/consílii*).

Seria 4 — după un radical terminat în [č] sau [ǧ].

Seria 5 — după un radical terminat în *i* neaccentuat.

Seria 7 — după un radical terminat într-un element labial (analiza poate fi *o-u*, *o-uă* sau *ou-Ø*, *ou-ă*). De altfel, această serie de afixe este specifică substantivului *ou*.

Seria 8 e specifică substantivului *cap*, deci afixele pe care le cuprinde se plasează la nivelul alomorfelor lexicale.

Într-o situație analogă se află seria 6.

> *Notă.* Paradigma *seminar/seminarii* reprezintă o fază de trecere între *seminariu/seminarii* și *seminar/seminare* (foarte frecvent în limba actuală). O evoluție asemănătoare a avut substantivul *laborator* (*laboratoriu/laboratorii* > *laborator/laboratoare*). Un fenomen analog se produce în cazul substantivului *serviciu/servicii* folosit frecvent azi cu paradigma *servici/servicii* (și chiar *service*).

Seria 1 se realizează în toate celelalte cazuri.

(b) Ocurența seriilor 9, 10, 11 și 12 poate fi de asemenea circumscrisă în termeni fonetici :

Seria 10 se realizează după un radical terminat într-un grup *muta cum liquida*.

Seria 11 — după un radical terminat în vocală.

Seria 12 — după un radical terminat în [ĉ], [ĝ], [k'], [ǵ].

Seria 9 — în toate celelalte cazuri (radical terminat în consoană, grup consonantic sau diftong descendent cu *-i*).

Seriile 13 și 14 cuprind afixe a căror ocurență se circumscrie lexical.

(c) Seriile 1—8, 9—12 sînt ireductibile la nivel fonetic, deoarece selectează radicale cu structuri fonice identice sub aspectul finalei : comp. *tren/trenuri* și *creion/creioane*, *butoi/butoaie* și *roi/roiuri* etc.

> *Observație.* Situațiile în care terminația formei de singular a substantivelor neutre permite prevederea fără echivoc a afixului de plural sînt foarte puțin numeroase. Așa, de exemplu, realizează totdeauna pluralul cu *-uri* neutrele terminate la singular în *-ou* (*birou* etc.) sau *-uu* (*reziduu*) ; în *-o* (*studio/studiouri*, *radio/radiouri* etc.). În cele mai multe cazuri nu se pot stabili asemenea relații biunivoce între cele două forme : alături de *ceai/ceaiuri*, *mucegai/mucegaiuri*, apare *pai/paie* ; *ferăstrău/ferăstraie*, alături de *tău/tăuri* ; *cui/cuie* și *tui/tuiuri* etc.

În multe cazuri se înregistrează un raport de variație liberă între cele două desinențe de plural, cf. *frîie* și *frîuri* etc.

2.3.3.0. Avînd în vedere seriile de afixe discutate în 2.3.1. și 2.3.2. și repartizarea lor în cursul paradigmei, putem stabili în flexiunea substantivală românească mai multe tipuri de omonimii și anume :

a : (nom. = ac.) sg.
b : (gen. = dat.) sg. = (nom. = ac. = gen. = dat.) pl.
c : (nom. = ac. = gen. = dat.) sg.
d : (nom. = ac. = gen. = dat.) pl.

e : (gen. = dat.) sg.
f : (nom. = ac. = gen. = dat) sg. = (nom. = ac. = gen. = dat.) pl.

Pornind de la aceste omonimii putem stabili patru t i p u r i paradigmatice, după cum rezultă din tabelul 4 :

Tipuri \ Omonimii	a	b	c	d	e	f	Exemple
A	+	+					casă, zi, lume
B			+	+			om, ministru, leu, tren, teatru, frîu
C	+			+	+		treabă, vreme
D						+	învățătoare, cinste, ochi, nume

Tabelul 4

2.3.3.1. Aceste patru tipuri corespund, dacă avem în vedere alomorfele morfologice prin care se realizează diversele omonimii, în următoarele clase flexionare sau declinări :

Declinarea I (tip A) — avînd ca afixe caracteristice :
1. K_1 : {-ă}[13], realizat ca [-ă] sau -Ø
2. K_2 = K pl. : {-e}, realizat ca [-e] sau ca [-le], cf. grup A, seria 1,6.
Ex. : *casă, stea.*

Declinarea a II-a (tip A) — avînd ca afixe caracteristice :
1. K_1 : {-ă}
2. K_2=K pl. : {-i}, realizat ca [-^{i}], cf. grup A, seria 2.
Ex. : *poartă.*

Declinarea a III-a (tip A) — avînd ca afixe caracteristice :
1. K_1 : {-e}, realizat ca [-e] sau [-(i̯)e]
2. K_2 = K pl. : {-i}, realizat ca [-^{i}] sau [-i̯], cf. grup A, seriile 4, 5.
Ex. : *floare, baie, idee.*

[13] Prin { } notăm alomorful morfologic.

Declinarea a IV-a (tip B) — avînd ca afixe caracteristice :
1. $K_1 = K_2$: {-u}, realizat ca [-u], [-u̯] sau -Ø
2. K pl. : {-i}, realizat ca [-i], [-i̯] sau [-^{i}], cf. grup B_1 seriile 1, 2, 3.
Ex. : *codru, leu, pom.*

Declinarea a V-a (tip B) — avînd ca afixe caracteristice :
1. $K_1 = K_2$: {-e}
2. K pl. : {-i}, realizat ca [-^{i}], cf. grup B_1, seria 4.
Ex. : *cîine.*

Declinarea a VI-a (tip B) — avînd ca afixe caracteristice :
1. $K_1 = K_2$: {-u}, realizat ca [-u], [-u̯] [-^{i}] și -Ø
2. K pl. : {-e}, realizat ca [-e], [-i̯e], [-i̯] și [-(u̯)ă], cf. grup B_2, seriile 1, 2, 3, 4, 5, 7.
Ex. : *teatru, frîu, domeniu, bici, creion, ou.*

Declinarea a VII a (tip B) — avînd ca afixe caracteristice :
1. $K_1 = K_2$: {-u}, realizat ca [-u], [-u̯], [-^{i}] și -Ø
2. K pl. : : {-uri} realizat ca [-ur^{i}], cf. grup B_2, seriile 9, 10, 11, 12.
Ex. : *lucru, birou, meci, tren.*

Declinarea a VIII-a (tip C) — avînd ca afixe caracteristice :
1. K_1 : {-ă}
2. K_2 : {-e}
3. K pl. : {-uri}
Ex. : *lipsă.*

Declinarea a IX-a (tip C) — avînd ca afixe caracteristice :
1. K_1 : {-ă}
2. K_2 : {-i} realizat ca [-^{i}]
3. K_3 : {-uri}
Ex. : *treabă.*

Declinarea a X-a (tip C) — avînd ca afixe caracteristice :
1. K_1 : {e}
2. K_2 : {i}, realizat ca [-i̯]
3. K pl. : {-uri}
Ex. : *vreme.*

Declinarea a XI-a cuprinde substantivele i n v a r i a b i l e, deci a căror flexiune se caracterizează printr-un sincretism total al numerelor și al cazurilor (ca atare afix -Ø specific prin generali-

tatea sa). Această clasă, puțin numeroasă, cuprinde substantive
f e m i n i n e : *învățătoare, țesătoare, muncitoare, luni, marți* etc.
m a s c u l i n e : *ochi, unchi, genunchi* etc.
și n e u t r e : *nume, codice, pîntece* etc.

Declinările a VIII-a, a IX-a și a X-a, ca și tipul C în care se încadrează, reprezintă pentru limba actuală o categorie puțin numeroasă; de aceea în clasificarea morfologică a substantivelor românești (și în predare) pot fi incluse ca substantive neregulate.

Notă. Paradigme de tipul *lipsă/lipse/lipsuri* sînt rezultatul asocierii a două paradigme distincte : *lipsă/lipse* și *lipsuri* (defectiv de singular), realizate, poate, pe baza analogiei perechilor de tip : *verdeață*, defectiv de plural și *verdețuri*, defectiv de singular.

În limba actuală acest tip flexionar, cu trei forme distincte, deși destul de puțin reprezentat, pare a se dezvolta. În această tendință se încadrează și flexiunea *soră* (K_1)/*sore* (K_2)/*surori* (K pl.), frecventă în limba vorbită.

Tot ca n e r e g u l a t e sub aspectul desinențelor se introduc și substantivele caracterizate prin seriile : 3, 7, 8, grup A, 5 și 6, grup B_1, 6 și 8, grup B_2.

2.3.3.2. Fiecare tip flexionar (cu excepția tipului D) se subdivide deci în mai multe declinări și anume : tipul A în 3 declinări (I, II, III), tipul B în 4 declinări (IV, V, VI, VII), tipul C în 3 declinări (VIII, IX și X).

2.3.3.3. În această clasificare s-a făcut abstracție de vocativ, care este realizat fie prin afixe, care ar fi nerelevante pentru clasificare — atunci cînd sînt omonime cu cele de nominativ-acuzativ, fie prin afixe a căror repartizare se realizează mai curînd în funcție de gen (cf. 2.2.2.), decît de declinare.

2.3.3.4. Clasificarea de mai sus cuprinde și paradigmele d e f e c t i v e sub aspectul categoriei numărului. Substantivele masculine și neutre se încadrează în diferite declinări subordonate tipului B în măsura în care, prin analogie cu substantivele cu paradigmă completă, putem degaja unul din afixele specifice. Substantivele feminine se încadrează fie în declinările incluse în tipul A, fie în tipul D, cînd prezintă, ca în cazul lui *sete, foame, miere*, sincretismul $K_1 = K_2$.

2.3.3.5. O relație destul de strînsă se constată între t i p u l flexionar și g e n : tipurile A și C cuprind substantive feminine, iar tipul B corespunde masculinelor și neutrelor. Numai tipul D cuprinde substantive din toate cele trei genuri.

În cadrul tipului B se constată o relație între gen și declinare ; substantivele masculine și neutre se repartizează în declinări diferite.

2.3.4. Clasificarea propusă are deci în vedere n u m ă r u l de forme distincte reprezentînd paradigma considerată în afara categoriei determinării, o m o n i m i i l e s p e c i f i c e diferitelor paradigme și a l o m o r f e l e m o r f o l o g i c e ale diferitelor afixe prin care se realizează flexiunea diferitelor substantive. În această clasificare s-a făcut abstracție de formele de vocativ (cf. 2.2.2.) și nu au fost cuprinse cîteva substantive cu flexiune aberantă, discutate aparte ca substantive *neregulate* (vezi 2.6.1, 2.6.2.).

Pe baza categoriilor de mai sus substantivele cuprinse în lista examinată (*anexa* 1) au fost grupate în 4 tipuri și 11 declinări. Într-un singur caz, tipul și declinarea coincid (tipul D, declinarea XI). Celelalte tipuri cuprind fiecare 4 (tip B) sau 3 (tip A și C) declinări.

2.3.4.1. Clasificarea în declinări obținută se deosebește de clasificările anterioare. Diferă fundamental de clasificarea tradițională în trei declinări realizată avînd în vedere terminațiile formei de nominativ singular, pentru marea majoritate a substantivelor, sau terminațiile formei de nominativ singular articulat enclitic, în cazul unei categorii restrînse de substantive — *luni, marți* etc. Această clasificare a fost discutată în amănunt în [14], scoțîndu-se în evidență lipsa de omogenitate a criteriilor și inadecvarea ei pentru flexiunea nominală românească.

Diferă de asemenea de clasificarea substantivelor în declinări pe baza g e n u l u i (declinare *feminină* și *masculină*) [26], care are în vedere omonimiile specifice diferitelor categorii de substantive, dar nu este suficient de cuprinzătoare, deoarece face abstracție de anumite categorii de substantive (feminine care prezintă sincretismul total al cazurilor, de exemplu) și nu ține seama de afixele prin care se realizează flexiunea diferitelor substantive.

2.3.4.2. Clasificarea în 11 declinări se deosebește și de gruparea la care ajunge acad. Gr. Moisil [69], care repartizează substantivele masculine în 8 categorii, substantivele feminine în 16 categorii, iar cele neutre în 7 categorii.

Deosebirile mari în ce privește numărul de clase dintre cele două clasificări se explică prin materialul diferit : acad. Gr. Moisil are în vedere aspectul s c r i s , nu cel vorbit al limbii — și prin cri-

teriile de clasificare diferite : în [69] se au în vedere, considerate global, flectivele formelor determinate enclitic, pe cînd clasificarea în 11 declinări consideră relevante pentru o clasificare în declinări numai afixele realizate în flexiunea nedeterminată. În unele cazuri intervine și modul diferit de analiză [14].

2.3.4.3. Cel mai mult se apropie clasificarea propusă, prin modul de a proceda și prin rezultatele obținute, de cea efectuată de P. Diaconescu, care, în studiul *Un mod de descriere a flexiunii nominale, cu aplicație la limba română contemporană*, distinge, considerînd substantivele sub aspectul flexiunii, 3 tipuri flexionare, realizate fiecare în mai multe clase : tipul I, al substantivelor feminine cu două forme distincte la singular, cuprinde 4 clase, tipul al II-lea, al substantivelor (masculine și neutre) cu o formă la singular și una la plural, se subdivide în 9 clase, iar tipul al III-lea, al substantivelor invariabile, cuprinde 4 clase (total 17 clase).

Criteriile clasificării sînt, ca și în cazul grupării în 11 declinări, omonimiile și afixele prin care se realizează flexiunea, abstracție făcînd de determinare.

Diferențele de rezultat se datoresc, în primul rînd, faptului că în prezenta lucrare avem în vedere distincția dintre alomorfele fonetice și alomorfele morfologice, care permite reducerea numărului de clase.

Intervine de asemenea, în unele cazuri, modul diferit de analiză (deosebirile privesc mai ales analiza substantivelor invariabile).

Numărul mai mare de tipuri înregistrate în clasificarea noastră se datorește recunoașterii existenței în limba română, pentru unele substantive (ca *treabă*, *lipsă* etc.,), a unei paradigme cu 3 forme flexionare distincte.

Cele două clasificări se deosebesc deci prin numărul de tipuri și prin numărul de clase. Astfel tipul flexionar caracterizat prin 2 forme cazuale distincte la singular cuprinde 4 clase în clasificarea din [14], 3 clase în cea propusă de noi. Diferența rezultă din gruparea într-o singură declinare a substantivelor de tip *casă* și *stea* (vezi 2.3.2.1.).

Deosebiri mai mari se înregistrează în cadrul tipului caracterizat prin prezența în flexiune a unei forme la singular și a alteia la plural. Substantivele acestui tip sînt repartizate în 9 clase (4 clase

[14] Acad. Gr. Moisil analizează : *ca-l, mi-el, bele-a, och-i* (dar și *ochi* cf. p. 125, categoriile 1 și 7), *num-e* etc., pe cînd în prezenta descriere am pornit de la analizele : *cal-Ø*, *miel-Ø*, *belea-Ø*, *ochi-Ø*, *nume-Ø* (vezi 2.0.3.).

de substantive masculine și 5 clase de substantive neutre) în [14], pe cînd în clasificarea în 11 declinări acest tip este reprezentat prin 4 declinări (2 pentru masculine și 2 pentru neutre), înglobînd în aceste declinări și substantivul *ou*, care nu e menționat în [14]. În schimb, nu am cuprins în această clasificare substantivele *tată*, *popă*, care reprezintă clasa 4 în [14], avînd în vedere caracterul profund aberant al flexiunii lor (vezi 2.6.).

CATEGORIA DETERMINĂRII ÎN FLEXIUNEA SUBSTANTIVULUI

2.4.1. Categoriilor de număr și caz li se asociază în flexiunea substantivală categoria determinării [15]. Modalitatea gramaticală de exprimare a valorilor acestei categorii o reprezintă articolul definit (*-(u)l*, *-i*) și nedefinit (*un*, *niște* etc.), pe care în cursul expunerii următoare le vom numi afixe ale determinării. Această „inovație" terminologică este impusă de necesitatea de a distinge și delimita elementele care privesc flexiunea nominală de altele, străine acesteia, ca și categoriei determinării, dar omonime cu ele și desemnate, de obicei [15], tot prin termenul „articol".

2.4.2. Nu se poate face abstracție de afixele categoriei determinării în descrierea flexiunii numelui din mai multe motive :

(a) În primul rînd pentru că această categorie se realizează prin unități de expresie variabile nu numai în raport cu valorile de determinare, ci, în același timp, în raport cu numărul și cu cazul; ele sînt diferite în raport cu genul.

Această particularitate flexionară face ca afixele determinării să soluționeze, cel puțin parțial, sincretismele cazuale atît de extinse în flexiunea substantivală românească. Grație afixelor determinării, sincretismul total al cazurilor care caracterizează pluralul tuturor substantivelor românești și singularul masculinelor și neutrelor se reduce generalizîndu-se distincția K_1 (nom. — ac.) $\neq$ K_2 (gen. — dat.), proprie, în afara categoriei determinării, numai substantivelor feminine (vezi 2.3.1.), cf. *peretele*, *peretelui* etc.

Pentru clasa femininelor variabile, afixele determinării rezolvă omonimia K_2 = K pl. (cf. *casei*, *casele*).

[15] Pentru categoria determinării în limba română, vezi [30], [14], [38].
[16] Cf., de ex., [26].

În paradigma substantivelor invariabile afixele determinării introduc, pe lîngă distincţiile cazuale menţionate, şi distincţii de număr (*ochiul*, *ochiului*, *ochii* etc.).

În asemenea situaţii, prin informaţia al cărei purtător este, afixul de determinare cumulează rolul unui afix de număr şi caz.

În alte condiţii flexionare, însă, afixul de determinare **reia** o anumită informaţie de număr sau de caz exprimată deja prin desinenţa cuprinsă în forma substantivală (cf. *floarea*, *basmaua* etc.), creînd un fenomen de redundanţă.

> *Notă.* Numărul mare de situaţii în care afixele de determinare rezolvă prin realizări specifice sincretismele de caz a permis transformarea articolului *lui*, întrebuinţat proclitic, într-un **morfem de caz** străin de categoria determinării, cf. [18], [30].
>
> Utilizarea acestui *lui* proclitic este însoţită de anularea distincţiilor cazuale desinenţiale [18].

Un rol important au afixele determinării în caracterizarea **genului** unui substantiv : combinarea cu afixele *un* la singular şi *-i* la plural, *un* şi *-le* sau *o* şi *-le* indică apartenenţa substantivului respectiv la clasa masculinelor, neutrelor sau a femininelor.

(b) În al doilea rînd, nu se poate face abstracţie de afixele determinării, pentru că adjoncţiunea lor antrenează adeseori modificări ale desinenţelor de număr şi de caz.

2.4.3. Afixele determinării se repartizează în funcţie de **poziţia** faţă de substantiv în două grupe : afixe **proclitice** (articolul nedefinit) şi **enclitice** (articolul definit).

Afixele proclitice au caracter mobil putînd preceda direct sau la distanţă radicalul substantival. Distanţarea se poate realiza prin intercalarea unui adjectiv, eventual cu un determinant adverbial, sau a mai multor adjective : *o* prea frumoasă şi tînără *fată*, de exemplu. Se pot intercala între afixele determinării şi substantive, în afară de adjectivele calificative, unele adjective pronominale (*un* alt *om*) sau numerale ordinale (*un* al doilea *om*).

Afixele proclitice cunosc realizările *un*, *ăunui* (singular masculin şi neutru), *o*, *unei* (singular feminin), *nişte*, *unor* (plural, toate genurile). Ocurenţa lor nu are nici o influenţă asupra desinenţelor substantivului.

2.4.4. Afixele enclitice **fuzionează** cu desinenţele formelor substantivale, alcătuind o grupare morfematică cu caracter fix : elementele se succed într-o ordine **fixă** (R_1+d_2+Af. det.$_3$) şi sînt **indisociabile** neadmiţînd nici un fel de intercalare (comp. **o** albă *floare* şi *floarea* albă). Grupările morfemice de acest fel au deci caracterul unor forme sintetice.

Afixele enclitice cunosc realizările : *-(u)l*, *-le*, *-(u)lui* (singular masculin şi neutru), *-a* (*-ua*, *-ia*), *-i* (singular feminin), *-i*, *-lor* (plural masculin), *-le*, *-lor* (plural feminin şi neutru), iar ocurenţa diferitelor variante se descrie fără dificultăţi în termeni fonetici, cf. de exemplu [26].

2.4.5. Adjoncţiunea afixelor enclitice de determinare la forma substantivală poate avea următoarele consecinţe :

(a) Afixul de determinare se ataşează grupării R+d care îşi păstrează nealterată structura fonică şi morfemică :

pomul	*pomului*	*teatrele*
teatrul	*teatrului*	*teatrelor*
peretele	*peretelui*	*basmalele*
basmaua	*basmalei*	*basmalelor*
etc.	etc.	etc.

(b) Afixul de determinare modifică calitatea fonică a desinenţei, fiecare din elementele flectivului (desinenţa şi afixul de determinare) păstrîndu-şi individualitatea morfemică :

floarea : / [-e] > [-e̯-]
florile, *trenurile* : / [-i] > [-i̯-]
tabloul, *leul* : / [-u] > [-u̯-]
familiile : [-i̯] / > [-i̯-]

(c) Afixul de determinare modifică structura silabică sau tonică a radicalului :

tramvai [tramváĭ] / *tramvaiul* [tramvá‖ĭul]
roi [róĭ] / *roiul* [ró‖ĭul]
radio [rádio] / *radioul* [radióul].

> *Notă.* Aceleaşi modificări se produc în urma asocierii radicalului cu desinenţele de plural :
>
> *tramvaie* [tramvá‖ie]
> *radiouri* [radióur^{i}].

Modificarea afectează substantivele neutre cu radical terminat în [-i̯] sau [-o] aton şi cu desinenţă *-Ø* la singular.

(d) Afixul de determinare fuzionează cu desinența — în condițiile conservării opoziției determinat/nedeterminat :

florii [flóri] / *flori* [flór^{i}]
pomii [pómi] / *pomi* [póm^{i}]
leii [léi] / *lei* [lḙi]

— în condițiile neutralizării opoziției :

codrii [kódri] / *codri* [kódri]

Notă. (1) Neutralizarea se produce după un radical terminat într-un grup consonantic *muta cum liquida*.

(2) Sub influența formei scrise se constată, la unii vorbitori ai limbii române, tendința de a dezvolta un [-i̯] după [-i] în forme ca *florii*, *limbii*, *pomii* etc. (pronunțate [flórii̯], [límbii̯], [pómii̯], în loc de [flóri] etc.).

(e) Afixul de determinare anulează desinența și îi preia funcția :

casă/*casa*
ladă/*lada*
etc.

Opoziția „determinat definit/nedeterminat" se realizează, în acest caz, prin opoziția *desinență*/*afix de determinare* (*-ă*/*-a*), pe cînd, în celelalte forme, e realizată prin prezența sau lipsa afixului de determinare : *-Ø* /*-i*, *-Ø* / *-le* (de exemplu : *case*/*case***i**, *case*/*case***le**).

Sînt în această situație substantivele cu desinența K_1 realizată ca : [*-ă*].

Cunosc, de asemenea, în forma K_1, fenomenul de suspendare a desinenței și de preluare a funcției ei de către articol substantivele cu desinență K_1 : [-i̯e] :

familie/*familia* [famílii̯a]
vie/*via* [víi̯a]

(f) Adjoncțiunea afixului enclitic de determinare atrage o modificare a desinenței care duce la o perturbare a sistemului de sincretisme specific unui tip flexionar :

Comp. : K_1 : (*o*) *famili-*(*i̯*)*e*
K_2=K pl. : (*unei*) *famili-i* = (*niște*) *famili-i*

dar :

K_1 : *famili-*(*i̯*)*a*
K_2 : *famili-*(*i̯*)*e-i* (= K_1 nedefinit)
K pl. : *famili-i-le*

Substantivele din această clasă, destul de numeroasă, cuprinzînd, în egală măsură, cuvinte vechi (*femeie*, *sanie*, *vie* etc.) și neologisme (*academie*, *soluție* etc.), prezintă deci două serii de forme distincte după cum sînt determinate proclitic (sau nedeterminate) sau determinate enclitic. În primul caz se realizează omonimia K_2 = K pl., normală pentru tipul A, în al doilea, deci cînd substantivul este însoțit de afix de determinare enclitic, K_2 este d i f e r i t de K pl., dar i d e n t i c cu K_1 (nedeterminat enclitic) [17].

Caracteristica menționată afectează t o a t e substantivele feminine în *-*(*i̯*)*e*.

(g) O perturbare analogă a sincretismelor în raport cu determinarea înregistrează și substantivul *piele*, prezentînd formele :

K_1 : (*o*) *piele*
K_2=K pl. : (*unei*, *niște*) *pi***ei**

dar :

K_1 : *piel***ea**
K_2 : *piel***ei**/K pl. : *pieile*

În paradigma acestui substantiv asociat cu afixe enclitice de determinare, în locul sincretismului normal al desinențelor K_2 = K pl. (≠ K_1) apare sincretismul desinențial K_1 = K_2 (≠ K pl.), propriu substantivelor de tip B.

Deosebirea dintre cele două forme de gen.-dat. (K_2) e marcată, în acest caz, nu numai prin prezența unor desinențe diferite, dar și prin prezența unor variante diferite ale radicalului : *piel-* și *pie-*.

RADICALUL SUBSTANTIVAL

2.5.0. Radicalul substantivului poate fi *invariabil* sau *variabil* în cursul paradigmei. Variația radicalului substantival are în limba română întotdeauna numai caracter p a r ț i a l : nu există substantive cu radical total variabil [18].

[17] Omonimia cu K_1 determinat enclitic dispare prin anularea desinenței și preluarea funcției ei de către afixul de determinare, vezi (e).

[18] Vezi 4.4.5., *Verbe cu radical total variabil*.

Variaţia radicalului se realizează prin alternanţele vocalice şi consonantice. Materialul destul de restrîns pe care se bazează cercetarea de faţă nu a permis alcătuirea unui inventar de alternanţe exhaustiv sub aspectul varietăţii situaţiilor în care se realizează.

Avînd în vedere lista de substantive utilizată în descriere (vezi *anexa 1*), constatăm următoarele categorii de alternanţe.

2.5.1. *Alternanţe consonantice*

(a) c/ĉ
Ex. : *berbec/berbeĉi*
cracă/crăĉi
ac/aĉe
(b) g/ĝ
Ex. : + *drug* [19]*/druĝi*
vargă/verĝi
cîrlig/cîrliĝe
(c) t/ţ
Ex. : *burete/bureţi*
boltă/bolţi
(d) d/z
Ex. : *brad/brazi*
coadă/cozi
(e) s/ş
Ex. : *urs/urşi*
(f) s(t), s(tr)/ş(t), ş(tr)
Ex. : *artist/artişti*
ministru/miniştri
veste/veşti
(g) (ş)c/(ş)t
Ex. : *puşcă/puşti*
(h) sc/şt
Ex. : + *etrusc/etruşti*
muscă/muşte
(i) z/j
Ex. : *obraz/obraji*
(j) l/Ø
Ex. : *cal/cai*
vale/văi

[19] Substantivele notate cu + nu aparţin listei examinate.

2.5.2. Examinarea alternanţelor consonantice înregistrate duce la următoarele constatări :

(1) Alternanţele nu cuprind mai mult de 2 termeni şi se realizează cu excepţia unui singur caz (j) între termeni pozitivi.

(2) Variaţia între termeni pozitivi se realizează numai în interiorul seriei consoanelor şi priveşte un singur element. Într-un singur caz, variaţia cuprinde un grup consonantic : *sc/şt*.

2.5.3. În ce priveşte o c u r e n ţ a alternanţelor consonantice constatăm :

(1) Aceste alternanţe afectează finala radicalului.

(2) Un anumit radical nu este afectat concomitent de mai mult de o alternanţă consonantică.

(3) Se pot stabili anumite relaţii între ocurenţa anumitor membri ai alternanţelor şi unele flective.

Astfel ocurenţa celui de-al doilea termen al alternanţelor (a), (b) şi (h) e condiţionată de un afix *-i* sau *-e*, iar primul termen presupune un afix *-Ø* sau *-ă*.

În cazul celorlalte alternanţe, ocurenţa termenului al doilea presupune un afix *-i*, iar primul termen apare în condiţiile menţionate mai înainte.

Avînd în vedere această condiţionare f o n e t i c ă, alternanţele (a) (b) şi (h) se pot realiza în paradigma unor substantive masculine, feminine şi neutre, celelalte numai în flexiunea substantivelor feminine şi masculine.

Deşi se poate vorbi de o condiţionare fonetică a alternanţelor consonantice care afectează radicalul substantivului, în cazul unora dintre ele, de exemplu (i), (j), existenţa a numeroase excepţii : *civil/civili*, *sală/săli*, *burghez/burghezi* etc., diminuează mult caracterul de regularitate specific alternanţelor fonologice determinate fonetic.

2.5.4. *Alternanţe vocalice*

Alternanţele vocalice care afectează radicalul substantival se produc în condiţiile menţinerii status-ului accentual, deoarece, cum am văzut (2.1.1.), radicalul substantival e întotdeauna accentuat. Variaţia vocalică se poate produce în silabă accentuată şi în silabă neaccentuată.

I *Alternanţe vocalice afectînd silaba accentuată* :
(a) á/é
Ex. : *băiat/băieţi*
şarpe/şerpi
faţă/feţe
iapă/iepe
comandă/comenzi
iarbă/ierburi
ciomag/ciomege
(b) ắ/é
Ex. : *văr/veri*
măr/mere
(c) í/i
Ex. : *sfînt/sfinţi*
vînă/vine
cuvînt/cuvinte
(d) á/ă
Ex. : *cale/căi*
lampă/lămpi
marfă/mărfuri
+ferăstrău/ferăstraie
(e) oá/ó
Ex. : *soare/sori*
floare/flori
foaie/foi
folos/foloase
ogor/ogoare
(f) eá/é
Ex. : *creastă/creste*
seară/seri
dovleac/dovleci
stea/stele
treabă/treburi
(g) í/ii
Ex. : *mînă/mîini*

II *Alternanţe vocalice afectînd o silabă atonă:*
(a) ă/e
Ex. : *sîmbătă/sîmbete*
tabără/tabere
(b) o/oa
Ex. : *míjloc/míjloace*

III *Alternanţe vocalice presupunînd schimbarea locului accentului* :
ó/u
Ex. : *soră/surori*
noră/nurori

2.5.5. Examinarea alternanţelor vocalice înregistrate în radicalele substantivale duce la următoarele constatări :

(1) Alternanţele vocalice se realizează întotdeauna între termeni pozitivi : alternează două vocale sau o vocală şi un diftong — cf. I (e), (f), (g).

(2) Aceste alternanţe privesc în general silaba accentuată a radicalului. Numai alternanţele *ă/e* şi *o/oa* (numai în *mijloc*) se realizează atît sub accent — cf. I (b), (e), cît şi în silabă neaccentuată — II (a), (b). În mod cu totul excepţional, o alternanţă (III) este condiţionată de schimbarea poziţiei accentului.

(3) Vocalele incluse într-o alternanţă se deosebesc ca grad de deschidere I (d), III, sau ca loc de articulare (I (a), (b), (c), II(a)).

2.5.6. În ce priveşte ocurenţa alternanţelor vocalice, constatăm :

(1) Alternanţele vocalice afectează partea medială a radicalului ; în puţine cazuri, vocala alternantă precedă desinenţa, deci reprezintă finala radicalului (cf. *ba-ie, bă-i* ; *ferăstră-u, ferăstra-ie* etc.).

(2) În lista de cuvinte examinată nu apare nici un radical substantival afectat concomitent de două alternanţe vocalice. În schimb sînt destul de numeroase cazurile de coocurenţă a unei alternanţe vocalice şi a unei alternanţe consonantice.

(3) Nu se poate stabili un raport între diferitele alternanţe vocalice şi accent, dat fiind că cele mai multe dintre alternanţele înregistrate privesc silaba accentuată, iar alternanţele realizate în silabă atonă (II) se realizează şi sub accent.

(4) În cazul cîtorva alternanţe vocalice, ocurenţa lor pare determinată, cel puţin în limitele inventarului examinat, de calitatea fonică a elementului consonantic precedent.

Aşa, de exemplu, alternanţa I(b) *á/é*, ca şi alternanţa II(a) ă/e, se produc după o labială, alternanţa I(c) —í/i este ocurentă după o labiodentală (comp. *vînă/vine*, dar *stînă/stîne*).

(5) În general se poate stabili o anumită relaţie între ocurenţa termenilor şi calitatea fonică a elementelor de care sînt precedaţi sau urmaţi. Aşa, de exemplu, ocurenţa celor 2 termeni ai alternanţei

foarte răspîndite (e) poate fi pusă în legătură cu calitatea elementului vocalic imediat următor în succesiunea de sunete :

— termenul *oa* apare cînd urmează *-e* (*soare, floare, ogoare*) sau *-ă* (*poartă*)

— termenul *o*, cînd urmează *-i* sau *-Ø* (*sori, flori, porţile, ogor*)

Calitatea fonică predomină în acest caz asupra celei morfologice : *-e* poate reprezenta o desinenţă de singular (masculin sau feminin) sau o desinenţă de plural (neutru), cf. [24]. În acelaşi sens poate fi interpretată şi constatarea că, în multe cazuri (I (a), (c), (e)), aceeaşi alternanţă afectează substantive de indiferent ce gen.

Se constată însă că există şi unele alternanţe care sînt proprii numai anumitor genuri. Astfel alternanţa I (b) : *á/é* pare a caracteriza substantivele masculine şi neutre, pe cînd alternanţa II (a) : *ă/e* (în silabă neaccentuată) am înregistrat-o numai în paradigma substantivelor feminine [20]. Alternanţa I (d) afectează substantivele feminine şi un grup restrîns de substantive neutre [21]. Această alternanţă *á/ă* caracterizează un mare număr de substantive feminine, ocurenţa membrului al doilea al alternanţei fiind condiţionată, în majoritatea covîrşitoare a cazurilor, de prezenţa desinenţei *-i* de plural : *carte/cărţi, bancă/bănci* etc.

Înlocuirea lui *a* prin *ă* în condiţiile ocurenţei desinenţei *-i* (de plural), foarte frecventă pentru substantivele feminine, nu se produce însă în cazul masculinelor [20], în aceleaşi condiţii fonetice şi morfologice — comp. *cetăţi*, dar *fraţi, lăzi*, dar *brazi* etc.

Totodată această alternanţă se produce şi atunci cînd substantivul feminin realizează un plural în *-uri* : *carne/cărnuri*, de exemplu. În condiţii fonetice similare, ocurenţa desinenţei *-uri* la neutre nu antrenează înlocuirea lui *á* prin *ă* (cf. *ţarcuri, garduri* etc.). Desinenţa *-uri* e asociată, în flexiunea femininelor, şi cu alte variaţii ale radicalului necunoscute neutrelor — comp. : *iarbă/ierburi* şi *iaz/iazuri, leafă/lefuri* şi *leac/leacuri* etc.

Aceste particularităţi de distribuţie pun în evidenţă existenţa unei condiţionări morfologice, care se suprapune, ca şi în cazul alternanţelor din radicalul verbal, peste cea fonetică, plasînd astfel problema variaţiei radicalului la nivelul analizei morfologice.

(6) Ca şi în cazul alternanţelor consonantice, numeroasele excepţii — prezenţa unor substantive cu radical neafectat de alternanţe, în condiţii fonetice şi morfologice identice — fac ca variaţiile radicalului să nu poată fi cuprinse în reguli precise.

Astfel, alături de substantivul *vînă/vine*, care cunoaşte alternanţa I(c), avem substantivele *stînă, smîntînă*, care nu realizează această alternanţă ; alături de *baltă/bălţi, bancă/bănci, marcă/mărci, libertate/libertăţi* şi numeroase altele, al căror radical e afectat de alternanţa I (d), există şi numeroase substantive care, ca *practică, fabrică, staţie* etc., nu cunosc această alternanţă.

> *Notă.* Vorbirea familiară înregistrează un număr mai mare de substantive cu radicalul afectat de această alternanţă, cf. *făbrici, stăţii* etc.

(7) Unele alternanţe au un caracter cu totul izolat — e cazul alternanţelor *i/ii*, care nu apare decît în paradigma substantivului *mînă*, şi *o/oa* (în silabă atonă) specifică substantivului *mijloc*.

2.5.7. Radicalul unui substantiv poate fi afectat fie de o singură alternanţă vocalică : *pară/pere, băt/beţe, văr/veri, creastă/creste* etc., sau consonantică : *gîscă/gîşte, ac/ace, mînecă/mîneci, ministru/miniştri* etc., fie de două alternanţe ; în acest caz, radicalul este afectat în general de o alternanţă vocalică şi una consonantică : *sfînt/sfinţi, băiat/băieţi, ciomag/ciomege, comandă/comenzi, baltă/bălţi* etc.

Acelaşi radical este frecvent afectat de alternanţe vocalice şi consonantice. Coocurenţele înregistrate la substantivele examinate sînt cuprinse în tabelul 5.

Mai frecventă este coocurenţa a două alternanţe în paradigma substantivelor feminine (cf. *anexa* 3).

2.5.8. Indiferent de numărul de alternanţe de care este afectat, radicalul substantival nu se realizează în mai mult de 2 alomorfe, deoarece paradigma substantivală cuprinde, în majoritatea cazurilor, maximum 2 forme. Chiar în paradigma substantivelor cu 3 forme, s-ar părea, avînd în vedere substantivele examinate, că radicalul nu realizează decît maximum 2 alomorfe : un alomorf este propriu formei de nom.-ac. sg., celălalt, formelor de gen.-dat. sg. şi nom.-ac. gen.-dat.pl. — comp. : *treab-ă/ treb-*$<^{i}_{uri}$, *carn-e/cărn-*$<^{i}_{uri}$.

> *Notă.* Nu e exclus ca asocierea alternanţei cu desinenţa *-uri* în paradigma femininelor să se explice prin faptul că marea majoritate a substantivelor feminine cu radical variabil prezintă acelaşi alomorf în forma de gen.-dat singular şi de plural.

[20] În [24,] cele două situaţii sînt înregistrate împreună făcîndu-se abstracţie de accent.

[21] E vorba de substantive de tipul *ferăstrău/ferăstraie* (deci desinenţa [-u]/ [-ie]).

Altern. cons. \ Altern. voc.	á/é	ắ/é	î/í	á/ắ	ó/oá	é/eá	ă/e
c/ĉ	+			+	+		
g/ĝ	+						
t/ţ	+		+	+	+		
d/z	+			+	+		
s/ş							
st(r)/şt(r)					+		
sc/şt							
şc/şt							
z/j							
l/Ø				+			

Tabelul 5

2.5.9. Cele două alomorfe ale radicalului substantivelor variabile se repartizează în raport cu omonimiile specifice diferitelor tipuri flexionare : în raport cu numărul pentru masculine şi neutre, în raport cu numărul şi cu cazul pentru feminine.

2.5.10. ***Substantive cu radical invariabil.*** Examinarea listei de substantive pe care se bazează cercetarea arată că un mare număr de substantive (cf. *anexa* 3) prezintă un radical constant în cursul paradigmei.

O clasă largă de substantive cu radical constant reprezintă n e u t r e l e cu afix *-uri* de plural (*car*, *foc* etc.) şi femininele cu

radical terminat în vocală accentuată şi afix - Ø la singular (*basma*, *para* etc.).

Această clasă de substantive cu radical invariabil se delimitează precis, fără excepţii, în termeni morfologici şi fonetici.

În cazul unui număr destul de mare de substantive, însă, nu se pot face asemenea precizări. Nu se constată nici măcar anumite particularităţi fonetice ale structurii radicalului specifice acestei categorii de substantive [22].

Din punct de vedere morfologic, multe din substantivele cu radical invariabil sînt substantive feminine cu afix K_2 = Kpl. realizat ca *-e*, precum şi cele neutre cu afix *-e* la plural.

Cele mai multe variaţii ale radicalului se înregistrează la substantivele cu afix *-i* pentru plural sau pentru K_2 = Kpl. Dar şi aceste clase flexionare cuprind un număr destul de mare de substantive cu radical invariabil (cf. *anexa* 3).

SUBSTANTIVE NEREGULATE

2.6.0. În cursul examinării flexiunii substantivale româneşti, am înregistrat, în repetate rînduri, particularităţi strict specifice privind fie flectivele, fie variaţiile radicalului.

Particularităţile aberante ale flexiunii substantivelor sînt înregistrate de diversele gramatici ale limbii române, în treacăt, ca „excepţii" [23] sau ca „forme speciale" [24], de obicei fără o prealabilă precizare a raportului dintre substantivele neregulate [25] şi flexiunea regulată [26].

Calificarea ca „neregulate" a unor substantive presupune în mod necesar raportarea la caracteristicile paradigmatice proprii anumitor clase de elemente „regulate" şi implică o anumită a p r e c i e r e c a n t i t a t i v ă [27] : sînt considerate deci n e r e g u l a r i t ă ţ i particularităţile flexionare proprii unui singur substantiv sau unui număr restrîns de substantive.

[22] În cazul verbelor, particularităţile fonetice ale verbelor cu radical invariabil sînt mai clare (vezi 4.4.6).

[23] Cf. H. Tiktin, *Gramatica română*, ed. a III-a, Bucureşti, 1945.

[24] Cf. Al. Rosetti, J. Byck, *Gramatica limbii române*, Bucureşti.

[25] Sînt menţionate de obicei ca neregulate substantivele : *om*, *soră*, *noră*, *cap*, *oaspe*.

[26] Acad. Iorgu Iordan în [49, p. 303], referindu-se la aceleaşi substantive, face precizarea : „unele forme de plural par neregulate întrucît nu primesc desinenţa respectivă potrivit normelor obişnuite".

[27] Conceptele „regulă" şi „excepţie" se bazează întotdeauna pe asemenea aprecieri cantitative.

2.6.1. *Substantive neregulate sub aspectul desinențelor*

(a) Neregularitatea se manifestă prin prezența, în seria de afixe prin care se realizează flexiunea, a unor desinențe specifice.

Din această categorie fac parte substantivele menționate de obicei ca neregulate :

cap/capete [28] (desinențe *-Ø/-ete* [29].
oaspe/oaspeți [30] (desinențe *-Ø-/-eți*)
om/oameni (desinențe *-Ø/-eni*)
frate/frățîni [31] (desinențe *-e/-îni*)
tată/tătîni (desinențe *-ă/-îni*)
soră/surori (desinențe *-ă/-ori*)
noră/nurori

În această categorie pot fi încadrate și substantive ca *rîndunică* (*rîndunele*), *floricică* etc., care din punctul de vedere al sistemului actual admit și degajarea unor afixe *-ică*, *-ele*.

Substantivul *ou* prezintă și el o desinență strict specifică de plural : *-uă* (*ouă*), care poate fi redusă, în calitate de alomorf fonetic (cf. 2.3.2.4.), la *-e*.

(b) O categorie oarecum diferită reprezintă substantivele a căror paradigmă se realizează prin afixe pe care le regăsim, combinate însă diferit, în flexiunea unor clase mai largi de substantive.

Așa, de exemplu, desinența de plural *-le* caracterizează o clasă de substantive feminine, terminate la singular în *-á*, *-eá*, eventual *-í*, fiind asociată în paradigmă cu un afix *-Ø* de singular. Apare însă, realizată ca *-ále*, și în formele de plural ale cîtorva substantive : *atale*, *carale*, corespunzînd singularelor *atu*, *caro*, deci asociată unor afixe *-ú*, *-ó*, care sînt de obicei proprii neutrelor și presupun un plural în *-uri* (cf. *caro*, *carouri*).

[28] Dacă analizăm nu *cap/cap-ete*, ci *cap/capet-e*, substantivul e tot neregulat, dar neregularitatea privește radicalul, care înregistrează o variație aberantă. Observația este valabilă și pentru substantivele următoare.

[29] Același afix de plural apare în *risete*.

[30] Acest substantiv este folosit, în limba actuală, cu forma analogică de singular *oaspete* și este, ca atare, un substantiv regulat.

[31] Formele *frățini* și *tătini* (menționate de [26]) se întîlnesc numai în anumite graiuri — această neregularitate privește deci anumite subsisteme ale limbii române.

Tot în această categorie de substantive neregulate pot fi încadrate și substantivele *șa/șei*, *manta/mantăi* [32], acesta din urmă frecvent în limba vorbită ; în limba literară, e utilizat cu forma de plural *mantale* [33], prezentînd astfel o paradigmă regulată.

O situație asemănătoare are, datorită asocierii de desinențe *-Ø/-i*, neobișnuită pentru substantivele neutre, *seminar/seminarii*. Această paradigmă neregulată reprezintă trecerea de la flexiunea arhaică regulată *seminariu/seminarii* (desinențe *-u/-i*) spre flexiunea, de asemeni regulată, foarte frecventă în limba vorbită, *seminar/seminare* (desinențe *-Ø/-e*).

> *Notă.* O neregularitate de același tip poate fi considerată și asocierea lui *-uri* cu desinențele de singular *-ă* și *-e* în paradigma unor substantive feminine : *marfă/mărfuri*, *lipsă/lipsuri*, *ceartă/certuri*, *vreme/vremuri*, asociere din care rezultă cea mai mare parte din paradigmele cu trei forme flexionare (cf. 2.3.1., 2.3.3.1., tipul flexionar C).

(c) Substantivul *tata* are o situație specială, deoarece în paradigma sa apar desinențele *-ă*(*un tată*) și *-e*(*tate-i*), asociate, de obicei, în flexiunea substantivelor feminine.

Substantivele *papă*, *popă*, *pașă*, terminate de asemeni în *-ă* la nominativ-acuzativ singular, se deosebesc întrucîtva de *tată* prin faptul că *-ă* este asociat cu *-i* [34], desinență de plural comună masculinelor și femininelor.

2.6.2. *Substantive neregulate sub aspectul omonimiilor*

(a) Un sistem de omonimii neașteptat pentru substantivele masculine realizează substantivul *tată*, care, însoțit de afix enclitic de determinare (cu forme de feminin) are o formă K_2 distinctă atît de forma K_1, cît și de K_2.

[32] În pluralul *mantăi* putem izola o desinență *-i*.

[33] *Gramatica limbii române*, Edit. Acad., ed. II, vol. I, p. 71, grupează împreună formele *manto* și *mantale*, care aparțin în mod evident, cel puțin din punctul de vedere al limbii actuale, la două paradigme distincte. Nici istoric nu se poate susține că „după pluralul *mantale* s-a refăcut forma de singular *manta*", deoarece această formă este mai veche (DLR o atestă încă la M. Costin) decît *manto*.

[34] Cf. [26, p. 87], care dă formele de genitiv-dativ, *popii*, *papii*. Numeroși vorbitori folosesc însă formele *popei*, *papei*. În acest caz, cele două substantive se încadrează în aceeași categorie cu *tată*.

Paradigma acestui substantiv cuprinde deci t r e i forme distincte :

tată [35], *tate*-(*-i*), *taţi*(*-lor*)

Deci, în condiţiile de determinare menţionate, acest substantiv prezintă, ca femininele, două forme de singular, K_1 şi K_2.

Notă. Un sistem similar de omonimii realizează substantivele *papă*, *popă*, *paşă* în vorbirea celor care folosesc formele *papei* etc.

Sistemul de omonimii variază în cazul acestui substantiv după cum e folosit cu afix de determinare definit sau nedefinit şi, în cazul celui dintîi, după forma de masculin sau de feminin a afixului :

(*un*) *tată*	*tată*(*l*)	dar	*tata*
(*unui*) *tată*	*tată*(*lui*)		*tate*(*i*)

(b) Substantivul *piele* prezintă de asemenea forme deosebite de gen.-dat. singular după cum este însoţit sau nu de un afix enclitic de determinare :

(*unei*) *piei* = (*nişte*) *piei*

dar

piele(*i*)/*piei*(*le*)

Cele două forme de K_2 se deosebesc prin desinenţe diferite (*-i*, *-e*) şi prin variante diferite ale radicalului (*pie-* şi *piel-*).

Notă. O perturbare asemănătoare a sistemului de omonimii, depinzînd de caracterul definit sau nedefinit al afixului de determinare, intervine în flexiunea substantivelor feminine cu afix [-ie] pentru K_1 (vezi 2.4.3. (f)). Numărul mare de substantive care prezintă această particularitate, precum şi faptul că această modificare afectează t o a t e substantivele din categoria dată o plasează mai curînd în categoria particularităţilor neaberante.

(c) Un tip aparte de flexiune neregulată sub aspectul omonimiilor prezintă unele substantive defective de număr, terminate în

[35] Presupus cu necesitatea de forma *tata*.

-e, ca *cinste*, *foame*, *sete*, care, deşi feminine, au o formă unică la singular pentru toate cazurile :

cf. *cinste*(*a*), *cinste*(*i*) [36].

O flexiune asemănătoare au avut pînă nu de mult şi unele neologisme ca : *amploare*, *teroare*, *favoare*, *grandoare* care erau folosite la genitiv-dativ articulat definit cu formele : *amploarei*, *teroarei* [37] etc., dar care, în limba actuală, se întîlnesc tot mai des cu forme ca *amplorii*, *terorii* [38].

2.6.3. *Substantive neregulate sub aspectul afixelor de determinare pe care le selectează.*

Această categorie este reprezentată prin substantivele masculine *tată* şi *popă*, *papă*, *paşă*, menţionate deja în mai multe rînduri în cursul expunerii.

Neregularitatea constă, în acest caz, în selectarea la singular a formelor de f e m i n i n ale articolului definit :

popa / *popii*
tata / *tatei*.

Substantivul *tată*, spre deosebire de celelalte, selectează însă şi articolul masculin :

tatăl, *tatălui* etc.

Notă. Între cele două serii de forme se înregistrează o deosebire de întrebuinţare : formele cu articol feminin se folosesc în general fără atribut şi desemnează pe tatăl vorbitorului.

2.6.4. *Substantive neregulate sub aspectul accentuării*

În cazul unui număr relativ mic de substantive, caracterul neregulat al paradigmei se datoreşte m o b i l i t ă ţ i i accentului.

[36] Substantivele din această categorie nu se întrebuinţează la genitiv-dativ cu articol nedefinit.

[37] Cf. [49, p. 301].

[38] Forma de gen.-dat. în *-i* e generală cînd substantivul e utilizat cu articol nedefinit — *unei terori*, de exemplu.

(a) Fac parte din această categorie substantivele *soră* și *noră*, accentuate pe prima silabă la nominativ-acuzativ singular, pe cea de-a doua la genitiv-dativ singular și la plural :

sóră/suróri
nóră/nuróri

(b) Mobilitatea accentului caracterizează și flexiunea neologismelor terminate în *-o* neaccentuat [39] :

rádio/radióuri
stúdio/studióuri
zéro/zeróuri

2.6.5. *Substantive neregulate sub aspectul variației radicalului*

Un număr limitat de substantive prezintă în flexiune variații aberante ale radicalului.

(a) Radicalul substantivului *mînă* este afectat de alternanța neobișnuită *i/ii*.

(b) În paradigma substantivului *mijloc* se produce, în silabă a t o n ă , variația *o/oa*, curentă în limba română, dar numai în silabă accentuată. Neregularitatea privește, în acest caz, condițiile de realizare ale alternanței.

(c) Un caz special de neregularitate afectează substantive de tipul *rîndunică*, *rîndunele*, care pot fi analizate

fie ca : *rîndun-ică* fie ca : *rîndunic-ă*
rîndun-ele *rîndunel-e* sau *rîndune-le*

Al doilea mod de analiză degajează un radical cu alomorfe realizate prin variație aberantă.

2.6.6. Faptele semnalate înainte impun constatarea că lista așa-numitelor substantive neregulate nu se reduce la cele cîteva exemple menționate de obicei, ci este mult mai bogată.

Constatăm totodată că particularitățile aberante ale paradigmei acestor substantive sînt foarte variate și afectează flexiunea substantivală sub diverse aspecte, așa încît paradigma unui substantiv dat poate prezenta una sau mai multe neregularități.

[39] În [71] se dă o bogată listă de substantive prezentînd această particularitate. Cele mai multe au însă o întrebuințare restrînsă, aparținînd de multe ori unor limbaje speciale.

Numărul particularităților aberante, gradul de deviere pe care îl reprezintă acestea, precum și gradul de specificitate, faptul că o particularitate e proprie unui singur substantiv sau unui grup de substantive permit o ierarhizare în cadrul claselor substantivelor neregulate. În mod evident, gradul maxim de neregularitate îl prezintă substantivul *tată*.

Dimpotrivă, în categoria substantivelor de minimă neregularitate se pot încadra : *seminar/seminarii*, *manta/mantăi*, *radio/radiouri* etc.

CLASIFICAREA SUBSTANTIVELOR ROMÂNEȘTI ÎN CLASE PARADIGMATICE

2.7.0. Din descrierea anterioară a flexiunii substantivale reiese că aceasta se realizează prin anumite serii de flective și prin variația radicalului substantival. Mobilitatea accentului, care are un rol important în flexiunea verbală (cf. 4.1.), nu e specifică decît unui număr restrîns de substantive : substantivele *soră*, *noră* (vezi 2.6.) și cîteva substantive neutre — *radio*, *zero* etc. — care, sub aspectul flectivelor, se încadrează în declinarea a VII-a. Prezența alternanțelor generatoare ale variației radicalului duce, în limitele paradigmei substantivului, la maximum 2 alomorfe (cf. 2.5.8.)

O clasificare de ansamblu, avînd în vedere toate particularitățile flexiunii nominale românești, trebuie să reunească clasificările parțiale, stabilind echivalențele dintre ele.

2.7.1. Raportînd cele două clase de substantive — cu radical invariabil sau cu radical variabil realizat prin două alomorfe — la clasificarea în declinări, constatăm :

Declinarea a XI-a, a substantivelor invariabile, nu cuprinde, evident, decît substantive cu radical invariabil.

Declinările I (*casă*, *para* ; *masă*, *stea*), a II-a (*inimă* ; *poartă*), a III-a (*fire*, *femeie* ; *floare*, *baie*), a IV-a (*codru*, *pom* ; *ministru*, *cal*), a V-a (*cîine*, *munte*), a VI-a (*ziar*, *brîu*, *temei* ; *creion*, *ferăstrău*), a a IX-a (*făină*, *treabă*, *greață*) și a X-a (*carne*) cuprind substantive cu radical invariabil și substantive cu două alomorfe ale radicalului.

Declinările a VII-a (*arc*, *alai*, *teatru*) și a VIII-a (*lipsă*), cel puțin în limitele inventarului de substantive examinat, nu cuprind decît substantive cu radical invariabil.

Clasa substantivelor cu radical variabil cuprinde deci substantive aparținînd declinărilor I, a II-a, a III-a, a IV-a, a V-a, a

VI-a, a IX-a, a X-a, pe cînd clasa substantivelor cu radical invariabil include în plus toate substantivele declinărilor a VII-a, a VIII-a, şi a XI-a.

Coroborarea celor două clasificări duce la gruparea substantivelor într-un număr destul de mare de clase (18).

2.7.2. Dacă avem în vedere faptul că cele două alomorfe ale radicalului substantivelor cu radical variabil sînt rezultatul unui număr destul de mare de alternanţe vocalice şi consonantice eventual coocurente, rezultă că o asemenea clasificare în 18 clase va trebui supusă unei subclasificări, ceea ce ar duce la un număr foarte mare de grupe de substantive, unele dintre ele cuprinzînd un singur substantiv sau un număr foarte limitat de substantive, aşa încît s-ar ajunge astfel la o enumerare fără utilitate practică.

2.7.3. Deşi totalitatea particularităţilor flexionare ale unui substantiv privind atît flectivele, cît şi radicalul, nu pot fi reprezentate într-o clasificare practic utilă, caracterizarea morfologică a unui substantiv românesc trebuie să cuprindă, pe lîngă indicarea apartenenţei la o declinare, şi informaţii privind variaţia radicalului.

Numai în acest mod se asigură posibilitatea de a reface în întregime paradigma unui substantiv românesc. Deci, un dicţionar trebuie să cuprindă în mod obligatoriu, într-o formă oarecare, aceste informaţii.

2.7.4. Indicaţiile privind flectivele se pot introduce fie prin menţionarea d e c l i n ă r i i căreia îi aparţine substantivul, fie prin înşirarea formelor paradigmei, ceea ce în cazul substantivelor nu este prea dificil dat fiind că flexiunea substantivală cuprinde maximum două şi, în rare cazuri, trei forme.

Menţionarea formei lor de singular şi de plural (procedeu curent în dicţionare) nu este însă suficientă, dacă ţinem seamă de faptul că paradigmele cu două forme distincte se repartizează în tipuri flexionare deosebite pe baza omonimiilor specifice : o anumită formă apare numai la plural în cazul unor substantive, dar la plural şi la singular în cazul altora.

Indicaţiile privind tipul flexionar se pot introduce prin precizarea r e p a r t i ţ i e i uneia dintre forme (de exemplu : *pom*, *pomi* (pl), dar *carte*, *cărţi* (pl. şi sg.); eventual precizările de acest fel pot fi menţionate numai la substantivele aparţinînd unui tip flexionar, înţelegîndu-se că celelalte substantive, la care asemenea precizări nu se fac, aparţin celuilalt tip — de exemplu : *pom*, *pomi*, dar *carte*, *cărţi* (pl. şi sg.).

O altă modalitate de indicare a tipului flexionar în cazul enumerării formelor distincte oferă precizarea g e n u l u i substantivului, căci, în clasa substantivelor cu două forme, gruparea pe tipuri coincide cu gruparea pe genuri : femininele se caracterizează printr-un sistem de omonimii diferit de al masculinelor şi neutrelor.

2.7.5. Indicaţiile referitoare la variaţia radicalului pot fi de asemeni introduse, în mod clar şi concret, prin enumerarea formelor distincte. Acest procedeu, eficace şi destul de avantajos în cazul substantivului, parte de vorbire cu flexiune foarte redusă, devine neeconomic pentru părţile de vorbire cu flexiune bogată implicînd un număr mai mare de alomorfe ale radicalului (cf. 4. *Verbul*).

O altă modalitate de precizare a variaţiei radicalului reprezintă indicarea apartenenţei la diferite clase caracterizate prin anumite alternanţe vocalice şi consonantice. Procedeul a fost preconizat pentru verb de Alf Lombard [57].

Al treilea mod de introducere al informaţiei referitoare la variaţia radicalului constituie cel care pare cel mai economic pentru verb, şi anume prin indicarea elementelor variabile din radical şi a tipului de variaţie printr-un sistem de simboluri [40].

2.7.6. Sistemul de simboluri necesar descrierii variaţiei radicalului substantival este mult mai simplu decît cel impus de descrierea verbului (cf. 4.6.3.4.), caracteristică determinată, pe de o parte, de inventarul ceva mai redus de alternanţe [41], iar, pe de altă parte, şi aceasta este deosebirea mai importantă, prin n u m ă r u l mult mai r e d u s de alomorfe realizate şi, implicit, prin r e p a r t i ţ i a mult mai s i m p l ă a elementelor membre ale diverselor alternanţe.

Repartiţia formelor, deci a alomorfelor radicalului şi ca atare a elementelor fonice incluse în alternanţe, este totdeauna clar determinată de apartenenţa substantivului la o anumită declinare, la un anumit tip flexionar, apare deci în mod implicit în indicaţiile privind acest aspect al flexiunii. Indicarea declinării scuteşte deci implicarea repartiţiei diferiţilor termeni ai alternanţelor în sistemul de simboluri.

S i m b o l u l reprezentînd prezenţa unei alternanţe în radicalul unui substantiv poate fi constituit dintr-o l i t e r ă şi o c i f r ă. În cadrul simbolului, litera poate reprezenta pe oricare dintre membrii alternanţei, iar cifra indică caracterul variabil al elementului fonic notat prin literă şi apartenenţa la o anumită alternanţă; cînd un anumit element fonic este inclus într-o singură alternanţă, cifra care însoţeşte litera este zero (c_0, de ex.); în situaţiile în care acelaşi

[40] Procedeul a fost sugerat în [68]
[41] Comp. 2.5. şi 4.4.

element fonic poate participa la mai multe alternanțe cifra indică apartenența la o alternanță sau la alta. Dat fiind că în alternanțele înregistrate, primul termen reprezintă de regulă termenul realizat în forma de nom. sg., simbolul unei alternanțe asociază cifra literei care corespunde acestui termen.

Considerînd alternanțele consonantice constatăm că un singur element fonic *c* participă la mai multe alternanțe : (a) : *c/ĉ*, (g) *șc/șt* ; *c* alternează deci prima dată cu *ĉ*, a doua oară cu *t*. Pentru a distinge aceste două situații utilizăm simbolul c_0, pentru *c* alternînd cu *ĉ*, și simbolul $(s)c_1$, pentru *c* alternînd cu *t*. Dat fiind că, în cadrul alternanței complexe *sc/șt*, realizată prin variația unui grup consonantic, înlocuirea lui *s* prin *ș* este strict condiționată de înlocuirea lui *c* următor prin *t*, vom folosi același simbol $(ș)c_1$ [42]. Utilizînd aceste simboluri, obținem : *cuc*$_0$, *ac*$_0$, *fric*$_0$*ă* etc., dar *puș*c_1*ă*, *gîș*c_1*ă* etc.

Pentru celelalte alternanțe, cifra este totdeauna reprezentată prin zero : *pung*$_0$*ă*, *cîrlig*$_0$; *frat*$_0$*e*, *mint*$_0$*e* ; *brad*$_0$, *oglind*$_0$*ă* ; *urs*$_0$, *ves*$_0$*te*, *minis*$_0$*tru* ; *obraz*$_0$; *cal*$_0$.

Dintre alternanțele vocalice, două I(a) și I(d) cuprind ca prim termen un element fonic comun *á* ; avem nevoie deci de două simboluri : a_0 (*á* alternează cu *é* : *fa*$_0$*tă*, *ma*$_0$*să*) și a_1 (*á* alternează cu *ă* : *ba*$_1$*ltă*, *stra*$_1$*dă*, *ma*$_1$*rfă*). În cazul alternanțelor I(b) și II (a), *ă* alternează cu *e*, o dată sub accent, a două oară în silabă atonă. Poziția accentului caracterizează radicalul ca atare și nu este relevantă din punctul de vedere al alternanțelor. Putem reprezenta deci ambele alternanțe prin același simbol : $ă_0$ (*vă*$_0$*r*, *bă*$_0$*t*, *tabă*$_0$*ră*).

Alternanța I (c) o simbolizăm în același sistem prin $î_0$: *vî*$_0$*nă*, *cuvî*$_0$*nt* etc.

Oarecum diferit se pune problema pentru alternanțele care se realizează printr-o vocală și un diftong : I (e) și (f).

În cazul alternanței I (e), reprezentarea prin simbol nu ridică dificultăți speciale dat fiind că cei doi membri nu apar decît în această unică alternanță, pe care o putem simboliza prin o_0 : *flo*$_0$*are*, *folo*$_0$*s* etc.

Alternanța I (f) cuprinde membrul *e* pe care îl regăsim ca al doilea termen în alternanțele I (a), (b) și II. Avînd în vedere această particularitate, vom simboliza această alternanță prin e_1 : *cre*$_1$*ască*,

[42] Eventual se poate utiliza simbolul c_2 sau se poate marca, separat, variația iecărui membru component al grupului : s_0, c_1, de exemplu.

se$_1$*ară* etc. (deși ar putea fi reprezentat și prin e_0, dat fiind că în celelalte alternanțe nu apare în forma de nom. sg.).

Alternanțele izolate I (g), II (b) și III (*í/íi*, *o/oa ó/u*) nu e necesar să fie simbolizate avînd în vedere caracterul lor strict particular : fiind specifice pentru un singur cuvînt sau pentru două, ele pot fi considerate particularități aberante (vezi 2.6.5).

2.7.7. Cînd alomorfele radicalului unui substantiv sînt rezultatul coocurenței a două alternanțe, vor fi notate prin simboluri ambele elemente alternante, deci *zăpa*$_0$*d*$_0$*ă*, *no*$_0$*apt*$_0$*e* etc.

ADJECTIV

ANALIZA

3.0. Din punct de vedere flexionar, adjectivul prezintă numeroase și importante analogii cu substantivul, avînd totuși particularități strict specifice.

Paradigma adjectivului este reprezentată, dacă facem abstracție de determinare și de comparație, prin maximum p a t r u forme. Numărul mai mare de forme, față de substantiv, se datorează categoriei de gen care, în paradigma adjectivului, se manifestă prin opoziții flexionare.

3.0.1. Analiza formelor flexionare ale adjectivului, dacă facem abstracție de determinare și de comparație, se epuizează, ca și în cazul substantivului, într-o singură etapă ducînd la degajarea *radicalului* și a unui *flectiv neanalizabil* care exprimă numărul, genul și cazul.

Problemele de analiză pe care le ridică adjectivul sînt de cele mai multe ori analoge cu cele discutate la substantiv.

Ca și în cazul substantivului existența a numeroase adjective cu radical invariabil face posibilă degajarea unor afixe flexionare, a căror recunoaștere permite apoi segmentarea formelor cu radical variabil. Avînd în vedere paradigme ca cele ale adjectivelor *acru*, *simplu*, degajăm seria de flective *-u*, *-i*, *-ă*, *-e*, care facilitează segmentarea unor forme ca *albastr-u*, *albaștr-i*, *negr-u*, *negr-i*, *neagr-ă*, *negr-e*. În același mod, pornind de la *bun*, *bună*, *buni*, *bune*, analizăm, desprinzînd aceleași flective, forme ca *frumos-Ø*, *frumoș-i*, *frumoas-ă*, *frumoas-e*, *sătul-Ø*, *sătu-i*, *sătul-ă*, *sătul-e* etc.

Adjectivele de tipul *lălîu*, *cenușiu* admit analiza : *lălî-u̯*, *lălî-i̯* (ca și *le-u*, *le-i* de ex.), *lălî-i̯e*, *lălî-i̯* (ca și *ba-i̯e*, *bă-i̯*, vezi 2.0.3), *cenuși-u̯*, *cenuși-i̯*, *cenuși-i̯e* (ca și *famili-i̯e*).

Tot așa, vom analiza ținînd seama de modul de segmentare al formelor substantivale : *gre-u*, *gre-i* (cf. *le-u*, *le-i*) și *grea-Ø*, *gre-le* (ca *stea-Ø*, *ste-le*, vezi 2.0.3.), deși compararea strictă a formelor paradigmei adjectivale, dat fiind că nu există decît adjective terminate la feminin în *-eá* [1], ar conduce la degajarea în forma de feminin sin-

[1] Substantivele feminine cu flexiune analogă se termină și în *-á* (*para*) și în *-í* (*zi*).

gular a unui flectiv pozitiv *-a* (ceea ce ar avea drept consecință desprinderea unui radical u n i c , invariabil, *gre-* în toată paradigma).

3.0.2. În multe cazuri însă, în analiză apar probleme noi, derivînd din faptul că în paradigma adjectivului genul constituie un criteriu de flexiune. O paradigmă de tipul *arzător, arzători, arzătoare* impune, prin opozițiile în care sînt angajate formele, decuparea unor flective *-Ø, -i, -e*.

Analiza unui flectiv *-e*, u n i c pentru toate formele de feminin, în condiții în care la substantiv am preferat segmentarea R + Ø (cf. *învățătoare*, 2.0.3.), este determinată de prezența formelor de masculin ale adjectivelor.

3.0.3. Ca și în cazul substantivelor, segmentarea adjectivelor cu flexiune strict specifică are un caracter mai mult sau mai puțin arbitrar, particularitățile specifice putînd fi atribuite, de cele mai multe ori, în egală măsură, radicalului sau flectivelor.

O paradigmă specifică prezintă adjectivul *roșu*, ale cărui forme pot fi segmentate în două moduri :

(a)	*roș-u*	(b)	*roș-u*
	roș-ii		*roși-i*
	róș-iie [2]		*roși-ie*

Analiza (b) care atribuie neregularitatea, în primul rînd, radicalului ni se pare mai economică.

> *Notă.* De altfel, originar, *roșu* presupune un *roșiu* care permitea degajarea unui radical invariabil.

Adjectivul *nou* e de asemenea susceptibil de mai multe segmentări și anume :

(a)	*nou-Ø*	(b)	*no-u*
	no-i		*no-i*
	nou-ă		*no-uă*.

Prima modalitate de segmentare a fost adoptată în [58].

Preferăm modalitatea (b), care permite o mai simplă încadrare a acestui adjectiv în ansamblul flexiunii adjectivelor : afixele [-u], [-i] sînt degajate și în paradigma unor adjective ca *lălîu, pustiu*, iar

[2] În [58, p. 122], care are în vedere în general pronunțarea nu forma grafică, se înregistrează un flectiv de fem. sg. *-ie*, în loc de *-iie*, cum ar cere alte afixe din serie, și anume *-ii* (cf. *loc. cit*).

afixul specific [-uă] al formei de fem. sing. poate fi pus în legătură cu finala *-o-* a radicalului.

> *Notă.* Finala *-ă* din *nouă*, pînă nu de mult formă u n i c ă de feminin (deci utilizată la ambele numere și la toate cazurile), derivă dintr-un *-e*, ca și în *ouă*.

Paradigmele unor adjective diminutivale ca *mititel, tinerel* pot fi raportate la paradigme substantivale de tipul *vițel, cățel* pentru masculin, *vițică, rîndunică* pentru feminin, ceea ce duce la degajarea unor afixe *-Ø, -i* la masculin, afixe pe care le întîlnim în flexiunea a numeroase adjective și substantive, și afixele *-ică, -ele*, proprii unui grup restrîns de substantive și acestor adjective derivate.

Forma K_1 de fem. sing. admite și analiza *tineric-ă*, atribuind elementul *-ic-* radicalului în calitate de morfem derivativ diminutival, ceea ce este perfect justificat de opoziția *tînără/tinerică*. Spre deosebire de alte afixe derivative, însă, *-ic-* nu apare decît în una din formele paradigmei (comp. : *tinerică/tinerele* și *aplicativă/aplicative*, de exemplu).

> *Notă.* Alături de formele în *-ică*, apar și forme în *-ea* : *tinerea, măricea* etc., care permit încadrarea formelor de feminin ale adjectivului în tipul *grea/grele* (vezi mai sus).
>
> Raportul de variație între terminațiile *-ică* și *-ea* apare și la substantive : cf. *rîndunică* și *rîndunea, vițică* și *vițea* etc. Deosebirea constă în faptul că formele adjectivale *tinerică, tinerele* intră în opoziție cu cele de masculin : *tinerel, tinerei*, pe cînd paradigma substantivului nu cuprinde decît 2 forme : *rîndunică* și *rîndunele* de exemplu.

O situație analogă oferă adjective de tipul *muntean, munteni, munteancă, muntence* : formele de masculin permit decuparea unor afixe *-Ø*, [-ⁱ] foarte obișnuite în flexiunea adjectivală, ca și formele de feminin considerate izolat : *munteanc-ă, muntenc-e* [3].

Între formele de masculin și feminin intervine însă o deosebire suplimentară : prezența sau absența unui element *c/ĉ*, care poate fi atribuit radicalului sub forma unei variații aberante (deci *muntean —, munten* — și *munteanc-, muntenĉ-*) sau flectivului (deci : *muntean-, munten-* și *-Ø, -i, -că, -ce*). La această ultimă soluție se oprește [58].

[3] Comp. *bun, buni* și *bună, bune* ; *practic, practici, practică, practice*.

O situație specială are și adjectivul *mișel*, ale cărui forme, avînd în vedere segmentarea formelor diferitelor substantive, pot fi analizate în *mișel-Ø*, *mișe-i* (ca și *cal-Ø*, *ca-i*) și *mișea-Ø*, *mișe-le* (ca și *stea-Ø*, *ste-le*).

ACCENTUL ÎN FLEXIUNEA ADJECTIVULUI

3.1.0. Flexiunea adjectivală se caracterizează prin poziția fixă a accentului. Acesta caracterizează totdeauna radicalul. Flectivele, indiferent de lungimea lor, sînt atone.

3.1.1. *Radicalul*, componenta accentuată a formelor adjectivului, variază ca lungime (în limitele materialului oferit de lista examinată) între 1 și 6 silabe.

Ca și în cazul substantivului, cele mai numeroase sînt adjectivele cu radicale mono- și bisilabice.

Radicalele bisilabice realizează atît structura tonică $\acute{2}-1\,\#$, cît și $2-\acute{1}\,\#$. Cele din ultima categorie predomină ca număr (cf. *anexa 2*).

Adjectivele cu radicale trisilabice sînt, în lista noastră, destul de numeroase. Această clasă de radicale realizează numai două din cele trei structuri accentuale posibile, și anume $3-\acute{2}-1\,\#$ și $3-2-\acute{1}\,\#$. Și în acest caz, un număr mai mare ating radicalele accentuate pe ultima silabă, deci din imediata vecinătate a flectivului (cf. *anexa 2*).

Într-un număr nu prea mare de adjective radicalul este reprezentat prin patru silabe. Și în acest caz se realizează numai două structuri accentuale $4-3-\acute{2}-1\,\#$ și $4-3-2-\acute{1}\,\#$, ultima fiind clar predominantă (în lista noastră 16 adjective). Radical de patru silabe cu accentul pe penultima prezintă numai 2 adjective : *economic* și *științific*.

> *Observație.* E foarte probabil ca lărgirea listei de adjective să nu modifice raportul cantitativ dintre cele două categorii de adjective : adjectivele cu radical de patru silabe sînt de cele mai multe ori derivate, iar categoria celor cu accentul pe ultima silabă cuprinde formații mult mai variate decît cealaltă (vezi *anexa* 2).

În lista examinată nu am înregistrat nici un adjectiv cu radical de 5 silabe, în schimb apar două adjective (*internațional* și *revoluționar*) cu 6 silabe, amîndouă accentuate pe ultima silabă.

Se constată deci că, în cazul adjectivului, ca și la substantiv, silaba accentuată a radicalului precedă direct sau la interval de o silabă flectivul. Nici unul din adjectivele examinate nu prezintă un radical cu accentul mai depărtat de flectiv.

> *Observație.* În expunerea anterioară, gruparea adjectivelor avînd în vedere lungimea silabică a radicalului s-a făcut ținînd seamă de indicațiile de pronunțare cuprinse în *Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație* (București, 1965). În destul de multe cazuri însă, se constată, la numeroși vorbitori ai limbii literare, întrebuințarea unor adjective cu un radical mai scurt cu o silabă, rezultat al pronunțării cu diftong (sau cu vocală unică) a unor adjective pentru care normele recomandă pronunțarea cu hiat. De obicei, aceste variații de pronunțare privesc partea finală sau medială a radicalului. Se pronunță : [materiál] [revoluționár], [internaționál], [comerĉál], [ofiĉál], [soĉalíst] etc., alături de [materiál], [revoluționár], [internaționál], [comerĉiál], [ofiĉiál], [soĉialíst] etc.
>
> Mai rar, deosebirea rezultă din modul de pronunțare al părții inițiale a radicalului, comp. : [europeán], [europeán] și chiar [europeán] sau [europeán]. Ultimele două pronunțări, cu hiat în finală, respinse de normele ortoepice (se recomandă [europeán]), concordă cu pronunțări de tipul [italián] recomandate de *Îndreptar*.
>
> Diferența de lungime silabică a radicalului nu antrenează însă nici un fel de modificare în accentuarea radicalului și nu are deci caracter pertinent în descrierea structurii tonice a radicalului adjectival.

FLECTIVELE ADJECTIVALE

3.2.0. Ca și în cazul substantivelor, numărul de forme distincte cuprins în paradigma unui adjectiv variază după cum avem sau nu în vedere determinarea prin articol.

Făcînd abstracție de vocativ (pentru considerentele menționate în discuția flexiunii substantivale), paradigma adjectivală considerată în afara categoriei determinării poate fi reprezentată prin-

în-un maximum de p a t r u forme distincte. Prin determinare definită flexiunea adjectivală atinge un maximum de d o u ă s p r e z e c e forme : *bun, bunul, bunului, buni, bunii, bunilor, bună, buna, bune, bunei, bunele, bunelor.*

Fiecare din aceste forme are în cadrul paradigmei o repartiție proprie. Ca și în cazul substantivului (cf. 2.2.0.), omonimiile *nominativ = acuzativ* și *genitiv = dativ* sînt comune tuturor adjectivelor, indiferent de gen și de număr.

3.2.1.1. Pentru *masculin singular*, K_1 și K_2, totdeauna omonime, pot fi realizate prin afixele :

[-u] : *acru, albastru, roșu, propriu*
[-u̯] : *greu, lălîu, asiduu, nou, pustiu, propriu*

> *Notă.* Adjectivele terminate la masc. sing. în diftongul *-iu* neaccentuat (ca și substantivele cu această finală — *fotoliu, deceniu* de exemplu, cf. 2.2.1.1.) admit atît pronunțarea [-i̯u], cît și pronunțarea [-iu̯], norma ortoepică nefiind, în acest caz, fixată. Pronunțarea cu diftong descendent este unica posibilă în cazurile în care finala este accentuată : *castaniu̯, pustiu̯* etc.

-Ø : *bun, gol, mișel, mic, visător, românesc, gălbui, bălai, greoi, eficace*
[-e] : *moale, mare, dulce, june, feroce*
[-^{i}] : *dibaci, vechi*

3.3.1.2. Forma de *masculin plural* poate fi marcată prin afixele :

[-i] : *acri, albaștri*
[-i̯] : *goi, moi, proprii, pustii, grei, lălîi, asidui, noi, roșii, mișei*
[-^{i}] : *buni, mici, visători, românești, dulci, mari, juni, feroci, dibaci, vechi*
-Ø : *bălai, gălbui, greoi, eficace*

3.2.1.3. Pentru *feminin singular*, forma K_1 poate fi realizată prin afixele :

[-ă] : *acră, albastră, goală, bună, jună, mică, românească*
[-u̯ă] : *asiduă* [asíduu̯ă], *nouă*
[-e] : *moale, mare, visătoare, feroce, dibace, bălaie, gălbuie, greoaie, veche*
[-i̯e] : *proprie* [próprii̯e], *pustie, lălîie, roșie*
-Ø : *grea, mișea*

3.2.1.4. Forma K_2 *feminin singular* poate fi realizată prin afixele :

[-e] : *acre, albastre, goale, bune, june, asidue, visătoare, dibace, feroce, bălaie, greoaie*
[-i̯] : *moi, proprii, lălîi, noi, roșii*
[-^{i}] : *mici, românești, dulci, mari, vechi*
[-le] : *grele, mișele*
-Ø : *gălbui, ferice*

3.2.1.5. Forma K pl, pentru *feminin* este marcată prin aceleași afixe ca și K_2. Afixele K_2 și K pl. sînt î n t o t d e a u n a omonime la feminin în cadrul flexiunii adjectivale.

3.2.1.6. Însoțind substantive *neutre* adjectivul are la *singular* (K_1 și K_2) a c e l e a ș i afixe ca la *masculin* (vezi 3.2.1.1.), iar la plural afixe i d e n t i c e cu cele care marchează pluralul *feminin* (vezi 3.2.1.4.).

3.2.2. *Flectivele de vocativ*

Afixele de vocativ în paradigma adjectivului variază în raport cu genul, cu poziția față de substantiv și de asemenea în funcție de adjectiv ca unitate lexicală : unele adjective sînt folosite frecvent la vocativ, altele de loc, cf. [26, p. 125].

Însoțind substantive masculine (sau neutre) afixul de vocativ singular poate fi :

— i d e n t i c cu afixul celorlalte cazuri, mai ales cînd adjectivul e așezat după substantiv : *copil iubit!, prieten(e) credincios!, soare sfînt!, rîu adînc!*, dar și cînd precedă substantivul : *iubit prieten! minunat fenomen!*

— [-ule], cînd precedă substantivul : *frumosule copil!, străvechiule codru!*

— [-e], cînd precedă substantivul : *iubite prieten(e)!, scumpe copil(e)!*

> *Notă.* Afixul *-e* nu se întîlnește decît în flexiunea unui număr restrîns de adjective, cf. op. cit.

— i d e n t i c cu afixul de determinare la nominativ, cînd precedă substantivul fiind despărțit de acesta printr-un determinant posesiv : *credincios***ul** *nostru prieten!, bun***ul** *meu copil!*

La masculin (neutru) plural vocativul este marcat printr-un afix :

— i d e n t i c cu al celorlalte cazuri : *iubiți colaboratori!, dragi copii!, colaboratori iubiți!, copii dragi!*

— [-lor], cînd precedă substantivul (inanimat, personificat): *bătrînilor codri!*, *măreţilor munţi!*

La feminin singular vocativul poate fi marcat printr-un afix

— i d e n t i c cu cel de K_1, *scumpă soră!*, *stimată colegă!*, *comoară preţioasă!*, *stăpînă neîndurătoare!*, *blîndă lună!*

— i d e n t i c cu afixul de determinare K_1, cînd precedă substantivul fiind despărţit de el printr-un posesiv: *buna mea prietenă!*, *draga mea fetiţă!*.

Notă. Desinenţa *-o* de vocativ feminin (cf. 2.2.2.) nu apare în flexiunea adjectivală. Asocierea ei cu un radical adjectival presupune substantivarea: *deşteapto!*, *frumoaso!* etc.

La feminin plural afixul de vocativ poate fi:

— i d e n t i c cu cel de la alte forme: *scumpe colaboratoare!*, *fete dragi!*, *măreţe păduri!*, *zări îndepărtate!*

— i d e n t i c cu afixul de determinare, la nominativ acuzativ, în condiţiile menţionate deja pentru masculin: *scumpele mele colaboratoare!*, *fetele noastre dragi!* etc.

— [-lor]: *frumoaselor cîmpii!*, cînd precedă substantivul.

Observaţie. O situaţie specială are adjectivul *drag*, care la masculin, la vocativ singular, prezintă un afix [-ă] identic cu cel de feminin, indiferent de poziţia pe care o ocupă faţă de substantiv: *dragă prietene!*, *prietene dragă!* (ca şi *dragă soră!*, *soră dragă!*).

Acelaşi adjectiv poate fi utilizat şi cu afixele de vocativ enumerate mai înainte: *drag prieten!*, *prieten drag!* *dragul nostru fiu!* etc.

Folosirea formei cu *-ă* pentru vocativ masculin a adjectivului *drag* presupune în mod necesar ocurenţa unui afix specific de vocativ (*-e* sau *-ule*) la substantiv: *dragă poete!*, *poetule dragă!*, *dragă băiatule!*, *băiete dragă!* (niciodată **dragă băiat!* sau **băiat dragă!* dar *dragă Ion!*)

GRUPAREA ADJECTIVELOR ÎN CLASE FLEXIONARE

3.3.0. Afixele înregistrate în descrierea anterioară se organizează în mai multe s e r i i .

3.3.1. Avînd în vedere n u m ă r u l [4] afixelor care se realizează în flexiunea adjectivelor, distingem:

[4] Facem abstracţie de afixele de vocativ.

— adjectivele i n v a r i a b i l e, destul de puţin numeroase,

— adjectivele v a r i a b i l e, reprezentînd majoritatea adjectivelor româneşti.

3.3.2. Adjectivele variabile se grupează, la rîndul lor, în raport cu numărul de forme în *trei clase*: adjective cu p a t r u, cu t r e i şi cu d o u ă forme.

Toate adjectivele variabile româneşti prezintă omonimiile pe care le-am înregistrat la substantivele variabile cu două forme, deci omonimiile nominativ = acuzativ = genitiv = dativ la masculin (şi neutru) singular şi plural şi omonimiile nominativ = acuzativ singular şi genitiv = dativ (singular) = nominativ = acuzativ = genitiv = dativ (plural).

(a) Cînd flexiunea unui adjectiv prezintă numai o m o n i m i i l e c o m u n e menţionate mai înainte, paradigma cuprinde p a t r u forme distincte, caracterizate, fiecare, printr-un afix propriu.

Flexiunea adjectivelor cu 4 forme distincte, care reprezintă în limba română clasa cea mai numeroasă, se realizează prin următoarele serii de afixe:

A	1	2	3	4	5
K sg.[5]	-u	-ŭ	-0	-0	-ŭ
K pl.	-i	-i̯	-i̯	-i̯	-i̯
K_1sg.	-ă	-(ŭ)ă	-ă	-ă	-0
K_2sg. = K′pl.	-e	-(ŭ)e	-e	-e	-le
Ex.:	acru simplu	asiduu	bun fericit	destul gol	greu rău

Tabel 1

[5] Păstrăm aceleaşi simboluri ca în descrierea substantivului, cu următoarele precizări: K sg. şi K pl. au în vedere masculinul, pe cînd K_1sg., K_2sg. şi K′pl. desemnează formele de feminin.

(b) Flexiunea adjectivelor cu t r e i forme distincte prezintă, în afara omonimiilor comune, o o m o n i m i e s u p l i m e n t a r ă. Paradigma adjectivelor din această categorie se realizează prin următoarele serii de afixe :

B	1	2	3	4	5	6	7	8	9
K sg.	-u̯ (-u)	-u	-u̯	-Ø	-Ø	-u̯	-u̯	-Ø	-e
K pl.	-i̯	-i̯	-i̯	-ʲ	-ʲ	-i̯	-i̯	-i̯	-ʲ
K_1sg.	-i̯e	-i̯e	-u̯ă	-ă	-e	-e	-i̯e	-Ø	-ă
K_2sg=K′pl.	-i̯	-i̯	-i̯	-ʲ	-e	-e	-i̯e	-le	-e
Ex. :	propriu pustiu	roşu	nou	mic lung românesc	visă-tor	in-stan-taneu	lălĭu molĭu	mişel	

Tabel 2

Avînd în vedere omonimiile d i s t i n c t e ajungem la următoarele tipuri :

Seriile de afixe 1, 2, 3 şi 4 se caracterizează, toate, prin omonimia suplimentară :

K pl. = K_2 sg. = K′ pl.

B_1	1	2	3	4
K sg.	-u̯ (-u)	-u̯	-u̯	-Ø
K_1sg.	-i̯e	-i̯e	-u̯ă	-ă
K pl. = K_2sg. = K′pl.	-i̯	-i̯	-i̯	-ʲ
Ex. :	propriu etc.	roşu	nou	mic etc.

Tabel 3

Seriile 1 şi 4 caracterizează paradigmele unor clase largi de adjective, pe cînd seria 2 şi seria 3 sînt specifice, fiecare, pentru un singur adjectiv, respectiv *roşu* şi *nou*.

Spre deosebire de seriile 1—4, seriile 5 şi 6 din grupul B se caracterizează prin omonimia suplimentară :

K_1 sg. = K_2 sg. = K′ pl.,

ceea ce duce la sincretismul total al numerelor şi cazurilor sub dominaţia femininului.

Ţinînd seama de acest sincretism, avem :

B_2	5	6	7
K sg	-Ø	-u̯	-u̯
K pl.	-ʲ	-i̯	-i̯
K_1sg = K_2sg = K′pl	-e	-e	-i̯e
Ex. :	visător	instantaneu	lălĭu molĭu

Tabel 4

Afixele din aceste serii caracterizează flexiunea adjectivelor, derivate postverbale în *-tor* (seria 5), neologisme terminate în *-éu* (seria 6) şi cîteva adjective în *-íu* (seria 7).

Seria 8 din grupul B, caracterizată prin două afixe Ø— pentru K sg. şi K_1sg.—, se realizează în paradigma unui singur adjectiv (şi acesta arhaic)[6] : *mişel*. Ca urmare afixele se organizează în următorul tip :

B_3	8
K sg. = K_1sg.	-Ø
K pl.	-i̯
K_2sg. = K′pl.	-le

Tabel 5

[6] În limba literară, *mişel* se întrebuinţează aproape exclusiv ca substantiv şi mai ales la masculin.

Observație. Deși paradigma acestui adjectiv prezintă numai trei afixe distincte, deoarece două dintre forme sînt marcate prin afix -Ø, el realizează totuși, datorită alomorfelor diferite ale radicalului cu care se asociază aceste afixe negative, patru forme distincte: *mișel-Ø*, *mișe-i*, *mișea-Ø*, *mișe-le*.

O serie de afixe proprie de asemeni unui singur adjectiv (*june*) este seria 9 din grupul B, care se caracterizează prin omonimia suplimentară, specifică :

K sg. = K_2sg. = K′pl.

Ca atare o putem considera ca un tip aparte :

B_4	9
K sg. = K_2sg. = K′pl.	-e
K pl.	-i
K_1sg.	-ă

Tabel 6

(c) Adjectivele cu două forme distincte prezintă de asemeni diferite omonimii suplimentare, care permit distingerea mai multor tipuri flexionare în cadrul acestei categorii realizate prin următoarele serii de afixe :

C	1	2	3	4	5	6	7
K sg.	-e	-e	-i	-Ø	-i	-Ø	-e
K pl.	-i	-i	-i	-Ø	-i	-Ø	-i
K_1sg.	-e	-e	-e	-e	-e	-e	-e
K_2sg. = K′pl.	-i	-i	-e	-e	-i	-Ø	-e
Ex.:	mare dulce	moale	dibaci	bălai greoi rotofei	vechi	gălbui	precoce

Tabel 7

Seriile 1 și 2 prezintă omonimiile suplimentare :

K sg. = K_1sg.
K pl. = K_2sg. = K′pl.

Specificul acestui tip flexionar îl constituie deci sincretismul genurilor (la unele cazuri) sub dominația numărului.

Afixele distincte se organizează în :

C_1	1	2
K sg. = K_1sg.	-e	-e
K pl. = K_2sg. = K′pl.	-i	-i
	mare dulce	moale

Tabel 8

Seriile 3 și 4 din grupul C se caracterizează prin omonimiile suplimentare :

K sg. = K pl.
K_1sg. = K_2sg. = K′pl.

Deci se ajunge la sincretismul total al cazurilor și al numerelo sub dominația genului.

Avînd în vedere afixele distincte ajungem la tipul :

C_2	3	4
K sg. = K pl.	-i	-Ø
K_1sg. = K_2sg. = K′pl.	-e	-e
	dibaci	bălai

Tabel 9

Seriile 5 și 6 se caracterizează prin omonimia suplimentară :

K sg. = K pl. = K_2sg. = K′pl.

Afixele distincte se organizează, în acest caz, în :

C_3	5	6
K sg. = K pl. = K_2sg. = K'pl.	-i	-∅
K_1sg.	-e	-e
	vechi	gălbui

Tabel 10

Seria 7 din grupa C se caracterizează prin omonimia suplimentară :

$$K\ sg. = K_1sg. = K_2sg. = K'pl.$$

Ca urmare cele două afixe distincte reprezintă tipul :

C_4	7
K sg. = K_1sg. = K_2sg. = K'pl.	-e
K pl.	-i

Tabel 11

Această serie de afixe realizează flexiunea unei categorii destul de restrînse de adjective recente terminate la masc. sing. în *-ce*.

Avînd în vedere omonimiile specifice realizate în diferitele paradigme adjectivale ajungem deci la n o u ă tipuri flexionare, reprezentate prin A, B_1, B_2, B_3, B_4, C_1, C_2, C_3, C_4, la care putem adăuga un al X-lea tip (D) reprezentînd adjectivele i n v a r i a b i l e (*ferice*, *eficace*).

3.3.3. ***Reducerea alomorfelor.*** Un tip flexionar este în multe cazuri reprezentat prin mai multe serii de afixe. Compararea seriilor de afixe concrete care realizează diferitele tipuri flexionare sub aspectul ocurenței lor pune în evidență existența unui raport de distribuție complementară, în interiorul fiecărui tip, care permite cuprinderea lor în clase de alomorfe structurate într-o ierarhie.

(a) Astfel comparînd seriile de afixe din grupul A constatăm :

— Seria 1 se realizează după un radical terminat într-un grup consonantic *muta cum liquida*.

— Seria 2, după un radical terminat în *-u*.

— Seria 4, după un radical terminat în *-l* alternant cu *∅*.

— Seria 3, în toate celelalte cazuri.

Repartiția flectivelor cuprinse în cele patru serii poate fi circumscrisă în termeni fonetici, avem deci de-a face cu alomorfe f o n e t i c e ale unor alomorfe morfologice unice.

— Seria 5 se realizează numai în paradigma adjectivelor *greu* și *rău*, deci poate fi încadrată în aceeași clasă de alomorfe ca seria de alomorfe l e x i c a l e. (De altfel este posibilă, dar mai puțin economică poate, circumscrierea fonetică a repartiției acestei serii de afixe : ele se realizează după un radical monosilabic terminat în *-ă* sau *-é* [7].)

Cele 5 serii din grupul A pot fi considerate deci ca reprezentînd o singură d e c l i n a r e, folosind acest termen cu o accepție oarecum diferită de cea pe care o are cînd avem în vedere substantivele, deoarece, de data aceasta, este implicată și variația de g e n, nu numai cea de număr și de caz, ca la substantiv.

(b) Procedînd în același mod constatăm că tipul B_1, realizat de asemeni prin 4 serii de flective, poate fi considerat ca reprezentînd o singură declinare (declinarea a II-a), deoarece seria 1 de afixe se realizează după un radical terminat în *-i* (accentuat sau neaccentuat — cf. *própriu*, dar *pustíu*), seria 3, după un radical monosilabic terminat în *-o* (*nou* pare a fi unicul adjectiv cu această structură fonică a radicalului), iar seria 4, după un radical terminat în consoană. Această consoană poate fi *-c* sau *-g* : *mic*, *adînc*, *românesc*, *lung*.

Observație. Nu toate adjectivele cu radical terminat în *c* sau *g* au o flexiune cu trei forme distincte. Adjective cu aceleași particularități ale finalei radicalului pot avea și flexiune cu patru forme — cf. *voinic*, *practic* etc., *pribeag*.

Seria 2 de afixe, specifică numai adjectivului *roșu*, are un caracter aberant din pricina flectivului *-u* [u], realizat după un radical terminat în consoană [8].

Tipul B_2 coincide de asemeni cu o declinare (a III-a); afixele seriei 6 se realizează după un radical polisilabic terminat în *-é*, cele

[7] Adjectivele cu radical polisilabic terminat în *-ă* accentuat (ca *nătărău*, *țontălău* etc.) se întrebuințează numai la masculin, iar cele în *-e* accentuat (*instantaneu*, *cretacéu* etc.) realizează o flexiune cu 3 forme.

[8] De obicei flectivul [-u] presupune un radical terminat în *muta cum liquida* sau un *i* semivocalic în adjective ca *propriu* (pronunțat [próprĭu]).

din seria 7, după un radical terminat în *-î* accentuat [9], iar cele din seria 5, după un radical terminat în consoană (*-r* din *-tor*).

Seriile 8 și 9 (tip B_3 și B_4) pot fi și ele considerate ca reprezentînd cîte o declinare (a IV-a și a V-a), dar caracterizează, fiecare, paradigma unui singur adjectiv, respectiv *mișeĭ* și *june*.

Tipul C_1 se reduce de asemenea la o singură declinare (a VI-a), cele două serii de afixe realizîndu-se în condiții fonetice diferite: seria 2, după un radical terminat în *l* alternînd cu Ø, seria 1, după radical terminat în altă consoană.

Cele două serii de desinențe care realizează tipul C_2 se reduc la o declinare (a VII-a): seria 3 de afixe se realizează după un radical terminat în *-ĉ*, iar seria 4, după un radical cu finala reprezentată printr-un diftong descendent accentuat, cuprinzînd semivocala *-i* și diferit de *-ui*, deci: *-ái̯*, *-ói̯*, *-éi̯*.

Tipul C_3 coincide, la rîndul său, cu o unică declinare (a VIII-a); seria 5 e ocurentă după un radical terminat în [-k'], seria 6, după un radical terminat în diftongul *-úi̯*.

Tipul C_4, realizat printr-o singură serie de afixe, reprezintă declinarea a IX-a.

3.3.4. Spre deosebire de substantiv, deci, unde un tip flexionar se subdivide în mai multe declinări, paradigma adjectivului permite organizarea acestei părți de vorbire în clase flexionare în care t i p u l (caracterizat prin omonimiile specifice) și d e c l i n a r e a (caracterizată prin alomorfe morfologice distincte) coincid: afixele din diferitele serii prin care se realizează un tip reprezintă alomorfe în distribuție complementară, care poate fi de obicei circumscrisă în termeni fonetici în interiorul tipului dat, deci reductibile la un alomorf morfologic unic.

Putem vorbi deci în cazul adjectivului de 10 tipuri sau declinări (avem în vedere și adjectivele invariabile caracterizate prin sincretismul total al genurilor, numerelor și cazurilor și pe care le considerăm ca reprezentînd al X-lea tip).

3.3.5. Dintre acestea, cele mai multe tipuri se realizează prin două sau mai multe serii de afixe. În puține cazuri un anumit tip este realizat printr-o serie unică de afixe. În această situație sînt tipurile B_3, B_4 și C_4.

Dintre acestea, tipurile B_3 și B_4 sînt specifice, fiecare, unui s i n g u r adjectiv. Caracterul strict limitat al celor două tipuri

[9] În DLRM cele două adjective sînt date cu paradigme diferite: *lălĭu, -ie, -i, -ie*, dar *molțu, -ie, -i;* [26, p. 118] le încadrează însă în același tip flexionar.

permite să le considerăm ca reprezentînd p a r a d i g m e a b e r a n t e și să le încadrăm în clasa adjectivelor neregulate.

Reducem astfel numărul tipurilor sau declinărilor adjectivelor r e g u l a t e la 8.

3.3.6. Flexiunea adjectivală și cea substantivală prezintă destul de numeroase flective c o m u n e, avînd, de cele mai multe ori, o distribuție similară, dar, dat fiind că în flexiunea adjectivului se realizează, pe lîngă categoriile de număr și caz, și categoria de gen, seriile de afixe cuprind, de obicei, un număr mai mare de flective: afixele proprii u n u i tip sau u n e i declinări adjectivale asociază flectivele a d o u ă declinări substantivale.

Examinînd sub acest aspect cele 10 tipuri flexionare ale adjectivului, constatăm:

Tipul adjectival A asociază în flexiune declinările substantivale I (fem.) și a IV-a (masc.) în toată varietatea de afixe concrete prin care se realizează (cf. 2.3.3.1). Ocurența diverselor serii de flective se circumscrie fonetic în aceiași termeni ca pentru substantive (cf. 2.3.3.1).

La adjectiv apar în formele de feminin unele flective: *-(u̯)ă* și *-(u̯)e* (vezi *tabel 1*, A, seria 2) care nu se realizează în flexiunea substantivului, dar care se reduc fără dificultate la *-ă* și *-e*, fiind ocurente după un radical terminat în *-u*. (Nu am înregistrat radicale cu această finală la substantivele feminine.)

Tipul B_1 asociază declinările substantivale III (fem.) și IV (masc.) (vezi *tabel 3*, seriile 1, 2, 3[10]), sau declinările II (fem.) și IV (masc.) — vezi, tot acolo, seria 4.

Omonimia suplimentară specifică acestui tip flexionar (K pl. = K_2sg. = K' pl.) este rezultatul prezenței unor afixe identice de plural (și K_2sg) în declinările substantivale menționate.

Tipul B_2 include omonimiile declinărilor a XI-a (fem.) și a IV-a (masc.) — cf. *tabel 4*, seriile 5, 6 —, dar prezintă unele deosebiri în ce privește afixele concrete de feminin care sînt *-e* și *-i̯e* (față de *-Ø*, care marchează substantivele feminine invariabile). Aceste diferențe se explică prin existența opozițiilor de gen.

Tipul B_3 corespunde declinărilor I și IV, realizate, fiecare, prin u n a din seriile de afixe care le sînt subordonate (*-Ø*, *-le* pentru feminin, *-Ø*, *-i* pentru masculin).

Tipul B_4 asociază declinările I (fem.) și V (masc.).

[10] Seria 3 cuprinde pentru K_1sg. afixul *-u̯ă*, ocurent după un radical în *-o* (deci tot după o vocală labială ca și în seria 2 subordonată tipului A).

Tipul C_1 corespunde declinărilor III (fem.) și V (masc.), caracterizate prin afixe identice (*-e* și *-i*, la ambele declinări).

Tipul C_2 corespunde atît pentru masculin, cît și pentru feminin, declinării a X-a, a substantivelor invariabile — opozițiile de gen duc însă la afixe diferite *-i* și *-e* (față de *-Ø*, la substantive).

Notă. Alături de adjective cu radical în *ĉ* (*dibaci*), care corespund substantivelor invariabile de tipul *arici*, fac parte din această categorie și adjective în *-ái* etc.; această categorie de terminații e specifică substantivelor neutre și nu apare la masculine sau feminine.

Tipul C_3 asociază flexiunea declinărilor III (fem.) și XI (masc.).

Notă. Ca și în cazul tipului C_2, această categorie cuprinde adjective cu radical terminat în [k'], care corespund substantivelor masculine invariabile de tipul *unchi*, și adjective cu radical terminat în diftongul *-ui*, finală specifică neutrelor (comp. *gălbui* și *cui*).

Tipul C_4 reunește flexiunea declinării X pentru feminin și a declinării V pentru masculin.

Tipul D, al adjectivelor invariabile, corespunde declinării a XI-a (masc. și fem.).

3.3.7. În flexiunea adjectivelor apar asociate în combinații variate ș a s e din cele 11 declinări substantivale stabilite.

Nu se poate stabili nici o corespondență între flexiunea adjectivală și declinările VI, VII, cuprinzînd substantivele neutre, și VIII, IX, în care se încadrează substantivele feminine cu trei forme (tip C).

Atît substantivele neutre, cît și cele feminine de tip C prezintă în paradigmă afixul *-uri*. Neutilizarea acestui afix în flexiunea adjectivală face ca formele care însoțesc substantivele neutre să fie general omonime cu cele ale adjectivului determinînd substantive masculine și feminine.

Dintre declinările care cuprind substantivele masculine, declinarea IV apare în tipurile A, B_1, B_2, B_3 (deci în flexiunea adjectivelor cu 4 și 3 forme distincte), declinarea V în tipurile B_4, C_1, C_4 (deci adjective cu 3 și 2 forme), iar declinarea X în tipurile C_2, C_3 și D (adjective cu 2 forme și adjective invariabile).

Dintre declinările care acoperă flexiunea substantivelor feminine cu două forme, declinarea I apare în tipurile A, B_3 și B_4 (adjective cu 4 și 3 forme distincte), declinarea a II-a, numai în tipul B_1, alături de declinarea a III-a, iar declinarea a III-a, în tipurile B_1, C_1, C_3 (cu 3 și 2 forme). Declinarea a XI-a, a substantivelor invariabile de orice gen, apare în tipurile C_3 și C_4, asociată cu alte declinări, și în tipurile C_2 și D ca unica reprezentată; cele două forme din flexiunea de tip C_2 corespund opozițiilor de gen. În cadrul tipului D, și această opoziție este abolită.

3.3.8. Clasificarea flexiunii adjectivale în 10 tipuri, dintre care 8 privesc adjectivele pe care le putem considera regulate (vezi 3.3.5.), se deosebește de clasificarea curentă în adjective variabile cu două terminații și cu o terminație, și adjective invariabile, cf. [26] de exemplu, ale cărei dezavantaje au fost subliniate în [58]. Diferențele se datoresc bazelor de clasificare. Clasificarea în 10 tipuri are în vedere paradigma în t o t a l i t a t e a ei (nu numai formele de singular) subliniind o m o n i m i i l e specifice.

Această clasificare se deosebește, ca și descrierea pe care se bazează, de gruparea și descrierea realizate în [69]. Deși ambele cercetări au în vedere paradigma în ansamblul său, modul diferit de lucru, unele soluții diferite în ce privește analiza, precum și faptul că [69] are în vedere aspectul grafic și nu cel vorbit al limbii actuale, conduc la rezultate diferite. Acad. Gr. Moisil grupează adjectivele în 13 categorii, făcînd abstracție de adjectivele de proveniență participială, precum și de cele derivate cu sufixul *-tor*, pe care le discută separat.

Clasificarea propusă se apropie cel mai mult de cea la care ajunge Maria Manoliu în *Propuneri pentru o nouă clasificare a flexiunii adjectivelor în limba română*. Autoarea grupează adjectivele în 8 clase, care se subdivid la rîndul lor în 15 subclase. Clasele se stabilesc pe baza omonimiilor afixale, iar subclasele au în vedere afixele prin care se realizează paradigma.

Clasele corespund în clasificarea noastră t i p u r i l o r. Numărul mai mare al tipurilor înregistrate de noi se datorește luării în considerație a adjectivului *june*, care prezintă un tip de omonimii specific — a fost semnalat în [63] —, și a adjectivului *mișel*.

Deosebiri mai importante apar la nivelul subclaselor — stabilite pe baza afixelor flexionare concrete, cuprinse în clasificarea noastră sub forma s e r i i l o r de afixe. De această dată, diferențele se datoresc unei înregistrări mai detaliate și mai consecvente a structurii fonice a flectivului, precum și, mai rar, unor modalități diferite de segmentare: *-u* din *acru* și din *ambiguu* au valori fonice distincte și nu valoare unică — cf. clasa I, 1 din [58]; *nătărău*, avînd forma de

plural *nătărăi*, nu admite analiza *nătărău-Ø* (chiar dacă acceptăm că are un feminin *nătărăucă*), deci nu poate fi cuprins în aceeaşi subclasă cu *muntean* (cf. I, 2, din aceeaşi clasificare). Tot aşa *greu* şi *bunicel* nu pot fi grupate, avînd în vedere flectivele, în aceeaşi subclasă (cf. I, 3, ibid.); afixul de feminin singular este *-ie* (nu *-e*, cf. II, 2, ibid.), în flexiunea unor adjective ca *cenuşiu* etc., pe cînd, în aceeaşi formă, un adjectiv de tipul *cretaceu* are un afix *-e* (nu *-ie*, ca *molîu*) şi deci nu poate fi inclus în aceeaşi subclasă cu *molîu*.

Examinarea sub aspectul distribuţiei în cadrul fiecărui tip a afixelor concrete care caracterizează o subclasă, deci se organizează într-o serie, a permis în cercetarea de faţă r e u n i r e a lor la nivel morfologic în calitate de alomorfe f o n e t i c e sau l e x i c a l e. Această constatare duce la concluzia că, în flexiunea adjectivală, tipul şi declinarea coincid.

CATEGORIA DETERMINĂRII ÎN FLEXIUNEA ADJECTIVULUI

3.4.0. Categoria determinării intervine în flexiunea adjectivului în condiţii analoge celor deja discutate la substantiv.

Afixul enclitic de determinare definită afectează flexiunea adjectivului în situaţiile în care acesta p r e c e d ă substantivul (şi nu este precedat la rîndul său de un adjectiv pronominal) — deci b u n u l *părinte*, dar *părintele* b u n, *acest* b u n *părinte*.

Flectivele de determinare au aceeaşi realizare indiferent de faptul că sînt ataşate unui substantiv sau unui adjectiv.

3.4.1. Ca şi în cazul substantivului, prin formele lor diferenţiate, afixele de determinare contribuie la soluţionarea unei bune părţi din sincretismele specifice flexiunii adjectivale, care, cum a reieşit din examinarea acesteia, pot fi extrem de extinse. Aşa, de exemplu, omonimia K sg. = K pl. = K_2sg. = K′ pl., specifică unui adjectiv ca *vechi*, precum şi omonimiile comune întregii flexiuni adjectivale, se rezolvă parţial prin adjoncţiunea flectivelor enclitice de determinare : *vechiul*, *vechiului*, *vechii*, *vechilor*, *vechea*, *vechile* etc.

În asemenea situaţii, prin informaţia al cărei purtător este, flectivul de determinare devine şi morfem de gen, de număr şi de caz.

3.4.2. Afixele enclitice de determinare f u z i o n e a z ă cu desinenţele formelor adjectivale, constituind grupări morfemice avînd caracterul unor forme sintetice, deci alcătuite din elemente indisociabile, care se succed într-o ordine fixă.

Adjoncţiunea afixelor enclitice de determinare la forma adjectivală are consecinţe perfect analoge celor pe care le-am înregistrat la substantiv (vezi 2.4.5.) şi ca atare nu mai este necesar ca problema să fie reluată.

RADICALUL ADJECTIVAL

3.5.0. Radicalul adjectivului este *constant* (invariabil) sau *variabil* în cursul flexiunii unui adjectiv. Ca şi în cazul substantivului variaţia radicalului adjectival are întotdeauna caracter parţial; nu există radicale total variabile.

Variaţia radicalului adjectival se realizează, avînd în vedere lista pe care am examinat-o, prin următoarele categorii de alternanţe :

3.5.1. *Alternanţe consonantice*

(a) c/ĉ
Ex. : *adînc/adînĉi*
istoric/istoriĉi/istoriĉe
vrednic/vredniĉi/vredniĉe

(b) g/ĝ
Ex. : *stîng/stîngi*
pribeag, pribeagă/pribeĝi, pribeĝe

(c) t/ţ
Ex. : *bogat/bogaţi*
cult/culţi
direct/direcţi

(d) d/dz
Ex. : *blînd/blînzi*
profund/profunzi
verde/verzi

(e) s/ş
Ex. : *des/deşi*
gras/graşi
fix [fiks]/*ficşi*

(f) s(t), s(tr)/ş(t), ş(tr)
Ex. : *capitalist/capitalişti*
trist/trişti
albastru/albaştri

(g) sc/șt
Ex.: *orășenesc/orășenești*
țărănesc/țărănești
brusc/bruști, bruște

(h) z/j
Ex.: *treaz/treji*
viteaz/viteji

(i) l/Ø
Ex.: *destul, destulă/destui*
sătul, sătulă/sătui
moale/moi

3.5.2. Din examinarea termenilor cuprinși în alternanțele consonantice înregistrate rezultă că:

(1) Alternanțele cuprind cel mult 2 termeni și se realizează, cu excepția unui singur caz (i), între termeni pozitivi.

(2) Variația se realizează numai în cadrul seriei consoanelor și privește un singur element. Numai în cadrul alternanței (g) variația antrenează un grup consonantic.

(3) Alternanțele care afectează radicalul adjectival sînt comune și substantivului. O excepție constituie alternanța *(ș)c/(ș)t*, care apare în flexiunea substantivului, dar nu am înregistrat-o la adjectiv [11].

3.5.3. În ce privește o c u r e n ț a alternanțelor consonantice constatăm:

(1) Variația afectează finala absolută a radicalului. Numai într-un singur caz (f), consoana alternantă nu se află în directa vecinătate a flectivului.

(2) Nu se înregistrează alternanțe consonantice coocurente în cadrul aceluiași radical.

(3) Se pot stabili anumite relații între ocurența membrilor alternanțelor și anumite flective: ocurența celui de-al doilea termen este condiționată în toate alternanțele înregistrate de prezența unui flectiv *-i*, iar în cazul alternanțelor (a), (b) și (g) și de *-e*. Ocurența primului termen al alternanțelor e asociată unui flectiv *-Ø*, *-u* sau *-ă*, *-a*.

Raportul dintre anumite flective și realizarea alternanțelor consonantice nu este însă constant și obligatoriu în toate cazurile. Ca și la substantive, numeroase adjective nu realizează alternanțele z/j (cf. *burghez, francez*) sau *l/Ø* (cf. *civil, domol*).

[11] Nu e menționată nici în [24].

3.5.4. *Repartiția în cadrul paradigmei adjectivale a termenilor alternanțelor consonantice*

Fiecare dintre termenii diferitelor alternanțe consonantice se realizează în una sau mai multe forme ale adjectivului (forme pe care le vom nota pentru simplificare prin M sg., M pl., F sg., F pl.; prescurtarea F pl. „feminin plural" reprezintă și forma K_2 de feminin singular, totdeauna omonimă, în paradigma adjectivului, cu cea de plural, iar F sg. simbolizează numai forma K_1 de feminin singular).

Având în vedere adjectivele din lista examinată, constatăm următoarea repartiție a termenilor alternanțelor consonantice:

c/ĉ

Adjective cu 4 și 3 forme (*artistic, adînc* etc.)	c : M sg., F sg.	-Ø, -u- / -ă, -a
	ĉ : M pl., F pl.	-i, -i- / -e

g/ĝ

Adjective cu 3 forme (*drag* etc.)	g : M sg., F sg.	-Ø, -u- / -ă, -a
	ĝ : M pl., F pl.	-i, -i-

t/ț

Adjective cu 4 forme (*adevărat* etc.)	t : M sg., F sg., F pl.	-Ø, -u- / -ă, -a / -e
	ț : M pl.	-i, -i
Adjective cu 2 forme (*iute* etc.)	t : M sg., F sg.	-e
	ț : M pl., F pl.	-i, -i

d/z

Adjective cu 4 forme (*blînd* etc.)	d : M sg., F sg., F pl.	-Ø, -u- / -ă, -a
	z : M pl.	-i, -i
Adjective cu 2 forme (*verde* etc.)	d : M sg., F sg.	-e
	z : M pl., F pl.	-i, -i

s/ș

Adjective cu 4 forme (*des* etc.)	s : M sg., F sg., F pl.	-Ø, -u- / -ă, -a / -e
	ș : M pl.	-i, -i

s(t), s(tr)/ș(t), ș(tr)

Adjective cu 4 forme (*capitalist*, *albastru* etc.)	s(t), s(tr) : M sg., F. sg., F pl.	-Ø, -u / -ă, -a- / -e
	ș(t), ș(tr) : M pl.	-i, -i

sc/șt

Adjective cu 3 forme (*orășenesc* etc.)	sc : M sg., F sg.	-Ø, -u / -ă, -a
	șt : M pl., F pl.	-i, -i

z/j

Adjective cu 4 forme (*viteaz* etc.)	z : M sg., F sg., F pl.	-Ø, -u- / -ă, -a / -e
	j : M pl.,	-i, -i

l/Ø

Adjective cu 4 forme (*gol* etc.)	l : M sg., F sg., F pl.	-Ø, -u / -ă, -a / -e
	Ø : M pl.	-i, -i-
Adjective cu 2 forme (*moale* etc.)	l : M sg., F sg.	-e
	Ø : M pl., F pl.	-i, -i-

Repartiția termenilor alternanțelor consonantice variază în raport cu numărul de forme reprezentînd paradigma și depinde în mod evident de calitatea elementului fonic imediat următor, care aparține flectivului.

3.5.5. *Alternanțe vocalice*

Alternanțele vocalice care afectează radicalul adjectival se produc, ca și la substantiv, în condițiile unui status accentual constant și afectează silaba accentuată a radicalului sau, mai rar, o silabă atonă.

I. *Alternanțe vocalice afectînd silaba accentuată* :

(a) á/é
Ex. : *deșert/deșartă*
geamăn/gemeni
italian/italieni

Notă. (1) După *i*, [a] alternează fie cu [e], fie cu [ie] : [italiɛ́n^{i}] sau, mai frecvent poate, [italiiɛ́n^{i}]. Cele două pronunțări sînt în raport de variație liberă.

(2) În pronunțarea multor vorbitori ai limbii actuale, în adjective ca *italian* hiatul final e redus la diftong : [italiə́n] pentru [italián], cum recomandă *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație.*

(b) i/i
Ex. : *tînăr, tînără/tineri, tinere*
vînăt, vînătă/vineți, vinete

(c) ó/oá
Ex. : *gros, groși/groasă, groase*
ușor, ușori/ușoară, ușoare
următor, următori/următoare

(d) é/eá
Ex. : *des, deși, dese/deasă*
negru, negri, negre/neagră
țărănesc, țărănești/țărănească
viclean, vicleană/vicleni, viclene
grea/grele
mișea/mișele

II. *Alternanțe vocalice afectînd o silabă atonă :*

ă/e
Ex. : *geamăn, geamănă/gemeni, gemene*
zdravăn, zdravănă/zdraveni, zdravene
proaspăt, proaspătă/proaspeți, proaspete
vînăt, vînătă/vineți, vinete

3.5.6. Din examinarea alternanţelor vocalice rezultă :

(1) Alternanţele vocalice se realizează între termeni pozitivi : alternează două vocale sau o vocală şi un diftong.

(2) Toate alternanţele, cu o singură excepţie (ă/e), privesc silaba accentuată a radicalului. Spre deosebire de substantiv, care realizează alternanţa ă/e atît sub accent, cît şi în silabă atonă, la adjectiv (cel puţin în limitele listei pe care o avem în vedere) alternanţa menţionată e ocurentă numai în silabă atonă.

(3) Vocalele cuprinse într-o alternanţă se deosebesc în ce priveşte locul de articulare.

(4) Numărul alternanţelor vocalice care afectează radicalul adjectival e mai mic decît al celor înregistrate la substantiv : nu apare alternanţa *á/é* sub accent (*vár/véri*), *á/á* (comp. *mare*, *mări* şi *mare*, *mari*), nici alternanţele izolate *î/îi*, *o/oa* în silabă atonă.

3.5.7. În ce priveşte ocurenţa alternanţelor vocalice constatăm :

(1) Alternanţele afectează partea medială a radicalului ; în cîteva cazuri doar, alternanţa priveşte finala radicalului precedînd, în unele forme, direct flectivul (*grea*, *grele*, *moale/moi*).

(2) Cîteva adjective prezintă coocurenţa în radical a d o u ă alternanţe vocalice (*geamăn*, *tînăr*, *ţeapăn*, *vînăt*) ; în toate apare alternanţa *ă/e*, singura care afectează silabele atone. Coocurenţa alternanţelor vocalice şi consonantice este mult mai frecventă.

(3) Alternanţele *ă/e* şi *î/i*, care în flexiunea substantivului par condiţionate de prezenţa unui element labial precedent (cf. 2.5.6.), se realizează în flexiunea adjectivală şi după alte consoane (cf. *tînăr*, *tînăr*).

(4) Corelaţia dintre ocurenţa termenilor diverselor alternanţe şi calitatea fonică a elementului vocalic imediat următor (care reprezintă de obicei flectivul) este mult mai generală :

— termenul *á* din alternanţa I (a) presupune prezenţa unui *ă* (sau *a*) următor : *deşartă*, *geamăn* etc. ;

— termenul *i* din alternanţa I (b) presupune un *e* următor *tineri*, *vinete* ;

— termenul *oa* din alternanţa I (c) este ocurent cînd în silaba următoare apare *ă*, *a* sau *e* : *groasă*, *groasa*, *groase*, se realizează însă termenul *o* cînd urmează *i*, *u* sau *-Ø* : *groşi*, *groşii*, *grosul*, *gros* ;

— termenul *e* al alternanţei II se realizează urmat de un element prepalatal ;

— termenul *ea* din alternanţa I (d) se realizează în paradigma unor adjective cînd flectivul e *-ă* sau *-a* : *deasă*, *deasa*, *românească* etc., în toate celelalte cazuri fiind ocurent termenul *-e* ; cîteva adjective au *ea* şi în cazurile în care urmează un *u* sau un flectiv *-Ø* : cf. *vicleană* şi *vicleanul*, *viclean*, *greaua*, *grea* etc.

În realizarea alternanţelor vocalice, elementul fonetic este preponderent. Condiţionarea morfologică nu se manifestă decît în măsura în care diverse flective au o anumită structură fonică. De altfel ocurenţa unuia sau altuia din cei doi termeni ai alternanţei poate fi indusă de un anumit element fonic aparţinînd radicalului şi nu flectivului (cf. *tînăr*, *tineri* [12]).

Condiţiile de realizare a diferitelor alternanţe sînt complicate de faptul că în paradigma multor adjective, într-un context fonetic analog, variaţiile vocalice nu se produc — comp. : *italian/italieni* şi *industrial*, *industriali* sau *des/deasă* şi *burghez*, *burgheză*.

3.5.8. Un radical adjectival poate fi afectat de o alternanţă vocalică sau consonantică (*negru*, *adînc*), de două alternanţe vocalice (*geamăn*), de o alternanţă vocalică şi una consonantică [13] (*românesc*, *proaspăt*) şi de două alternanţe vocalice şi o alternanţă consonantică (*vînăt*)[14].

3.5.9. *Repartiţia termenilor alternanţelor vocalice în cadrul paradigmei adjectivale*

é/á

Adjective cu 4 forme (*deşert* etc.)	e : M sg., M pl.	-Ø, -u- / -i, -i
	a : F sg., F pl.	-ă, -a / -e
Adjective cu 4 forme (*italian* etc.)	e : M pl., F pl.	-i, -i- / -e
	a : M sg., F sg.	-Ø, -u- / -ă, -a

î/i

Adjective cu 4 forme (*tînăr* etc.)	î : M sg., F sg.	-Ø, -u- / -ă, -a
	i : M pl., F pl.	-i, -i- / -e

[12] Flectivul condiţionează prezenţa lui *-ă-*, respectiv *-e-* următor din radical.
[13] E situaţia cea mai frecventă.
[14] În limitele listei examinate e unicul exemplu.

ó/oá

Adjective cu 4 și 3 forme (*frumos*, *dator* etc.)
- o : M sg., M pl. — -Ø, -u- / -i, -i-
- oa : F sg., F pl. — -ă, -a / -e

é/eá

Adjective cu 4 și 3 forme (*creț*, *greu*, *românesc* etc.)
- e : M sg., M pl., F pl. — -Ø, -u-, -u̯ / -i, -i-, -i̯ / -e-, -le-
- ea : F sg. — -ă, -a / -Ø

Adjective cu 4 forme (*european*, *treaz* etc.)
- e : M pl., F pl. — -i, -i- / -e-
- ea : M sg., F sg. — -Ø-, -u- / -ă, (u̯)-a

ă/á/eá

Adjectiv cu 4 forme (numai *rău*)
- ă : M sg., M pl. — -u, -u- / -i̯, -i-
- e : F pl. — -le-
- ea : F sg. — -Ø, -u̯a

ă/e

Adjective cu 4 forme (*proaspăt*)
- ă : M sg., F sg. — -Ø, -u- / -ă, -a
- e : M pl., F pl. — -i, -i- / -e-

Repartiția termenilor alternanțelor vocalice e mai puțin clar dependentă de calitatea fonică a inițialei flectivului sau de numărul de forme din paradigmă decît în cazul celor consonantice. Condiționarea realizării termenilor diverselor alternanțe este, cum am văzut, mult mai complexă.

3.5.10. Același radical poate fi afectat concomitent de alternanțe vocalice și consonantice. Coocurențele înregistrate în flexiunea adjectivelor examinate sînt cuprinse în următorul tabel :

Alt. voc. / Alt. cons.	é/á	ĭ/í	ó/oá	é/eá	ă/e
c/ĉ				+	
g/ĝ				+	
t/ț	+	+		+	+
d/z					
s/ș			+	+	
s(t)(r)/ș(t)(r)	+				
sc/șt				+	
z/j				+	
1/ø			+	+	

Cele mai multe coocurențe realizează, dintre alternanțele vocalice, alternanțele *é/eá* și *ó/oá*, iar dintre cele consonantice, *t/ț*.

Alternanța *d/z* pare a fi [15] unica alternanță consonantică care nu interferează cu nici una din alternanțele vocalice.

3.5.11. Adjectivele cu radical parțial variabil pot avea 2 sau maximum 3 alomorfe [16] ale radicalului.

[15] Avem în vedere materialul oferit de lista examinată.

[16] Numai adjective ca *muntean(că)*, *moldovean(că)* — cf. 3.7. — realizează 4 alomorfe.

Adjective cu 2 alomorfe radicale

Alomorfe diferite din punctul de vedere al consonantismului :
bogat/bogaţi
cald/calzi
adînc/adînci
drag/dragi
gras/graşi
trist/trişti
albastru/albaştri
sătul/sătui.

Alomorfe diferite din punctul de vedere al vocalismului :
creţ/creaţă
conducător/conducătoare
tînăr/tineri
italian/italieni.

Alomorfe diferite sub aspectul consonantismului şi al vocalismului :
moale/moi.

Adjective cu 3 alomorfe radicale

Cele trei alomorfe sînt totdeauna realizate din coocurenţa alternanţelor vocalice (una sau două) şi consonantice :
sec/seacă/seci
întreg/întreagă/întregi
biet/biată/bieţi
des/deasă/deşi
gros/groasă/groşi
prost/proastă/proşti
ţărănesc/ţărănească/ţărăneşti
proaspăt/proaspete/proaspeţi
vînăt/vinete/vineţi
viteaz/viteze/viteji
mişel/mişea/mişei.

3.5.12. *Repartizarea alomorfelor radicalului în cadrul paradigmei adjectivale*

Variaţia radicalului unui adjectiv poate fi asociată înlocuirii unei valori de gen, de număr sau de caz cu alta.

Repartizarea alomorfelor radicale variază de la un grup de adjective la altul. Avînd în vedere *numărul de alomorfe* şi *formele*

care prezintă acelaşi alomorf al morfemului radical distingem mai multe clase de adjective, şi anume :

1. *Adjective cu două alomorfe ale radicalului*

I.	M sg. = F sg. M pl. = F pl.	adînc artistic titanic calic economic eroic istoric mecanic mic pacific politic practic public sălbatic sărac sovietic straşnic voinic vrednic	ciung drag larg lung murg stîng moale fierbinte iute limpede repede verde viclean european italian pribeag geamăn ţeapăn zdravăn tînăr	39
II.	M sg. = M pl. F sg. = F pl.	chior conducător dator domol muncitor orb	şchiop următor uşor viitor visător	11
III.	M sg. = F sg. = F pl. M pl.	adevărat anumit bogat cărunt concret cult curat democrat direct	blînd cald crud flămînd neted profund putred slobod surd	

		diferit	ud	
		fericit	gras	
		important	capitalist	
		înaintat	hitlerist	
		înalt	îngust	
		liniştit	leninist	
		mărunt	socialist	
		mut	comunist	
		permanent	trist	
		scurt	albastru	
		slut	destul	
		strîmt	sătul	42
IV.	M sg. = M pl. =	creţ		
	= F pl.	negru		
	F sg.	sterp		
		greu		4

2. *Adjective cu trei alomorfe ale radicalului*

I.	M sg. = F sg.	vînăt		
	F pl.	proaspăt		
	M pl.	viteaz		
		treaz		4
II.	M sg.	credincios	întunecos	
	M pl.	duios	prost	
	F sg. = F pl.	frumos	serios	
		gol	ticălos	
		gros		9
III.	M sg.	întreg	orăşenesc	
	F sg.	sec	românesc	
	M pl. = F pl.	mişel	rusesc	
			ţărănesc	7
IV.	M sg. = F pl.	des	deşert	
	F sg.	biet	măiestru	
	M pl.	încet		5
V.	M sg. = M pl.	rău		1
	F pl.			

3.5.13. Examinarea adjectiveler care prezintă mai multe alomorfe ale radicalului duce la următoarele constatări :

A. (1) Adjectivele cu radical variabil se repartizează în două categorii, prima cuprinzînd patru, iar a doua, cinci tipuri caracterizate printr-o anumită repartizare a alomorfelor radicalului în cadrul paradigmei.

(2) Cele două categorii diferă foarte mult sub aspect cantitativ : categoria adjectivelor cu două alomorfe este mult mai bogată (96) decît cea a adjectivelor cu trei alomorfe (25).

(3) Categoria adjectivelor cu două alomorfe ale radicalului, deşi mai cuprinzătoare, se subdivide în patru tipuri, pe cînd cele 25 de adjective ale categoriei a doua se repartizează în cinci tipuri.

(4) Un singur tip, 2 V, este reprezentat printr-un singur adjectiv.

B. În ce priveşte adjectivele cuprinse în diferite categorii şi tipuri constatăm :

(1) Toate tipurile înregistrate cuprind adjective cu patru forme distincte.

(2) Adjectivele cu trei forme se repartizează în tipurile 1 I şi II şi 2 III, iar cele cu două forme sînt cuprinse toate în tipul 1 I.

C. În ce priveşte repartizarea diferitelor alomorfe în cadrul paradigmei, constatăm :

(1) Exceptînd tipurile 1 I şi 1 II, care se caracterizează prin faptul că fiecare alomorf radical este ocurent în două forme, în toate celelalte apare un alomorf specific unei singure forme.

(2) Adjectivele cu două alomorfe ale radicalului prezintă cîte un singur alomorf specific — pentru M pl. sau F sg. — (celălalt realizîndu-se în restul paradigmei), iar cele cu trei alomorfe prezintă, toate, cîte două alomorfe realizate într-o formă unică : M pl. şi F pl. ; M sg. şi M pl. ; M sg. şi F sg. ; F sg. şi M pl. ; F sg. şi F pl [17].

Adjective cu variaţii aberante ale radicalului

3.5.14. Clasa adjectivelor cu radical parţial variabil cuprinde, pe lîngă adjectivele cu variaţii comune unui grup mai larg sau mai restrîns de adjective, şi variaţii specifice unui singur adjectiv sau variaţii constînd în diferenţe neaşteptate, dacă avem în vedere feno-

[17] Nu apar alomorfe specifice pentru M sg. şi F pl.

menul aşa de răspîndit al alternanţelor. Asemenea diferenţe în realizarea radicalului le încadrăm în categoria „variaţiilor aberante".

Fac parte din clasa adjectivelor cu variaţii aberante ale radicalului :

(a) Adjectivul *rău*, cu trei alomorfe ale radicalului :

ră- :	M sg., M pl.
rea :	F sg.
re- :	F pl.

Prezenţa celor trei alomorfe se datoreşte alternanţei vocalice de trei termeni *ă/é/eá*, care nu apare în radicalul altor adjective.

Notă. Această alternanţă poate fi descompusă în componente de doi termeni : *é/eá*, obişnuită în flexiunea adjectivului (vezi mai sus), şi *ă/é*, pe care o întîlnim la adjectiv numai în silabă atonă (dar care la substantiv — vezi 2.5.4. — se realizează atît sub accent, cît şi în silabă atonă) sau *ă/eá*, care e cu totul neobişnuită.

(b) Adjectivul *roşu*, cu două alomorfe :

roş- :	M sg.
roşi- :	M pl., F sg., F pl.

(c) Adjective diminutivale de tipul *tinerel*, cu trei alomorfe :

tinerel :	M sg.
tineric- :	F sg.
tinere- :	M pl., F pl.

Variaţia radicalului rezultă în acest caz din interferenţa alternanţei comune *l/Ø* şi a alternanţei cu totul neobişnuite, avînd în vedere sistemul general al alternanţelor, *íc/é*.

Observaţie. În situaţia în care forme în *-ea* (*tinerea*, de exemplu) înlocuiesc femininul în *-ică*, adjectivul prezintă tot trei alomorfe ale radicalului :

tinerel :	M sg.
tinerea :	F sg.
tinere- :	M pl., F pl.

realizate prin alternanţele obişnuite *l/Ø* şi *é/eá*. Neobişnuite sînt însă condiţiile în care se realizează prima dintre ele : de regulă *l* alternează cu *Ø* înainte de *i* (comp. *cal/cai*, *vale/văi*, *gol/goi*, *moale/moi* etc.). În paradigma lui *tinerel* (ca şi în *mişel*), *Ø* ia locul lui *l* şi în finală absolută (*tinerea*) sau înainte de *-le* (*tinerele*), *-ua* (*tinereaua*).

(d) Adjective de tipul *muntean*, *munteancă*, *român*, *româncă* etc., cu patru sau trei alomorfe ale radicalului :

muntean- :	M sg.
munten- :	M pl.
munteanc- :	F sg.
muntenĉ- :	F pl.
român- :	M sg., M pl.
românc- :	F sg.
românĉ- :	F pl.

Variaţiile radicalului acestor adjective se datoresc unor alternanţe obişnuite : *c/ĉ* şi *é/eá*, coocurente însă cu o variaţie neobişnuită reprezentată prin prezenţa, respectiv absenţa, în radical a unui element consonantic suplimentar : *c* (*ĉ*).

Adjective cu radical invariabil

3.5.15 Un număr destul de important (95) de adjective din lista pe care se bazează această descriere prezintă un radical constant în cursul întregii paradigme.

În această clasă se încadrează adjectivele invariabile (în lista noastră *eficace*, *ferice*, *gata*), precum şi un mare număr de adjective cu patru forme distincte.

Din clasa adjectivelor cu radical invariabil fac parte şi un număr limitat de adjective cu trei (*propriu*, *pustiu*, *tîrziu*, *viu*) şi cu două forme (*dulce*, *mare*, *rece*, *subţire*, *tare*, *vechi*).

În multe cazuri radicalele invariabile sînt reprezentate prin secvenţe fonice alcătuite din elemente care nu apar în alternanţe (*scump*, *sigur*, *grav*, *alb* etc.). Alteori, însă, aceste radicale au o structură fonică similară cu a celor care cunosc variaţia (comp. *extérn/extérnă* şi *stérp/steárpă*; *francéz*, *francézi* şi *treáz/tréji*; *speciál*, *speciáli* şi *mişél/mişéi* etc.).

Proporţia mare de neologisme îndreptăţeşte presupunerea că lărgirea listei de adjective, în limitele limbii literare, ar duce la o schimbare netă a raportului cantitativ în favoarea adjectivelor cu radical invariabil.

ADJECTIVELE NEREGULATE

3.6.0. Adjectivelor neregulate li se acordă în general şi mai puţină atenţie decît substantivelor neregulate.

Din examinarea flexiunii adjectivelor reiese că particularităţile aberante privesc fie flectivele, fie radicalul.

3.6.1. *Adjective neregulate sub aspectul flectivelor*

Avînd în vedere acest aspect al flexiunii, încadrăm în clasa adjectivelor neregulate următoarele categorii de adjective :

(a) Adjective a căror flexiune prezintă o combinaţie de afixe strict specifică. În acest caz e adjectivul *june*, în paradigma căruia sînt asociate afixele *-e*, *-ᵢ* (pentru masculin) şi *-ă*, *-e* (pentru feminin), ceea ce duce la omonimia specifică K sg. = K_2 sg. = K′ pl.

(b) Adjective în paradigma cărora se combină afixe cu distribuţie diferită. Aşa este adjectivul *mişel* cu afixele *-Ø*, *-i* la masculin, afixe care se realizează după un radical cu finală consonantică (*l*/Ø), dar *-Ø*, *-le* la feminin, care presupun un radical cu finală vocalică accentuată.

> *Notă.* Adjectivul *greu*, cu alomorfele radicale *gréu-* şi *greá-*, îndeplineşte această condiţie în toate formele şi prezintă şi la masculin afixe adecvate : *-u̯*, *-i̯*.

Aceeaşi particularitate aberantă apare în flexiunea adjectivelor diminutivale, ca *tinerel*, *tinerea* etc.

Tot în această categorie se încadrează adjectivul *roşu* în a cărui paradigmă este asociat un afix K sg. [*-u*], realizat de obicei după un radical terminat într-un grup consonantic *muta cum liquida* (sau după un *-i̯* : [próprĭu] de exemplu, vezi 3.2.1.1), cu afixele *-i̯*, *-i̯e* ocurente după radicale cu finală vocalică.

(c) O asociaţie neaşteptată de flective apare şi în paradigma adjectivelor diminutivale de tipul : *tinerel*, *tinerică*.

Forma K_2 sg. = K′pl. este marcată prin afixul *-le*, care se grupează de obicei cu afixul K_1 sg. : *-Ø* (*grea*, *grele*) şi nu cu *-ă* (grupat de obicei cu *-e* : *bună*, *bune*).

3.6.2. *Adjective neregulate sub aspectul radicalului*

Prezintă particularităţi specifice, aberante ale radicalului :

(a) Adjectivul *rău*, caracterizat prin alternanţa vocalică în trei termeni *ă* /*é*/ *eá*, unică în flexiunea adjectivală.

(b) Adjective de tipul *mişel*, *tinerel* (*tinerea*), care realizează în radical alternanţa *l*/Ø în condiţii fonice neaşteptate.

(c) Adjectivul *roşu*, avînd două alomorfe ale radicalului : *roş-* şi *roşi-*, deosebindu-se prin prezenţa sau lipsa lui *-i-*.

(d) Adjective ca *muntean*, care realizează patru alomorfe ale radicalului (*muntean-*, *munten-*, *munteanc-*, *muntenĉ-*) ; primele două alomorfe se realizează în formele de masculin ; celelalte două, caracterizate prin prezenţa unui element consonantic suplimentar (*c*/*ĉ*), sînt proprii formelor de feminin.

Caracterul aberant al flexiunii acestui adjectiv se datoreşte tocmai acestei variaţii a radicalului.

Din această categorie fac parte şi alte adjective de acelaşi tip, ca : *român*, *româncă*, *moldovean*, *moldoveancă* etc.

> *Notă.* Toate aceste cuvinte se folosesc mai ales ca substantive. Ca adjective se utilizează numai în legătură cu substantivele care cuprind în semantica lor trăsătura „persoană" : **studenta moldoveancă*, *mama româncă*, niciodată **armata română*.

(e) Adjective ca *tinerel*, *tinerică*, prezentînd de asemeni variaţii de radical neobişnuite în perspectiva sistemului general de alternanţe al limbii române.

3.6.3. Cum se vede din enumerarea anterioară, caracterul neregulat al paradigmei unui adjectiv poate privi numai radicalul (cf. *român*, *românc-ă*) sau numai flectivele (cf. *june*) sau se poate manifesta atît în radical, cît şi în flective (cf. *roşu* ; *tinerel*, *tinerică*).

3.6.4. Varietatea de neregularităţi este mai restrînsă în cazul adjectivului decît al substantivului. Nu apar neregularităţi privind omonimiile, nici accentuarea sau selectarea afixelor de determinare.

CLASIFICAREA ADJECTIVELOR ROMÂNEŞTI ÎN CLASE PARADIGMATICE

3.7.0. Examinarea flexiunii adjectivale româneşti duce la constatarea că aceasta se realizează prin anumite serii de flective şi prin variaţia radicalului. Accentul prin caracterul său fix e nerelevant din punct de vedere flexionar.

3.7.1. O clasificare globală ar trebui să reunească deci cele două clasificări — clasificarea în 10 tipuri avînd în vedere afixele flexionare şi clasificarea stabilită ţinînd seama de variaţia radicalului.

3.7.2. Variaţia radicalului se realizează printr-un număr destul de mare de alternanţe (vezi 3.5.1. urm.) a căror manifestare depinde de condiţii destul de complexe. Un radical dat poate fi afectat de două şi chiar trei alternanţe coocurente. În aceste condiţii o clasifi-

care ţinînd seama de cele 10 tipuri şi de diferitele combinaţii de alternanţe în radicalul adjectivului ar avea un caracter extrem de complicat.

Avînd în vedere numărul de alomorfe ale radicalului şi repartiţia lor în cadrul paradigmei am stabilit, pe baza adjectivelor examinate, 2 clase şi 9 subclase (cf. 3.5.12—3. 5.13).

Fiecare dintre aceste subclase cuprinde adjective aparţinînd mai multor tipuri flexionare, şi anume :

— Subclasa 1 I cuprinde adjective de tip A (*artistic, tînăr*), de tip B_1 (*mic*), de tip C_1 (*fierbinte, moale*).

— Subclasa 1 II cuprinde adjective de tip A (*orb*) şi de tip B_2 (*dator*).

— Subclasa 1 III cuprinde adjective aparţinînd tipului A (*cult, albastru*).

— Subclasa 1 IV cuprinde adjective aparţinînd tipului A.

— Subclasele 2 I, 2 II şi 2 IV cuprind de asemeni adjective aparţinînd tipului A.

— Subclasa 2 III cuprinde adjective de tipul B_1 şi B_3.

— Subclasa 2 V cuprinde un singur adjectiv (*rău*) aparţinînd tipului flexionar A.

Cum se vede, în cele mai multe subclase se repartizează adjectivele de tip A (subclasele 1 I, II, III, IV, 2 I, II, IV, 2V). Tipul B_1 e reprezentat numai în subclasele 1 I şi 2III. Adjectivele de tip B_2, B_3 şi C_1 sînt reprezentate numai în cîte o singură subclasă, respectiv : 1 II, 2 III şi 1 I.

Celelalte tipuri, (B_4, C_2, C_3, C_4), nu sînt reprezentate (cel puţin în limitele materialului oferit de lista examinată) decît prin adjective cu radical invariabil. Adjective cu radical invariabil cuprind însă şi tipurile enumerate mai înainte (A etc.).

3.7.3. În aceste condiţii o clasificare ţinînd seama de tipurile flexionare, de diferitele combinaţii de alternanţe şi de repartiţia alomorfelor ar avea, ca şi în cazul substantivului, un caracter foarte complicat.

Ca şi în cazul substantivului, însă, caracterizarea completă din punct de vedere flexionar a unui adjectiv presupune, în limba română, indicaţii referitoare atît la tipul flexionar, cît şi la variaţia radicalului.

3.7.4. Modalitatea cea mai simplă de a introduce informaţiile privind *flectivele* o reprezintă indicarea t i p u l u i flexionar în care se încadrează sau înşirarea tuturor formelor adjectivului cu precizarea, în cazul adjectivelor cu mai puţin de patru forme, a

omonimiilor suplimentare — deci, de exemplu, *vechi* (m.sg. = m.pl. = = f.pl.), *veche* sau *tare* (m.sg. = f. sg.), *tari* (m.pl. = f.pl.).

Simpla enumerare a formelor distincte nu este suficientă, pentru că, cum am văzut, adjective cu număr identic de forme se încadrează frecvent în tipuri distincte.

3.7.5. Indicaţiile privitoare la radical se pot da fie prin înşirarea formelor distincte, fie, ca şi pentru substantiv, prin indicarea elementelor variabile şi a tipului de variaţie printr-un sistem de simboluri. Această modalitate de caracterizare a radicalului adjectivului poate fi utilizată economic în alcătuirea dicţionarelor.

3.7.6. În vederea caracterizării adjectivului sub aspectul variaţiei radicalului se poate utiliza sistemul de simboluri stabilit pentru substantiv (cf. 2.7.6.).

Ca şi în cazul substantivului vom utiliza deci un simbol c_0 pentru alternanţa *c/ĉ* şi un simbol c_1 pentru *sc/şt*. Vom indica deci *adînc*$_0$, *sărac*$_0$, dar *orăşenesc*$_1$.

În indicarea celorlalte variaţii, realizate prin elemente fonice care nu participă la mai mult de o alternanţă, dacă nu apar diferenţe în ce priveşte repartiţia termenilor cuprinşi în alternanţe, litera alcătuind simbolul va fi asociată numai cu cifra zero : *iut*$_0$*e*, *blînd*$_0$, *verd*$_0$*e*, *viteaz*$_0$ etc.

În ce priveşte alternanţele vocalice, situaţia se simplifică prin faptul că în paradigma adjectivului nu se realizează alternanţa *á/ă*. Ca urmare, *a* nu participă decît la o singură alternanţă : *é/á*. Această alternanţă însă poate fi reprezentată, în forma de nom. sg. masc., prin ambii termeni : *deşert*, dar *italian*. De asemeni, această alternanţă, ca şi alternanţa *é/eá*, care poate realiza şi ea, în forma de nom. sg. masc., oricare din cei doi termeni membri ai alternanţei (com. *des* şi *pribeag*), înregistrează două varietăţi avînd în vedere repartiţia termenilor (cf. 3.5.9). Cum însă, în cazul ambelor alternanţe menţionate, această repartiţie depinde de termenul prin care alternanţa este realizată în forma de nom. sg. masc., o putem reprezenta printr-un simbol cuprinzînd aceeaşi cifră — *e* (a)$_0$: *deşe*$_0$*rt* (*e* : M.sg., M. pl., *a* : F. sg., F. pl.), *italia*$_0$*n* (*e* : M. pl., F. pl., *a* : M.sg., F. sg.).

Vocala *é* poate alterna însă nu numai cu *á*, ci şi cu *eá*. Avem deci nevoie de două simboluri e_0 (pentru *é/á*) şi e_1 (pentru *é/eá*). Utilizînd aceste simboluri, obţinem, de exemplu : *deşe*$_0$*rt*, dar *ne*$_1$*gru*. Acelaşi simbol e_1 îl putem folosi şi în situaţia cînd în forma primă apare diftongul : *pribe*$_1$*ag*.

Pentru celelalte alternanţe, simbolurile necesare sînt : -*ă*$_0$ (*zdravă*$_0$*n*), *î*$_0$ (*tî*$_0$*nă*$_0$*r*), *o*$_0$ (*uşo*$_0$*r*).

Alternanța cu totul izolată *ă/é/eá*, specifică adjectivului *rău*, poate fi considerată particularitate aberantă și e mai economic să fie indicată prin enumerarea formelor.

Cînd un radical adjectival este afectat de mai multe alternanțe coocurente vor fi indicate toate prin simboluri, de exemplu : de_1s_0, $țărăne_1sc_1$, $proaspă_0t_0$, $vî_0nă_0t_0$ etc.

CONCLUZII ASUPRA FLEXIUNII NOMINALE

3.8.0. Examinarea detaliată a flexiunii substantivale și adjectivale sub aspectul radicalului și al flectivelor a pus în evidență numeroase și importante asemănări, dar și deosebiri care nu pot fi neglijate și care impun considerarea flexiunii celor două părți de vorbire ca subsisteme paradigmatice distincte : nici unul din ele nu poate fi dedus, considerat în ansamblul său, din celălalt.

3.8.1. Analogiile dintre substantiv și adjectiv privesc trăsăturile esențiale ale flexiunii celor două părți de vorbire și permit să vorbim de o flexiune n o m i n a l ă cuprinzînd laolaltă, sub aspect flexionar, cele două părți de vorbire.

Asemănările fundamentale dintre flexiunea celor două părți de vorbire constau în :

(a) Prezența în paradigmă a unor s i n c r e t i s m e c o m u n e, strict dependente, în afara unor excepții cu totul izolate, de gen : flexiunea celor mai multe substantive feminine și a adjectivelor la feminin cunosc aceeași repartizare a formelor distincte în cadrul paradigmei ; aceeași analogie se constată între flexiunea substantivelor masculine și a adjectivelor la masculin.

(b) Prezența în flexiunea substantivului și adjectivului a unor a f i x e flexionare c o m u n e, identice sub aspectul componenței fonice și în ce privește distribuția.

(c) Prezența variației parțiale a radicalului în cadrul paradigmei, variație realizată prin a l t e r n a n ț e în cea mai mare parte c o m u n e și realizate în condiții asemănătoare.

(d) Posibilitatea de a stabili anumite e c h i v a l e n ț e î n t r e d i f e r i t e l e c l a s e f l e x i o n a r e de adjective și substantive : flexiunea diferitelor tipuri de adjective, mai extinsă în măsura în care realizează și categoria de gen, alături de cea de număr și caz, înglobează întotdeauna într-o paradigmă afixele a două declinări substantivale.

3.8.2. Deosebirile dintre cele două subsisteme flexionare, mai puțin importante, ilustrează în cele mai multe cazuri structura mai complexă a flexiunii substantivale. Astfel :

(a) Subsistemul flexionar reprezentat de substantiv se revelă a fi mai complex sub aspectul t i p u r i l o r paradigmatice pe care le cuprinde (dacă facem abstracție, în ce privește adjectivul, de variațiile de gen) : substantivele feminine prezintă, în cazul unei categorii restrînse, forme K_2 sg. diferite de K pl., pe cînd în flexiunea adjectivului omonimia acestor două forme este absolut generală.

(b) Deși cele două subsisteme cunosc un mare număr de flective comune, nu toate afixele identificate în flexiunea substantivului apar și în cea adjectivală (nu apare, de exemplu, niciodată desinența de plural *-uri*). În general, dacă avem în vedere alomorfele morfologice, constatăm o mai mare varietate în flexiunea substantivală. La nivelul alomorfelor fonetice însă, adjectivul prezintă unele afixe pe care nu le-am înregistrat la substantiv (de exemplu *-uă* pentru feminin singular).

(c) Unele diferențe în ce privește flectivele realizate în cele două subsisteme flexionare derivă din modul diferit de segmentare pe care îl impun, în unele cazuri, opozițiile de gen proprii numai adjectivului — comp. substantivele invariabile *arici* și *învățătoare* cu adjectivele *dibaci / dibace*, *silitor / silitoare* etc.

(d) Variația parțială a radicalului, comună substantivului și adjectivului, se realizează printr-un număr mai mare de alternanțe în flexiunea substantivului : așa, de exemplu, adjectivul nu este afectat de alternanțele vocalice *á/ắ*, *á/é*. Condițiile de realizare a alternanțelor sînt de asemenea mai complexe la substantiv, unde se poate constata, pentru unele alternanțe, o condiționare morfologică (alternanța *á/ắ* este specifică femininelor), pe cînd la adjectiv repartiția termenilor diverselor alternanțe este determinată fonetic (și numai indirect morfologic, ca urmare a faptului că o varietate flexionară presupune flective cu o anumită structură fonică).

Problema alternanțelor ia o formă mai complexă însă la adjectiv, dacă avem în vedere aspectul repartiției alomorfelor radicalului în cursul paradigmei, complexitate care derivă din extinderea mai mare a paradigmei adjectivale.

(e) Stabilind echivalențele dintre diferitele clase flexionare de adjective și substantive, constatăm că, pe cînd afixele anumitor declinări substantivale (I, IV etc.) revin în diferite tipuri de flexiune adjectivală, altele (VI, VII) nu apar de loc.

(f) O deosebire importantă reprezintă şi faptul că, pe cînd subsistemul flexionar substantival se organizează într-un număr limitat de tipuri realizate într-un număr mai mare de declinări, în cadrul flexiunii adjectivale tipul şi declinarea coincid : varietatea flexiunii adjectivale se datoreşte numeroaselor sincretisme distincte.

3.8.3. Particularităţile enunţate pun în evidenţă faptul că abordarea flexiunii nominale pornind de la substantiv simplifică cercetarea şi înţelegerea faptelor şi asigură o prezentare mai economică.

VERB

ANALIZA

4.0. În ce priveşte sistemul verbal românesc, aşa cum se conturează el în verbele pe care le are în vedere cercetarea de faţă, dificultăţile de analiză privesc anumite situaţii şi anumite categorii de verbe care se pretează la mai multe modalităţi de analiză.

4.0.1. Un exemplu de acest fel oferă verbele al căror radical se termină în vocală, ca, de exemplu, *a încheia, a mîngîia, a tăia, a speria* etc. Verbele din această categorie admit două analize acceptabile. Aşa, de exemplu, examinînd paradigma verbului *a tăia, a mîngîia* sau *a despuia* :

Prezent indicativ	1. tai	1. mîngîi	1. despoi
	2. tai	2. mîngîi	2. despoi
	3. taie	3. mîngîie	3. despoaie
	4. tăiem	4. mîngîiem	4. despuiem
	5. tăiaţi	5. mîngîiaţi	5. despuiaţi
	6. taie	6. mîngîie	6. despoaie
Imperfect	tăiam	mîngîiam	despuiam
Perf. simplu	tăiai	mîngîiai	despuiai
Participiu	tăiat	mîngîiat	despuiat

constatăm că tăietura între radical şi terminaţie se poate face fie înainte, fie după [i]. Putem deci analiza :

(a)	1. ta-i	sau	(b)	1. tai-Ø
	2. ta-i			2. tai-Ø
	3. ta-ie			3. tai-e
	4. tă-iem			4. tăi-em
	5. tă-iaţi			5. tăi-aţi
	6. ta-ie			6. tai-e
	etc.			etc.

Modalitatea de analiză (b) pare la prima vedere mai avantajoasă, pentru că :

(1) *i* apare în cursul întregii paradigme, deci pare normal să fie atribuit termenului constant, adică radicalului ;

(2) unele din flectivele obținute prin acest mod de analiză le regăsim ca atare în inventarul de flective stabilite pe baza paradigmelor clare ;

(3) flectivele neașteptate omonime, din formele 1 și 2 ale prezentului indicativ, rămîn la fel de curioase, dacă considerăm că forma 2 este marcată prin -Ø și nu prin -*i* sau dacă, dimpotrivă, atribuim formei 1 flectivul -*i* (în loc de -Ø sau de -*u*).

Dacă însă atragem în discuție și verbe ca *a speria*, *a apropia* etc., ies în evidență avantajele segmentării (a).

Formele paradigmelor acestor verbe impun un mod de analiză perfect similar :

Prezent indicativ :	1. speri-i	strict fonetic :	1. [spérii̯] sau [spéri]
	2. speri-i		2. [spérii̯] sau [spéri]
	3. speri-e		3. [spéri-i̯e]
	4. speri-em		4. [speri-i̯ém]
	5. speri-ați		5. [speri-i̯áți]
	6. speri-e		6. [spéri-i̯e]

Comparația acestor forme impune recunoașterea unui flectiv -*i* în 1 și 2.

Deci dacă pentru verbele de tipul *a tăia* etc. admitem segmentarea (b), vom fi obligați să includem în descriere două serii de flective : (1) -Ø, -Ø, -*e*, -*em*, -*ați*, -*e* și (2) -*i̯*, -*i̯*, (-(*i̯*)*e*[1], -(*i̯*)*em*, -(*i̯*)*ați*, -(*i̯*)*e*, și ca atare să repartizăm aceste verbe în două clase distincte. Seria (1) de flective, chiar dacă facem abstracție de flectivele 1 = 2 = Ø, nu coincide cu nici o altă serie de flective, căci, dacă e adevărat că -*e* și -*em* apar în inventarul de flective stabilit pe baza unei paradigme ca a verbului *a umple*, de exemplu, în acest caz ele se asociază cu flectivul -*eți* și nu cu -*ați* ca în seria (1). Flectivul -*ați*, la rîndul său, se întîlnește în paradigme ca a verbului *a ara*, dar este asociată în acest caz cu -*ă*, -*ăm* și nu cu -*e*, -*em*.

Ajungem deci avînd în vedere numai verbele discutate în acest paragraf la următoarele serii de flective :

(1) -Ø (*a tăia*)	(2) -*i̯* (*a speria*)	(3) -u(*a umple*)	(4) -Ø (*a ara*)
-Ø	-*i̯*	-i	-i
-e	-(*i̯*)e	-e	-ă
-em	-(*i̯*)em	-em	-ăm
-ați	-(*i̯*)ați	-eți	-ați
-e	-(*i̯*)e	-u	-ă

[1] (*i̯*) notează semivocala care se distinge clar în pronunțare, dar nu se notează, conform regulilor ortografice, în scris.

Dacă însă optăm pentru modul (a) de segmentare în cazul verbelor de tip *a tăia*, seria (1) de flective dispare, iar seria (2) poate fi ușor redusă la seria (4), raportul dintre flectivele diferite din cele două serii putînd fi explicat în termenii variantelor fonetice : flectivele -Ø, -*ă* și -*ăm* se realizează ca -*i*, respectiv -*e* și -*em* cînd urmează după *i*, fie că e un *i* vocalic făcînd parte din radical, fie că e un *i* semivocalic care face parte din flectiv. Acest *i* apare între finala vocalică a radicalului și flectivele cu inițială vocalică.

Dezvoltarea lui [i̯] se produce cînd radicalul se termină în *a* (*taie*), în *ă* (*tăia*), în *e* (*încheia*), în *î* (*mîngîia*), în *o* (*despoi*), în -*u* (*despuiem*). După *u*, *i* apare numai în cazul verbelor de tipul lui *a despuia*, la care vocala finală a radicalului prezintă fenomenul de alternanță. Acest [i̯] nu apare atunci cînd verbul nu-și modifică radicalul : *a oua*, *a ploua* : *o-uă*, *plo-uă*, *o-uat*, *plo-uat*, *plo-uînd*, *o-uînd* și *a continu-(u)a*, *continu-u*, *continu-(u)ă*, *continu-(u)ăm*, *continu-(u)at*, *continu-(u)înd* etc.

Din cele expuse, reiese că, dacă avem în vedere sistemul flexionar în general și nu un grup izolat de verbe, modul (a) de analiză este mai economic și ca atare preferabil.

4.0.2. Această concluzie se confirmă dacă avem în vedere că verbele de tipul *a sublinia* dezvoltă de asemenea un [i̯] între radical și terminații : *a sublini-i̯a*, *sublini-i̯ez* etc.

4.0.3. Fenomenul constatat al apariției unui [i̯] între radicalul terminat în vocală și anumite flective se produce și în cazul verbelor cu -*i* ca terminație de infinitiv : *a sui*, *birui*, *trebui* etc. : *sui-e*, *biruie* sau *biruiește* etc. Și în cazul acestor verbe vom adopta o segmentare asemănătoare celei pentru care am optat analizînd verbele cu radical terminat în vocală și cu -*a* ca terminație de infinitiv.

Vom analiza deci :

Infinitiv :	a chiu-i	a șovă-i	a sfi-i
Prezent indicativ :	chiu-i̯	șovă-i̯	sfi-(i̯)esc
	chiu-i̯	șovă-i̯	sfi-(i̯)ește
	chiu-i̯e	șovă-i̯e	sfi-(i̯)ește
	chiu-im	șovă-im	sfi-im
	chiu-iți	șovă-iți	sfi-iți
	chiu-i̯e	șovă-i̯e	sfi-(i̯)esc
Imperfect :	chiu-i̯am	șovă-i̯am	sfi-(i̯)am
		etc.	

4.0.4. Acest mod de analiză are și avantajul de a simplifica foarte mult descrierea flectivelor verbelor în -*i* (la infinitiv).

4.0.5. O altă situaţie susceptibilă de două soluţii prezintă analiza formelor de perfect simplu şi participiu. Segmentarea acestor forme, pentru cele mai multe din verbele luate în discuţie, este foarte simplă, permiţînd degajarea terminaţiilor *-ai*, *-aşi* etc., *-ii*, *-işi* etc., *-îi*, *-îşi* etc., *-ui*, *-uşi* etc., pentru perfectul simplu, şi *-at*, *-it*, *-ît*, *-ut* pentru participiu.

În cazul unui grup restrîns de verbe însă, perfectul simplu şi participiul au o structură diferită : e vorba de o parte din verbele cu *-e* ca terminaţie de infinitiv care prezintă forme de perfect şi participiu ca : *dusei* etc., *dus*, *arsei* etc., *ars*, *prinsei* etc., *prins*.

4.0.6. Compararea formelor de perfect şi de participiu a acestor verbe permite analiza lor în două feluri :

Perfect simplu :	(a) du-sei	sau	(b) dus-ei
	du-seşi		dus-eşi
	etc.		etc.
Participiu :	du-s		dus-Ø

4.0.7. Din aceste două soluţii posibile mai avantajoasă este segmentarea de tip (a), deşi dintr-un anumit punct de vedere, al lungimii secvenţei fonice care reprezintă radicalul, mai potrivită ar fi analiza (b) : *duc-* şi *duĉ-* ,care apar în formele de prezent, imperfect etc., au structura fonetică CVC ca şi *dus*.

4.0.8. Segmentarea (a), deşi are dezavantajul de a avea ca rezultat diferenţierea structurii fonice a radicalului în cursul paradigmei (CVC : *duc-*, *duĉ-*/CV : *du-*), permite însă o descriere mai economică.

Acest lucru devine evident dacă atragem în discuţie verbe cu perfectul simplu în *-se*, care au însă participiul terminat în *-t* : *frînge*, *frînt*; *fierbe*, *fiert*. Analiza de tip (b) aplicată acestor verbe (deci *frîns-ei* etc., *frînt-Ø*) ar duce la mărirea numărului de radicale : *frîng-*, *frînĝ-* , *frîns-*, *frînt-* ; *fierb- fiarb-*, *fiers-*, *fiert*. Din celălalt mod de segmentare rezultă numai *frîng-*, *frînĝ-*, *frîn-* ; *fierb-*, *fiarb-*, *fier-*.

4.0.9. Acest mod de analiză este de altfel confirmat şi de singurul verb din această categorie care are o paradigmă clară, păstrînd tot timpul un radical constant, verbul *a rupe*. Formele de perfect simplu şi participiu ale acestui verb impun analiza *rup-sei* etc., *rup-t*, care corespunde modalităţii de segmentare (a). Generalizarea acestui mod de analiză la toate verbele din această categorie are următoarele avantaje : (1) Uniformizează inventarul de flective extinzînd pentru toate verbele din limba română flective de participiu pozitive (evită sufixul participial Ø, la care duce analiza de tip (a).

(2) Reduce variaţiile radicalului prin delimitarea unui radical comun în formele de perfect simplu şi participiu în cazul unor verbe : *frîn-sei*, *frîn-t*, *ar-sei*, *ar-s*, *cop-sei*, *cop-t*, a unui radical comun perfectului simplu, participiului şi imperativului în altele : *du-sei*, *du-s*, *du!* ; *zi-sei*, *zi-s*, *zi!*. (3) Permite pentru multe verbe din această categorie o mai simplă descriere a raporturilor dintre radicalul de perfect simplu şi participiu, pe de o parte, şi celelalte radicale, pe de alta. Radicalul participiului şi al perfectului simplu se caracterizează faţă de radicalul celorlalte forme, pentru majoritatea verbelor din această categorie, prin o m i t e r e a elementului consonantic final : *duc-*, *duĉ-*/*du-*, *ard-*, *arz-*/*ar-*, *frîng*, *frînĝ*/*frîn-* etc [2]. (Radicalele rezultate din analiza (a) ar trebui descrise indicîndu-se diferitele modificări consonantice, cum ar fi de exemplu, *-ng* (*ĝ*) $<^{ns}_{nt}$: *frîng-*, *frînĝ-*, *frîns-*, *frînt* ; *-rb*/$<^{rs}_{rt}$: *fierb-*, *fiers-*, *fiert* etc.)

Notă. Segmentarea de tip (b) a formelor de perfect simplu permite detaşarea în cadrul terminaţiei a unui sufix *-se*, ceea ce corespunde situaţiei moştenite din latină.

4.0.10. Din punctul de vedere al flectivelor, paradigma verbală românească prezintă zone în care segmentarea este clară şi neechivocă şi, dimpotrivă, zone susceptibile de mai multe interpretări, deci de mai multe analize.

4.0.11. Astfel printre formele în care flectivul are o structură morfemică clară se numără :

(1) Paradigma *imperfectului*, ale cărui forme permit degajarea, în cadrul flectivului cu care este asociat radicalul, a unui element constant, pe care îl găsim, în exact aceeaşi realizare, în toate cele 6 forme (pe care, avînd în vedere tocmai această caracteristică, îl putem considera sufixul-marcă a timpului) şi a unui element variabil, exprimînd persoana şi numărul, deci o desinenţă :

afl-á-m	cobor-á-m	rup-eá-m
afl-á-i	cobor-á-i	rup-eá-i
afla-á-Ø	cobor-á-Ø	rup-eá-Ø
etc.	etc.	etc.

(2) Paradigma *perfectului simplu* cuprinde de asemenea, pentru cea mai mare parte a verbelor româneşti, forme cu flectiv clar struc-

[2] Pe o segmentare de acest fel se bazează de altfel, fără a justifica alegerea ei, şi studiile [68] şi [15].

turat binar, deci analizabil, ca şi în formele de imperfect, în sufix şi desinenţă :

cobor-í-i	începe-ú-i	ven-í-i
cobor-í-şi	începe-ú-şi	ven-í-şi
cobor-í -Ø	începe-ú-Ø	ven-í-Ø
etc.	etc.	etc.

4.0.12. În afară însă de situaţiile în care flectivul are o structură morfemică clară, în cazul unui mare număr de forme, flectivul se pretează la diverse modalităţi de analiză :

(1) O structură dificilă prezintă perfectul simplu al verbelor în *-a*, a cărui paradigmă cuprinde, pe lîngă 5 forme în care flectivul are o structură perfect analogă cu cea a flectivelor de perfect simplu constatate la celelalte categorii de verbe — cf. 4.0.11. (2)—, deci s u f i x + d e s i n e n ţ ă : 1. *afl-á-i*, 2. *afl-á-şi*, 4. *afl-á-răm*, 5. *afl-á-răţi*, 6. *afl-á-ră*, şi o formă în care radicalului îi este asociată terminaţia *-ă* : *afl-ă*. Această terminaţie derutează, deoarece, deşi fiind reprezentată printr-un element fonic unic, deci fiind neanalizabilă, este diferită de elementul sufixal degajat în cele 5 forme : o formă ca *afl-á* poate fi interpretată, cel puţin la prima vedere, ca avînd fie structura : R + Ø + *á* (în acest caz elementul *-ă* este considerat desinenţă, deci aparţinînd seriei *-i*, *-şi* etc.), fie structura : R + *ă* + Ø (în această interpretare *-ă-* reprezintă sufixul).

Considerăm mai adecvată a doua interpretare pentru că : (a) forma de pers. a III-a singular a tuturor celorlalte categorii de verbe este caracterizată printr-o desinenţă *-Ø* şi (b) *-ă* este accentuat, ca şi *-ă-* din celelalte forme.

Acest mod de segmentare impune recunoaşterea unui sufix variabil de perfect simplu [*-á~ă-*] la această categorie de verbe.

> *Observaţie.* Considerarea lui *-ă* desinenţă nu ajută la evitarea acestei situaţii excepţionale, deoarece şi această interpretare a structurii morfemice impune un sufix variabil, de data aceasta [*-á~Ø-*]. Mai mult decît atît, descrierea se complică prin includerea în seria desinenţelor de perfect simplu a unei desinenţe *-ă*, aberantă, dacă avem în vedere toate celelalte verbe.

(2) O dificultate de alt tip apare în analiza formelor de *mai mult ca perfect*. Flectivele acestor forme permit degajarea, fără echivoc, a unei desinenţe precedate de un segment sufixal constant în tot cursul paradigmei mai mult ca perfectului. Secvenţa fonică ce

reprezintă acest segment sufixal coincide însă în partea sa iniţială, la t o a t e verbele, cu sufixul de perfect simplu : *începu-i / începuse-m*, *cobor-î-i / cobor-îse-m*, *ven-i-i / ven-ise-m*, *zi-se-i / zi-sese-m*, *afl-a-i / afl-ase-m* etc. Această particularitate, mai ales că omonimiile au o importanţă deosebită în clasificările morfologice, cf. [44, p. 201], justifică considerarea elementului sufixal ca fiind alcătuit din două sufixe : un sufix omofon cu cel care apare în formele de perfect simplu şi caracterizat distribuţional prin combinarea cu sufixul *-se-* şi un sufix *-se-* specific mai mult ca perfectului (şi diferit de *-se-* care apare în formele de perfect simplu ale unor verbe în *-e*) caracterizat distribuţional prin posibilitatea de a se combina cu sufixele *-u-*, *-i-*, *-a-* etc. şi cu o anumită serie de desinenţe : *-m*, *-şi* etc.

(3) Perfect analogă este situaţia formelor de *participiu* ale celor mai multe verbe româneşti : participii de tipul *cîntat*, *coborît*, *venit*, *început* permit degajarea unor flective cuprinzînd două afixe : *-a + t*, *-î + t*, *-i + t*, *-u + t*.

(4) Structura binară a flectivelor acestei categorii de participii impune o analiză similară în cazul unor participii ca *rupt*, *prins*, deci : *rup-Ø + t* ; *prin -Ø + s*.

(5) Alte probleme pune analiza flectivelor de *prezent indicativ* (A) şi *conjunctiv*.

Examinarea unor paradigme de tipul

aflu	cobor	rup
afli	cobori	rupi
află	coboară	rupe
aflăm	coborîm	rupem
aflaţi	coborîţi	rupeţi
află	coboară	rup

pare să justifice degajarea unor flective desinenţiale neanalizabile : *-u*, *-i*, *-ă*, *-ăm*, *-aţi*, *-ă* ; *-Ø*, *-i*, *-ă*, *-îm*, *-îţi*, *-ă* ; *-Ø*, *-i*, *-e*, *-em*, *-aţi*, *-Ø*[3] etc.

Posibilitatea de a substitui în flectivele de persoana I şi a II-a plural primul membru al secvenţei fonice prin alte elemente morfematice, prin *-a-*, sufix al imperfectului, de exemplu : *aflăm / aflám*, *coborîm / coborám*, justifică segmentarea acestor flective în două unităţi morfematice : *-ă-* (*-á-*), *-î-*, *-i-* etc. şi *-m*, *-ţi*.

---

[3] Cf. I. Pătruţ, *Despre componenta cuvintelor flexibile ale limbii române*, în LR IV, 1955, p. 69, Al. Ionaşcu, *Morfemul şi structura morfologică a cuvîntului*, în SCL VIII, 1957, 2, p. 141—142.

Elementele finale *-m*, *-ți* au caracter desinențial clar.

Mai puțin evidentă este calitatea unității morfematice care precedă aceste desinențe. Vocala care apare între radicalul verbal și desinențele de pers. I și a II-a plural a fost considerată, atunci cînd flectivul era analizat, vocală caracteristică [4] sau sufix [5]. Faptul că poate fi comutat cu un sufix, precum și omonimia acestui element cu sufixele ocurente în alte forme verbale justifică considerarea lui ca s u f i x.

Admițînd structura R + SA + *d* [6] pentru formele A_4, A_5, sîntem obligați să analizăm în același mod formele A_1, A_2, A_3 și A_6, deci R + SA + *d*, în care SA = Ø — (de ex. : *afl-Ø-u*, *afl-Ø-i* etc.).

Paradigma de prezent este deci caracterizată printr-un sufix variabil care cunoaște în mai multe forme o realizare *-Ø-*.

(6) Flectivul formelor A_1, A_2, A_3 și A_6 poate fi reprezentat și prin secvențe fonice mai lungi decît cele înregistrate mai înainte, cf. (5) — :

lucr-ez	răp-esc
lucr-ezi	răp-ești
lucr-ează	răp-ește
etc.	etc.

Aceste secvențe fonice au fost considerate fie ca reprezentînd desinențe neanalizabile [7] sau ca fiind constituite din două unități : un sufix [8] *-ez-*, *-esc-* și o desinență : *-Ø*, *-i*, *-ă* etc. Această a doua soluție se bazează de obicei pe considerente de ordin etimologic.

Distribuțional, flectivele în discuție nu pot fi considerate unități morfematice neanalizabile, deoarece formele A_1, A_2, A_3 și A_6 de acest tip se opun între ele în virtutea părții finale, care coincide perfect cu desinențele degajate în formele de prezent ale verbelor cu o realizare *-Ø* a sufixului de prezent, adică :

lucr-ez-Ø	ca și	așez-Ø-Ø
lucr-ez-i		așez-Ø-i
lucr-eaz-ă		așeaz-Ø-ă.

[4] Cf. acad. Al. Graur, *Note asupra structurii morfologice a cuvintelor*, în SG II, 1957, p. 15.

[5] [26], [49].

[6] R = radical, SA = sufix de prezent, *d* = desinență.

[7] Cf. acad. Al. Graur, *op. cit.*, p. 12.

[8] Cf. I. Pătruț, *loc. cit.*

Ca atare flectivele de acest fel pot fi analizate într-un element morfemic *-ez-*, respectiv *-esc-* sau *-ăsc-*, și o desinență, iar aceste elemente, care caracterizează anumite forme de prezent, pot fi considerate r e a l i z ă r i ale s u f i x u l u i de prezent.

(7) O problemă specifică de analiză pun și formele de plural ale *perfectului simplu* și ale *mai mult ca perfectului*.

Flectivul acestor forme verbale cuprinde un element sufixal — vezi (1) și (2) — și un segment desinențial *-răm*, *-răți*, *-ră*, specific formelor de plural ale acestor timpuri. Aceste segmente desinențiale prezintă o parte inițială comună *-ră-* și o parte finală, identică cu desinențele *-m*, *-ți*, *-Ø*, care marchează pers. I, a II-a și a III-a plural în paradigma altor timpuri (cf. de exemplu : *încep-e-m*, *încep-e-ți*, *încep-Ø-Ø* ; *încep-ea-m*, *încep-ea-ți* etc.).

Dacă la această constatare adăugăm faptul că pentru unii vorbitori de limba română elementele desinențiale în discuție sînt în raport de variație liberă cu desinențele *-m*, *-ți* și *-Ø*, în cadrul formelor de mai mult ca perfect (*găsise-m*, *găsise-ți*, *găsise-Ø*, față de *găsise-răm*, *găsise-răți*, *găsise-ră*), putem analiza elementele *-răm* etc. în două componente *-ră-* și *-m* etc., prima marcînd pluralul în opoziție cu singularul.

În acest mod, în formele de perfect simplu și de mai mult ca perfect, categoria numărului capătă o d u b l ă e x p r i m a r e a.

Notă. Faptul că pentru vorbitorii limbii române actuale *-ră* reprezintă o marcă de plural neutră în ce privește persoana este dovedit, între altele, de utilizarea acestui element *-ră* în unele graiuri populare pentru a rezolva omonimia supărătoare dintre anumite forme de perfect compus. Se înregistrează *(noi) am venitără* — față de *(eu) am venit*, *(ei) a venitără* — față de *(el) a venit*, în care persoana e marcată prin elementul mobil, iar numărul este exprimat prin prezența sau absența acestui *-ră*.

ACCENTUL ÎN FLEXIUNEA VERBALĂ

4.1.0. Accentul caracterizează *global* forma verbală fiind plasat fie pe radical, fie pe flectiv și are o poziție fixă în cadrul unei forme verbale. Poziția accentului și ca atare structura tonală a unei forme verbale rămîne constantă — în anumite limite —, indiferent de realizarea morfematică concretă. Astfel, pentru un mare număr de verbe.

persoana a III-a sing. a indicativului prezent se caracterizează printr-un flectiv neaccentuat, indiferent de faptul că acest flectiv este *-ă* sau *-e* (*cînt-ă*, *mérg-e*, *véd-e* etc.).

Ca atare, descrierea paradigmei verbale sub aspectul accentuării poate şi trebuie să preceadă descrierea structurii morfematice segmentale a flexiunii verbale.

4.1.1. Flexiunea verbelor româneşti se caracterizează sub aspectul accentuării prin *mobilitatea* accentului. Accentul oscilează în cursul paradigmei între radical şi flectiv. Deplasarea se produce în raport cu diferitele categorii gramaticale realizate în flexiune, deci în raport cu numărul, persoana, timpul şi modul, fără însă ca orice modificare de categorie gramaticală să antreneze schimbarea locului accentului. Astfel trecerea de la o anumită persoană la alta, în cadrul prezentului (sau al perfectului simplu), antrenează schimbarea locului accentului : (*noi*) *cîntăm*, dar (*ei*) *cîntă*, pe cînd aceeaşi modificare de persoană asociată altui timp, imperfectului de exemplu, nu produce deplasarea accentului : (*noi*) *cntám*, (*ei*) *cîntáu*.

Poziţia accentului variază în limba noastră şi de la un grup de verbe la altul, aşa încît aceeaşi zonă a paradigmei poate prezenta, cum vom vedea din descriere, mai multe tipuri de structuri tonice, fiecare caracterizînd o anumită clasă de verbe.

4.1.2. Paradigma verbală cuprinde în limba română forme sintetice, asociind radicalului anumite afixe fixe şi forme cu afix mobil (cf. 1.1.4.). Deoarece în structura formelor cu afix mobil acesta este obligatoriu asociat cu o componentă identică cu una din formele sintetice şi deoarece aceasta este purtătoarea accentului în forma cu afix mobil, în descrirea care urmează avem în vedere numai formele sintetice.

4.1.3. Distingînd în cadrul oricărei forme verbale sintetice două părţi : radicalul (R), care e întotdeauna pozitiv, şi terminaţia (T), care poate fi pozitivă sau negativă (zero), constatăm, urmărind diferitele zone ale paradigmei, următoarele tipuri accentuale :

4.1.3.1. *Prezentul* are o structură accentuală comună pentru indicativ, conjunctiv şi imperativ (pers. a II-a sg. şi pl.), realizată în trei modalităţi diferite :

(A) Ŕ T
Ŕ T
Ŕ T
R T́
R T́
Ŕ T

(B) Ŕ T

(C) R T́

În cazul grupului de verbe caracterizat prin modalitatea (A), se produce o deplasare a accentului determinată de schimbarea numărului şi a persoanei, patru (1, 2, 3 şi 6) din cele şase forme fiind accentuate pe radical, iar celelalte pe terminaţie.

Grupele caracterizate prin modalităţile (B) şi (C) prezintă un status accentual constant în cadrul prezentului, păstrînd tot timpul accentul pe radical sau pe terminaţie.

Grupul (A) cuprinde verbele terminate la infinitiv în *-a*[9], în *-ea*, în *-i* şi în *-î*. Grupul (B) este reprezentat de verbele în *-e*, iar în grupul (C) intră verbele în *-a(-ez)*, *-i-(esc)* şi *-î(-ăsc)*.

Notă. În vorbirea multor români modalitatea (B) de accentuare tinde să dispară în urma extinderii modalităţii (A) — verbe ca (*fác*, *fáci*, *fáce*), *fácem*, *făceţi* (*fác*) se accentuează curent (*fác*, *fáci*, *fáce*) *făcém*, *făcéţi* (*fác*) ca şi *cínt*, *cínţi*, *cíntă*, *cîntăm*, *cîntáţi*, *cíntă*. Fenomenul e rezultatul unei analogii explicabile prin numărul ridicat şi frecvenţa mare a verbelor cu prezent de structură accentuală (A).

4.1.3.2. *Imperfectul* cunoaşte un singur tip accentual, şi anume RŤ, pentru toate formele şi toate verbele fără excepţie.

4.1.3.3. O situaţie perfect identică prezintă *mai mult ca perfectul*, caracterizat, ca şi imperfectul, prin structura accentuală RŤ.

4.1.3.4. *Perfectul simplu* prezintă în schimb două tipuri accentuale :

Un tip cu status accentual constant şi un al doilea cu accent variabil. Deci :

(A′)[10] R Ť

(B′) R Ť
R Ť
Ŕ T
R Ť
R Ť
Ŕ T

Deplasarea accentului poate fi pusă în legătură cu categoria persoanei, persoana a III-a singular şi plural fiind accentuată pe

[9] Formulări de tipul „verbe în *-a*", „verbe în *-î*" etc. au în vedere clasa verbelor cu *-a*, *-î* etc. ca terminaţii de infinitiv ; formulări ca „verbe în *-a(-ez)*", „verbe în *-î(-ăsc)*" etc. au în vedere verbele cu „prezent slab", adică verbele cu infinitivul terminat în *-a*, *-î* etc. şi cu sufix de prezent realizat pozitiv în toate cele 6 forme.

[10] Notăm cu (A′), respectiv (B′), şi nu cu (A) şi (B),cele două grupe de verbe, pentru că nu coincid cu grupele (A) şi (B) de la prezent.

radical, spre deosebire de celelalte forme, de pers. I şi a II-a, accentuate pe terminaţie.

Grupul (B′), mult mai puţin numeros, cuprinde verbele cu sufix de perfect *-se*, deci o parte din verbele în *-e*. Toate celelalte verbe reprezintă grupul (A′).

Notă. Vorbitorii de limbă literară în vorbirea cărora perfectul simplu este foarte puţin frecvent extind accentuarea ŔT la toate formele de plural, aşa încît se produce transformarea :

(B′)	R Ŕ	devine	R Ŕ	
	R Ŕ		R Ŕ	
	Ŕ T			Ŕ T
	R Ŕ			Ŕ T
	R Ŕ			Ŕ T
	Ŕ T			Ŕ T,

în urma căreia numărul formelor accentuate pe radical creşte de la 2 la 4. Astfel (B′) se diferenţiază şi mai mult de (A′).

Deoarece la unii vorbitori această schimbare de accentuare nu cuprinde *toate* verbele caracterizate prin (B′), în vorbirea unor români perfectul simplu se realizează în trei structuri accentuale (A′), (B′) şi, fie (C′) derivat din (B′).

4.1.3.5. Dintre modurile nepersonale, *gerunziul* cunoaşte o structură accentuală unică RŔ, comună tuturor verbelor (*cîntînd, văzînd, mergînd, venînd, coborînd* etc.).

4.1.3.6. La *infinitiv* distingem din punctul de vedere al locului accentului două tipuri de structuri şi anume :

(A″) R Ŕ (B″) Ŕ T

(B″) caracterizează verbele în *-e* (*a prínde, a tése*), iar (A″) toate celelalte verbe (*a cîntá, a vedeá, a fugí, a coborí* etc.).

4.1.3.7. *Participiul* prezintă două modalităţi accentuale :

(A‴) R Ŕ (B‴) Ŕ T

(B‴) se realizează în cazul verbelor în *-e* avînd flectiv participial nesilabic *-s* sau *-t* (*prins, fript* etc.), pe cînd structura accentuală (A‴) este comună participiilor tuturor celorlalte verbe : *cîntát, văzút, începút, venít, coborît* etc. Verbele din grupul (B‴) coincid cu cele din (B′), după cum participiul de tip accentual (A‴) aparţine verbelor care la perfect simplu au structura tonică reprezentată prin (A′) ; cele două clasificări se suprapun deci şi putem să reunim rezultatele lor :

(A′) şi (B′) *se caracterizează prin anumite structuri accentuale ale perfectului şi participiului.*

4.1.4.1. Deoarece structura accentuală nu este comună pentru toate verbele, în unele zone ale paradigmei fiind posibile două şi chiar trei modalităţi accentuale caracterizînd diferite grupe de verbe, verbele din limba română se pot clasifica pe baza acestor particularităţi de accentuare.

Cum părţile de paradigmă caracterizate printr-o structură accentuală comună sînt nerelevante, o asemenea clasificare le poate neglija luînd în consideraţie *numai zonele diferenţiate* din punctul de vedere al accentuării.

Dacă avem deci în vedere prezentul, infinitivul, perfectul simplu şi participiul obţinem, ţinînd seama de variaţiile de accentuare ale paradigmei, următorul tabel :

Prezent	A	B	C
Infinitiv	A″	B″	
Perfect simplu	A′	B′	
Participiu			

Dacă raportăm aceste tipuri la grupele de verbe pe care le caracterizează, constatăm că (B) şi (B″) privesc acelaşi grup de verbe şi anume verbele în *-e*, iar (B′) caracterizează o parte din acelaşi grup. Situaţia lui (B′) obligă la distingerea, în cadrul verbelor în *-e*, a două grupuri : fie, provizoriu, $-e_1$ şi $-e_2$.

În ce priveşte ceilalţi termeni ai tabelului constatăm următoarele raporturi :

(A′) caracterizează grupul cel mai larg : toate verbele exceptînd grupul simbolizat mai sus prin $-e_2$ (caracterizat prin (B′)).

(A″) priveşte un grup mai restrîns, deoarece (B″) include atît grupul $-e_2$, cît şi $-e_1$. Pe de altă parte, (A″) include atît grupul carac-

terizat prin (A), cît şi grupul de verbe caracterizat prin (C). Aceste raporturi de incluziune pot fi reprezentate în felul următor :

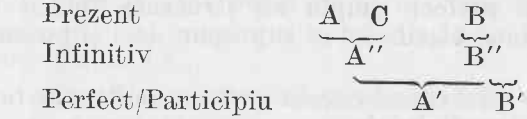

Raporturile stabilite ne obligă să distingem în limba română, pe baza caracteristicilor accentuale ale paradigmei, patru clase de verbe, şi anume :

clasa I — cuprinzînd verbele în *-a, -î, -i, -ea*
clasa II — cuprinzînd verbele în *-a (-ez), -i (-esc)* şi *-î (-ăsc)*
clasa III — cuprinzînd verbele în $-e_1$
clasa IV — cuprinzînd verbele în $-e_2$.

Clasa I este caracterizată accentual prin (A), (A'') şi (A')
Clasa a II-a este caracterizată prin (C), (A'') şi (A').
Clasa a III-a este caracterizată prin (B), (B'') şi (A').
Clasa a IV-a este caracterizată prin (B), (B'') şi (B').

4.1.5.0. În expunerea anterioară radicalul şi terminaţia au fost considerate global, nediferenţiat, ca şi cînd ar reprezenta unităţi monosilabice. În realitate ele variază ca lungime fonetică de la o formă la alta : radicalul, avînd în vedere verbele pe care se bazează cercetarea de faţă, între 1 şi 3 silabe, iar terminaţia între 0 — în cazul formelor cu afix-Ø (cf. pers. I prez., de exemplu) sau cu flectiv asilabic (cf. participiile de tip *prins*) — şi 3 silabe.

4.1.5.1. În cazul în care cele două componente morfologice, radicalul sau terminaţia, sînt reprezentate prin mai mult decît o silabă, teoretic oricare din aceste silabe poate fi accentuată. Ca atare, în formele cu radical accentuat, atunci cînd radicalul este format din trei silabe, fie : 3—2—1 #, oricare din aceste silabe ar putea fi accentuată. Deci putem avea, în principiu, radicale cu structuri accentuale de tipul 3—2—1 #, 3—2—1 # sau 3—2—1 #.

Din aceste trei posibilităţi nu se realizează, în cazul verbelor examinate, decît structurile 3—2—1 # şi 3—2—1 #.

4.1.5.2. În schimb, în cazul verbelor cu radical bisilabic sînt reprezentate ambele structuri accentuale posibile : atît 2—1 #, cît şi 2—1 #. Verbele cu radical de tipul 2—1 # sînt mult mai numeroase (vezi *anexa 12*).

4.1.5.3. *În formele în care este accentuat radicalul, accentul marchează întotdeauna aceeaşi silabă a radicalului.* Accentul nu se deplasează deci de pe o silabă pe alta a radicalului.

4.1.6.0. Terminaţiile formelor verbale au în limba română următoarea structură silabică :

La *prezent* toate terminaţiile realizate pozitiv (deci cele care nu sînt reprezentate prin zero) sînt monosilabice, exceptînd terminaţiile cu sufix realizat pozitiv în toate formele, care la pers. a III-a sînt bisilabice : *-ează, -eze ; -eşte, -ească* şi terminaţia *-i*, adeseori nesilabică. Terminaţiile bisilabice au structura accentuală # 1—2, iar cele monosilabice pot fi accentuate sau neaccentuate (cf. 4.1.3.1.).

Terminaţiile de *imperfect* sînt toate monosilabice şi, cum am văzut, accentuate.

Terminaţiile de *perfect simplu* variază ca lungime silabică între 1 şi 2 silabe. Terminaţiile bisilabice, în cazul în care fac parte din formele accentuate pe terminaţie, sînt accentuate pe prima silabă, au deci structura accentuală # 1—2. Terminaţiile monosilabice pot fi accentuate, sau atone (cf. 4.1.3.4.).

Terminaţiile de *mai mult ca perfect* variază ca lungime între maximum 3 şi minimum 2 silabe, fiind întotdeauna accentuate pe prima silabă. Au deci următoarele structuri accentuale : # 1—2 sau # 1—2—3.

Terminaţiile de *gerunziu* sînt întotdeauna monosilabice şi accentuate, pe cînd cele de *infinitiv*, deşi tot monosilabice, în toate cazurile, pot fi fie accentuate, fie neaccentuate (cf. 4.1.3.6).

O structură specifică au terminaţiile de *participiu*, care sînt fie monosilabice şi, în acest caz, accentuate, fie nesilabice şi ca atare neaccentuate (cf. 4.1.3.7).

4.1.6.1. Terminaţiile formelor verbului românesc variază deci din punctul de vedere al componenţei şi sînt reprezentate prin structuri silabice între 0 şi 3 silabe.

Zero silabic poate reprezenta un zero absolut, deci absenţa oricărui sunet (ca la pers. I a prezentului indicativ, *cînt* de exemplu) sau o terminaţie consonantică, fără suport vocalic (cf. participiul : *prins, fript* etc.).

Terminaţiile cele mai scurte silabic apar la participiu, la prezent, imperfect, la gerunziu şi infinitiv, cele mai lungi la mai mult ca perfect. Perfectul simplu ocupă din acest punct de vedere o poziţie intermediară.

Terminațiile mono-, bi- și trisilabice pot fi accentuate sau atone. Cînd sînt accentuate, terminațiile bi- și trisilabice sînt întotdeauna accentuate pe silaba cea mai apropiată de radical, au deci structura $\#\,\acute{1}-2\ (-3)$.

4.1.6.2. Se poate face deci observația generală că *în limba română orice terminație verbală accentuată, indiferent de lungimea ei, poartă întotdeauna accentul pe prima silabă, pe silaba care urmează imediat și nemijlocit radicalului.*

4.1.6.3. Deoarece lungimea radicalului verbal (avem în vedere cele 450 de verbe discutate, cf. *anexa 10*) variază între 1 și 3 silabe, iar lungimea terminațiilor între 0 și 3 silabe, rezultă că formele verbale pot fi reprezentate prin minimum 1 silabă și maximum 6.

Formele realizate fonetic printr-o singură silabă presupun obligatoriu un radical monosilabic și o terminație ∅ sau o terminație nesilabică — așa sînt, de exemplu, formele *ar, ard, pus, ars* etc., forme de prezent sau participiu. Forme de șase silabe nu cuprind decît paradigmele verbelor cu radical trisilabic. Asemenea forme se realizează la mai mult ca perfect plural unde apar terminațiile trisilabice — cf., de exemplu, *amenințáserăm, contribuiserăți, organizáseră, subliniáseră* etc., care au, toate, structura silabică :

$$\underbrace{3-2-1}_{\text{R}} \# \underbrace{\acute{1}-2-3}_{\text{T}}$$

Asemenea forme verbale de lungime maximă, destul de puțin numeroase și destul de puțin frecvente, reprezintă unul din tipurile de cuvinte cu cea mai mare lungime în limba română : cuvintele românești nu depășesc decît rar 6 silabe. Astfel *Constantinopolului* are 7 silabe, ca și *interraionalelor* etc. Un verb derivat de tipul *naționalizaseră* e alcătuit din 8 silabe.

4.1.6.4. Limitele de lungime ale formelor verbale sînt reprezentate de prezent (uneori participiu) ca minimă și de mai mult ca perfect ca maximă. Această repartizare confirmă legea minimului efort, a economiei în limbă : prezentul reprezintă în limba română timpul cel mai frecvent folosit, pe cînd mai mult ca perfectul este timpul la care vorbitorii de limbă română recurg cel mai rar [11]. E evident deci că e mai economic ca formele cele mai des folosite să fie cele mai scurte.

[11] Poate la fel de rar ca viitorul anterior și perfectul condițional și conjunctiv.

Faptul că printre verbele cele mai frecvente predomină net verbele cu radical mono- și bisilabic, cele trisilabice fiind foarte puțin numeroase (27) — vezi *anexa 12* —, vorbește în același sens.

Structura fonetică foarte variată a radicalului verbelor mono- și bisilabice poate fi interpretată ca rezultat al efortului de utilizare în măsură maximă a posibilităților combinative ale elementelor fonice existente în limbă, în limitele unor unități cît mai puțin extinse. Dimpotrivă, posibilitățile de combinare mult mai numeroase în cadrul grupărilor mai lungi, neeconomice, nu sînt decît în mică parte realizate.

FLECTIVELE VERBALE

4.2.0. În expunerea care urmează, inventarierea flectivelor se face avînd în vedere diferite zone ale paradigmei verbale reprezentînd timpuri și moduri, deoarece, de cele mai multe ori, diferitele verbe prezintă forme cu o structură asemănătoare și, adeseori, chiar flective comune.

Succesiunea în descriere a diverselor forme verbale diferă uneori de cea din gramaticile curente, deoarece este determinată n u m a i de c o m o d i t a t e a expunerii : prezentarea flectivelor diferitelor timpuri și moduri se face în așa fel încît să nu se anticipeze asupra expunerii următoare, ci, dimpotrivă, să se poată folosi în descrierea unei forme verbale constatările făcute anterior.

În descrierea flectivelor avem în vedere p r o n u n ț a r e a lor. Pentru a nu complica însă în mod inutil prezentarea faptelor am folosit în notarea flectivelor literele obișnuite în toate cazurile în care acest mod de a proceda nu altera afirmațiile.

Notă. Pentru a simplifica descrierea, reprezentăm prin A prezentul indicativului, prin A′ prezentul conjunctivului, prin B imperfectul, prin C perfectul simplu, prin D, participiul, prin E infinitivul, prin F gerunziul, prin G imperativul afirmativ, prin H mai mult ca perfectul. Persoana și numărul se indică printr-o cifră așezată după majuscula care indică timpul sau modul : A_3, de exemplu, trebuie citit „persoana a III-a singular a indicativului prezent", iar C_2 — — „persoana a II-a singular a perfectului simplu". Cele șase forme care se încadrează în mod obișnuit

într-un anumit timp sînt deci indicate prin cifrele 1, 2, 3, 4, 5, 6, primele trei simbolizînd cele trei persoane de la singular, iar ultimele trei — formele de plural.
Prin R reprezentăm radicalul, prin S sufixul, prin *d* desinența, prin T terminația, iar prin F flectivul. Cifra așezată după S, T sau *d* indică una din realizările afixului. S_1B trebuie citit, deci, „sufixul 1 de imperfect".

4.2.1. *Flectivele imperfectului*

Zona imperfectului cuprinde forme sintetice cu structură morfemică clară : formele de imperfect ale tuturor verbelor sînt caracterizate prin terminații care cuprind un sufix și o desinență.

4.2.1.1. Desinențele de imperfect, comune pentru absolut toate verbele, sînt (în ordinea obișnuită a persoanelor) :

[-m] : *cîntam, rupeam, vedeam, veneam* etc.
[-i̯] : *cîntai, rupeai, vedeai, veneai* etc.
-Ø : *cînta, rupea, vedea, venea* etc.
[-m] : *cîntam, rupeam, vedeam, veneam* etc.
[-ț^{i}] : *cîntați, rupeați, vedeați, veneați* etc.
[-u̯] : *cîntau, rupeau, vedeau, veneau* etc.

Omonimia desinențelor de pers. I, singular și plural, are ca urmare omonimia formelor B_1 și B_4, deoarece sufixul și radicalul verbal se mențin constante în cursul paradigmei de imperfect.

4.2.1.2. Desinențele fiind comune pentru toate verbele, acestea se diferențiază prin sufixul de imperfect, care poate fi realizat ca : [-á-], [-u̯á-], [-ĭá-] sau [-e̯á-].

S_1B : [-á-] este ocurent :

(a) în paradigma verbelor în *-a* (cu excepția celor cu radical terminat în vocală) : *cînt-a-m, lucr-a-m, mînc-a-m, veghe-a-m,* [veg'-á-m][12] ;

(b) în paradigma verbelor în *-î* : *cobor-a-m, hotăr-a-m* ;

[12] Consoana palatală [ǧ] cu care se termină radicalul verbului *a veghea* e notată ortografic *gh* de cîte ori urmează o vocală prepalatală, *ghe* de cîte ori urmează o vocală medială. Aceeași observație pentru [k'], de exemplu : *a îngenunchea.*

(c) în paradigma verbelor în *-e* și *-i* cu radicalul de imperfect terminat în [č] sau [ǧ] : *făce-a-m* [făč-á-m], *merge*[13]*-a-m* [merǧ-á-m] ; *luce-a-m* [luč-á-m], *fuge-a-m* [fuǧ-á-m] ;

(d) în formele de imperfect ale verbului *a fi* : *er-a-m, er-a-ți* etc. ;

S_2B : [-u̯á-] este ocurent în formele de imperfect ale verbelor în *-a* cu radical terminat în vocală labială nonalternantă : *continu-a* [kontinu-u̯á], *lu-a* [lu-u̯á], *plo-ua* [plo-u̯á] etc.

S_3B : [-i̯á] este ocurent în paradigma verbelor cu radical terminat în vocală (în afară de cele în *-a* cu radical în vocală labială, cf. [-u̯á-I) : *apropi-a-m* [apropi-i̯á-m], *mîngîi-á-m* [mîngîi̯á-m], *sublini-a-u* [sublini-i̯á-u̯], *scri-a* [scri-i̯á], *contribu-ia-m* [kontribu-i̯á m], *știi-a-u* [știi̯á-u̯], *vo-ia-u* [vo-i̯á-u̯] etc.

S_4B : [-e̯á-] este ocurent în formele de imperfect ale verbelor
(a) în *-e* (cu excepția celor cu radical terminat în africată prepalatală, cf. [-á]) : *cred-ea-m* [kred-e̯á-m], *pun-ea-m, rup-ea-m* etc. ;
(b) în *-ea* : *av-ea-m* [av-e̯á-m], *put-ea-m, șed-ea-m* etc.,
(c) în *-i* (cu excepția celor având radical cu finală vocalică, cf. [-i̯á-]) : *fer-ea-u* [fer-e̯a-u̯], *pier-ea-u, ven-ea-u* etc. ;
(d) în formele de imperfect ale verbelor *a da* și *a sta* : *dăd-ea-m, stăt-ea-m.*

4.2.1.3. Repartizarea sufixelor de imperfect se circumscrie în general morfologic și fonetic.
Formele de imperfect au structura :

R + SB + *d*B.

Sufixul este totdeauna pozitiv. Desinența este -Ø, în formele de pers. a III-a sing.

4.2.2. *Flectivele perfectului simplu*

Flectivele de perfect simplu înglobează două segmente morfemice : un segment sufixal și un segment desinențial. Segmentul sufixal este neanalizabil, reprezintă deci un sufix. Segmentul desinențial poate fi divizat în două unități — cf. 4.0.12. (7).

4.2.2.1. Desinențele de perfect simplu, comune tuturor verbelor, sînt, în ordinea obișnuită a persoanelor :

[-Ø + i̯] :	cîntai,	cerui,	veni	etc.
[-Ø + ș^{i}] :	cîntași	cerui	venișî	etc.
-Ø + -Ø :	cîntă	ceru	veni	etc.
[-ră + -m]	cîntarăm	cerurăm	venirăm	etc.
[-ră + -ț^{i}] :	cîntarăți	cerurăți	venirăți	etc.
[-ră + -Ø] :	cîntară	cerură	veniră	etc.

[13] Grupurile de litere *ce, ci, ge, gi* notează în acest caz numai un fonem : [č] sau [ǧ].

4.2.2.2. S u f i x e l e de perfect simplu sînt :

S_1C : [-á∼ă-], sufix variabil ocurent în paradigma verbelor în *-a*, cu radical consonantic : *cînt-á-i*, *cînt-ă-Ø*, *lucr-á-i*, *lucr-ă-Ø*. Realizarea [-ă-] a sufixului este asociată desinenței *-Ø* (pers. a III-a sing.), [-á-] apare în toate celelalte forme.

S_2C : [-u̯á∼u̯ă-], ocurent în paradigma verbelor cu radical terminat în vocală labială nonalternantă : *continu-ai* [kontinu-u̯á-i̯], *lu-ași* [lu-u̯á-ș^{i}], *plo-uă* [plo-u̯ă] etc.

S_3C : [-i̯á∼i̯é-] ocurent în paradigma verbelor în *-a* cu radical terminat în vocală (cu excepția celor menționate la S_2C) : *apropi-ai* [apropi-i̯á-i̯], *mîngî-iá-și* [mîngî-i̯á-ș^{i}] etc.

S_4C : [-á∼é-] ocurent în paradigma verbelor în *-a* cu radical terminat în consoană palatală: *veghe-a-și* [veg′-á-ș^{i}], *vegh-e-Ø* [veg′-á-Ø] și în paradigma verbului *a crea* : *cre-a-i* [kre-á-i], *cre-e* [kre-é] etc.

Observație. Verbul *a crea* realizează însă în vorbirea multora și pe S_3C : mulți vorbitori ai limbii actuale pronunță [kre-i̯á-i̯] [kre-i̯é]. Mai ales formele cu [-i̯á-] se întîlnesc frecvent.

S_3C : [-î-], în cazul verbelor în -î : *cobor-î-i*, *dobor-î-i*, *hotăr-î-i* etc.

S_6C : [-Î-], în paradigma verbelor în *-i* : *pier-i-Ø*, *sufer-i-i*, *contribu-i-și*, *ven-i-i* etc.

S_7C : [-ú-] în paradigma verbelor :

(a) în *-ea* : *av-u-i*, *bă-u-i*, *căz-u-și*, *șez-u-Ø*, *văz-u-răm*, *vr-u-i* etc. ;

(b) în *-e* (o parte) : *băt-u-i*, *făc-u-și*, *pricep-u-Ø* ;

(c) a verbelor *a da* și *a sta* : *dăd-u-i*, *stăt-u-și* ;

(d) a verbelor *a ști* și *a fi* : *ști-u-i*, *f-u-și* ;

S_8C : [-sé∼se-] apare :

(a) în paradigma unor verbe în *-e* : *adu-se-i*, *ale-se-și*, *frîn-se-Ø* etc. ;

(b) în formele de perfect simplu ale verbului *a fi* : *fu-se-i* etc.

Notă. Verbul *a fi* cunoaște două serii de forme de perfect simplu, în raport de variație liberă. Formele celor două serii au structură diferită atît sub aspectul sufixului (care este [-ú-] sau [-se-]), cît și în ce privește radicalul (*f-* în formele cu sufix [-ú-], *fu-* în celelalte). Nici unul din cele două sufixe nu apare la alte verbe în *-i* (afară de *a ști*).

Observație. Sufixul *-se-* presupune, în majoritatea covîrșitoare a cazurilor, un alomorf radical caracterizat prin omisiunea părții finale a secvenței fonice care reprezintă radicalul : *du-se-i* față de *duc*, *duc-ă*, *frîn-se-i* față de *frîng*, *admi-se* față de *admit*, *ra-se* față de *rad* etc. În cazul cîtorva verbe, al celor cu radical de infinitiv terminat în *(c)ĉ* sau *(g)ĝ*, la perfect apare un radical în care elementul consonantic final este *-p* : *coace* / *cop-se-i*, *suge* / *sup-se-i*, *frige* / *frip-se-i*. În cazul izolat al verbelor *a rupe*, *a scrie*, radicalul de perfect simplu la care se atașează sufixul [-se-] coincide cu radicalul întregii paradigme : *rup-*, *scri-*.

Celelalte sufixe de perfect nu presupun în general o modificare specifică a radicalului, rataşîndu-se variantei neaccentuate a radicalului verbului (care poate diferi de varianta accentuată numai prin accent sau poate diferi și din punctul de vedere al elementelor fonice din care e constituită).

4.2.2.3. Formele de perfect simplu au structura :

$$R + SC + d'C + dC.$$

SC poate fi constant sau variabil, dar este î n t o t d e a u n a realizat pozitiv. Desinențele se realizează pozitiv sau negativ : $d'C^{14} = Ø$ în formele C_1, C_2, C_3, $dC = Ø$ în C_6.

4.2.3. *Flectivele mai mult ca perfectului*

În terminațiile acestui timp putem distinge, de asemenea, o parte care variază în raport cu persoana — segmentul desinențial — și o parte care se menține în cursul paradigmei de mai mult ca perfect — segmentul sufixal. Ambele segmente pot fi divizate în două unități morfemice — cf. 4.0.12.(2) și (7).

4.2.3.1. D e s i n e n ț e l e de mai mult ca perfect, comune tuturor verbelor, sînt :

[-Ø+m] *cîntasem*, *cerusem*, *văzusem*, *venisem* etc.
[-Ø+ș^{i}] : *cîntaseși*, *ceruseși*, *văzuseși*, *veniseși* etc.
-Ø+-Ø : *cîntase*, *ceruse*, *văzuse*, *venise* etc.
[-ră m] : *cîntaserăm*, *ceruserăm*, *văzuserăm*, *veniserăm* etc.
[-ră+ț^{i}] : *cîntaserăți*, *ceruserăți*, *văzuserăți*, *veniserăți* etc.
[-ră+Ø] : *cîntară*, *cerură*, *văzură*, *veniră* etc.

[14] Notăm prin ′ într-o succesiune de elemente afixale cu aceeași valoare (sufix, desinență) pe cel plasat mai aproape de radical.

Întreaga serie, exceptînd desinența de pers. I singular, o regăsim la perfectul simplu. Aceste două timpuri prezintă, deci, în 5 forme din 6, a c e l e a ş i terminaţii desinenţiale. Cum şi radicalul este identic în paradigma celor două timpuri, aceste forme (2—6) se deosebesc numai prin elementele sufixale diferite.

4.2.3.2. E l e m e n t u l s u f i x a l din formele de mai mult ca perfect poate fi segmentat în două unităţi morfematice, avînd o ordine fixă : primul element este întotdeauna i d e n t i c ca expresie cu sufixul de perfect simplu, iar al doilea, comun tuturor verbelor, este *-se-*. În cazul verbelor cu sufix variabil de perfect simplu omonimia priveşte realizarea mai generală a sufixului (realizare pe care am menţionat-o întotdeauna prima în 4.2.2.2.).

O excepţie constituie verbul *a avea*, care prezintă două serii de forme de mai mult ca perfect : cu elementul sufixal reprezentat prin *-use-* (*avuse*) sau prin *-usese-* (*avusese*).

Elementul sufixal *-se-* poate fi precedat deci de :

[-á-] : *cîntasem, lucrasem, veghiasem* [veg′-á-se-m].
[-u̯á-] : *continuaseşi* [kontinu-u̯áse-şi], *luaseşi* [lu-u̯áse-şi].
[-i̯á-] : *apropiasem* [apropi-i̯á-se-m].
[-î-] : *coborîse, hotărîse.*
[-í-] : *veniserăm, contribuiserăm, suferiserăm.*
[-ú-] : *văzuserăţi, ceruserăţi, dăduserăţi, ştiuserăţi.*
[-sé-] : *aduseseră, aleseseră, prinseseră, rupseseră.*
[-usé-] : *avuseseră.*

4.2.3.3. Formele de mai mult ca perfect au deci structura :

$$R + S'H + SH + d'H + dH.$$

Sufixele sînt realizate întotdeauna pozitiv. Desinenţele se realizează pozitiv sau negativ ($d' = \emptyset$ în formele H_1, H_2 şi H_3, $d = \emptyset$ în formele H_3 şi H_6).

4.2.4. *Flectivele participiului şi ale supinului*

Participiul şi supinul sînt în limba română forme omonime. De aceea pentru simplificarea expunerii vom vorbi în descrierea care urmează numai despre participiu.

4.2.4.1. Terminaţiile participiului reprezintă secvenţe fonice divizibile în două unităţi morfemice şi pot fi :

T_1D : [-á+t] : *lucr-a-t, cînt-a-t, veghe-a-t* [veg′-á-t] etc.
T_2D : [-u̯á+t] : *lu-a-t* [lu-u̯á-t] etc.

T_3D : [-i̯á+t] : *apropi-a-t* [apropi-i̯á-t] etc.
T_4D : [-í+t] : *cobor-î-t, hotăr-î-t* etc.
T_5D : [-i+t] : *auz-i-t, ven-i-t* etc.
T_6D : [-ú+t] : *văz-u-t, cer-u-t* etc.

Terminaţiile de participiu înglobează în cazul acestor verbe un element *-t*, comun tuturor, şi un alt element care precedă pe *-t* şi este identic ca expresie şi ca repartiţie cu sufixul de perfect simplu.

T_7D : [-Ø+s] : *ale-s, scri-s* etc.
T_8D : [-Ø+t] : *rup-t, frîn-t* etc.

Terminaţia T_7D este specifică unei părţi a verbelor în *-e* care au *-se-* ca sufix de perfect simplu.

Terminaţia T_8D este ocurentă : (a) la o mică parte a verbelor în *-e*, care au *-se-* ca sufix de perfect simplu ; (b) în forma de participiu a verbului *a fi*.

Verbele care realizează perfectul simplu ca *-se-* se grupează deci, avînd în vedere terminaţia de participiu, în două categorii.

Observaţie. Repartizarea în aceste categorii nu poate fi decît parţial prevăzută avînd în vedere structura fonetică a radicalului : verbele al căror radical de perfect simplu se termină în vocală, ca şi cele, foarte puţine de altfel, cu radicalul terminat în *-l*[15] formează, toate, participiul cu sufixul *-s* : *adus, ales, atras, închis, scris* etc., *muls, smuls*, iar cele cu radicalul de perfect simplu terminat în *-p* au toate *-t* ca terminaţie de participiu : *copt, fript, înfipt, rupt.* Celelalte verbe cu sufix de perfect simplu *-se-* (toate cu radicalul terminat în *-n*, cele mai multe, sau în *-r*) formează participiul fie cu *-s*, fie cu *-t*. Cele mai multe (27) au *-s* ca sufix participial : *ars, mers, încins, prins* etc. şi numai 3 (*fiert, spart* şi *frînt*) au *-t* ca TD.

4.2.4.2. Sufixele de participiu cunosc, toate, şi o variantă amplificată printr-un [u] final atunci cînd, intrînd în alcătuirea formelor compuse, precedă afixul mobil şi o formă pronominală atonă : *datu-ne-a, dusu-s-a* etc. (V. şi 4.2.10.6).

4.2.4.3. Participiul şi supinul au deci structura :

$$R + T'D + RD$$

din care T′D poate fi pozitiv sau negativ.

[15] Avem în vedere formele de participiu.

4.2.4.4. Participiul este susceptibil de combinarea cu afixe flexionare specifice numelui (în cazurile în care direct sau prin intermediul unui verb copulativ este determinantul unui substantiv), avînd în acest caz o flexiune care nu se deosebește nici ca extindere a paradigmei, nici sub aspectul afixelor flexionare de adjective, și anume de adjectivele cu patru forme distincte, de tipul *bun, bună, buni, bune.*

4.2.5. *Flectivele gerunziului*

Formele de gerunziu sînt invariabile sub aspectul persoanei și al numărului.

4.2.5.1. Terminația caracteristică acestor forme poate fi :

S_1F : [-índ], ocurentă în paradigma verbelor :

(a) în *-a*, avînd radical cu finală consonantică : *cînt-ând, lucr-ând, săp-ând, d-ând, st-ând* etc.

(b) în *-î* : *cobor-ând, hotăr-ând* etc.

(c) în *-e* și *-ea*, avînd un radical cu finală consonantică : *scoț-ând, rup-ând, văz-ând, vr-ând* etc.

S_2F : [-u̯índ], ocurentă în paradigma verbelor în *-a* cu radical terminat în vocală labială nonalternantă : *continu-ând*, [kontinu-u̯índ], *lu-ând* [lu-u̯índ], *plo-uând* [plo-u̯índ] etc.

S_3F : [-índ], ocurentă în paradigma verbelor :

(a) în *-a* avînd radical cu finală vocalică (cu excepția celor menționate la [-u̯índ]) : *tă-ind, mîngî-ind, apropi-ind, speri-ind* etc.

(b) în *-a* cu radical terminat în consoană palatală nonalternantă : *vegh-ind, îngenunch-ind* etc.

(c) în *-i* : *fug-ind, ven-ind, su-ind, constru-ind, știi-ind, fi-ind* etc.

(d) în paradigma verbului *a scrie* (în *-e*, cu radical vocalic) : *scri-ind.*

4.2.5.2. Sufixele de gerunziu cunosc, toate, și o variantă amplificată cu un [u] final de cîte ori sînt determinate de forma oblică, atonă a unui pronume personal [16] sau reflexiv : *văzîndu-l, arătîndu-i, spunîndu-le, ducîndu-se* etc.

4.2.5.3. Structura formelor de gerunziu este deci :

$$R + SF$$

4.2.5.4. Radicalul neaccentuat al formei de gerunziu coincide în paradigma celor mai multe verbe cu radicalul infinitivului, cf.

[16] Cu excepția lui *o* : *arătînd-o.*

a cînt-a ; *cînt-ând, a lucr-a* : *lucr-ând, a lu-a* : *lu-ând, a cobor-î* : *cobor-ând, a încăp-ea* : *încăp-ând, a dur-ea* : *dur-ând, a păr-ea* : *păr-ând, a ven-i* : *ven-ind, a fug-i* : *fug-ind, a ieș-i* : *ieș-ind, a alcătu-i* : *alcătu-ind, a ști-Ø* : *ști-ind* etc.

În paradigma unor verbe în *-e*, radicalul gerunziului se deosebește de radicalul accentuat al infinitivului numai prin lipsa accentului : *a rúp-e* : *rup-índ, a fiérb-e* : *fierb-índ, a țín-e* : *țin-índ.*

Cînd e diferit de alomorful radical realizat în forma de infinitiv, radicalul gerunziului poate fi identic cu :

— alomorful radical realizat în perfectul simplu (e cazul unui număr destul de mare de verbe în *-e* și *-ea* ca *a ședea, a cădea, a crede, a bate, a crește* etc.).

— alomorful radical realizat în forma de pers. I sing prezent indicativ (*a aduce, a ajunge, a alege, a coase, a întoarce*),

— alomorful realizat în forma de pers. a II-a sing. a prezentului indicativ (*a roade, a scoate*).

În paradigma verbelor *a atrage, a rade, a sparge* forma de gerunziu realizează un alomorf radical specific [17].

4.2.6. *Flectivele prezentului indicativ*

Flectivele acestui timp sînt alcătuite dintr-un sufix — vezi 4.0.12 (5) și (6) — și o serie de desinențe.

4.2.6.1. Sufixele de prezent indicativ se caracterizează prin caracterul lor variabil. Variația se realizează între minimum 2 și maximum 4 termeni.

Sufixul este aproape întotdeauna realizat pozitiv în formele A_4 și A_5. În celelalte forme, sufixul este *-Ø-* la unele verbe, dar realizat pozitiv la altele.

Sufixul de prezent indicativ poate fi :

S_1A : [-ắ~ă̆~Ø-], ocurent la o parte a verbelor în *-a* : *a ara, a cînta, a săpa, a da, a sta* etc.

S_2A : [-i̯á~i̯é~Ø-], ocurent în paradigma unora din verbele în *-a* cu radical terminat în vocală (cu excepția celor terminate în vocală labială nonalternantă [-u]) : *a apropia, a mîngîia, a tăia a speria* etc.

[17] Pentru detalii, v. 4.4.3.6. (C. 2).

S_3A : [-u̯á~u̯ă~Ø-], ocurent în formele de prezent ale verbelor în *-a* cu radical terminat în vocală labială nonalternantă : *a continua*, *a lua*.

S_4A : [-á~ă~éz~e̯áz-], ocurent în paradigma unor verbe în *-a*, ca *a lucra* etc.

S_5A : [-á~é~éz~áz-], ocurent la verbe, ca *a veghea*, care prezintă în tot cursul paradigmei un radical terminat în consoană palatală (în cazul lui *a veghea*, [g′] notat ortografic *gh* sau *ghe* : [veg′éz], [veg′éz^{i}], [veg′ázã], [veg′ém], [veg′áț^{i}], [veg′ázã][18]).

S_6A : [-i̯á~i̯é~i̯éz~i̯áz-], ocurent în paradigma unor verbe în *-a* cu radical terminat în [i], ca *a sublinia*.

S_7A : [-á~é~éz~e̯áz-], ocurent în paradigma lui *a crea*.

> *Notă.* Ortografia actuală nu redă decît cu totul aproximativ pronunțarea formelor verbului *a crea* : în limba literară actuală se pronunță [kreém], deși se scrie *creăm*[19], iar în vorbirea mai puțin îngrijită chiar [kre̯ém], [kre̯áț^{i}], [kre̯ázã] etc. În acest caz sufixul de prezent realizat în paradigma lui *a crea* este identic cu cel din *a sublinia* (vezi mai sus).

S_8A : [-í~Ø-], ocurent în paradigma cîtorva verbe în *-î* (foarte puține), ca *a coborî*, *a omorî*, *a doborî*.

S_9A : [-í~ăsc~ăşt-], ocurent în paradigma unor verbe în *-î*, ca *a hotărî*, *a urî* etc.

$S_{10}A$: [-i~Ø-], ocurent în paradigma unor verbe în *-i*, ca *a fugi*, *a veni*, *a sui*, *a contribui* etc.

$S_{11}A$: [-i~ésc~éşt-], ocurent în paradigma de prezent a unor verbe în *-i*, ca *a goni*, *a răpi*, *a luci* etc.

$S_{12}A$: [-i~i̯ésc~i̯éşt-], ocurent în formele de prezent ale unor verbe în *-i*, avînd radical cu finală vocalică, ca *a alcătui*, *a construi*, *a dărui* etc.

$S_{13}A$: [-é~Ø-], ocurent în paradigma : (a) verbelor în *-ea* : *a vedea*, *a părea* etc., (b) verbului *a fi* (*sîntém*, *sîntéți*).

> *Notă.* Se întrebuințează și formele *síntem*, *síntеți* (deci $S_{14}A$).

$S_{14}A$: [-e~Ø-], ocurent în paradigma verbelor în *-e*, ca *a arde*, *a prinde*, *a rupe*, *a scrie* etc.

[18] Ortografic : *veghez*, *veghezi*, *veghează*, *veghem*, *vegheați*, *veghează*.

[19] Ortografierea *creăm* se explică prin aplicarea principiului morfologic, cf. *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație*, București, 1965.

> *Notă.* Verbul *a scrie* cunoaște în vorbirea mai puțin îngrijită, alături de formele literare *scriem*, *scrieți*, și formele *scrim*, *scriți*.

Cu totul excepțional, în paradigma de prezent a verbului *a ști*, este ocurent sufixul :

$S_{15}A$: *-Ø-* : [ști-Ø-u̯], [ști-Ø-i̯], [ști-Ø-i̯e], [ști-Ø-m], [ști-Ø-ț^{i}], [ști-Ø-u̯].

> *Observație.* (1) Formele A_4 și A_5 ar putea fi analizate și *ști-i-m*, *ști-i-ți*, ceea ce ar permite degajarea unui sufix [-i~Ø-], cf. $S_{10}A$. Preferăm totuși analiza cu sufix *-Ø-* pentru că, cu excepția cîtorva forme, în restul paradigmei verbului *a ști* se păstrează un radical constant (vezi și 4.2.8.1. *Observație*).
>
> (2) Formele neliterare *scrim*, *scriți* menționate în nota de la paragraful precedent trebuie analizate în același mod. Ele sînt de altfel explicabile prin influența analogică a lui *a ști* a cărui paradigmă cuprinde destul de multe forme asemănătoare ca structură morfologică și fonemică cu cele ale verbului *a scrie* (nelit. *a scri*); comp. *știu* : *scriu*, *știi* : *scrii*, *ști-am* [ști-i̯ám] : *scri-am* [scri-i̯ám] etc.

4.2.6.2. Desinențele de prezent indicativ se caracterizează prin marea lor varietate.

Persoana I singular este marcată prin desinențele :

d_1A_1 : *-Ø*, ocurentă după : (a) radicali terminați în consoană sau grup consonantic (cu excepția grupului *muta cum liquida* și a grupului constituit din două lichide — vezi mai jos d_3A_1) și sufix de prezent cu realizare *-Ø-* : *ar-Ø-Ø*, *pun-Ø-Ø*, *laud-Ø-Ø*, *fug-Ø-Ø*, *vin -Ø-Ø*, *cînt -Ø-Ø*, *merg -Ø-Ø*, *curm-Ø-Ø*, *vînd-Ø-Ø*, *zvîrl-Ø-Ø*[20] ;

> *Notă.* Verbul *a zvîrli* cunoaște în limba vorbită și o formă *zvîrlu*.

(b) după un sufix de prezent realizat pozitiv în A_1 : *lucr-ez-Ø*, *gră-iesc-Ø*, *hotăr-ăsc-Ø*.

d_2A_1 : [-i̯], ocurentă la toate verbele având radical cu finală vocalică (cu excepția celor cu radical terminat în vocală labială nonalternantă) și sufix de prezent cu realizarea *-Ø-* în A_1 : *ta-Ø-i* [tá-Ø-i̯], *șo-vă-Ø-i*, *înche-Ø-i*, *mîngî-Ø-i*, *despo-Ø-i*, *stăru-Ø-i*, *apropi-Ø-i*, *sperі-Ø-i*.

[20] Cf. *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație.*

Notă. În cazul verbelor cu radical terminat în *-i* se înregistrează (alături de [spérii̯]) și pronunțări de tipul [spéri] care impun analiza cu desinență *-Ø*. Mai rar se întîlnesc și forme neliterare de tipul *speriu*, care prezintă o desinență *-u*. Nu le înregistrăm însă ca aparținînd altui subsistem lingvistic.

d_3A_1 : [-u], ocurentă în paradigma verbelor al căror radical se termină cu un grup consonantic *muta cum liquida* sau cu un grup alcătuit din două lichide (din categoria în *-a*) și cu sufix de prezent cu realizare *-Ø-* în A_1 : *afl-Ø-u* [áfl-Ø-u], *umpl-Ø-u*, *intr-Ø-u*, *url-Ø-u*[21] etc.

d_4A_1 : [-u̯], ocurentă după :

(a) un radical terminat în [u] : *continu-Ø-u* [kontínu-Ø-u̯] etc.

(b) un radical monosilabic terminat în vocală, în paradigma unor verbe cu flexiune mai mult sau mai puțin aberantă : *știu-Ø-u* [știu-Ø-u̯], *scriu-Ø-u*, *dau-Ø-u*, *iau-Ø-u*, *beau-Ø-u* etc.

Notă. Desinența [-u̯] apare în vorbirea neliterară și în formele A_1 ale unor verbe cu radical polisilabic terminat în [i] : cf. *speriu*, *periu* etc.

d_5A_1 : [-m], ocurent numai în paradigma verbului *a avea* : *a-Ø-m*.

dA_1 poate fi deci : *-Ø*, [i̯], [-u], [-u̯], [-m].

Repartiția acestor desinențe se circumscrie destul de clar în termeni fonetici exceptînd un număr restrîns de verbe.

Persoana a II-a singular este marcată prin desinențele :

d_1A_2 : [-^{i}] ocurentă în paradigma verbelor :

(a) având radical cu finală consonantică — fac excepție verbele al căror radical se termină cu un grup *muta cum liquida* sau două lichide — și sufix de prezent cu realizare *-Ø-* în A_2 : *ar-Ø-i* [ar-Ø-^{i}], *port-Ø-i*, *coș-Ø-i*, *arz-Ø-i* etc.

(b) cu sufix de prezent realizat pozitiv în A_2 : *lucr-ez-i* [lucru-éz-^{i}], *ghic-ești-i* [g'iî-éșt-^{i}], *hotăr-ăști-i* [hotăr-ășt-^{i}].

Notă. După consoană (cf. situațiile menționate mai sus) calitatea fonetică a elementului final din forma A_2 este discutată și discutabilă. Am preferat soluția care consideră că avem a face cu un *i* nesilabic reprezentînd fonemul *i*, ca fiind mai economică pentru descriere și, de altfel, mai în acord cu forma grafică.

[21] După două lichide poate apărea și d_1A_1 (-θ), cf. *zvîrl*.

d_2A_2 : [-i], ocurentă în paradigma verbelor cu radical terminat cu un grup *muta cum liquida* sau un grup alcătuit din două lichide și cu un sufix de prezent cu realizare *-Ø-* în A_2 : *afl-Ø-i* [afl-Ø-i], *umbl-Ø-i*, *umpl-Ø-i*, *intr-Ø-i*, *url-Ø-i*, *zvîrl-Ø-i*.

d_3A_2 : [-i̯], ocurentă după un radical terminat în vocală și urmat de un sufix de prezent cu realizare negativă : *ta-Ø-i* [tá-Ø-i̯], *șovă-Ø-i*, *înche-Ø-i*, *speri-Ø-i*, *scri-Ø-i*, *sti-Ø-i*, *continu-Ø-i*, *stăru-Ø-i*, *da-Ø-i* etc.

Observație. Numărul radicalilor cu finală vocalică este la pers. a II-a singular mai mare decît la pers. I singular, deoarece în cazul anumitor verbe la această persoană se realizează membrul *Ø* al alternanței consonantice *n/Ø* : A_1 = *pun-Ø-Ø* / A_2 = *pu-Ø-i*, A_1 = *vin-Ø-Ø* / A_2 = *vi-Ø-i*, A_1 = *rămîn-Ø-Ø* / A_2 = *rămî-Ø-i* (vezi 4.4.1.1.2).

Persoana a II-a singular poate fi deci marcată prin desinențele :

[-^{i}], [-i] și [-i̯]

a căror ocurență este determinată fonetic și morfologic.

Din înregistrarea desinențelor de pers. I și a II-a singular reiese că în cazul verbelor cu radical terminat în vocală (cu excepția verbelor în *-a* cu radical terminat în vocală labială nonalternantă și sufix cu realizare *-Ø-* în A_1 și A_2) aceste două forme sînt caracterizate prin desinențe omonime : $dA_1 = dA_2$ = [-i̯], ceea ce are ca urmare omonimia formelor A_1 și A_2 : *închei* (A_1) = *închei* (A_2), *șovăi* (A_1) = *șovăi* (A_2), *sperii* (A_1) = *sperii* (A_2), *stărui* (A_1) = *stărui* (A_2).

Persoana a III-a singular e marcată prin desinențele :

d_1A_3 = [-ă], ocurentă

(a) la toate verbele în *-a* (cu excepția celor al căror radical are o finală vocalică) indiferent de sufixul de prezent : *ar-Ø-ă*, *urc-Ø-ă*, *d-Ø-ă*, *lucr-eaz-ă* etc.

(b) la toate verbele în *-î* cu sufix de prezent cu realizare *-Ø-* în A_3 : *coboar-Ø-ă*, *omoar-Ø-ă* etc.

(c) la cîteva verbe în *-i* cu sufix de prezent cu realizare *-Ø-* în A_3 : *ofer-Ø-ă*, *sufer-Ø-ă*, *zvîrl-Ø-ă*[22].

[22] Cf. *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație*.

Notă. În limba vorbită se întîlnesc frecvent și formele *ofere*, *sufere*, *zvîrle*, mai fireşti, dacă avem în vedere tipul morfologic în care se încadrează aceste verbe prin flectivele celorlalte forme ale paradigmei.

d_2A_3 : [-u̯ă], ocurentă la verbele în *-a* cu radical terminat în vocală labială nonalternantă și sufix de prezent cu realizare *-Ø-* în A_3 : *continu-Ø-ă* [kontínu-Ø-u̯ă], *plo-Ø-uă* [pló-Ø-u̯ă].

d_3A_3 : [-e], ocurentă în paradigma verbelor :

(a) în *-i* (cu excepția celor menționate înainte la d_1A_3 și a verbelor avînd radical cu finală vocalică), indiferent de sufixul de prezent : *fug-Ø-e*, *sar-Ø-e*, *vin-Ø-e*, *est-Ø-e*, *ghic-eşt-e*, *alcătu-ieşt-e* etc.

(b) în *-î* cu sufix de prezent cu realizare pozitivă în A_3 : *hotărăşt-e*, *ur-ăşt-e* etc.

(c) în *-e* : *prind-Ø-e*. *pricep-Ø-e*, *rup-Ø-e*, *umpl-Ø-e*.

(d) în *-ea* : *poat-Ø-e*, *şad-Ø-e*, *ved-Ø-e*, *ar-Ø-e*.

d_4A_3 : [-i̯e], ocurentă în paradigma verbelor cu radical terminat în vocală (cu excepția celor menționate la d_2A_3) : *apropi-Ø-e* [aprópi-Ø-i̯e], *înche-Ø-ie* [înk'é-Ø-i̯e], *mîngî-Ø-ie* [mîngî-Ø-i̯e], *scri-Ø-e* [skri-Ø-i̯e], *şti-Ø-e* [şti-Ø-i̯e], *contribu-Ø-ie* [kontribu-Ø-i̯e].

d_5A_3 : *-Ø*, cu caracter izolat, apărînd numai la cîteva verbe cu paradigmă aberantă (*a lua*, *a bea*, *a vrea*) : *ia-Ø*, *bea-Ø*, *vrea-Ø*.

Persoana a III-a poate fi deci marcată prin desinențele :

[ă], [-u̯ă], [-e], [-i̯e] și *-Ø*

Persoana I plural este marcată prin desinența unică :

dA_4 : [-m]

Persoana a II-a plural este marcată prin desinența comună pentru toate verbele :

dA_5 : [-ț^i]

Persoana a III-a plural se realizează prin desinențe o m o n i m e fie cu cele de persoana a III-a singular (deci $A_6 = A_3$), fie cu cele de persoana I singular (deci $A_6 = A_1$).

$dA_6 = dA_3$ apare :

(a) la majoritatea covîrşitoare a verbelor în *-a* : *cîntă* (A_3) = *cîntă* (A_6), *lucrează* (A_3) = *lucrează* (A_6), *apropie* (A_3) = *apropie* (A_6).

(b) la verbele în *-î* cu sufix de prezent realizat negativ în A_3 (și A_6) : *coboară* (A_3) = *coboară* (A_6), *omoară* (A_3) = *omoară* (A_6).

(c) la verbele în *-i* cînd radicalul se termină în vocală, iar sufixul de prezent se realizează negativ în A_3 și A_6 : *contribuie* (A_3) = *contribuie* (A_6), *suie* (A_3) = *suie* (A_6).

(d) la cîteva verbe în *-i* al căror radical se termină în *-r* : *acoperă* (A_3) = *acoperă* (A_6), *suferă* (A_3) = *suferă* (A_6).

$dA_6 = dA_3$ poate fi deci :

[-ă], [-u̯ă], [-e], [-i̯e].

$dA_6 = dA_1$ apare :

(a) în paradigma verbelor în *-e* : *prind* (A_1) = *prind* (A_6), *merg* (A_1) = *merg* (A_6), *umplu* (A_1) = *umplu* (A_6)

(b) în paradigma verbelor în *-ea* : *pot* (A_1) = *pot* (A_6), *văd* (A_1) = = *văd* (A_6)

(c) în paradigma verbelor în *-i*, cu radical terminat în consoană sau grup de consoane și cu sufix de prezent cu realizare *-Ø-* în A_1 și A_6 : *fug* (A_1) = *fug* (A_6), *vin* (A_1) = *vin* (A_6), *sînt* (A_1) = *sînt* (A_6)

(d) verbele în *-i* cu sufix de prezent realizat pozitiv în toate formele : *povestesc* (A_1) = *povestesc* (A_6), *grăiesc* (A_1) = *grăiesc* (A_6).

(e) verbele în *-î* cu sufix de prezent realizat pozitiv în toate formele : *hotărăsc* (A_1) = *hotărăesc* (A_6)

(f) verbul *a şti* : *ştiu* (A_1) = *ştiu* (A_6)

(g) verbele *a da*, *a sta*, *a lua*, *a bea*.

$dA_6 = dA_1$ poate fi deci :

-Ø, [-u] sau [-u̯]

4.2.7. *Flectivele imperativului*

Paradigma imperativului se reduce la două forme — de pers. a II-a singular și plural — și se caracterizează în general prin omonimia acestor forme cu anumite forme de prezent indicativ.

4.2.7.1. Forma de plural a imperativului este totdeauna, la toate verbele, identică cu forma corespunzătoare de indicativ, singura deosebire posibilă fiind cea de intonație : imperativul este caracterizat adeseori printr-o intonație caracteristică constînd în articularea pe un ton mai înalt și cu mai mare intensitate a silabei accentuate. Această intonație caracteristică nu însoțește obligatoriu formele de imperativ.

4.2.7.2. Forma de imperativ singular este de asemenea, în cazul celor mai multe verbe, omonimă cu una din formele prezentului indicativ, și anume fie cu forma de pers. a II-a sing., fie de pers. a III-a sing.

Terminaţiile de pers. a II-a sing. imperativ pot fi deci :

$$SG_2 (= SA) + dG_2 (= dA_2(A_3))$$

4.2.7.3. Situaţia sufixelor sub aspectul repartiţiei şi al realizării este identică cu cea înregistrată la prezent indicativ (cf. 4.2.6.1.).

4.2.7.4. Desinenţele de pers. a II-a sing. imperativ pot fi, conform omonimiei menţionate :

$$dG_2 = dA_2 : [-^i], [-i], [-i] \text{ sau}$$
$$dG_2 = dA_3 : [-ă], [-u̯ă], [-e], [-i̯e], -\emptyset$$

Circumscrierea repartiţiei acestor două serii de desinenţe presupune, cum a arătat acad. Al. Graur [28], depăşirea limitelor morfologiei şi apelul la sintaxă. Dacă ocurenţa desinenţelor cuprinse în fiecare din cele două serii poate fi descrisă, ca şi în cazul prezentului indicativ, în termeni fonetici sau morfologici, concurenţa dintre cele două serii nu poate fi delimitată decît făcînd apel la sintaxă : $dG_2 = dA_2$ este ocurent în cazul verbelor intranzitive, pe cînd cealaltă serie se realizează în paradigma verbelor tranzitive. Deşi această regulă de distribuţie nu este absolut cuprinzătoare, înregistrîndu-se şi unele, foarte puţin numeroase, excepţii (verbele *a auzi* şi *a vedea* au *-i*, deşi sînt tranzitive), justeţea ei se verifică dacă avem în vedere existenţa unui destul de mare număr de radicale identice sau foarte apropiate care se pot combina cu desinenţe din ambele serii, după cum sînt tranzitive (mai ales urmate de un pronume aton complement) sau intranzitive: *ajungi* (*la timp*) / *ajunge* (*-l*), *arzi* / *arde* (*-l*), *fierbi* / *fierbe* (*-l*), *minţi* / *minte*(*-l*), *plîngi* / *plînge* (*-l*), *scazi* / *scade*(*-l*), *sorbi* / *soarbe* (*-l*), *treci* / *trece* (*-l*) etc.

Majoritatea verbelor din lista examinată au la imperativ singular desinenţe omonime cu cele de persoana a III-a sing. prezent indicativ. Multe din aceste verbe cunosc şi o formă paralelă, omonimă cu persoana a II-a prezent indicativ (cf. paragraful anterior).

4.2.7.5. Verbele care nu au decît o formă de imperativ singular identică cu cea de pers. a II-a sing. prezent indicativ ca unică posibilă sînt (avînd în vedere lista menţionată) :

a dormi	*a pieri*	*a tăcea*	*a rămîne*	*a sta* [23]
**a auzi*	*a răsări*	*a vedea*	*a rîde*	
a fugi		*a zăcea*		
a ieşi				
a muri				

[23] Verbul *a da* (cu o paradigmă foarte asemănătoare, sub aspectul flectivelor, cu *a sta*), fiind tranzitiv, are la imperativ singular o formă identică cu cea de pers. a III-a prezent indicativ : *dă!*, apropiindu-se astfel de *a bea* şi *a lua*.

Cum se vede, numai două din aceste verbe (cele precedate de asterisc) sînt tranzitive, iar din punct de vedere morfologic predomină net verbele în *-i*. Din categoria foarte numeroasă a verbelor în *-a*, nu prezintă desinenţa *-i* la imperativ singular decît *a sta* şi *a zbura* (care are însă şi o formă cu desinenţă *-ă* : *zboară!*, puţin întrebuinţată [28]).

4.2.7.6. În cazul verbelor *a bea* şi *a lua* care prezintă la pers. a III-a sing. prezent indicativ terminaţii insolite, constatăm aceeaşi situaţie la imperativ singular : (*el*) *bea*/*bea* (*tu*), (*el*) *ia* / *ia* (*tu*).

4.2.7.7. Verbul *a fi*, deşi prezintă, cum era de aşteptat, desinenţa *-i*, are o formă de imperativ diferită de cea de pers. a II-a sing. a prezentului indicativ : (*tu*) *eşti* / *fii* (*tu*). Datorită radicalului, această formă de imperativ coincide cu cea de pers. a II-a a prezentului conjunctiv.

4.2.7.8. O situaţie specială în ce priveşte forma de imperativ singular prezintă verbele *a duce*, *a zice*, *a veni* şi derivatele lor. Primele două realizează această formă cu o terminaţie $\emptyset$ şi un radical identic cu cel al perfectului simplu şi al participiului : *du!*, *zi!* Verbul *a veni* prezintă o terminaţie insolită *-o*, adăugată unui radical identic cu cel din forma de pers. a III-a sing. a prezentului indicativ : *vino!* Alături de această formă se întîlneşte, mai rar în limba actuală, şi o formă cu terminaţia *-ă* : *vină!*

4.2.7.9. Un singur verb, *a face*, prezintă o formă de imperativ : *fă!*, care, considerată sub aspectul radicalului, nu poate fi raportată la nici o altă formă din paradigma acestui verb.

> *Observaţie.* Un număr destul de mare din verbele incluse în cercetare nu au imperativ : *a avea* [24], *a curge*, *a* (*se*) *cuveni*, *a durea*, *a se întîmpla*, *a ninge*, *a părea*, *a ploua*, *a putea*, *a şti*, *a trebui*, *a voi*, *a vrea*. Cum se vede, sînt mai ales verbe cu sens modal sau verbe defective şi sub aspectul persoanei.

4.2.7.10. Radicalul imperativului poate fi deci : (a) comun cu cel al unei forme de prezent indicativ (e cazul celor mai multe verbe), (b) comun cu radicalul perfectului simplu şi al participiului, (c) specific imperativului.

4.2.7.11. O caracteristică a imperativului, în afara celei deja menţionate, a paradigmei reduse la două forme, o constituie faptul că însoţit de *nu* acest mod prezintă o formă diferită de cea care apare

[24] Are imperativ numai în construcţii ca : *ai grijă!*, de exemplu.

în construcţiile afirmative — cf. : *cîntă! / nu cînta!*, *du! / nu duce!*, *mergi / nu merge!* etc.

Forma de imperativ singular este în construcţiile negative *omonimă cu cea de infinitiv.*

4.2.7.12. Imperativul prezintă deci o paradigmă dublă realizată în două serii de forme :

cîntă / nu cînta, *mergi / nu merge*, *fă / nu face* etc.

cîntaţi / nu cîntaţi, *mergeţi / nu mergeţi*, *faceţi / nu faceţi*

serii care cuprind o parte comună (forma de plural) şi o parte distinctă (forma de singular).

Notă. În vorbirea multora se manifestă tendinţa de a elimina această particularitate a imperativului, prin extinderea formei afirmative şi în construcţiile negative : *fă / nu fă!*, *zi / nu zi !* [25], extindere a cărei urmare o constituie reducerea paradigmei imperativului la o singură serie de forme. Trebuie relevat însă că această generalizare nu afectează decît un număr restrîns de verbe, cele cu forme de imperativ singular distincte de formele prezentului indicativ şi anume *a face* şi *a zice*. Toate celelalte verbe, inclusiv *a veni*, *a da*, *a bea*, *a lua*, păstrează distincte cele două serii. Nu se spune : **nu dă!*, **nu vino!* etc.

4.2.8. *Flectivele prezentului conjunctiv*

Paradigma de prezent conjunctiv coincide în ce priveşte terminaţiile, exceptînd formele de persoana a III-a singular şi plural, cu cea de prezent indicativ.

Ca şi în cazul formelor de prezent indicativ, terminaţiile sînt analizabile în sufix şi desinenţă.

4.2.8.1. S u f i x e l e de prezent conjunctiv sînt parţial sau total omonime cu cele de prezent indicativ. Deosebirea, atunci cînd se manifestă, priveşte realizarea sufixului în forma de persoana a III-a singular şi plural.

Sufixele care se realizează pozitiv numai în formele de persoana I şi a II-a plural sînt total omonime. Înregistrăm deci S_1A', S_2A', S_3A', S_8A', $S_{10}A'$, $S_{13}A'$, $S_{14}A'$, $S_{15}A'$, omonime cu sufixele S_1A, S_2A, S_3A etc., şi avînd aceeaşi repartiţie cu acestea.

[25] Cf. expresia curentă şi foarte răspîndită : *Nu zi vorbă mare!*

Observaţie, $S_{15}A'$ se realizează nu numai în paradigma verbului *a şti* şi în formele neliterare ale lui *a scrie*, ci şi în formele de prezent conjunctiv ale verbului *a fi* : *fi-Ø-m* etc.

Parţial omonime cu sufixele de prezent indicativ sînt, prezentînd o realizare distinctă în A'_3, A'_6, sufixele :

S_4A' şi S_5A', realizate ca [-éz-] în $A'_{3,6}$ (faţă de [-e̯áz-], [-áz-] în $A_{3,6}$).

S_6A', realizat ca [-i̯éz]- în formele menţionate (în $A_{3,6}$ apare [-i̯áz-]).

S_9A', realizat ca [-ásc-] (faţă de [-áşt-] din A_3 şi [-ăsc-] din A_6).

$S_{11}A'$, realizat ca [-e̯ásc-] (faţă de [-éşt-] din A_3 şi [-ésc-] din A_6).

S_{12} A', realizat ca [-i̯ásc-] (faţă de [-i̯éşt-] din A_3 şi [-i̯ésc-] din A_6).

Un sufix S_7A' corespunzător lui S_7A nu apare, deoarece la prezent conjunctiv verbele caracterizate prin S_7A prezintă un sufix identic cu S_6A', deci [-á∼é∼éz-].

În schimb apare un sufix $S_{11b's}A'$: [-í∼ésc∼éşt∼ásc], realizat în paradigma unor verbe în *-î* cu radical terminat în [ĉ] sau [ĝ] diferit de $S_{11}A$: [-í∼ésc∼éşt∼e̯ásc-].

Ca urmare S_6A' are o distribuţie mai largă decît S_6A, realizîndu-se în paradigma verbelor caracterizate prin S_6A şi S_7A iş, dimpotrivă, $S_{11}A'$ are o distribuţie mai restrînsă decît $S_{11}A$.

Ca atare numărul sufixelor de prezent conjunctiv rămîne egal cu cel al sufixelor de prezent indicativ (15), dar se modifică, în mică măsură, repartiţia lor.

O deosebire între sufixele de prezent indicativ şi prezent conjunctiv se manifestă şi în ce priveşte numărul realizărilor diferitelor sufixe.

Astfel, S_1A', S_3A' şi S_6A' prezintă 3 realizări (faţă de S_4A, S_5A, S_6A cu 4 realizări) , iar S_9A', $S_{11}A'$ ($S_{11b'_8}A'$) şi S_{12} A' prezintă 4 realizări (faţă de sufixele corespunzătoare de la prezent indicativ care prezintă doar 3 realizări).

4.2.8.2. D e s i n e n ţ e l e de prezent conjunctiv sînt :

dA'_1 : -Ø, [-i̯], [-u̯], [-u̯], [-m]

dA'_2 : [-^{i}], [-i̯] sau [-i]

dA'_4 : [-m]

dA'_5 : [-ţ^i]

Repartiţia acestor desinenţe este identică cu cea înregistrată la prezent indicativ (cf. 4.2.6.2.).

4.2.8.3. Persoana a III-a singular este marcată, ca și la prezent indicativ, prin desinențele :

[-ă], [-u̯ă], [-e], [-i̯e] și -Ø

Repartiția acestor desinențe este însă diferită :

$d_1A'_3$: [-ă] este ocurentă în paradigma verbelor care au [-e] ca dA_3.

$d_2A'_3$: [-u̯ă] este ocurentă în paradigma cîtorva verbe în *-a* cu radical terminat în *o* nonalternant și cu sufix de prezent cu realizare -Ø- în A'_3 : *să plouă*, de exemplu. Aceste verbe au o desinență [-u̯ă] și în forma A_3. Deci $A'_3 = A_3$.

d_3A' [-e] este ocurentă :

(a) în paradigma verbelor care au [-ă] ca dA_3

(b) în paradigma verbelor în *-a* avînd radical terminat în *u* nonalternant și sufix de prezent cu realizare negativă în A'_3, verbe care au [-u̯ă] ca dA_3 : *să continue*, de exemplu.

(c) în paradigma verbului *a umple*, care are [-e] ca dA_3 (deci $A'_3 = A_3$)

$d_4A'_3$: [-i̯e] are aceeași distribuție ca și d_4A_3 [-i̯e] (deci $A'_3 = A_3$)

$d_5A'_3$: -Ø are o distribuție mai largă decît d_5A_3 (-Ø) : apare în paradigma verbelor *a bea*, *a vrea*, *a lua* și, de asemenea, *a da* și *a sta*.

4.2.8.4. Din această descriere rezultă că :

— $d_3A'_3$: [-e] are o distribuție mai largă decît d_1A_3 [-ă]
— $d_1A'_3$: [-ă] are o distribuție mai restrînsă decît d_3A_3 [-e]
— $d_2A'_3$: [-u̯ă] are o distribuție mai restrînsă decît d_2A_3 [-u̯ă]
— $d_5A'_3$: -Ø are o distribuție mai largă decît d_5A_3 (-Ø)
— $d_4A'_3$: [-i̯e] și d_4A_3 : [-i̯e] au distribuție identică.

4.2.8.5. Ca urmare mai multe categorii de verbe au terminații de prezent indicativ și conjunctiv omonime :

(a) verbele cu [-u̯ă] ca dA'_3 : (*plouă* = *să plouă*)

(b) verbele cu [-i̯e] ca dA'_3 (*încheie* = *să încheie*, *suie* = *să suie*)

(c) unele verbe cu -Ø ca dA_3 (*ia* = *să ia*, *bea* = *să bea*, *vrea* = *să vrea*)

(d) verbul *a umple* (*umple* = *să umple*).

4.2.8.6. Verbele *a fi* și *a avea* au o situație specială. *A avea* prezintă desinențele [-e] în A_3 și [-ă] în A'_3 (ca orice verb în *-ea*), dar radicalele celor două forme sînt net distincte : *are*/*să aibă*. *A fi* are [-e] ca dA'_3 și dA_3, dar A'_3 și A_3 se deosebesc în virtutea radicalelor deosebite : *este*/*să fie*.

4.2.8.7. Forma A'_6 este întotdeauna, la toate verbele, omonimă cu A'_3 : *să cînte* (A'_3) = *să cînte* (A'_6), *să coboare* (A'_3) = *să coboare* (A'_6), *să vadă* (A'3) = *să vadă* (A'_6), *să prindă* (A'_3) = *să prindă* (A'_6), *să vină* (A'_3) = *să vină* (A'_6), *să apropie* (A'_3) = *să apropie* (A'_6), *să contribuie* (A'_3) = *să contribuie* (A'_6), *să aibă* (A'_3) = *să aibă* (A'_6), *să fie* (A'_3) = *să fie* (A'_6), *să vrea* (A'_3) = = *să vrea* (A'_6), *să lucreze* (A'_3) = *să lucreze* (A'_6), *să povestească* (A'_3) = *să povestească* (A'_6), *să hotărască* (A'_3) = *să hotărască* (A'_6) etc.

4.2.8.8. Omonimia terminațiilor de prezent indicativ și conjunctiv pentru 4 forme din cele 6 ale paradigmei și, în cazul unui număr destul de mare de verbe, pentru totalitatea paradigmelor A' și A (cf. 4.2.8.5.) a avut ca urmare rataşarea la formele de conjunctiv a unui element capabil să diferențieze cele două forme de prezent : *să*, element de origine conjuncțională, devine marcă a conjunctivului.

În limba actuală *să* are rolul unui afix mobil : *să* este întotdeauna proclitic față de șirul morfematic indisociabil realizat din radical și terminația de conjunctiv prezent, fără să fuzioneze însă cu acesta.

Între *să* și radicalul verbal se pot intercala :

(a) cîteva adverbe : *mai*, *prea*, *cam*, *tot*, *și*, *nu*, eventual grupate mai multe la un loc (*să mai vii*, *să nu vii*, *să și plece*, *să cam plece*, *să nu prea vrea* etc.).

(b) formele oblice atone ale pronumelui personal și reflexiv, eventual grupate între ele sau cu adverbele menționate sub (a) : *să-l vezi*, *să te ducă*, *să i-o spui*, *să li-l arate*, *să n-o duceți*, *să nu mi-l mai aducă*.

Intercalarea poate să reprezinte un grup de *maximum 4 unități*. Acest maximum se realizează cînd se combină unități din cele două categorii (cf. ultimul exemplu). Cînd elementele grupului intercalat aparțin aceleiași categorii, grupul cuprinde *maximum 2 unități*.

Prezența elementului proclitic *să* este obligatorie, cu unele excepții, dacă conjunctivul apare într-o subordonată.

Cînd conjunctivul prezent apare într-o propoziție principală, *să* este obligatoriu numai la verbele la care lanțul morfemic R + TA' este omonim cu forma corespunzătoare de prezent indicativ, dar este facultativă cînd se deosebesc prin terminații sau radicale specifice, de exemplu : *spună ce vrea!*, *lucreze ce-i place!*, *fie ce-o fi!*, *fii cuminte!* etc.

Relația dintre *să* și grupul R + TA' este o relație de dependență a lui *să* față de acest grup, deoarece *să* este totdeauna co-

ocurent cu un R + TA′, pe cînd R + TA′ (mai ales cînd e TA'_3 sau TA'_6) sînt ocurente şi fără *să*.

Avînd în vedere constatările făcute, putem considera pe *să* m o b i l şi o m i s i b i l în cadrul lanţului morfemic *să* + R + TA′.

Notă. (A) Modificarea poziţiei în sistem a lui *să*, transformarea lui din conjuncţie subordonatoare în marcă a conjunctivului se manifestă în :
(1) Reducerea posibilităţilor combinative ale lui *să* : în limba actuală *să* nu apare d e c î t cu conjunctivul (în limba veche putea însoţi o formă de indicativ sau de condiţional).
(2) Atenuarea caracterului subordonator : *să* poate însoţi conjunctivul în orice poziţie, inclusiv într-o propoziţie independentă (cf. *Să vină mîine*), poziţie exclusă pentru un element conjuncţional subordonator.
(3) Restrîngerea posibilităţilor de intercalare între *să* şi verb.

(B) Faptul că solidarizarea *să*+verb derivă din necesitatea de a evita omonimia este dovedit de păstrarea pînă azi a posibilităţii de folosire a formelor paradigmei A′ f ă r ă *să* în cazul verbelor cu forme A′ clar caracterizate.

4.2.8.9. Formele de prezent conjunctiv au deci în limba română contemporană structura :

(*să*) # R + SA′ + *d*A′

Explicaţie. Parantezele indică caracterul neobligatoriu, în anumite situaţii, al afixului mobil, iar # marchează punctul de juncţură între afixul mobil şi restul formei verbale, deci punctul de disociere (în acest caz, numai prin intercalare) a lanţului mor. femic care reprezintă formele de prezent conjunctiv-

4.2.9. *Flectivele infinitivului*

Formele de infinitiv permit în limba română actuală analiza în : radical, o parte afixală reprezentată printr-un element *a*, care p r e c e d ă radicalul, şi o terminaţie, pe care o putem numi, conform tradiţiei, sufix.

4.2.9.1. Terminaţiile de infinitiv pot fi :
T_1E : [-á] : *a cînta , a lucra, a veghea,* [a veg′-á]
T_2E : [-u̯á] : *a lua,* [a lu-u̯á], *a ploua* [a plo-u̯á], *a continua* [a kontinu-u̯á]
T_3E : [-i̯á] : *a apropia* [a apropi-i̯á], *a tăia* [a tă-i̯á]
T_4E : [-î] : *a coborî, a hotărî, a urî*
T_5E : [-i] : *a veni, a fugi, a răpi, a sui*
T_6E : [-e̯á] : *a putea, a şedea, a vedea*
T_7E : [-e] : *a alege, a prinde, a rupe*
T_8E : Ø : *fi* -Ø, *a şti*-Ø.

Repartiţia acestor sufixe nu poate fi circumscrisă fonetic decît în unele cazuri. Ele se asociază paradigmatic cu alte afixe flexionare, ceea ce permite să se afirme repartiţia lor morfologică.

Notă. În gramaticile curente, verbele se grupează în p a t r u c o n j u g ă r i avînd în vedere sufixul infinitival. Conjugarea I se caracterizează prin TE *-á*, a II-a prin TE *-eá*, a III-a prin *-e* ca TE, iar a IV-a prin *i-* şi *í* ca TE.

Încadrarea verbelor în *-í* şi *-î* în aceeaşi conjugare presupune considerarea acestor terminaţii infinitivale ca v a r i a n t e ale aceluiaşi sufix infinitival.

Acad. Gr. Moisil în [68] le consideră terminaţii distincte, caracterizînd c l a s e de verbe d i f e r i t e. Această soluţie — care face abstracţie de orice consideraţii etimologice şi se bazează pe analiza situaţiei din limba actuală — este justificată cum vom vedea nu numai de prezenţa unor terminaţii fonic distincte, care ar putea fi eventual reduse la o singură unitate, dar şi de prezenţa unor sincretisme specifice, care deosebesc net cele două tipuri de paradigme. De altfel considerarea lui *-î* ca realizare fonetică a lui *-i*, condiţionată de finala *-r* a radicalului verbal, nu este posibilă avînd în vedere existenţa în limbă a unor verbe ca *a urmări, a sări, a muri.*

4.2.9.2. Ocurenţa elementului antepus *a* este condiţionată s i n t a g m a t i c : *a* apare în anumite grupări sintagmatice (cele mai multe), dar e omis în altele : *-a* n u a p a r e atunci cînd (1) urmează după verbele *a putea* (*poate veni*) şi, regional, *a şti* (*ştie*

citi), (2) cînd infinitivul dependent de *a avea* sau *a fi* este precedat de un pronume sau adverb relativ (*Nu are* ce *face*, *Nu are* cînd *veni* etc.) şi (3) cînd lanţul R + TE apare în formele cu afix mobil (cf. 4.2.11., 4.2.12.). În celelalte situaţii, TE este asociat lui *a* antepus.

4.2.9.3. Elementul *a* are caracter m o b i l, putînd fi îndepărtat de radical prin intercalarea unor cuvinte ca : (1) adverbele : *nu*, *mai*, *prea*, *şi*, *tot*, *cam* (*a* nu *veni*, *a* mai *veni*, *a* prea *vrea* etc.) ; mai des se întîlnesc în această poziţie *nu* şi *mai* ; (2) formele oblice atone ale pronumelui personal şi reflexiv (*a*-l *duce*, *a*-i *spune*, *a* se *duce*, *a*-şi *spune* etc.).

Uneori se pot intercala grupări realizate din cuvintele menţionate : *a* nu mai *veni*, *a* nu-l *înţelege* etc.

Notă. Elementul afixal antepus radicalului *a* este la origine o prepoziţie. Modificarea poziţiei în limbă, transformarea lui *a* prepoziţie într-o marcă verbală se manifestă în :

(1) Reducerea posibilităţilor combinative ale lui *a* : în limba actuală, *a*, care era altădată o prepoziţie destul de mult întrebuinţată, cu diverse valori — mai ales cu sens local şi modal —, apare însoţind o combinaţie, radical şi TE, sau, foarte rar, cu sens modal, în construcţii oarecum fixe de tipul : *Miroase a fum; Calcă a popă.*

(2) Asocierea aproape generală a lui TE cu *a* antepus : *a* apare şi atunci cînd infinitivul are rol de subiect, deci cînd construcţia prepoziţională nu este justificată în sistemul limbii (*A umbla pe jos e sănătos*), ca şi în cazurile în care e precedat de diverse prepoziţii (*stă* fără *a se mişca*, *dorinţa* de *a lucra* etc.).

4.2.9.4. Elementul antepus *a* este deci f a c u l t a t i v şi m o b i l în structura infinitivului, care poate fi descrisă prin :

(a) # R + TE

4.2.10. *Flectivele perfectului compus*

Formele de perfect compus înglobează în structura lor, pe lîngă un lanţ morfemic avînd structura participiului, deci R + flectiv de participiu, un e l e m e n t f l e c t i v m o b i l.

4.2.10.1. Flectivul de participiu este incompatibil în cadrul perfectului compus cu combinaţia de morfeme de gen şi de număr, ca atare lanţul morfemic nedisociabil este c o n s t a n t şi i n v a r i a b i l în cursul întregii paradigme a perfectului compus.

4.2.10.2. Dimpotrivă elementul flectiv mobil este v a r i a b i l în raport cu persoana, diferind de la o formă la alta a perfectului compus şi avînd formele :

am, ai, a, am, aţi, au.

Structura fonemică a acestui element permite degajarea unei porţiuni invariabile [a], în toate formele, şi a unei porţiuni variabile a cărei realizare concretă, [-m], [-i̯], -Ø, [-m], -ţ^{i}] [-u̯], coincide perfect cu seria de desinenţe specifică imperfectului (comp. 4.2.1.1.). Avînd în vedere calitatea de a indica persoana şi numărul, putem considera aceste porţiuni variabile ale elementului afixal mobil d e s i n e n ţ e.

Porţiunea constantă poate fi considerată ca marcînd împreună cu flectivul din lanţul morfemic indisociabil valoarea temporală. Deoarece nu are o poziţie fixă, deci nu-l putem numi nici sufix, nici prefix, şi deoarece apare întotdeauna asociat unui sufix participial îl putem numi e l e m e n t a f i x a l mobil.

4.2.10.3. Cele două componente ale elementului afixal mobil sînt i n d i s o c i a b i l e.

4.2.10.4. Deci formele perfectului compus sînt reprezentate printr-o succesiune de morfeme care înglobează d o u ă l a n ţ u r i m o r f e m i c e i n d i s o c i a b i l e : elementul flectiv mobil [a]+ *desinenţă* şi gruparea R + TD. Din cele 4 componente ale formelor de perfect, trei sînt constante şi una singură variabilă : desinenţa.

4.2.10.5. Formele de perfect compus se caracterizează prin posibilitatea de disociere a celor două porţiuni morfemice indisociabile în punctul lor de jonctură. Disocierea se poate realiza prin : (a) schimbarea poziţiei porţiunii mobile ; alături de *am cîntat*, de exemplu, este posibilă, deşi foarte puţin frecventă, şi ordinea *cîntat-am*, sau (b) prin intercalarea unor elemente lexicale în punctul de jonctură. Se pot intercala, cînd ordinea în succesiunea componentelor formei de perfect compus este cea normală, o s e r i e r e s t r î n s ă d e a d v e r b e : *şi*, *mai*, *cam*, *tot*, *prea* (*a* şi *cîntat*, *a* mai *cîntat*, *a* cam *cîntat*, *a* tot *cîntat*, *a* prea *cîntat*). Alte adverbe sau alte cuvinte nu se pot intercala între componentele formelor de perfect compus. Se spune : nu *a cîntat*, azi *a cîntat* sau *a cîntat* azi etc.

Observație. În limbajul poetic, adeseori destul de mult diferit de limbajul standard, se exagerează uneori această posibilitate de scindare a formelor de perfect compus prin intercalarea, neobișnuită, a unei serii mai largi de elemente exterioare.

4.2.10.6. Cînd porțiunea mobilă a flectivului este postpusă față de grupul R + TD, scindarea formei verbale este de asemenea posibilă. În acest caz, în punctul de joncțură dintre cele două lanțuri morfemice indisociabile se pot intercala forme oblice atone ale p r o n u m e l u i p e r s o n a l ș i r e f l e x i v, cf. de exemplu : *dusu*-l-*ai*, *dusu*-te-*ai* etc., și nu adverbe : formulări ca **dusu*-cam-*ai*, de exemplu, nu sînt posibile.

4.2.10.7. În asemenea situații se realizează variante cu finală [u] a flectivului de participiu (vezi exemplele de la 4.2.10.6.).

4.2.10.8. Elementul mobil are aceeași structură în paradigma t u t u r o r verbelor.

4.2.10.9. Formele de perfect compus au deci structura :

$$[a] + \underset{\uparrow\_\_\_\uparrow}{d} \# R + S'D + SD$$

$$\{am\} \underset{\uparrow\_\_\_\uparrow}{\#} R + S'D + SD$$

Explicație. Săgeata de sub semnul # indică caracterul permutabil al elementului mobil; elementul cuprins între acolade simbolizează întreaga serie de forme a elementului mobil.

Notă. (A) Elementul mobil asociat lanțului morfemic R + TD provine din formele verbului *a avea*. În limba contemporană nu-l putem atribui însă paradigmei verbului *a avea*, deoarece 3 din 6 forme, (3, 4, 5), sînt distincte : *a*/*are*, *am*/*avem*, *ați*/*aveți*.

(B) Elementul mobil nu poate fi considerat v e r b (deși variază în raport cu persoana), deoarece nu variază în raport cu nici o altă categorie gramaticală specifică verbului, cf. [31].

4.2.11. *Flectivele prezentului condițional*

Paradigma de condițional înglobează forme alcătuite dintr-un element mobil asociat unui lanț morfemic R + SE.

4.2.11.1. Lanțul morfemic R + SE este i n d i s o c i a b i l și i n v a r i a b i l.

4.2.11.2. Elementul flectiv mobil variază în cadrul paradigmei prezentului condițional de la o formă la alta, fiind realizat prin următoarele secvențe fonice :

aș, ai, ar, am, ați, ar.

Realizările 2, 4 și 5 sînt identice cu cele ale elementului mobil care intră în structura formelor de perfect compus (cf. 4.2.10.2.).

Ca și în cazul perfectului compus, prezența în aceste secvențe fonice a unei porțiuni constante și a unei porțiuni variabile permite degajarea, în cadrul elementului mobil, a unei d e s i n e n ț e : [-ș], [-i̯], [-r], [-m], [-ț^{i}], [-r] (dintre care unele apar și în alte forme verbale), asociate porțiunii constante [a-].

4.2.11.3. Elementul flectiv mobil reprezintă, ca și gruparea R + SE, un lanț indisociabil. Permutarea sau disocierea celor două componente ale elementului mobil nu este posibilă.

4.2.11.4. Scindarea formelor de prezent condițional se poate face într-un singur punct, și anume la joncțura celor două lanțuri morfemice indisociabile. Scindarea se realizează :

(a) Prin schimbarea poziției elementului flectiv mobil — ordinea obișnuită este în limba română contemporană standard : element flectiv mobil {ar} + R + SE, de exemplu, *ar veni*, dar este posibilă și ordinea inversată : *veni-ar*. În această succesiune apare uneori o variantă a sufixului infinitival amplificată prin *-re* : *-áre*, *-íre*, *-íre*, *-ére*, *-ere* etc., de exemplu, *venire-ar*, *închinare-aș* etc.

Notă. Formația cu elementul mobil postpus este extrem de rară în limba actuală și se întîlnește în construcții cu caracter fix : în blesteme, în urări, în poezia populară (mai veche).

(b) Prin intercalarea unor elemente lexicale :

— Formele de prezent condițional în care elementele componente se succed în ordinea obișnuită admit intercalarea unei serii de a d v e r b e (*mai*, *și*, *prea*, *tot*, *cam*) în punctul de joncțură a celor două lanțuri morfemice indisociabile, de exemplu : *ar* mai *veni*, *ar* și *pleca*, (*n-*)*ar* prea *veni*, *ar* mai și *cînta* etc.

— Cînd elementul flectiv mobil este postpus se intercalează formele oblice atone ale p r o n u m e l u i p e r s o n a l ș i r e f l e x i v, de ex. : *arde*-te-*ar focul*, *duce*-te-*ai* etc.

Notă. În acest ultim caz se realizează varianta neamplificată prin *-re* a sufixului de infinitiv.

4.2.11.5. Formele de prezent condițional au deci structura

$$[a\text{-}] + \underset{\uparrow\_\_\uparrow}{d} \# R + SE \quad \text{sau} \quad \underset{\uparrow\_\_\uparrow}{\{aș\}} \# R + SE.$$

4.2.11.6. Pentru aceleași considerente ca cele menționate în nota de la 4.2.10.9. elementul mobil din formele de condițional prezent nu poate fi considerat verb.

4.2.12. *Flectivele formelor de viitor*

Viitorul cunoaște în limba română mai multe realizări, toate reprezentînd forme cu afix mobil.

4.2.12.1. Un tip de viitor, cel înregistrat de obicei de gramaticile școlare, este alcătuit dintr-o combinație fixă și invariabilă de morfeme, identică cu infinitivul (R + SE), și un element flectiv mobil, de obicei antepus față de acest lanț morfemic, realizat prin formele :

voi, vei, va, vom, veți, vor.

4.2.12.2. Acest element mobil poate fi segmentat în două unități : o parte constantă *v-* și o parte variind în raport cu persoana. Aceste două componente alcătuiesc un lanț morfemic indisociabil.

4.2.12.3. Cele două lanțuri morfemice indisociabile care constituie formele de viitor pot fi disociate în punctul de joncțură prin :

(a) Schimbarea poziției elementului mobil : alături de *voi cînta* este posibilă și succesiunea *cînta-voi*. Postpoziția elementului mobil, posibilă în limba actuală, are un caracter nefiresc, livresc și se întîlnește mai ales în poezie.

(b) Intercalarea unor elemente lexicale diferite în punctul de joncțură :

— se intercalează adverbele *mai, și, cam, prea, tot* atunci cînd succesiunea celor două lanțuri morfemice componente este cea obișnuită în vorbirea standard : *voi* mai *cînta, va* cam *lipsi, vei* și *ajunge, vor* prea *lăuda, va* tot *merge*.

— cînd flectivul este postpus se pot intercala formele atone ale cazurilor oblice ale pronumelui personal și reflexiv : *duce*-mă-*voi*, *duce*-l-*va*, *duce*-te-*vei* etc.

Spre deosebire de prezentul condițional, în alcătuirea formelor de viitor, sufixul care însoțește radicalul verbal este totdeauna același, indiferent de poziția elementului mobil.

Notă. Elementul flectiv mobil care caracterizează viitorul este numit de obicei verb auxiliar și rataşat la verbul *a vrea*.

Din punct de vedere etimologic raportul dintre acest element mobil și *a vrea* este evident. În limba actuală, însă, raportarea la *a vrea* nu este justificată, pentru că o singură formă (6) din 6 este omonimă cu una din formele (A_6) verbului *a vrea*, toate celelalte fiind distincte : *voi/vreau, vei/vrei, va/vrea, vom/vrem, veți/vreți, vor* = *vor*.

Seria *voi* etc. nu poate fi considerată verb deoarece nu variază în raport cu timpul și modul (cf. nota de la 4.2.10.9.).

4.2.12.4. Formele de viitor discutate au structura :

$$\underset{\uparrow\_\_\uparrow}{\{voi\}} \# R + SE$$

Observație. Viitorul de acest tip, deși predomină ca frecvență în multe texte literare, este simțit în limba actuală ca formație livrescă, pretențioasă și e în general evitat în limba vorbită.

4.2.12.5. Alături de formele de viitor descrise se întrebuințează în limba română actuală și un viitor ale cărui forme sînt alcătuite dintr-un lanț morfemic cu structura R+SE și un element mobil, realizat ca : *oi, ei* (*ăi, îi, -i*), *a* (*o*), *om, ați* (*ăți, îți, oți*), *or*, clar derivat din cel înregistrat în formele discutate în 4.2.12.1.—4.2.12.4. și care, deși variind în raport cu persoana, sînt dificil de analizat.

4.2.12.6. Posibilitățile de disociere ale acestor forme sînt aceleași ca pentru formele de viitor discutate în paragrafele precedente.

Observație. Postpunerea elementului mobil se întîlnește mai ales, dacă nu exclusiv, atunci cînd între elementul mobil și restul formei de viitor este intercalat un pronume : *duce*-s-*a*, *duce*-l-*oi* etc.

4.2.12.7. Aceste forme de viitor au deci aceeași structură :

$$\underset{\uparrow\_\_\uparrow}{\{oi\}} \# R + SE$$

ca și în cazul celor discutate în paragrafele anterioare, diferența privește doar realizările flectivului mobil.

Notă. Din pricina lipsei elementului inițial *v-*, desprinderea acestui flectiv de paradigma originară a lui *a vrea* este și mai evidentă. De altfel dispariția acestui *v-* inițial a fost posibilă, probabil, tocmai pentru că la un moment dat orice relație paradigmatică între seria care reprezintă flectivul mobil și verbul *a vrea* dispare. Altfel, raportarea la *a vrea* păstrîndu-se, ar fi fost de așteptat ca inițiala să se conserve, una din caracteristicile flexiunii verbale românești fiind tendința de a nu altera partea inițială a secvenței fonice care reprezintă radicalul verbal.

4.2.12.8. Paralel cu formele de viitor în care un flectiv mobil se asociază unei grupări identice cu cea de infinitiv, se întrebuințează și forme de viitor caracterizate prin prezența unei porțiuni omonime cu conjunctivul.

Partea omonimă cu conjunctivul este precedată de un element invariabil *o* :

o să cînt
o să cînți
o să cînte
o să cîntăm
o să cîntați
o să cînte

4.2.12.9. Aceste forme, ca și toate celelalte forme cu flectiv mobil, sînt disociabile permițînd scindarea în două părți prin intercalarea unor elemente lexicale străine formei de viitor. Ca și în formele mai înainte discutate, intercalarea este posibilă într-un singur punct al lanțului, și anume la jonctura radicalului cu partea care îl precedă : *o să* # *cînt* etc.

Ca și în cazul prezentului conjunctiv, scindarea se realizează prin intercalarea (a) unui adverb din seria : *mai*, *cam*, *și*, *prea* : *o să* mai *cînt*, *o să* și *cînt*, *o să* cam *plec*, *o să* prea *știu* etc. sau (b) a unui element pronominal : *o să*-l *aduc*, *o să* mă *duc*, *o să*-i *spun* etc.

4.2.12.10. Spre deosebire de celelalte forme cu flectiv mobil, disocierea lanțului morfemic care reprezintă forma de viitor se realizează n u m a i prin intercalare, nu și prin schimbarea succesiunii elementelor componente (**aduc o să* nu se întîlnește).

Observație. În limba vorbită se întîlnește pentru persoana a III-a plural, alături de forma menționată cu *o*, o formă cu *or* : (ei) *or să cînte*. Această diferențiere creează și în cazul viitorului de acest tip o flexiune internă.

4.2.12.11. Structura formelor acestui tip de viitor este :

$$[\text{o să}] \# \text{R} + \text{SA}' + d\text{A}'$$

sau

$$\{\text{o să}\} \# \text{R} + \text{SA}' + d\text{A}'$$

4.2.12.12. O modalitate de exprimare a viitorului reprezintă în limba română și un grup de morfeme, foarte asemănător cu cel discutat în paragrafele precedente, de care se deosebește prin prezența, în locul elementului invariabil *o*, a formelor *am*, *ai*, *are*, *avem*, *aveți*, *au*, serie care corespunde perfect ca expresie paradigmei de prezent indicativ a verbului *a avea*.

4.2.12.13. Această particularitate, precum și faptul că, în cadrul grupului discutat, formele ocurente în locul lui *o* invariabil nu exclud o variație a morfemului de timp, comp. (*spun că*) au *să cînte* și (*spuneau că*) aveau *să cînte* (*a doua zi*), situează această formație într-o zonă exterioară morfologiei, la limita între formele cu flectiv mobil și combinația liberă de cuvinte. Trebuie precizat, însă, că, spre deosebire de alte construcții foarte obișnuite în limba română în care *a avea* , cu sensuri foarte variate, mai ales modale, guvernează un conjunctiv, t o p i c a în cadrul grupului cu valoare de viitor este f i x ă : *are să vină* echivalent cu *va veni* nu poate apărea cu succesiunea *să vină are*, dar *are să vină* echivalent cu *trebuie să vină*, de exemplu, admite permutarea elementelor componente : topica *să vină are*, deși rară, este posibilă.

4.2.12.14. Din punctul de vedere al topicii, grupul *a avea* + + conjunctiv, atunci cînd reprezintă o modalitate de exprimare a viitorului, manifestă o clară asemănare cu viitorul de tipul *o să cînt*.

Trebuie precizat, de asemenea, că grupul *a avea* + conjunctiv, echivalent semantic cu formele de viitor, se deosebește de grupările omonime și prin posibilitățile de variație în raport cu morfemele de timp și de mod, în sensul că *a avea* nu apare cu această valoare decît la p r e z e n t sau, mai rar, la i m p e r f e c t (cf. exemplele anterioare). Ori de cîte ori *a avea* este coocurent cu alte morfeme modale sau temporale, construcția realizează un sens net distinct : cf. *a avut să spună*, *ar avea să spună* etc.

4.2.12.15. Particularităţile semnalate, mai ales cele referitoare la topică, sînt expresia unei clare tendinţe a construcţiei în discuţie de a se plasa la nivel morfologic.

4.2.13. *Flectivele viitorului anterior*

Viitorul anterior prezintă o mai mică varietate de expresie decît viitorul. De altfel e şi mult mai puţin întrebuinţat.

4.2.13.1. Viitorul anterior se caracterizează prin asocierea elementului mobil {voi} sau {oi} cu un element invariabil [fi] şi un lanţ morfemic R + S′D + SD.

4.2.13.2. Grupul morfemic reprezentînd formele de viitor anterior au deci o parte omonimă cu viitorul verbului *a fi* (*voi fi* etc.) şi o altă parte omonimă cu participiul. Formele de viitor anterior nu pot fi însă disociate în punctul lanţului unde apare radicalul : **vor fi mai venit* nu e posibil, deci nu pot fi descrise ca fiind alcătuite din „viitorul verbului *a fi* şi participiu" [24].

4.2.13.3. Lanţul morfemic reprezentînd formele de viitor anterior permite disocierea în punctul de joncţiune al elementului {voi} sau {oi} cu [fi], aşa încît [fi]+R + S′D + SD constituie un lanţ morfemic i n d i s o c i a b i l .

4.2.13.4. Disocierea se realizează prin intercalarea adverbelor *mai*, *şi*, *cam*, *tot*, *prea*, de exemplu : *va* mai *fi venit*, *va* şi *fi ajuns*, *va* cam *fi înţeles*, *va* prea *fi înţeles*.

4.2.13.5. Formele de viitor anterior au structura :

{(v)oi} # [fi] + R + S′D + SD

4.2.14. *Flectivele condiţionalului perfect*

Alături de condiţional prezent, limba română cunoaşte o paradigmă de condiţional trecut.

4.2.14.1. Condiţionalul trecut se caracterizează prin prezenţa aceluiaşi flectiv mobil {aş}, pe care l-am înregistrat şi la prezent condiţional, înglobat însă, de data aceasta, într-un lanţ morfemic cu altă structură. Flectivul mobil {aş} este asociat, în formele de trecut condiţional, unui grup, constant în toate formele, alcătuit dintr-un element [fi], un radical verbal şi un flectiv identic cu cel de participiu.

[24] Cf. de ex. [26].

4.2.14.2. Lanţurile morfemice reprezentînd formele verbale de trecut condiţional permit disocierea în punctul de joncţiune dintre flectivul {aş} şi restul lanţului, au deci structura morfemică :

{aş} # [fi] + R + S′D + SD.

4.2.14.3. Disocierea acestui lanţ se realizează prin introducerea în punctul de joncţiune a unui adverb din seria : *mai*, *şi*, *cam*, *prea*, *tot*, de exemplu : *aş* mai *fi cîntat*, *ar* cam *fi cîntat*, *ar* şi *fi venit* etc.

Disocierea prin schimbarea poziţiei elementelor în cadrul lanţului morfemic nu se produce.

4.2.15. *Flectivele de perfect conjunctiv*

Ca şi condiţionalul, conjunctivul înglobează două timpuri : p r e z e n t u l (cf. 4.2.8.) şi p e r f e c t u l .

4.2.15.1. Perfectul conjunctiv se caracterizează prin prezenţa unui element mobil invariabil [să] asociat cu un element de asemenea invariabil [fi] şi o grupare morfemică avînd structura R+S′D+SD.

Lanţul morfemic reprezentînd formele de perfect conjunctiv n u conţine nici un element variabil în raport cu persoana şi numărul. Ca atare, această zonă a paradigmei verbale se caracterizează prin sincretismul persoanelor şi numerelor.

4.2.15.2. Lanţurile morfemice care reprezintă formele de perfect conjunctiv sînt disociabile în punctul de joncţiune dintre [să] şi rest. Formele de perfect conjunctiv au deci structura :

[să] # [fi] + R + S′D + SD.

4.2.15.3. Disocierea se realizează, ca şi în cazul prezentului conjunctiv, n u m a i prin i n t e r c a l a r e a unui a d v e r b (din seria : *mai*, *şi*, *cam*, *prea*, *tot*) sau a unei forme atone oblice de p r o n u m e p e r s o n a l sau r e f l e x i v , de exemplu : *să* mai *fi venit*, *să* te *fi dus*, *să*-l *fi dus*, *să*-i mai *fi spus* etc.

4.2.15.4. Ca şi în cazul prezentului conjunctiv, ordinea de succesiune a elementelor componente ale lanţului este f i x ă .

4.2.16. *Flectivele infinitivului perfect*

Foarte rar se întîlneşte în limba contemporană forma de infinitiv perfect.

4.2.16.1. Această formă, invariabilă, ca şi cea de prezent infinitiv, sub aspectul persoanei, este constituită din [a], [fi] şi o grupare R+S′D+SD.

Partea inițială a lanțului este identică deci cu infinitivul prezent al verbului *a fi*, pe cînd partea finală este identică cu participiul.

4.2.16.2. Formele de infinitiv perfect sînt disociabile în punctul de joncțură dintre [a] și [fi], deci [a] reprezintă elementul mobil. Acest element mobil poate fi omis în aceleași condiții ca la infinitiv prezent.

4.2.16.3. Structura infinitivului perfect este deci :

$$([a]) \# [fi] + R + S'D + SD$$

4.2.16.4. Disocierea se realizează prin i n t e r c a l a r e a adverbelor menționate la celelalte forme cu afix mobil și a formelor oblice pronominale (personale și reflexive), de exemplu : *a* mai *fi venit*, *a* o *fi dus*, *a* se *fi dus*, *a*-i *fi spus* etc. și a adverbului *nu* : *a* nu *fi venit*.

4.2.17. *Flectivele prezumtivului prezent*

Prezumtivul prezent cunoaște în limba actuală mai multe modalități de realizare.

4.2.17.1. Formele de prezumtiv prezent sînt alcătuite dintr-un lanț morfemic avînd structura R+SF (omonim deci cu gerunziul) și o grupare morfemică analogă cu cea a formelor de viitor cu {voi} sau {oi} ale verbului *a fi*.

4.2.17.2. Disocierea este posibilă în același punct ca și în cazul viitorului și se realizează prin intercalarea unui adverb din seria *mai*, *și*, *cam*, *tot*, *prea*, de exemplu : *va* mai *fi așteptînd*, *va* cam *fi crezînd* etc.

Nu este posibilă permutarea elementelor componente ale lanțului.

4.2.17.3. Aceste forme de prezumtiv prezent au deci structura :

$$\{voi\} \# [fi] + R + SF$$

sau

$$\{oi\} \# [fi] + R + SF$$

4.2.17.4. Formele de prezumtiv prezent pot avea ca primă parte a lanțului o grupare morfemică analogă cu prezentul condițional al verbului *a fi*.

4.2.17.5. Disocierea formelor de prezumtiv prezent se produce în acest caz în punctul de joncțură între {aș} și [fi] și se realizează prin intercalarea acelorași adverbe : *ar* cam *fi crezînd*, de exemplu.

4.2.17.6. În acest caz formele de prezumtiv prezent au, deci, structura :

$$\{aș\} \# [fi] + R + SF$$

4.2.17.7. Prezumtivul prezent cunoaște și o paradigmă invariabilă sub aspectul persoanei și numărului, în care partea inițială a lanțului morfemic este analogă cu cea a perfectului conjunctiv ([să fi]).

4.2.17.8. Disocierea se produce, în acest caz, între [să] și [fi] prin introducerea acelorași adverbe : *să* mai *fi crezînd*, de exemplu.

4.2.17.9. Aceste forme de prezent prezumtiv au deci structura :

$$[să] \# [fi] + R + SF$$

4.2.18. *Flectivele prezumtivului perfect*

Prezumtivul perfect cunoaște de asemenea mai multe modalități de realizare.

4.2.18.1. Formele prezumtivului perfect sînt omonime :

— fie cu cele de *viitor anterior*, și în acest caz au structura :

$$\{voi\} \# [fi] + R + S'D + SD$$

sau

$$\{oi\} \# [fi] + R + S'D + SD$$

— fie cu cele de perfect condițional, și în acest caz au structura :

$$\{aș\} \# [fi] + R + S'D + SD$$

— fie cu cele de perfect conjunctiv, avînd structura :

$$[să] \# [fi] + R + S'D + SD.$$

4.2.18.2. Disocierea se realizează prin intercalarea adverbelor *mai*, *și*, *cam*, *prea*, *tot*.

4.2.19. *Concluzii*

4.2.19.1. (A) *Formele verbale sintetice* au structuri destul de variate, în care r a d i c a l u l verbal este asociat unuia sau mai multor a f i x e p o s t p u s e față de radical.

(B) Afixele se grupează în sufixe și desinențe.

(C) O formă verbală sintetică presupune c e l p u ț i n un sufix (cf. gerunziul).

De cele mai multe ori însă radicalul este asociat cu două afixe, care pot fi :

(a) un sufix și o desinență (cf. prezentul indicativ, imperfectul).

(b) două sufixe (cf. participiul).

(D) Radicalul şi afixele reprezentînd diverse forme sintetice alcătuiesc lanţuri morfologice indisociabile.

(E) Afixele, atît sufixele, cît şi desinenţele, pot fi realizate atît pozitiv, cît şi negativ.

(F) Afixele variază de la o formă verbală la alta şi, în cadrul aceleiaşi zone a paradigmei, de la un grup de verbe la altul.

(G) Sufixele se pot grupa în sufixe cu realizare unică în toate formele unui timp şi mod — cf., de exemplu, imperfectul — şi sufixe cu mai multe realizări în cadrul aceluiaşi timp şi mod. Acestea din urmă pot fi : sufixe realizate întotdeauna pozitiv (cf. perfectul simplu al verbelor în *-a*, prezentul indicativ al unor verbe în *-a* etc.) sau sufixe realizate pozitiv şi negativ (cf. prezentul indicativ al unor verbe în *-a* etc.).

(H) În flexiunea verbală românească sînt numeroase cazurile de omonimie a afixelor. Omonimia desinenţelor poate privi acelaşi timp şi mod (cf. desinenţele de prezent, de imperfect) sau timpuri şi moduri diferite. Omonimia sufixelor priveşte zone diferite ale paradigmei verbale şi poate fi mai extinsă sau mai restrînsă la diferite categorii de verbe.

4.2.19.2. (A) *Formele cu afix mobil*, mai numeroase decît cele sintetice, se caracterizează toate prin posibilitatea de disociere a lanţului morfematic într-un anumit punct şi prin prezenţa, în cadrul lanţului morfematic, a unei grupări indisociabile de morfeme, identică (total sau parţial) cu diferite forme sintetice.

(B) Formele cu afix mobil se deosebesc prin : (a) structura grupărilor indisociabile, (b) prin structura elementului mobil, (c) prin posibilităţile de disociere ale lanţului.

(C) Elementul mobil poate fi reprezentat prin unităţi analizabile (cf., de exemplu, perfectul compus) sau neanalizabile (cf., de exemplu, prezentul conjunctiv).

(D) Elementul mobil este totdeauna comun tuturor verbelor, formele cu afix mobil cuprind deci o parte comună tuturor verbelor — care se reduce la elementul mobil (cf. perfectul compus, de exemplu) sau cuprinde şi o parte (prima parte) a lanţului morfemic indisociabil (cf., de exemplu, conjunctivul trecut).

(E) Elementul mobil poate fi obligatoriu sau omisibil. Elemente mobile omisibile apar în structura infinitivului şi a prezentului conjunctiv : în cazul infinitivului caracterul omisibil al elementului mobil are în vedere situaţii sintactice diferite (prezenţa şi absenţa elementului mobil nu sînt posibile în general în acelaşi context), pe cînd în cazul prezentului conjunctiv caracterul omisibil al elementului mobil priveşte aceleaşi contexte.

(F) Formele cu afix mobil se deosebesc prin posibilităţile de disociere. Disocierea se poate realiza (a) prin permutare şi intercalare (cf. perfectul compus, prezentul condiţional etc.) sau (b) numai prin intercalare (cf. conjunctivul prezent şi perfect etc.).

(b) Formele cu afix mobil se deosebesc între ele şi prin categoriile de elemente lexicale prin intercalarea cărora se produce disocierea.

Se pot intercala adverbe sau forme pronominale :

(1) Unele forme cu afix mobil admit numai intercalarea adverbelor : *mai*, *şi*, *cam*, *prea*, *tot* (cf. perfectul compus, viitorul, prezentul condiţional — atunci cînd succesiunea elementelor în cadrul formei verbale este cea obişnuită).

(2) Alteori se pot intercala numai forme pronominale (cf. perfectul compus, viitorul, prezentul condiţional atunci cînd elementul mobil este postpus).

(3) Viitorul de tip [o] + [să]#R+SA′+*d*A′ admite intercalarea adverbelor menţionate şi a formelor pronominale.

(4) Cele mai largi posibilităţi de intercalare prezintă formele de conjunctiv şi infinitiv, care admit, pe lîngă disocierea prin adverbele menţionate şi prin formele pronominale, şi intercalarea adverbului *nu*, care este exterior tuturor celorlalte forme cu afix mobil.

CLASIFICAREA VERBELOR ÎN CONJUGĂRI

4.3.0. Din examinarea paradigmelor diferitelor verbe rezultă un inventar destul de bogat şi de complex de afixe flexionare verbale. Aceste afixe se repartizează inegal în cadrul diferitelor zone care corespund diverselor valori gramaticale exprimate în flexiunea verbală : anumite valori gramaticale cunosc o realizare unică comună tuturor verbelor, pe cînd altele sînt exprimate prin mai multe afixe variind de la un grup de verbe la altul, uneori de la un verb la altul

Afixele care caracterizează diferitele zone ale paradigmei se organizează în serii reprezentînd totalitatea de afixe care realizează flexiunea unui verb sau a unui grup de verbe.

Aceste serii cuprind afixe comune, cu realizare unică pentru toate verbele, precum şi afixe realizate diferit de la un grup de verbe la altul. Importante din punctul de vedere al clasificării morfologice

a verbelor, al clasificării în conjugări, sînt tocmai afixele cu mai multe realizări, pe cînd zonele reprezentate prin afixele comune sînt nerelevante.

4.3.1. Dacă facem abstracţie de afixele cu realizare unică, cum sînt afixele din formele cu afix mobil şi toate desinenţele cu excepţia celor de prezent indicativ şi conjunctiv, şi înregistrăm numai situaţiile în care un anumit morfem flexionar este reprezentat prin mai multe realizări, obţinem seriile de flective înregistrate în *tabelul 1*.

Seriile din *tabelul 1* cuprind toate afixele relevante cu excepţia celor din formele de imperativ, ale căror particularităţi flexionare sînt determinate, cum am văzut, şi de criterii sintactice.

4.3.2. Diferitele serii stabilite se deosebesc între ele nu numai prin flectivele pe care le înglobează, ci şi prin omonimiile caracteristice.

4.3.2.1. Considerăm *omonime* două afixe identice ca expresie, dar care se deosebesc prin apartenenţa la zone diferite ale aceleiaşi paradigme şi prin posibilităţile combinative : sînt omonime, de exemplu, sufixul de infinitiv şi de imperfect în cazul unor verbe ca *a ara*, sufixul de infinitiv şi de perfect simplu în paradigma unor verbe ca *a veni* etc ; sînt de semenea omonime desinenţele de pers. a III-a singular prezent indicativ şi prezent conjunctiv în paradigma unor verbe ca *a apropia* sau desinenţele de persoana I singular şi a III-a plural în paradigma unor verbe ca *a fugi*.

Considerăm de asemenea *omonime* (avînd în vedere existenţa sufixelor variabile în flexiunea verbală românească) două sufixe, chiar dacă nu coincid ca expresie în toate realizările lor, deci dacă au o singură realizare comună, cu condiţia să aparţină la zone diferite ale aceleiaşi paradigme şi să se deosebească prin posibilităţile lor combinative (sub aspectul afixelor) : considerăm deci omonime, de exemplu, sufixul de imperfect [-á-], sufixul de prezent [-á~ă~Ø-] şi sufixul de perfect simplu [-á~ă-] în paradigma unui verb ca *a ara*, dar considerăm diferite, neomonime, sufixele [-á~ă~Ø-] şi [-á~ă~éz~ęáz-], care caracterizează aceeaşi zonă, a prezentului, în paradigma unor verbe diferite : *a ara* şi a *opera*, de exemplu.

4.3.2.2. Examinînd seriile de flective din *tabelul 1* distingem două categorii de omonimii :

(a) Omonimii comune, generale, pe care le regăsim în aproape toate seriile, deci în orice paradigmă verbală,

O singură serie (55) nu cunoaşte nici o desinenţă omonimă (avem în vedere omonimiile specifice).

Infinitiv (E)	1 [-á]	2 [-á]	3 [-ụá]	4 [-ụá]	5 [-á]	6 [-ịá]	7 [-á]	8 [-ụá]	9 [-ịá]	10 [-á]	11 [-(i)á]	12 [-í]	
Prezent indicativ (A)	-θ-+-θ -θ-+[-^{i}] -θ-+[-ă] [-ắ-]+[-m] [-á-]+[-ț^{i}] -θ-+[-ă]	-θ-+[-u] -θ-+[-i] -θ-+[-ă] [-á-]+[-m] [-á-]+[-ț^{i}] -θ-+[-ă]	-θ-+[-ụ] -θ-+[-i] -θ-+[-ụă] [-ụắ-]+[-m] [-ụá-]+[-ț^{i}] [-θ-]+[-ụă]	-θ-+[-ụă]	-θ-+-θ -θ-+[-^{i}] -θ-+[-ă] [-ắ-]+[-m] [-á-]+[-ț^{i}] -θ-+[-ă]	-θ-+[-i] -θ-+[-i] -θ-+[-je] [-ié-]+[-m] [-ịá-]+[-ț^{i}] -θ-+[-je]	[-éz-]+-θ [-éz-]+[-^{i}] [-ẹáz-]+[-ă] [-á-]+[-m] [-á-]+[-ț^{i}] [-ẹáz-]+[-ă]	[-éz-]+-θ [-éz-]+[-^{i}] [-ẹáz-]+[-ă] [-ă-]+[-m] [-á-]+[-ț^{i}] [-ẹáz-]+[-ă]	[-ịéz-]+-θ [-ịéz-]+[-^{i}] [-ịáz-]+[-ă] [-ié-]+[-m] [-ịá-]+[-ț^{i}] [-ịáz-]+[-ă]	[-éz-]+-θ [-éz-]+[-^{i}] [-áz-]+[-ă] [-é-]+[-m] [-á-]+[-ț^{i}] [-áz-]+[-ă]	[-éz-]+-θ [-éz-]+[-^{i}] [-ẹáz-]+[-ă] [-(i)é-]+[-m] [-(i)á-]+[-ț^{i}] [-ẹáz-]+[-ă]	-θ-+-θ -θ-+[-^{i}] -θ-+[-ă] [-î-]+[-m] [-î-]+[-ț^{i}] -θ-+[-ă]	-θ- -θ- -θ- [-i-] [-i-] -θ-
Prezent conjunctiv (A′)	-θ-+[-e]	-θ-+[-e]	-θ-+[-(ụ)e]	-θ-+[-ụă]	-θ-+[-ă]	-θ-+[-je]	[-ẹz-]+[-e]	[-éz-]+[-e]	[-ịéz-]+[-e]	[-éz-]+[-e]	[-éz-]+[-e]	-θ-+[-e]	-θ-
Imperfect (B)	[-á-]	[-á-]	[-ụá-]	[-ụá-]	[-á-]	[-ịá-]	[-á-]	[-(ụ)á-]	[-ịá-]	[-ẹá-]	[-ẹá-]	[-á-]	[-ẹá
Perfect simplu (C)	[-á∼ắ-]	[-á∼ắ-]	[-ụá∼ụắ-]	[-uă-]	[-á∼ắ-]	[-ịá∼ịé-]	[-á∼ắ-]	[-ụá∼ụắ-]	[-ịá∼ịé-]	[-á∼é-]	[-(ẹ)á∼(i)é-]	[-î-]	[-i-
Mai mult ca perfect (H)	[-á+se-]	[-á+se-]	[-ụá+se-]	[-ụá+se-]	[-á+se-]	[-ịá+se-]	[-á+se-]	[-ụá+se-]	[-ịá+se-]	[-á+se-]	[-(i)á+se-]	[-î+se-]	[-i-
Participiu (D)	[-á+t]	[-á+t]	[-ụá+t-]	[-ụá+t]	[-á-+t]	[-ịá+t]	[-á+t]	[-ụá+t]	[-ịá+t]	[-á+t]	[-(i)á+t]	[-î+t]	[-i-
Gerunziu (F)	[-índ]	[-índ]	[-(ụ)índ]	[-ụínd]	[-índ]	[-índ]	[-índ]	[-(ụ)índ]	[-índ]	[-índ]	[-índ]	[-índ]	[-in
Exemple:	*a ara* *a cînta*	*a afla* *a intra*	*a continua*	*a plouă* *a oua*	*a preceda*	*a apropia* *a mingiia*	*a lucra* *a bloca*	*a perpetua*	*a sublinia*	*a veghea* *a îngenunchea*	*a crea*	*a coborî*	*a a*

O singură serie (55) nu cunoaște nici o deosebire omonimică (avem în vedere omonimiile specifice).

Tabelul 1

11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25
[-(i)á]	[-i]	[-í]	[-í]	[-í]	[-í]	[-í]	[-i]	[-í-]	[-Í]	[-ęá]	[-á]	[-e]	[-e]	[-e]
[-éz-]+-∅	-∅-+-∅	-∅-+-∅	-∅-+[-i̯]	-∅-+-∅	-∅-+-∅	[-ésc-]+-∅	[-i̯ésc-]+-∅	[-ésc-]+-∅	[-ăsc-]+-∅	-∅-+-∅	-∅-+-∅	-∅-+-∅	-∅-+[-u]	-∅-+-∅
[-éz-]+[-^{i}]	-∅-+[-^{i}]	-∅-+[-^{i}]	-∅-+[-i̯]	-∅-+[-^{i}]	-∅-+[-^{i}]	[-ést-]+[^{i}]	[-i̯ést-]+[-^{i}]	[-ést-]+[-^{i}]	[-ăst-]+[-^{i}]	-∅-+[-^{i}]	-∅-+[-^{i}]	-∅-+[-^{i}]	-∅-+[-i]	-∅-+[-^{i}]
[-ęáz-]+[-ă]	-∅-+[-ă]	-∅-+[-ă]	-∅-+[-i̯e]	-∅+[-e]	-∅-+[-e]	[-ést-]+[-e]	[-i̯ést-]+[-e]	[-ést-]+[-e]	[-ăst-]+[-e]	-∅-+[-e]	-∅-+[-e]	-∅-+[-e]	-∅-+[-e]	-∅+[-e]
[-(i)é-]+[-m]	[-Í-]+[-m]	[-í-]+[-m]	[-í-]+[-m]	[-í-]+[-m]	[-í-]+[-m]	[-í-]+[-m]	[-í-]+[-m]	[-í-]+[-m]	[-Í-]+[-m]	[-é-]+[-m]	[-é-]+[-m]	[-e-]+[-m]	[-e-]+[-m]	[-e-]+[-m]
[-(i)á-]+[-^{i}]	[-Í-]+[-^{i}]	[-í-]+[-^{i}]	[-í-]+[-^{i}]	[-í-]+[-^{i}]	[-í-]+[-^{i}]	[-í-]+[-^{i}]	[-í-]+[-^{i}]	[-í-]+[-^{i}]	[-Í-]+[-^{i}]	[-é-]+[-^{i}]	[-é-]+[-^{i}]	[-e-]+[-^{i}]	[-e-]+[-^{i}]	[-e-]+[-^{i}]
[-ęáz-]+[-ă]	-∅-+[-ă]	-∅-+[-ă]	-∅-+[ie]	-∅-+-∅	-∅-+-∅	[-ésc-]+-∅	[-i̯ésc-]+-∅	[-ésc-]+-∅	[-ăsc-]+-∅	-∅-+-∅	-∅-+-∅	-∅-+-∅	-∅-+[-u]	-∅-+-∅
[-éz-]+[-e]	-∅-+[-e]	-∅-+[-e]	-∅-+[-i̯e]	-∅-+[-ă]	-∅-+[-ă]	[-ęásc-]+[-ă]	[-i̯ásc-]+[-ă]	[-ásc-]+[-ă]	[-ásc-]+[-ă]	-∅-+[-ă]	-∅-+[-ă]	-∅-+[-ă]	-∅-+[-e]	-∅-+[-ă]
[-ęá-]	[-á-]	[-ęá-]	[-i̯á-]	[-ęá-]	[-á-]	[-ęá-]	[-i̯á-]	[-â-]	[-á-]	[-ęá-]	[-ă-]	[-ęá-]	[-ęá-]	[-á-]
[-(ę)á∼(i)é-]	[-Î-]	[-í-]	[-í-]	[-í-]	[-i-]	[-í-]	[-í-]	[-í-]	[-Î-]	[-û-]	[-ú-]	[-ú-]	[-ú-]	[-ú-]
[-(i)á+se-]	[-Í+se-]	[-í+se-]	[-í+se-]	[-í+se-]	[-í+se-]	[-í+se-]	[-í+se-]	[-í+se-]	[-Í+se-]	[-ú+se-]	[-ú+se-]	[-ú+se-]	[-ú+se-]	[-ú+se-]
[-(i)á+t]	[-Î+t]	[-í+t]	[-í+t]	[-í+t]	[-í+t]	[-í+t]	[-í+t]	[-í+t]	[-Î+t]	[-ú+t]	[-ú+t]	[-ú+t]	[-ú+t]	[-ú+t]
[-înd]	[-Înd]	[-índ]	[-índ]	[-índ]	[-índ]	[-índ]	[-índ]	[-índ]	[-Înd]	[-Înd]	[-Înd]	[-Înd]	[-Înd]	[-Înd]
a crea	*a coborî*	*a acoperi*	*a contribui* *a șovăi*	*a sări* *a veni*	*a fugi*	*a porni* *a ameți*	*a alcătui*	*a locui*	*a hotărî*	*a putea* *a părea*	*a tăcea* *a plăcea*	*a începe*	*a umple*	*a face*

EDITURA ACADEMIEI
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38
[-e]	[-e]	[-e]	[-e]	[-e]	[-i̯e]	[-e]	[-e] *	[-u̯á]	[-á]	[-e̯á]	[-e̯á]	[-e̯á]	-∅	-∅	[-á]
∅-+-∅	-∅-+[-u]	-∅-+-∅	-∅-+-∅	-∅-+-∅	-∅-+[-u̯]	-∅-+-∅	-∅-+-∅	-∅-+[-u̯]	-∅-+[-u̯]	-∅-+[-u̯]	-∅-+[-u̯]	-∅-+[-m]	-∅-+[-u̯]	-∅-+-∅	-∅-+[-u̯]
∅-+[-^{i}]	-∅-+[-i]	-∅-+[-^{i}]	-∅-+[-^{i}]	-∅-+[-^{i}]	-∅-+[-i̯]	-∅-+[-^{i}]	-∅-+[-^{i}]	-∅-+[-i̯]	-∅-+[-i̯]	-∅-+[-i̯]	-∅-+[-i̯]	-∅-+[-i̯]	-∅-+[-i̯]	-∅-+[-^{i}]	-∅-+[-i̯]
∅-+[-e]	-∅-+[-e]	-∅+[-e]	-∅-+[-e]	-∅-+[-e]	-∅-+[-i̯e]	-∅-+[-e]	-∅-+[-e]	-∅-+-∅	-∅-+[-ă]	-∅-+-∅	-∅-+-∅	-∅-+[-e]	-∅-+[-i̯e]	-∅-+[-e]	-∅-+[-ă]
[-e-]+[-m]	[-e-]+[-m]	[-e-]+[-m]	[-e-]+[-m]	[-e-]+[-m]	[-i̯e-]+[-m]	[-e-]+[-m]	[-e-]+[-m]	[-u̯ă-]+[-m]	[-ă-]+[-m]	[-é-]+[-m]	[-é-]+[-m]	[-é-]+[-m]	-∅-+[-m]	[-é-]+[-m]	[-ă-]+[-m]
[-e-]+[-ț^{i}]	[-e-]+[-ț^{i}]	[-e-]+[-ț^{i}]	[-e-]+[-ț^{i}]	[-e-]+[-ț^{i}]	[-i̯e-]+[-ț^{i}]	[-e-]+[-ț^{i}]	[-e-]+[-ț^{i}]	[-u̯á-]+[-ț^{i}]	[-á-]+[-ț^{i}]	[-é-]+[-ț^{i}]	[-é-]+[-ț^{i}]	[-é-]+[-ț^{i}]	-∅-+[-ț^{i}]	[-é-]+[-ț^{i}]	[-á-]+[-ț^{i}]
∅-+-∅	-∅-+[-u̯]	-∅-+-∅	-∅-+-∅	-∅-+-∅	-∅-+[-u̯]	-∅-+-∅	-∅-+-∅	-∅-+[-u̯]	-∅-+[-u̯]	-∅-+[-u̯]	-∅-+-∅	-∅-+[-u̯]	-∅-+[-u̯]	-∅-+[-∅]	-∅-+[-u̯]
∅-+[-ă]	-∅-+[-e]	-∅-+[-ă]	-∅-+[-ă]	-∅-+[-ă]	-∅-+[-i̯e]	-∅-+[-ă]	-∅-+[-ă]	-∅-+-∅	-∅-+-∅	-∅-+-∅	-∅-+-∅	-∅-+[-ă]	∅-+[-i̯e]	-∅-+[-i̯e]	-∅-+∅
[-e̯á-]	[-e̯á-]	[-á-]	[-e̯á-]	[-á-]	[-i̯á-]	[-e̯á-]	[-á-]	[-u̯á-]	[-e̯á-] ([-á-])	[-e̯á-]	[-e̯á] ([-i̯á-])	[-e̯á-]	[-i̯á-]	[-á-]	[-á-]
[-ú-]	[-ú-]	[-ú-]	[-sé∼se-]	[-sé∼se-]	[-sé∼se-]	[-sé∼se-]	[-sé∼se-]	[-u̯á∼u̯ă-]	[-ú-]	[-ú-]	[-ú-]	[-ú-]	[-ú-]	[-ú-] ([-sé∼se-])	[-á∼ă-]
[-ú+se-]	[-ú+se-]	[-ú+se-]	[-sé+se-]	[-sé+se-]	[-sé+se-]	[-sé+se-]	[-sé+se-]	[-u̯á+se-]	[-ú+se-]	[-ú+se-]	[-ú+se-]	[-usé+se-]	[-ú+se-]	[-ú+se-] ([-sé+se-])	[-á+se-]
[-ú+t]	[-ú+t]	[-ú+t]	[-∅+s]	[-∅+s]	[-∅+s]	[-∅+t]	[-∅+t]	[-u̯á+t]	[-á+t]	[ú+t]	[-ú+t]	[-ú+t]	[-ú+t]	[-∅+t]	[-á+t]
[-índ]	[-índ]	[-índ]	[-índ]	[índ]	[-índ]	[-índ]	[-índ]	[-(u̯)índ]	[-índ]	[-índ]	[-índ]	[-índ]	[-índ]	[-índ]	[-índ]
începe	*a umple*	*a face*	*a aprinde* *a pune*	*a alege* *a duce*	*a scrie*	*a rupe*	*a coace* *a frînge*	*a lua*	*a da* *a sta*	*a bea*	*a vrea*	*a avea*	*a ști*	*a fi*	*a preda*

EDITURA ACADEMIEI
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

regăsim în aproape toate seriile, deci în orice paradigmă verbală,

cum sînt: omonimiile $dA'_3 = d\,A'_6$; $dA_1 = dA'_1$, $dA_2 = dA'_2$, $dA_4 = dA'_4$, $dA_5 = dA'_5$; SA = SA′.

(b) O m o n i m i i s p e c i f i c e, care caracterizează un grup mai mare sau mai restrîns de verbe, cum sînt, de exemplu, omonimiile $dA_3 = dA_6$, SC = S′D etc.

Aceeaşi omonimie poate fi realizată prin diferite afixe — cf. omonimia $dA_3 = dA_6$ realizată fie prin *-ă*: (*el*) *cîntă* = (*ei*) *cîntă*, de exemplu, sau prin *-ie* ca în (*el*) *apropie* = (*ei*) *apropie*. Din aceasta decurge importanţa primordială a omonimiilor în clasificările morfologice [44].

4.3.2.3. O m o n i m i i l e s p e c i f i c e, dacă facem abstracţie de mai mult ca perfect, ale cărui flective sînt întotdeauna univoc deductibile din cele de perfect simplu, sînt:

Omonimii sufixale

(a) SA = SB = SC = S′D = SE (ex. *a cînta, a lucra*)
(b) SA = SC = S′D = SE (ex. *a coborî, a sări* etc.)
(c) SB = SE (ex. *a părea* etc.)
(d) SC = S′D (ex. *a părea, a începe* etc.)
(e) SA = SE (ex. *a rupe, a duce* etc.)
(f) SA = SE = S′D (ex. *a da, a lua*)
(g) SA′ = SE (ex. *a fi*).

Omonimii desinenţiale

(α) $dA_3 = dA_6$ (ex. *a cînta, a lucra, a coborî* etc.)
(β) $dA_1 = dA_6$ (ex. *a putea, a muri, a rupe* etc.)
(γ) $dA_3 = dA'_3$ (ex. *a apropia, a sui, a umple* etc.)
(Δ) $dA_1 = dA_2$ (ex. *a apropia, a sui* etc.).

4.3.2.4. Fiecare serie de afixe din *tabelul 1* este caracterizată de o parte din cele 11 omonimii specifice, cum se vede din *tabelul 2*.

4.3.2.5. Fiecare serie de afixe se caracterizează deci printr-un număr de omonimii sufixale (cel puţin 1 şi maximum 2) şi desinenţiale (1, 2 sau 3).

O singură serie (35) nu cunoaşte nici o desinenţă omonimă (avem în vedere omonimiile specifice).

Tabelul 2

Omonimii	a	b	c	d	e	f	g	α	β	γ	Δ
Seria 1	+							+			
2	+							+			
3	+							+			
4	+							(+)		+	
5	+							+		+	
6	+							+		+	+
7	+							+			
8	+							+			
9	+							+			
10	+							+			
11	+							+			
12		+						+			
13		+						+			
14		+						+		+	+
15		+							+		
16		+							+		
17		+							+		
18		+							+		
19		+							+		
20		+							+		
21			+	+					+		
22			+	+					+		
23				+	+				+		
24				+	+				+	+	
25				+	+				+		
26					+				+		
27					+				+		
28					+				+	+	
29					+				+		
30					+				+		
31	+								+	+	
32						+			+		
33			+	+					+		
34			+	+						+	
35			+	+							
36				+	+				+	+	
37							+		+	+	
38	+								+		

4.3.2.6. În numeroase cazuri, mai multe serii de afixe prezintă aceleaşi omonimii (acelaşi număr şi acelaşi tip). Aşa sînt :

1. Seriile 1—3, 7—11 (două omonimii)
2. Seriile 4, 5 (trei ,,)
3. Seria 6 (patru ,,)
4. Seriile 12, 13 (două ,,)
5. Seria 14 (patru ,,)
6. Seriile 15—20 (două ,,)
7. Seriile 21, 22 (trei ,,)
8. Seriile 23, 25 (trei ,,)
9. Seria 24 (patru ,,)
10. Seriile 26, 27, 29, 30 (două ,,)
11. Seria 28 (trei ,,)
12. Seria 31 (trei ,,)
13. Seria 32 (două ,,)
14. Seria 33 (trei ,,)
15. Seria 34 (trei ,,)
16. Seria 35 (două ,,)
17. Seria 36 (patru ,,)
18. Seria 37 (trei ,,)
19. Seria 38 (două ,,).

4.3.2.7. Grupele 13—20 cuprind cîte o singură serie caracterizată fiecare printr-o combinaţie de omonimii strict specifică, uneori chiar prin omonimii specifice (cf. seria 32 — omonimia (f), seria 37 — omonimia (g)). Ca atare reprezintă serii a b e r a n t e şi deci i r e d u c t i b i l e .

4.3.2.8. Celelalte grupe înglobează mai multe serii de afixe sau, în cazurile în care nu cuprind decît o singură serie, aceasta se deosebeşte de seriile altor grupe prin prezenţa unor omonimii suplimentare. Aşa sînt :

(A) Grupul 2 faţă de grupul 1
(B) ,, 3 ,, ,, ,, 2
(C) ,, 5 ,, ,, ,, 4
(D) ,, 9 ,, ,, ,, 8
(E) ,, 11 ,, ,, ,, 10.

Din această examinare, s-ar părea că omonimiile fundamentale sînt cele sufixale, iar dintre omonimiile desinenţiale, omonimiile α şi β.

4.3.3.1. Compararea diferitelor serii de afixe stabilite, sub aspectul realizării lor concrete, duce la constatarea că, în multe cazuri, diferențele dintre seriile caracterizate prin aceleași omonimii fundamentale nu privesc decît a n u m i t e zone ale paradigmei.

De multe ori, deosebirile pot fi circumscrise în termeni fonetici: prezența afixelor diferite poate fi pusă în legătură cu o anumită structură a finalei radicalului. În acest caz, avem de-a face cu a l o m o r f e f o n e t i c e ale unui morfem.

Alteori ocurența unei serii nu poate fi circumscrisă decît prin raportarea la un grup sau prin indicarea individuală a radicalului verbal: în primul caz afixele deosebite constituie a l o m o r f e m o r f o l o g i c e, în al doilea, a l o m o r f e l e x i c a l e ale unui morfem.

Gruparea în c l a s e f l e x i o n a r e, deci în *conjugări*, se bazează pe *alomorfe morfologice*.

4.3.3.2. Examinarea seriilor de afixe care prezintă aceleași omonimii, deci fac parte din aceleași grupe, sub aspectul afixelor concrete pe care le cuprind și al ocurenței lor, arată că:

(a) Ocurența seriilor 1, 2, 3, 4, 6 poate fi delimitată fonetic în cadrul clasei verbelor în *-a*:

Seria 2 se realizează după un radical terminat într-un grup consonantic *muta cum liquida* sau un grup alcătuit din două lichide.

Seria 3 — după un radical terminat în *-u* nonalternant.

Seria 4 — după un radical terminat în *-o* nonalternant.

Seria 6 — după un radical cu finală vocalică diferită de *-u* și *-o* nonalternante.

Seria 5, identică din punctul de vedere al omonimiilor cu seria 4, dar diferită ca realizare fonetică, se realizează în paradigma verbului *a preceda* și a încă cîtorva verbe, avem deci de-a face cu alomorfe lexicale.

Seria 1 se realizează în celelalte cazuri.

(b) Ocurența seriilor 7, 8, 9, 10 și 11 poate fi de asemenea circumscrisă fonetic în cadrul clasei verbelor în *-a*:

Seria 8 se realizează după un radical terminat în *-u* nonalternant, iar seria 11 după un radical terminat în *-e*.

Seria 9 — după un radical cu finală vocalică (diferită de *-u* și *-e*).

Seria 10 — după un radical terminat în *k'* sau *g'* nonalternante.

Seria 7 — după un radical cu finală consonantică (oricare, afară de *k'* sau *g'*).

Diferența (privind realizările sufixului de prezent indicativ și conjunctiv) dintre seriile 1—6, pe de o parte, și 7—11, pe de alta, n u p o a t e f i r e d u s ă l a n i v e l f o n e t i c, nici lexical (decît în cazul unui număr restrîns de verbe): în aceleași condiții fonetice, sufixul de prezent poate fi: {-**á**∼ă∼Ø-}[25] sau {-á∼ă∼éz-}, de exemplu: *in***tr**-Ø-*u*/*luc***er**-ez-Ø, *contin***u**-Ø-u/*perpet***u**-ez-Ø, *apropi***-Ø**-*i*/*sublin***i**-ez-Ø etc.

Ca atare, seriile 1—6 și 7—11 reprezintă serii m o r f o l o g i c i r e d u c t i b i l e: verbele în *-a* se scindează astfel în două clase.

Ca urmare, sufixele de prezent care caracterizează cele două clase trebuie considerate altfel decît s-a făcut pînă acum: sufixul de prezent realizat totdeauna pozitiv {-á∼éz-}, avînd în vedere și realizările foarte diferite sub aspectul componenței fonice, poate fi considerat d i f e r i t, deci n e o m o n i m față de sufixul de imperfect, infinitiv etc.

(c) Seriile 12 și 13 din grupul 4 se caracterizează prin unele sufixe și desinențe diferite ([-í-] față de [-i-] etc.), dar deosebirile n u p o t f i c i r c u m s c r i s e f o n e t i c: atît [-i-], cît și [í-] sînt ocurente în condiții fonetice identice — după un radical terminat în *-r*, de exemplu: *a coborî*, *a suferi*. Le considerăm deci serii m o r f o l o g i c i r e d u c t i b i l e.

Numărul restrîns al verbelor de tip *a coborî* face posibilă și includerea lor în clasificare prin enumerare.

(d) În schimb seriile 13 și 14, foarte asemănătoare din punctul de vedere al omonimiilor, p o t f i r e u n i t e l a n i v e l f o n e t i c: seria 13 caracterizează o parte din verbele în *-i* cu radical terminat în *r*, pe cînd seria 14 se realizează după un radical cu finală vocalică.

Seria 14 ar putea fi reunită, în condiții similare, în aceeași clasă morfologică cu seria 12.

(e) Seria 16 se poate reuni cu seria 15: seria 16 caracterizează o parte din verbele în *-i* cu radical terminat în *-ĉ*, *-ĝ*, iar seria 15 unele verbe în *-i* cu radical terminat cu o altă consoană.

(f) Seriile 17, 18, 19 și 20 se delimitează între ele în termeni fonetici:

Seria 18 se realizează atunci cînd radicalul unei categorii de verbe în *-i* se termină în vocală.

---

[25] Afixul cuprins între acolade {-á∼ă∼Ø-}, de ex., simbolizează a f i x u l m o r f o l o g i c, indiferent de realizările sale fonetice.

Seria 19 — cînd radicalul se termină în *-ĉ* sau *-ĝ*, seria 20 cînd radicalul se termină în *-r*, iar seria 17 în toate celelalte cazuri.

Ca şi în cazul verbelor în *-a*, repartiţia afixelor din diferite serii ne obligă să considerăm d i f e r i t sufixele {-í∼Ø-} şi {-í∼ésc-}, {-í∼Ø-} şi {-í∼ăsc-}, şi anume : vom continua să considerăm sufixele de prezent {-í∼Ø-} şi {-í∼Ø-} o m o n i m e cu sufixul de infinitiv, de perfect etc., dar considerăm sufixele de prezent {-í∼ésc}, {-í∼ăsc-} n e o m o n i m e cu sufixele de infinitiv, de perfect simplu etc.

Deoarece toate verbele caracterizate prin sufixul de prezent {-í∼ăsc-} au radicalul terminat în *-r*, finală care nu apare decît la cîteva din verbele în paradigma cărora apare sufixul {-í∼ésc-} (care pot fi înregistrate lexical, ca excepţii), le putem considera *alomorfe fonetice* ale aceluiaşi *alomorf morfologic*.

(g) Ocurenţa seriilor 21 şi 22 se circumscrie fonetic în cadrul verbelor în *-ea* : seria 22 se realizează după un radical terminat în *-ĉ*, seria 21, cînd radicalul are altă finală.

(h) Seriile 23, 24 şi 25 se pot de asemenea reuni :

Seria 24 se realizează cînd radicalul unor verbe în *-e* se termină într-un grup *muta cum liquida*, seria 25 cînd finala radicalului este *-ĉ* sau *-ĝ*, iar seria 23 în celelalte cazuri.

(i) În aceleaşi condiţii se reunesc seriile 26, 27 şi 28 : seria 27 se realizează cînd radicalul unor verbe în *-e* se termină în *-ĉ* sau *-ĝ*, seria 28, după radical cu finala *-i*, iar seria 26, în celelalte cazuri.

(j) Se delimitează în termeni fonetici ocurenţa seriilor 29 şi 30. Seria 30 este specifică pentru unele verbe în *-e*, cu radical terminat în *-ĉ* sau *-ĝ*, seria 29, pentru celelalte cazuri.

Verbele în *-e* se grupează deci în 3 c l a s e f l e x i o n a r e : ultimele două se deosebesc de prima (seriile 23, 24, 25) prin omonimii diferite, iar între ele prin realizarea morfemului de participiu : SD = *-s* pentru unele, *-t* pentru altele, iar ocurenţa acestor sufixe nu poate fi delimitată fonetic.

4.3.3.3. Examinarea diferitelor serii de afixe din punctul de vedere al reducţiei alomorfelor ne obligă deci să distingem, din pricina particularităţilor înregistrate la 4.3.3.1. (b) şi (f), încă două omonimii importante din punct de vedere morfologic.

(a′) SB = SC = S′D = SE (ex. *a lucra*, *a sublinia* etc.)

(b′) SC = S′D = SE (ex. *a hotărî*, *a răpi* etc.).

Dimpotrivă, putem face abstracţie în clasificare de omonimiile derivate, rezultate din combinarea în serie a anumitor alomorfe fonetice : (γ) $dA_3 = dA'_3$ şi (Δ) $dA_1 = dA_2$, precum şi de omonimiile (f) şi (g) care caracterizează seriile aberante.

4.3.4.1. Avînd în vedere omonimiile caracteristice putem grupa verbele caracterizate flexionar prin seriile de afixe 1—30 (şi pe care le considerăm v e r b e r e g u l a t e) în 8 tipuri paradigmatice cum rezultă din tabelul 3.

Tabel 3

Omonimii / Tipuri	a	a′	b	b′	c	d	e	α	β	Exemple
A	+							+		a ara, a continua, a apropia, a ploua, a preceda
B		+						+		a lucra, a perpetua, a sublinia
C			+					+		a acoperi, a sui
										a dobori, a cobori
D			+						+	a fugi, a muri
E				+					+	a isprăvi, a hotărî
F					+	+			+	a putea, a vedea, a şedea
G						+	+		+	a începe, a umple, a face
H							+		+	a alege, a prinde
										a rupe, a frige

4.3.4.2. Aceste 8 tipuri corespund, dacă avem în vedere a l o m o r f e l e m o r f o l o g i c e prin care se realizează diversele omonimii, la 10 clase flexionare : tipurile C şi H se subdivid fiecare în 2 clase.

Aceste clase paradigmatice, pe care le putem numi cu termenu tradiţional de c o n j u g ă r i , sînt :

Conjugarea I avînd ca afixe caracteristice :

1. SA = SB = SC = S′D = SE : {-á-}

2. SF : {-înd}
3. $dA_3 = dA_6$: {-ă-}
   Ex. : *a ara, a apropia* — cf. seriile 1—6.

Conjugarea a II-a avînd ca afixe caracteristice :
1. SB = SC = S'D = SE : {-á-}
2. SA : {-á ~éz-}
3. SF : {-înd}
4. $dA_3 = dA_6$: {-ă}
   Ex. : *a lucra, a sublinia* — cf. seriile 7—11.

Conjugarea a III-a avînd ca afixe caracteristice :
1. SA = SC = S'D = SE : {-í-}
2. SB : {-á}
3. SF : {-înd}
4. $dA_3 = dA_6$: {-ă}
   Ex. : *a coborî* (cf. seria 12).

Conjugarea a IV-a avînd ca afixe caracteristice :
1. SA = SC = S'D = SE : {-í-}
2. SB : {-eá-}
3. SF : {-ind}
4. $dA_3 = dA_6$: {-ă}
   Ex. : *a acoperi, a sui* (cf. seriile 13, 14).

Conjugarea a V-a avînd ca afixe caracteristice :
1. SA = SC = S'D = SE : {-í-}
2. SB : {-eá}
3. SF : {-ind}
4. $dA_1 = dA_6$
   Ex. *a sări, a fugi* (cf. seriile 15, 16).

Conjugarea a VI-a avînd ca afixe caracteristice :
1. SC = S'D = SE : {-í-}
2. SA : {-í~ésc-}
3. SB : {-eá-}
4. SF : {-ind}
5. $dA_1 = dA_6$
   Ex. : *a isprăvi, a hotărî* (cf. seriile 17, 18, 19, 20).

Conjugarea a VII-a avînd ca afixe caracteristice :
1. SC = S'D : {-ú-}
2. SB = SE : {-eá}

3. SA : {-é-}
4. SF : {-înd}
5. $dA_1 = dA_6$
   Ex. : *a părea, a tăcea* (cf. seriile 21, 22).

Conjugarea a VIII-a avînd ca afixe caracteristice :
1. SC = S'D : {-ú-}
2. SA = SE : {-e-}
3. SB : {-eá-}
4. SF : {-înd}
5. $dA_1 = dA_6$
   Ex. *a începe, a umple, a face* (cf. seriile 23, 24, 25).

Conjugarea a IX-a avînd ca afixe caracteristice :
1. SA = SE : {-e-}
2. SB : {-eá-}
3. SC : {-se-}
4. S'D : {-s}
5. SF : {-înd}
6. $dA_1 = dA_6$
   Ex. : *a prinde, a duce, a scrie* (cf. seriile 26, 27, 28).

Conjugarea a X-a avînd ca afixe caracteristice :
1. SA = SE : {-e-}
2. SB : {-eá-}
3. SC : {-se-}
4. SD : {-t}
5. SF : {-înd}
6. $dA_1 = dA_6$
   Ex. : *a rupe, a coace* (seriile 29, 30).

4.3.4.3. Avînd în vedere, deci, *omonimiile specifice relevante* şi *alomorfele morfologice* (ireductibile în termeni fonetici) ale diferitelor morfeme verbale, obţinem 10 conjugări reprezentînd 8 tipuri flexionare. În cazul a două clase — conjugările I şi VI — am inclus şi cîteva verbe prezentînd *alomorfe lexicale* (*a preceda, a succeda* etc.).

4.3.4.3.1. Considerate sub aspect cantitativ, cele 10 conjugări au, în limba actuală, o situaţie inegală. Cele mai bogate — dacă avem în vedere raportul care rezultă din repartizarea pe conjugări (cf. *Anexa 15*) a celor 450 de verbe examinate şi din indicaţiile oferite de studiul acad. Gr. Moisil — sînt conjugările I, a II-a, a V-a şi a VI-a, urmate apoi, la destul de mare distanţă, de conjugarea a IX-a

(din cele 6 000 de verbe examinate de acad. Gr. Moisil, 175 se încadrează în această clasă).

4.3.4.3.2. Foarte puțin numeroase sînt :

— Conjugarea a III-a reprezentată în lista noastră numai prin 2 verbe (*a coborî* și *a omorî*). Avînd în vedere lista din [68], p. 16, putem adăuga *a doborî* și (ca elemente periferice pentru vocabularul limbii actuale) *a pogorî*, *a scoborî* [26], mărind astfel numărul lor la 5.

— Conjugarea a X-a cuprinzînd (avînd în vedere lista examinată în această cercetare) 8 verbe : *a coace*, *a fierbe*, *a frige*, *a frînge*, *a înfige*, *a rupe*, *a sparge*, *a suge*. Numărul verbelor din această clasă crește la 18, dacă avem în vedere lista dată în [68], p. 20—21, în care apar, pe lîngă cele menționate mai înainte, verbele : *a răscoace*, *a recoace*, *a răsfierbe*, *a înfrînge*, *a răsfrînge*, *a corupe*, *a erupe*, *a întrerupe*, *a irupe*, *a prerupe*. Toate aceste verbe sînt reprezentate printr-o secvență fonică a cărei parte finală *coincide total* cu unul din cele 8 verbe din lista noastră : în cazul celor mai multe avem de-a face cu d e r i v a t e (ale lui *a coace*, *a fierbe* etc.).

— Conjugarea a VII-a reprezentată prin 11 verbe (cf. *anexa 15*), la care, pe baza listelor din [68], p. 21, 22, putem adăuga încă 17 verbe : *a apărea*, *a compărea*, *a dispărea*, *a se complăcea* etc., reprezentate toate prin secvențe fonice a căror parte finală *coincide total* cu unul din cele 11 verbe din lista noastră.

Cele mai multe verbe din această clasă ezită, sub raport paradigmatic, în limba actuală, între conjugarea a VII-a și conjugarea a VIII-a. Normele limbii literare recomandă formele caracterizate prin afixele conjugării a VII-a, dar în limba vorbită (chiar literară) sînt foarte frecvente, pentru multe din aceste verbe (mai ales în cazul derivatelor), formele cu afixe specifice conjugării a VIII-a : *va apare*, *ar displace*, *ne complácem* etc. (față de *va apărea*, *ar displăcea*, *ne complăcím* etc.).

— Conjugarea a IV-a cuprinzînd 19 din cele 450 de verbe discutate. Verbele incluse în lista noastră nu epuizează însă în mod evident această conjugare care este, fără îndoială, mai bogată. Putem adăuga astfel verbe ca : *a absolvi*, *a atribui*, *a diferi*, *a gîtui*, *a mîrîi*, *a mormăi*, *a sîcîi*, *a sprijini* etc.

Trebuie remarcat că în această conjugare predomină net verbele cu r a d i c a l t e r m i n a t î n v o c a l ă. Verbele avînd un radical cu finală consonantică sînt puțin numeroase. Putem adăuga,

[26] În lucr. cit. se menționează și *a tăbărî*, care se încadrează însă mai curînd în conjugarea a VI-a.

la cele cuprinse în lista noastră (*a acoperi*, *a oferi*, *a sprijini*, *a suferi*, *a zvîrli*), verbele : *a absolvi*, *a diferi*, *a* (*se*) *referi*, epuizînd astfel categoria verbelor de acest tip.

> *Notă.* O parte din verbele avînd radical cu finală consonantică au trecut, după o fază de ezitare, la conjugarea I — cf. *a dizolvi* (> *a dizolva*), *a rezolvi* (> *a rezolva*).

În cazul unora din verbele din această categorie constatăm prezența unor variante : *acoperă* și *acopere* (A_3), *acoperă* și *acopăr* (A_6), *suferă* și *sufere* (A_3) etc., care marchează trecerea acestor verbe de la tipul de flexiune propriu conjugării a V-a la cel specific conjugării a IV-a.

Verbele cu radical terminat în vocală care aparțin conjugării a IV-a sînt mult mai numeroase. Multe dintre ele însă prezintă variații care dovedesc ezitarea lor între conjugarea a IV-a și a VI-a — cf. *biruie* și *biruiește* (A_3), *cheltuie* și *cheltuiește* (A_3), *trebuie* și *trebuiesc* (A_6) etc.

4.3.4.3.3. Prin numărul mic de verbe pe care îl caracterizează și prin faptul că multe din aceste verbe ezită în flexiunea lor între două conjugări, prezentînd forme paralele, conjugările a III-a, a IV-a și a VII-a se dovedesc a avea o poziție destul de șubredă în sistemul limbii actuale.

Dimpotrivă, deosebit de solide sînt conjugările I, a V-a și, mai ales, a II-a și a VI-a.

4.3.4.4.1. Clasificarea în 10 conjugări face abstracție de formele de pers. a II-a sg. imperativ (afirmativ). Ținînd seama de această formă, verbele din fiecare conjugare ar trebui repartizate în două (sau trei) subclase : cea a verbelor care se caracterizează prin omonimia $G_2 = A_3$ și cea a verbelor cărora le e specifică omonimia $G_2 = A_2$. Deoarece în cazul unui mare număr de verbe, în contexte diferite — cf. *a adormi*, *a trece*, *a începe* etc. — sau chiar în același context — cf. *a zbura* — sînt posibile ambele omonimii menționate, aceste verbe ar urma să fie considerate ca *a treia* subclasă sau să fie incluse de două ori — atît în subclasa verbelor caracterizate prin $G_2 = A_3$, cît și în cea caracterizată prin $G = A_2$.

4.3.4.4.2. Nu pot fi cuprinse în această subclasificare verbe ca *a duce*, *a face*, *a zice*, *a veni* etc., care prezintă forme G_2 specifice (neomonime nici cu A_3, nici cu A_2).

4.3.4.4.3. În conjugarea I și a VI-a am inclus, în afară de verbele prezentînd alomorfe ale diverselor morfeme reductibile la nivel

fonetic, şi cîteva verbe (*a preceda, a succeda* etc., respectiv a *feri*, a *opri* etc.) prezentînd alomorfe circumscrise l e x i c a l .

Procedînd în acelaşi mod, putem reuni conjugările a III-a şi a IV-a, introducînd prin enumerare în conjugarea a IV-a cele 5 verbe ale conjugării a III-a (cf. 4.3.4.3.2).

De asemenea , se pot include, prin enumerare lexicală, în conjugarea a IX-a, cele 8 verbe (cf. 4.3.4.3.2) ale conjugării a X-a.

O asemenea reducţie al cărei rezultat constă în m i c ş o r a r e a n u m ă r u l u i c o n j u g ă r i l o r d e l a z e c e l a o p t, ajungîndu-se la o coincidenţă a conjugărilor şi tipurilor flexionare, *poate fi* fără îndoială *utilă şi economică dacă avem în vedere scopul practic al predării limbii române.*

4.3.5.0. Clasificarea astfel obţinută diferă atît de clasificarea tradiţională în 4 conjugări, cît şi de clasificările efectuate de Alf Lombard (care, în [56], [57], stabileşte 6 clase de verbe, grupînd separat verbele în *-a(-ez)* şi în *-i (-î)(-esc)*, şi de acad. Gr. Moisil, care distinge, sub aspectul flectivelor, 5 clase de verbe, dintre care clasa verbelor în A se subîmparte în 6 grupe, clasa verbelor în I în 5 grupe, a verbelor în Î în 2 grupe, ajungîndu-se astfel la 15 tipuri de flexiune.

4.3.5.1. Rezultatele diferite obţinute de acad. Gr. Moisil se explică prin faptul că domnia sa a avut în vedere *flectivele* considerate g l o b a l, sub forma lor g r a f i c ă , pe cînd prezenta clasificare are ca punct de plecare diferitele *afixe* rezultate din analiza flectivelor considerate *sub aspectul componenţei lor fonice.*

4.3.5.2. Diferenţele faţă de clasificările menţionate, în 4 şi 6 conjugări, se explică, în primul rînd, prin extinderea bazei de clasificare. Clasificarea în 4 conjugări are în vedere u n s i n g u r a f i x — sufixul de infinitiv, iar la clasificarea în 6 conjugări se ajunge ţinînd seama nu numai de sufixul de infinitiv, ci şi de cel de prezent[27]. Introducerea printre criteriile clasificării a acestui din urmă sufix este, cum am văzut, deplin îndreptăţită de repartiţia sufixelor de prezent (v.4.3.3.2), dar nu este suficientă pentru a acoperi toată varietatea morfologică a verbului românesc. De aceea clasificarea propusă are în vedere t o a t e afixele r e l e v a n t e .

4.3.5.3. Prin extinderea bazei de clasificare la întreaga paradigmă şi prin rezultatele la care ajunge, clasificarea noastră se apropie

[27] În ansamblul său clasificarea cunoscutului romanist suedez are în vedere, pe lîngă afixele menţionate, vocalismul, consonantismul şi accentuarea radicalului — vezi [56], [57].

de cea propusă de Jiří Felix, care în studiul său *Classification des verbes roumains* distinge 12 clase de verbe.

Clasele stabilite de cele două clasificări coincid în mare. Deosebirile se explică prin modul de lucru : pe cînd clasificarea propusă de noi are în vedere *omonimiile specifice* şi afixele la nivelul *alomorfelor morfologice*, lingvistul ceh porneşte de la afixele concrete ca atare şi adaugă un criteriu de natură diferită : n u m ă r u l radicalelor verbelor[28], criteriu care nu intervine decît în clasarea verbelor în *-e*.

Ca urmare, verbele în *-a*, care în clasificarea noastră se repartizează în 2 clase (*a adăuga, a forma*), sînt grupate în studiul discutat în 3 clase (tip *a aduna, a forma* şi *a apropia*), rămînînd necuprinse în clasificare verbele de tipul *a preceda* şi *a ploua*, care prezintă omonimia *plouă* = *să plouă* (deci *-ă* = *-ă* şi nu *-e* = *-e*, ca *apropie* = *să apropie*). Verbele în *-i* şi *-î* (deci de conjugarea a IV-a în clasificarea tradiţională) sînt grupate în 6 clase (în clasificarea noastră 5).

În schimb verbele în *-e* sînt repartizate numai în 2 clase (tip *a cere* şi *a merge*) reunindu-se într-o singură clasă, a VI-a, verbele cu sufix de participiu *-s* şi *-t* (în virtutea faptului că sînt considerate verbe cu două radicale [29]), adăugîndu-se, ca excepţie, verbul *a umple* la clasa a V-a.

4.3.5.4. Dacă raportăm clasificarea obţinută în prezenta cercetare la clasificarea curentă şi tradiţională a verbelor româneşti în 4 conjugări, constatăm :

Am scindat în virtutea sufixului de prezent în 2 conjugări (I şi II) verbele în *-a*.

Verbele conjugării a IV-a, în *-i* şi *-î*, se repartizează în mai multe grupe avînd în vedere sufixele şi desinenţele : verbele în *=î* se încadrează, o parte, cele cu sufix de prezent {-î∼∅}, în conjugarea a III-a şi o altă parte în conjugarea a VI-a, iar verbele în *-i*, pe baza desinenţelor diferite, se repartizează în conjugarea a IV-a, a V-a şi a VI-a. Conjugarea a VI-a cuprinde deci atît verbe în *-i*, cît şi verbe în *-î*. Verbele în *-e*, avînd în vedere structura formelor de participiu şi de perfect simplu, se repartizează în trei clase : conjugarea a VIII-a, a IX-a şi a X-a.

Neschimbată rămîne la prima vedere situaţia verbelor în *-ea* (care reprezintă, în clasificarea propusă, conjugarea a VII-a) : verbele

[28] *Loc. cit.*, p. 295.

[29] S-ar părea că autorul consideră verbe cu radicale diferite numai unele din verbele al căror radical variază sub aspectul n u m ă r u l u i de elemente fonice componente.

în *-ea* reprezintă o categorie omogenă morfologic în măsura în care facem abstracţie de verbul *a mînea*, element lexical arhaic şi care se deosebeşte de celelalte verbe în *-ea* printr-un sufix de perfect simplu {-se-}. Această caracteristică obligă la desprinderea verbului *a mînea* din conjugarea a VII-a : verbul *a mînea* reprezintă încă un caz de paradigmă aberantă, hibridă din punctul de vedere al limbii actuale.

4.3.6.1. Repartizarea verbelor cu un anumit sufix de infinitiv în clase morfologice distincte duce la concluzia că pentru caracterizarea morfologică a unui verb nu este suficientă indicarea formei de infinitiv (cum se procedează în mod curent în dicţionare).

Posibilitatea de a reface în întregime paradigma unui verb regulat presupune unele informaţii suplimentare. Acest supliment de informaţie poate fi reprezentat prin indicarea tipului morfologic, deci a conjugării (de ex. : *a ara*$_{I}$, *a lucra*$_{II}$, *a coborî*$_{III}$ etc.), sau prin indicarea (cum se procedează în dicţionarele şi în gramaticile limbii latine) unor forme care conţin afixele specifice. Cum deosebirile cele mai multe decurg din diversitatea flectivelor de prezent şi participiu e firesc să se indice, alături de infinitiv, participiul şi una din formele de prezent indicativ. Avînd în vedere existenţa paradigmelor defective unipersonale e de preferat să alegem forma de persoana a III-a singular, realizată de cvasitotalitatea verbelor. De altfel, în această formă apar desinenţele morfologice specifice.

Simplificînd, s-ar putea reduce forma de participiu la toate verbele la care există o relaţie biunivocă între infinitiv şi participiu, deci : *a cînta, cîntă* ; *a acoperi, acoperă* ; *a clipi, clipeşte* ; dar *a rupe, rupe, rupt*, de exemplu. Cum în cadrul clasei verbelor în *-e*, prezentul nu e relevant nici prin sufix, nici prin desinenţă, iar repartizarea în trei conjugări (a VIII-a, a IX-a şi a X-a) are în vedere diferenţele dintre sufixele de perfect şi participiu, între acestea fiind un raport univoc în favoarea participiului, verbele în *-e* sînt suficient caracterizate flexionar prin indicarea infinitivului şi a participiului : *a rupe, rupt* ; *a începe, început* etc.

Avînd în vedere repartiţia complexă a diverselor flective de G_2 e necesar ca informaţia morfologică asupra unui verb să fie completată cu unele indicaţii în privinţa acestei forme.

Pentru a simplifica prezentarea, e mai economic să se menţioneze imperativul numai în cazurile în care G_2 are o structură specifică sau proprie unui număr limitat de verbe.

Ar trebui indicată forma G_2 în cazul :

(1) unor verbe, ca *a veni, a duce, a face* etc., cu forme de imperativ specifice (de exemplu : *a veni, vine* ; *vino!*)

(2) al verbelor care prezintă, în acelaşi context, variante pentru G_2 (de exemplu : *a zbura, zboară* ; *zboară* !, *zbori* !)

(3) al verbelor realizînd forme diferite de G_2 în contexte diferite (de exemplu : *a trece, trece, trecut* ; *treci* ! sau *trece* !)

(4) al verbelor tranzitive cu $G_2 = A_2$ (de exemplu : *a auzi, aude, auzit* ; *auzi* !).

Nu s-ar indica forma de pers. a II-a sing. imperativ (afirmativ) la verbele în paradigma cărora această formă este omonimă cu cea de pers. a III-a sing. a prezentului indicativ (deci, *a chema, cheamă*, de exemplu), deoarece această omonimie este foarte răspîndită : este cvasigenerală pentru verbele de conjugarea I, a II-a, a III-a, a IV-a şi a VI-a. În conjugările I, a II-a şi a VI-a această omonimie se manifestă şi în paradigma unor verbe intranzitive : *a pleca, a boci* (*boceşte* (*cît poţi*)*!*), de exemplu (faţă de : *plîngi* (*cît poţi*)*!*), *a clipi, a goni* (*goneşte* (*cît poţi!*) faţă de *fugi!*, de exemplu) etc.

RADICALUL VERBAL

4.4.0. Verbele româneşti, considerate sub aspectul variaţiei radicalului, se repartizează, la o cît de superficială cercetare, în trei categorii : (1) verbe cu radical constant în cursul întregii paradigme (de exemplu, *a ara, a rupe* etc.), (2) verbe cu radical parţial variabil (de exemplu *a cere*) şi (3) verbe cu radical total variabil (*a fi*).

Această primă clasificare poate fi precizată prin distingerea în cadrul acestor clase a unor subclase.

Din aceste trei categorii, cele mai multe probleme pune categoria (2), a verbelor cu radical variabil. Din această cauză şi pentru că discutarea celorlalte categorii presupune unele referiri la categoria (2) ne vom ocupa întîi de acest grup de verbe.

4.4.1. VERBE CU RADICAL PARŢIAL VARIABIL

Variaţiile radicalului verbal pot fi reprezentate prin : alternanţe vocalice şi alternanţe consonantice.

4.4.1.1. ***Alternanţe consonantice.*** Avînd în vedere lista de verbe utilizată în descriere (vezi *anexa 10*), constatăm existenţa în limba română a următoarelor alternanţe consonantice :

(a) c/ĉ
Ex. : *a călc-a/să calĉ-e*

(b) g/ĝ
Ex. : *adăug-înd/adauĝ-e*

(c) t/ț
Ex. : *a bat-e/baț-i*
(d) d/z
Ex. : *a căd-ea/căz-înd*
(e) s/ș
Ex. : *a coas-e/coș-i*
(f) s(t)/ș(t)
Ex. : *a gust-a/gușt-i*
(g) (ș)c/(ș)t
Ex. : *a mușc-a/mușt-i, să mușt-e*
(h) sc/șt
Ex. : *cresc-înd/a creșt-e*
(i) 1. n/Ø
2. b/Ø
Ex. : *rămîn-e/rămî-i, răma-se*
fierb-e/fier-se
(j) 1. c/ĉ/Ø
2. g/ĝ/Ø
3. t/ț/Ø
4. d/z/Ø
Ex. : *duc-înd/duĉ-e/du-se*
spărg-înd/sparĝ-e/spar-se
scoat-e/scoț-înd/scoa-se
ard-e/arz-înd/ar-se
(k) c/ĉ/p
Ex. : *coc-înd/coaĉ-e/cop-sei*
(l) g/ĝ/p
Ex. : *înfig-înd/înfiĝ-e/înfip-sei*

Notă. În afară de alternanțele menționate, care caracterizează paradigma verbală în sistemul limbii literare, se discută de obicei în diverse lucrări de specialitate și unele alternanțe care presupun luarea în considerație a unor variante regionale sau arhaice. Așa sînt, de exemplu, alternanțele *r*/Ø și d/z/g. Prima se manifestă în paradigma unor verbe ca *a cere, a pieri*: *cer, cer-e/ce-i* (= *cer-i*); *pier, pier-e/pie-i* (= *pier-i*), iar a doua are în vedere verbele *a ucide* și *a purcede* care apar izolat cu forme de gerunziu ca *ucigînd, purcegînd*, situație în care radicalul înregistrează trei finale consonantice : *ucid-e/uciz-i/ucig-înd* (= *uciz-înd*).

Observație. Comparația cu tabelul de alternanțe consonantice din [29] arată că în flexiunea verbală se realizează numai o parte din variațiile consonantice posibile în limba română. Nu apar alternanțele d/j, t/ĉ, ț/ĉ, realizate în derivare, nici variațiile l/y (în interpretarea noastră l/Ø), z/j, f/ș, înregistrate în flexiunea nominală.

4.4.1.1.1. Examinarea alternanțelor consonantice impune următoarele observații :

(1) Alternanțele se realizează în majoritatea covîrșitoare a cazurilor între termeni pozitivi [30]. Numai în două cazuri — (i) și (j) — unul , respectiv doi termeni consonantici pozitivi se opun unui termen Ø.

(2) Variațiile de termeni pozitivi se realizează prin substituirea unor elemente fonologice din aceeași serie : numai între consoane. Nu apar alternanțe cuprinzînd un termen consonantic opus unuia vocalic. În majoritatea cazurilor, variația privește un singur element. Singura excepție o reprezintă alternanța (h) care se realizează prin variația unui grup consonantic.

(3) Elementele fonologice cuprinse într-o alternanță se pot deosebi atît sub aspectul locului, cît și sub aspectul modului de articulare. Se păstrează însă constant, cu o singură excepție, caracterul sonorității sau al nonsonorității : în alternanțele c/ĉ, c/ĉ/p, t/ț, s/ș, sc/șt etc., toate consoanele sînt surde, pe cînd în g/ĝ, ca și în d/z, ambii termeni ai alternanței se caracterizează prin sonoritate.

Excepția menționată mai sus este reprezentată de alternanța g/ĝ/p, care nu apare (avînd în vedere lista noastră de verbe) decît în paradigma verbelor *a frige, a suge* și *a înfige*.

(4) Alternanțele consonantice pot cuprinde minimum *doi* și maximum *trei* termeni.

Elementele unei alternanțe de doi termeni pot fi ambele pozitive sau unul pozitiv și celălalt negativ.

Cele mai frecvente sînt variațiile consonantice între doi termeni pozitivi (cf. *anexa 13*). Variațiile între un termen pozitiv și unul negativ (n/Ø și b/Ø) nu apar decît în paradigmele verbelor *a veni* : *vin-e/vi-i* (și a derivatelor sale : *a se cuveni* [31], *a deveni* etc.), *a pune, a rămîne, a spune, a ține* și *a fierbe* (*fierb/fier-se, fier-t*), au deci un caracter izolat (mai ales în cazul alternanței b/Ø).

---

[30] Numim p o z i t i v i termenii diferiți de zero.

[31] Avem în vedere construcții puțin obișnuite de forma : *mi te cuvii*, în care *a se cuveni* încetează de a mai fi verb unipersonal.

Alternanţele realizate în trei termeni adaugă alternanţelor (c) şi (d) de doi termeni un al treilea termen, negativ, t/ţ/Ø, d/z/Ø sau, în cazul alternanţelor de doi termeni (a) şi (b), un termen negativ ori un termen pozitiv realizat prin *p* : c/ĉ/Ø ; c/ĉ/p ; g/ĝ/Ø ; g/ĝ/p.

În cele mai multe alternanţe de trei termeni, al treilea termen este Ø.

4.4.1.1.2. În ce priveşte *ocurenţa* lor, alternanţele consonantice se caracterizează în felul următor :

(1) Alternanţele consonantice afectează în toate cazurile, fără excepţie, partea finală a radicalului, se produc deci la jonctura dintre radical şi diferitele afixe care apar în urma acestuia.

(2) Secvenţa de elemente fonice care reprezintă radicalul nu este afectată decît de o singură alternanţă consonantică.

(3) Ocurenţa unuia sau altuia dintre membrii alternanţelor nu este în nici un fel condiţionată de accent.

(4) Se pot stabili anumite relaţii între diferiţii membri ai alternanţelor şi terminaţiile diferitelor forme verbale.

La prima vedere apariţia unuia sau altuia din termenii alternanţelor este condiţionată de calitatea fonetică a terminaţiilor. Apariţia celui de-al doilea termen [32] al alternanţelor (a), (b), (c), (d), (e), (f), (g), (h), (i), (j), (k) şi (l) este determinată de prezenţa în imediata lui apropiere a unui *i* asilabic (una din realizările morfemului de persoana a II-a singular a prezentului) : *apuĉi*, *alerĝi*, *baţi*, *crezi*, *coşi*, *existi* etc., iar în cazul alternanţelor (a), (b), (g), (h), (j_1), (j_2), (k), (l) şi de *i* asilabic şi de *e*, desinenţă de persoana a III-a singular, eventual şi plural, prezent indicativ sau conjunctiv : *apuĉi*, *apuĉe* ; *calĉi*, *calĉe* ; *merĝi*, *merĝe* ; *muşti*, *muşte* ; *creşti*, *creşte* etc.

Al doilea termen al alternanţelor (b), (c), (d) şi (e) apare şi atunci cînd după radical urmează un *i* vocalic [33] : *fug/ a fuĝ-i*, *fuĝ-it*, *fuĝ-ind*, *fuĝ-ise* ; *înghit/ a înghiţ-i*, *înghiţ-it*, *înghiţ-ind*, *înghiţ-ise* ; *aud/ a auz-i*, *auz-it*, *auz-ind*, *auz-ise* ; *ies/ a ieş-i*, *ieş-it*, *ieş-ind*, *ieş-ise*.

[32] Al doilea, în modul nostru de prezentare a alternanţelor. Ordonarea într-un sens sau altul a termenilor alternanţelor este oarecum arbitrară şi, în fond, fără consecinţe pentru descriere. Alegerea ca prim termen al alternanţei a elementului care apare în forma de pers. I sg. a prezentului indicativ se justifică într-un fel prin faptul că această formă este caracterizată, în cazul celor mai multe verbe româneşti, printr-un flectiv *θ*.

[33] Evident, regula priveşte numai verbele în paradigma cărora se realizează aceste alternanţe (verbe ca *a pregăti*, *a prăpădi*, *a ameţi*, *a putrezi* nu intră în discuţie).

Cum *i* vocalic caracterizează terminaţiile tipului de verbe cu *-i* ca marcă a infinitivului, se poate vorbi nu numai de o condiţionare f o n e t i c ă, ci, în acelaşi timp, şi de condiţionare m o r f o l o g i c ă .

Deoarece însă, un grup de verbe, avînd un radical cu o structură fonetică asemănătoare şi încadrîndu-se în acelaşi tip morfologic [34], realizează, înainte de *i* vocalic, radicalul cu primul termen al alternanţei (cf. *miroş-i*, dar *(a) miros-i*, faţă de *ieş-i*, *(a) ieş-i*), se poate vorbi chiar de o condiţionare l e x i c a l ă .

> *Notă.* Alternanţa (a) nu se manifestă în paradigma nici unui verb din categoria *-i* : toate verbele cu infinitivul terminat în *-ĉi* se încadrează în tipul *-i(-esc)* caracterizat prin lipsa alternanţelor : *a boci*, *a toci* etc.
> Toate aceste verbe păstrează, în cursul întregii paradigme, [ĉ] ca element final al radicalului.

Condiţionarea morfologică este şi mai clară în cazul alternanţei (i_1) : membrul zero al alternanţei, la verbele în paradigma cărora se manifestă această variaţie, apare cînd radicalul e urmat de un *i* nesilabic, dar numai pentru verbele cu infinitivul în *-e* (cînd radicalul nu se termină într-un grup consonantic, cf. *a aştern-e)* şi în *-i*, ca : *a rămîn-e/rămîi*, *a obţine/obţii*, *a veni/vii*. Această alternanţă nu se manifestă, în exact aceleaşi condiţii fonetice, la verbele cu infinitivul în *-a*, ca : *adun-a/adun-i*, *a suspin-a/suspin-i* etc.

Termenul Ø al alternanţei în discuţie apare şi atunci cînd terminaţia formei verbale începe cu *-s* : *pun-e/ pu-sei*, *pu-s*, iar terminaţiile cu această structură fonetică nu apar decît la o parte din verbele cu infinitivul în *-e* (cf. conjugarea a IX-a).

În toate celelalte situaţii apare termenul pozitiv (*n*) al alternanţei : *pun*, *pun-ă*, *pun-înd*, *vin*, *veneam*, *vină*, *venind* etc.

> *Notă.* Diacronic se poate constata evoluţia de la o condiţionare fonetică spre una în care predomină elementul morfologic : forme ca *puind*, *viind* au fost înlocuite prin formele *punînd*, *venind*, generale în limba literară de azi. Tot aşa formele *amîni*, *mîni* cunosc variante, mai vechi şi regionale, *amîi*, *mîi*, pe care limba literară le-a eliminat.

[34] Avem în vedere faptul că prezintă în flexiune aceeaşi serie de flective.

Termenul al doilea al alternanţelor (a) şi (b) se realizează la verbele în *-e*, în *-ea* şi în *-i* şi înaintea terminaţiilor de imperfect a căror parte iniţială se realizează ca [a-], pe cînd la verbele în *-a*, în aceleaşi condiţii fonetice apare primul termen al alternanţei : comp., de exemplu, *făcea, mergea, tăcea, fugea* şi *călcam, alergam* etc.

De asemenea, termenul al doilea al alternanţelor (c), (d) şi (e) se realizează şi în formele în care radicalul este urmat de o terminaţie care începe cu *e(a)*, dar numai în cazul verbelor în *-i* : comp., de exemplu, *ascuţeau, auzeau, ieşeau*, dar *băteau, căzeau, coseau.*

Termenul al doilea al alternanţelor (c) şi (d) mai apare şi înaintea terminaţiei *-înd*, dar numai în cazul în care alternanţa se manifestă în cadrul paradigmei unui verb cu infinitivul în *-e* sau *-ea* : *scoţ-înd, arz-înd, văz-înd*, faţă de *cînt-înd, acord-înd.* În acest caz se poate vorbi de o condiţionare strict morfologică.

În cazul alternanţei (d), termenul al doilea apare — în cazul cîtorva verbe în *-ea* (*a cădea, a şedea, a vedea* şi derivatele lor) şi în *-e* (*a crede* şi derivatele sale) — şi în formele în care terminaţia asociată radicalului începe cu *-u* sau cu *-î* : *văz-u, văz-use, văz-ut* ; *căz-ură, căz-ut* ; *crez-usem, crez-ut* ; *şez-u, şez-înd* etc. (faţă de *vînd-ură, vînd-ut* ; *pierd-u, pierd-ut* etc.).

Termenul al treilea al alternanţei (j) este ocurent numai înaintea terminaţiilor care încep cu *s* : *du-se, ale-seră, scoa-serăm, aprin-seşi* etc.

Ocurenţa termenului al doilea, *Ø*, al alternanţei (i_2), ca şi ocurenţa termenului al treilea, *p*, al alternanţelor (k) şi (l) sînt determinate de joncţiunea radicalului cu *-t* şi cu terminaţiile începînd cu *s* : *fier-se, fier-t, cop-sei, cop-t, înfip-seră, înfip-t* etc., terminaţii specifice unui grup restrîns de verbe în *-e*.

4.4.1.1.3. Reluînd observaţiile de mai sus le putem grupa în felul următor :

Termenul al doilea al diverselor alternanţe apare urmat de :

(1) *-i* nesilabic : toate alternanţele exceptînd pe $\overline{(i_2)}$,
(2) *-i* silabic : alternanţele (b), (c), (d), (e) în paradigma unora din verbele în *-i*,
(3) *-e* : alternanţele (a), (b), (g), (h),
(4) *-e* semivocalic : alternanţele (c), (d) şi (e) în paradigma unor verbe în *-i*,
(5) *-a* : alternanţele (a) şi (b) în paradigma verbelor în *-e*, în *-ea* şi *-i*,

(6) *-u* şi *-înd* : alternanţele (c) şi (d) în paradigma verbelor în *-ea* şi a unora din verbele în *-e*,
(7) *-s* şi *-t* : alternanţa (i_2) în paradigma unui singur verb în *-e* : *fierbe.*

Termenul al treilea al diverselor alternanţe, care poate fi *Ø* sau *p*, apare urmat de *-s* (...) şi de *-t*, terminaţii specifice unei categorii restrînse de verbe în *-e* (conj. a IX-a şi a X-a).

Primul termen al alternanţelor apare în toate situaţiile în care nu apar termenii al doilea şi al treilea.

4.4.1.1.4. Din această descriere rezultă că acelaşi termen al alternanţelor poate fi coocurent cu diverse terminaţii, chiar dacă aceste terminaţii au structură fonetică diferită : comp. (1), (2),(3), (4), (5), (6). Ocurenţa cea mai generală a termenului al doilea al alternanţelor o reprezintă persoana a II-a singular a prezentului indicativ, conjunctiv, şi, la unele verbe, imperativ, în care radicalul este urmat de un *-i* nesilabic. Datorită generalităţii acestei ocurenţe, putem vorbi de o *condiţionare fonetică* (deşi calitatea fonetică şi fonologică a ceea ce considerăm desinenţă de persoana a II-a este foarte discutată şi discutabilă).

De asemenea, de condiţionare fonetică putem vorbi în cazul (3).

În celelalte situaţii ocurenţa unui anumit termen al diverselor alternanţe este condiţionată mai puţin fonetic şi mai mult morfologic, uneori chiar lexical.

4.4.1.1.5. Condiţionarea morfologică este evidentă dacă urmărim repartiţia diferiţilor termeni ai alternanţelor consonantice în cadrul paradigmelor diferitelor categorii de verbe.

> *Notă.* În expunerea care urmează folosim abrevierile la care am recurs în capitolele anterioare şi a căror listă s-a dat la 4.2.0. (*Nota*). De cîte ori simbolul care indică un anumit timp apare neînsoţit de nici o cifră înseamnă că timpul respectiv prezintă un alomorf radical comun celor şase forme. Deoarece pentru majoritatea covîrşitoare a verbelor formele de imperativ sînt omonime cu cele de indicativ, nu menţionăm imperativul decît în cazurile în care se constată o abatere de la această regulă. Menţionăm deci imperativul în cazurile în care prezintă un alomorf distinct, specific numai imperativului.

Repartiția în cadrul paradigmei a termenilor alternanțelor consonantice

c/ĉ

Verbe în *-a*

- c : A_1, A_3, A_4, A_5, A_6, B,C,D,E,F { -ă ( ) / -Ø / -înd / -a ( ) }
- ĉ : $A_2 = A'_{3,6}$ { -i / -e }

Verbe în *-e* și *-ea*

- c : A_1, A_6, $A'_{3,6}$, C, D, F { -ă / -Ø / -înd / -u ( ) }
- ĉ : A_2, A_3, A_4, A_5, B, E { -i / -e ( ) / -a ( ) }

c/ĉ/Ø (p)

Verbe în *-e*

- c : A_1, A_6, $A'_{3,6}$, F { -ă / -Ø / -înd }
- ĉ : A_2, A_3, A_4, A_5, B, E { -i / -e ( ) / -a ( ) }
- Ø (p) : C, D { -s ( ) / -t }

g/ĝ

Verbe în *-a*

- g : A_1, A_3, A_4, A_5, A_6, B,C,D,E,F { -Ø / -ă ( ) / -a ( ) / -înd }
- ĝ : A_2, $A'_{3,6}$ { -i / -e }

Verbe în *-i*

- g : A_1, A_6, $A'_{3,6}$ { -Ø / -ă }
- ĝ : A_2, A_3, A_4, A_5, B,C,D,E,F { -i / -i ( ) / -e / -a ( ) }

g/ĝ/Ø (p)

Verbe în *-e*

- g : A_1, A_6, $A'_{3,6}$, F { -Ø, -ă / -înd }
- ĝ : A_2, A_3, A_4, A_5 B, E { -i / -e ( ) / -a ( ) }
- Ø (p) : C,D { -s ( ) / -t }

t/ț

Verbe în *-a*, *-ea*, *-e*

- t : A_1, A_3, A_4, A_5, A_6, $A'_{3,6}$, B,C,D,E,F { -Ø / -ă / -ea ( ) / -a ( ) / -înd }
- ț : A_2 { -i }

Verbe în *-i*

- t : A_1, A_3, A_6, $A'_{3,6}$ { -Ø / -e / -ă }
- ț : A_2, A_4, A_5, B,C,D,E,F { -i / -i ( ) / -ea ( ) / -ind }

t/ț/Ø

Verbe în *-e*

- t : A_1, A_3, A_4, A_5, A_6, $A'_{3,6}$, B, E { -Ø / -e ( ) / -ă ( ) / -ea ( ) }
- ț : A_2, F { -i / -înd }
- Ø : C, D { -s ( )

d/z

Verbe în *-a*

- d: A_1, A_3, A_4, A_5, A_6, $A'_{3,6}$, B,C,D,E,F { -Ø; -ă ( ); -a ( ); -e ( ); -înd }
- z: A_2 { -i

Verbe în *-e*, *-ea* (*-e* : numai *a crede*)

- d: A_1, A_3, A_4, A_5, A_6, $A'_{3,6}$ B,E { -Ø; -e ( ); -ă, -ea ( ) }
- z: A_2, C, D, F { -i; -u ( ); -înd }

Verbe în *-e* (numai : *a pierde, a vinde*)

- d: A_1, A_3, A_4, A_5, A_6, $A'_{3,6}$, B, C, D,E { -Ø; -e ( ); -ă; -u ( ) }
- z: A_2, F { -i; -înd }

Verbe în *-i*

- d: A_1, A_3, A_6, $A'_{3,6}$ { -Ø; -ă; -e }
- z: A_2, A_4, A_5, B, C, D, E, F { -i; -i ( ); -ea ( ); -ind }

d/z/Ø

Verbe în *-e*

- d: A_1, A_3, A_4, A_5, A_6, $A'_{3,6}$, B,E { -Ø; -e ( ) }
- z: A_2, F { -i; -înd }
- Ø: C, D { -s ( )

s/ş

Verbe în *-a*, *-e*, *-i* (*-i*, numai : *a mirosi*)

- s: A_1, A_3, A_4, A_5, A_6, $A'_{3,6}$, B,C,D,E,F { -Ø; -e; -ă ( ); -i ( ); -a ( ); -ea ( ); -ind; -înd }
- ş: A_2 { -i

Verbe în *-i*

- s: A_1, A_3, A_6, $A'_{3,6}$ { -Ø; -e; -ă }
- ş: A_2, A_4, A_5, B,C,D,E,F { -i; -i ( ); -ea ( ); -ind }

st/şt

Verbe în *-a*

- st: A_1, A_3, A_4, A_5, A_6, $A'_{3,6}$, B, C, D, E, F { -Ø; -ă ( ); -e ( ); -a ( ); -înd }
- şt: A_2 { -i

şc/şt

Verbe în *-a*

- şc: A_1, A_3, A_4, A_5, A_6, B, C, D, E, F { -Ø; -ă ( ); -a ( ); -ind }
- şt: A_2, $A'_{3,6}$ { -i; -e }

sc/şt

Verbe în *-a*

- sc: A_1, A_3, A_4, A_5, A_6, B, C, D, E, F { -Ø; -ă ( ); -a ( ); -ind }
- şt: A_2, $A'_{3,6}$ { -i; -e }

Verbe în *-e*

sc : A_1, A_6, $A'_{3,6}$, C, D, F { -Ø, -ă, -u ( ), -înd
ști : A_2, A_3, A_4, A_5, B, E { -i, -e ( ), -ea ( )

n/Ø

Verbe în *-e*

n : A_1, A_3, A_4, A_5, A_6, $A'_{3,6}$, B, E, F { -Ø, -e ( ), -ă, -ea ( ), -înd
Ø : A_2, C, D { -i, -s ( )

Verbe în *-i*

n : A_1, A_3, A_4, A_5, A_6, $A'_{3,6}$, B,C,D,E,F { -Ø, -e ( ), -ă, -i( ), -ea ( )
Ø : A_2 { -i

b/Ø

Verbe în *-e* (*a fierbe*)

b : A, $A'_{3,6}$, B, E, F { -Ø, -e, -i, -a, -înd, -ea ( )
Ø : C, D { -s ( ), -t

Explicație. Literele care urmează după acoladă reprezintă terminațiile asociate în formele verbale unuia sau altuia din membrii alternanțelor. Cînd o literă e urmată de o paranteză : *s*( ), de exemplu, înseamnă că terminația se reduce la fonemul indicat de literă sau continuă cu alte foneme.

4.4.2.0. ***Alternanțe vocalice.*** Al doilea tip de alternanțe privește elementele vocalice ale morfemului radical, deci elementele susceptibile de a fi accentuate sau atone. Deoarece accentul are caracter mobil în cadrul flexiunii verbale românești, radicalul putînd fi accentuat sau aton, distingem de la început două serii de alternanțe vocalice : (I) Alternanțe vocalice care se produc în condițiile menținerii status-ului accentual al radicalului și (II) alternanțe vocalice care presupun modificarea status-ului accentual al morfemului radical.

4.4.2.1. I. *Alternanțe vocalice în condițiile menținerii status-ului accentual* :

1. — Sub accent :

(a) *ă*/a[35]
Ex. : *agăț*/*agață*, *să agațe*
arăt/*arată*, *să arate*

(b) *e*/a
Ex. : *șed*, *ședzi*/*șade*, *șadă* ;
dezmierd, *dezmierzi*, *să dezmierde*/*dezmiardă*

(c) *î*/*i*
Ex. : *vînd*, *vîndă*/*vinzi*, *vinde*

(d) *e*/ea
Ex. : *alerg*, *alergi*/*să alerge*, *aleargă*

(e) *o*/oa
Ex. : *rod*, *rozi*/*roade*, *roadem*

(f) *ă*/*e*/a
Ex. : *văd*/*vezi*, *vede*/*să vadă*
văl/*speli*, *să spele*/*spală*

2. — În silabă neaccentuată :

(a) ă/e
Ex. : *apăr*, *apără*/*aperi*, *să apere*
sufăr/*suferi*, *suferă*, *să sufere*

II. *Alternanțe vocalice presupunînd schimbarea status-ului accentual:*

(a) á/ă
Ex. : *bag*, *bagi*, *bagă*/*băgăm*
adaug, *adaugi*, *adaugă*/*adăugăm*
tai, *taie*/*tăiem*
sparg, *sparse*, *spart*/*spărgeam*, *spărsei*

[35] Vocala tipărită cu cursive apare și atunci cînd radicalul e aton.

(b) í/e
Ex.: *vin/venim*
prezint/prezentăm

(c) ú/ø
Ex.: *usuc, usucă/uscăm, uscam*

Notă. Alternanţa (c) nu se manifestă decît în paradigma verbului *a usca.*

(d) i/á/ /ă
Ex.: *rămîn/rămase/ /rămăsei*

(e) ó/oá/u
Ex.: *port, porţi/poartă, să poarte//purtăm*
despoi/despoaie/ /despuiem
înconjor/înconjori/înconjoară, să înconjoare//înconjurăm

Notă. Unele dintre verbele care realizează alternanţa ó/oá/ u, şi anume cele al căror radical cuprinde mai mult de două silabe, tind spre uniformizarea radicalului, prin eliminarea alternanţelor. În limba actuală se întîlnesc destul de des variante de tipul: *înconjór, încónjur*; *înconjóri, încónjuri*; *înconjoáră, încónjură* / *înconjurăm* etc.

Asemenea variante apar la o întreagă serie de verbe care au aceeaşi structură silabică şi o structură fonică asemănătoare a finalei radicalului: *a împresura, a desfăşura, a înfăşura* etc.

Paradigma fără variaţie vocalică a radicalului presupune schimbarea structurii radicalului din unele forme prin deplasarea accentului de pe ultima silabă pe antepenultima (comp. *desfăşór* şi *desfăşur*) şi prin înlocuirea în silaba finală, devenită atonă, a lui [ó], respectiv [oá] prin [u]. Prin deplasarea amintită a accentului, ultima silabă a radicalului e întotdeauna, atît în formele accentuate pe radical, cît şi în cele cu accentul pe terminaţie, neaccentuată: *încónjur, încónjură, înconjurăm, înconjuráţi* etc.

Observaţie. Comparînd datele oferite de 2.5. şi 3.5. constatăm următoarele diferenţe între flexiunea nominală şi flexiunea verbală:

— În flexiunea nominală nu apar alternanţe vocalice cu trei termeni (exc. alternanţa izolată *ă/é/eá*).

— Alternanţele vocalice se realizează în cadrul flexiunii nominale numai în condiţiile menţinerii status-ului accentual al radicalului.

4.4.2.2. Deoarece paradigma verbală românească se caracterizează prin mobilitatea accentului, toate verbele care prezintă o alternanţă în cadrul radicalului accentuat au şi o variantă neaccentuată a radicalului. Deci tipul *pórt/poártă/purtăm* reprezintă tipul normal. De cele mai multe ori însă radicalul neaccentuat este alcătuit din aceleaşi elemente fonetice ca cel accentuat, deosebindu-se de acesta din urmă numai sub aspect accentual—cf. de exemplu, *şéd/şedém.*

În cazul în care radicalul accentuat prezintă fenomenul alternanţei vocalice, radicalul neaccentuat poate avea o formă unică cuprinzînd unul din termenii alternanţei.

Aşa, de exemplu, în cazul alternanţei I 1 (a): *ă/a*, radicalul neaccentuat cuprinde termenul *ă*: *arăt, arătă* etc., *agăţ, agáţă* etc./ *arătăm, arătám, arătát* etc., *agăţăm, agăţám, agăţát* etc.

Tot termenul *ă* apare în radicalul neaccentuat şi atunci cînd paradigma verbului se caracterizează prin alternanţa I 2 (a): *ă/e*: *ápăr/áperi/apărăm, apărám, apărát* etc.

Radicalul neaccentuat al verbelor care realizează alternanţele I 1 (b): *e/a* şi I 1 (d): *e/ea* cuprinde întotdeauna termenul *e*:

şéd, şáde/şedém, şezúi, şezînd etc.
alérg, aleárgă/alergăm, alergái, alergînd etc.

Cînd paradigma este caracterizată prin alternanţa I 1 (e) *o/oa*, în radicalul neaccentuat apare *o*:

ród, roáde/rodeám, roséi, rozînd etc.

Toate tipurile de verbe discutate mai sus prezintă, sub *aspectul alternanţelor vocalice*, un radical neaccentuat *unic.*

4.4.2.3. Verbele care realizează în paradigma lor alternanţele I 1 (c): *î/i* şi I 1 (f): *ă/e/a* prezintă două radicale neaccentuate, aşa încît în cazul verbului *a vinde* ambii termeni ai alternanţei — atît [î], cît şi [i] — apar în radicalul aton: *vînd, vinde/vindeám, vîndúi.*

Verbele caracterizate prin alternanţa I 1 (f): *ă/e/a* se grupează în două categorii din punctul de vedere al raportului radicalului neaccentuat faţă de termenii alternanţei:

(1) Verbul *a vedea* prezintă două forme de radical neaccentuat, cuprinzînd primii doi termeni ai alternanţei:

văd, vézi, vádă/văzúi, vedém etc.

(2) Celelalte verbe au o singură formă de radical neaccentuat cuprinzînd primul termen al alternanței :

păl, péli, pálă/pălăm, pălám, pălát, pălînd etc.

4.4.2.4. În verbele cu radical polisilabic se pot realiza două sau mai multe alternanțe vocalice, deoarece, cum am văzut, alternanțele vocalice se pot produce atît în condițiile menținerii status-ului accentual (în silabă tonică, ca și în silabă atonă), cît și în condițiile schimbării status-ului accentual al radicalului.

Din lista de verbe, utilizată în această descriere, nu reies decît două categorii de verbe al căror radical înregistrează două alternanțe vocalice paralele :

(1) Verbe în care se realizează paralel alternanțele II (a) : *á/ă* și I 2 (a) : *ă/e*, deci :

á...ă/á...e//ă...ă.

Ex. : *scápăr/scáperi/ /scăpărăm*
scármăn/scármeni//scărmănăm.

(2) Verbe în al căror radical se realizează paralel alternanțele I 1 (d) : *é/eá* și I 2 (a) : *ă/e*, deci :

é...ă/é....e/eá...ă//e...ă.

Ex. : *sémăn/sémeni/séamănă//semănăm*
lépăd/lépezi/leápădă//lepădám [36].

În cazul (1) forma neaccentuată a radicalului cuprinde vocalele *ă* sau *e*, realizează deci termenul *ă* din alternanța *ă/e*, caracteristică silabei totdeauna neaccentuate a radicalului, și, evident, termenul caracteristic poziției atone, în cazul alternanței *á/ă* (care privește silaba accentuată a radicalului în formele cu accentul pe radical).

În cazul (2) radicalul neaccentuat cuprinde primii termeni din ambele alternanțe.

4.4.2.5. Examinarea alternanțelor vocalice înregistrate duce la următoarele observații :

(1) Alternanțele vocalice se realizează între termeni pozitivi, exceptînd alternanța cu totul izolată II (c) cuprinzînd termenii *u* și Ø.

(2) Variațiile de termeni pozitivi se realizează între elemente fonologice de același fel : între vocale (*a/ă*, *e/a* etc.) sau între vocale și diftongi (*o/oa/u*, *e/ea*).

(3) Vocalele care constituie termenii diferitelor alternanțe se deosebesc ca grad de deschidere (*ă/a*), dar și ca loc de articulare

[36] În [24] se menționează și realizarea paralelă a alternanțelor *o/oa* și *ă/e* în verbul *a șchiopăta*.

(*e/a*). În cazurile în care alternanța se realizează între o vocală și un diftong, diftongul, prin vocala pe care o include, poate fi considerat ca reprezentînd elementul mai deschis al alternanței.

(4) Alternanțele vocalice cuprind minimum d o i (*arăt/arată*) și maximum t r e i termeni (*păl/speli/spală*), dacă avem în vedere numai alternanțele realizate în condițiile menținerii status-ului accentual. Dacă avem în vedere și alternanțele condiționate de schimbarea poziției accentului, alternanțele vocalice reprezintă variații între minimum d o i (*bag/băgăm*) și maximum c i n c i termeni. Acest maximum reprezintă un caz cu totul izolat : un singur verb — *a vedea* — realizează o alternanță vocalică cuprinzînd cinci termeni : *văd/véde/vádă/vedém/văzúi* (*a spăla* și alte verbe care realizează în silabă accentuată alternanța *ă/é/á* prezintă în radicalul neaccentuat numai vocala *ă* : *păl/péli/pálă//pălăm*).

4.4.2.6. Sub aspectul *ocurenței* lor, alternanțele vocalice se caracterizează în felul următor :

(1) Alternanțele vocalice privesc partea medială a radicalului. În foarte rare cazuri (cf. *ta-i*, *tă-ia*), variația vocalică afectează elementul final al radicalului. Raritatea acestei ocurențe a alternanțelor vocalice se explică prin numărul relativ restrîns al verbelor cu radical terminat în vocală și prin faptul că multe din aceste verbe prezintă un radical invariabil.

(2) Același radical poate fi afectat concomitent de două alternanțe vocalice, privind vocale diferite din secvența fonică care reprezintă radicalul. Verbele care se caracterizează prin coocurența a două alternanțe vocalice sînt puțin numeroase.

(3) Se constată o anumită dependență între diferite tipuri de alternanțe vocalice și accent : alternanțele care privesc silaba accentuată sînt mai variate decît cele care afectează silaba neaccentuată și sînt, în același timp, diferite de acestea.

În ce privește raportul dintre diferiții termeni ai alternanțelor vocalice și accent, se constată că în poziția atonă apar termenii alternanțelor caracterizați printr-un grad mai mic de deschidere (cu o singură excepție, alternanța II (b), al cărei termen accentuat *i* se opune termenului aton *e* : *vin/venim*). Astfel din cei doi termeni *ă/a*—ai alternanței I 1 (a), primul termen reprezentat de vocala semideschisă apare și pe poziție neaccentuată : *arătăm* (față de *arată*). În alternanța de trei termeni : *ó/oá/u*, termenul cel mai închis, *u*, este ocurent în poziția neaccentuată.

Cînd unul din termenii alternanţelor este *a*—vezi I 1 (a), I 1 (b), I 1 (f)—termenul *a* nu apare niciodată pe poziţie neaccentuată[37].

(4) Ocurenţa termenilor unora dintre alternanţele vocalice poate fi pusă în legătură cu calitatea fonică a elementelor de care sînt precedaţi sau urmaţi în secvenţele fonice care reprezintă diferitele forme verbale.

Astfel ocurenţa celor doi membri ai alternanţelor, foarte răspîndite, *ó/oá* şi *é/eá* depinde, pentru multe verbe, de calitatea fonică a elementului vocalic următor în succesiune de sunete : *oa* se realizează cînd în silaba următoare apare *e* sau *ă* : *doarme, să doarmă*[38], în celelalte situaţii apare *o* : *dorm, dormi* ; iar *ea* e condiţionat de prezenţa unui *ă* în silaba următoare : *aleargă*, în alte condiţii fonetice apare *e* : *alerg, alergi, să alerge.*

În radicalele în care o vocală din seria medială alternează cu o vocală din seria anterioară, urmînd unei consoane labiale, vocala anterioară apare de cîte ori este urmată, în cadrul formei verbale, de un element prepalatal ; în toate celelalte situaţii apare vocala medială :

vézi, véde, vedém, vedeám/văd/vádă/văzúi
vínzi, vínde, vindeám/vînd, vîndúi, vînzînd, să vîndă
áperi, să ápere/ápăr, apărăm, apărám, apărát etc.

În cadrul alternanţelor *á/ă* şi *ó* (*oá*)*/u* ocurenţa termenilor este strict determinată de accent : primul termen apare sub accent, al doilea termen e caracteristic poziţiilor atone : *cár/cărăm, sár/sărím* etc., *pórt/purtăm, róg/rugăm, rugái, rugát, scápăr/scăpărăm, scăpărát* etc.

4.4.2.7. *Repartiţia în cadrul paradigmei verbale a termenilor alternanţelor vocalice* :

ă/â

Verbe în *-a* {
- ă : A_1, A_2, A_3, A_4, A_5, B,C,D,E,F { -Ø ; -i ; -ă(. . .),-a(. .) ; -înd ; *poziţie atonă* }
- a : A_3, A_6, $A'_{3,6}$ { -ă ; -e }

[37] Cînd face parte din radicalul unui verb care se caracterizează printr-un radical constant, invariabil, *a* apare şi în silabe neaccentuate (*declar/declarăm*).

[38] Un număr destul de mare de verbe prezintă în exact aceleaşi condiţii fonetice, un radical invariabil ; comp., de exemplu : *port, porţi, poartă* şi *derog, derogi, derogă*

é/á

Verbe în *-a* {
- e : A_1, A_2, A_4, A_5, $A'_{3,6}$, B,C, D, E,F { -Ø ; -i ; -ă ( ) ; -e ; -înd ; *poziţie atonă* }
- a : A_3, A_6 {-ă

Verbe în *-ea* {
- e : A_1, A_2, A_4, A_5, A_6, B,C,D,E,F { -Ø ; -i ; -e ( ) ; -u ( ) ; -înd ; *poziţie atonă* }
- a : A_3, $A'_{3,6}$ {-ă

Verbe în *-e* {
- e : A, B, C, D, E, F { -Ø ; -i ; -e ( ) ; -u ( ) ; -înd ; *poziţie atonă* }
- a : $A'_{3,6}$ {-ă

Verbe în *-i* {
- e : A, B, C, D, E, F { -Ø ; -i ; -i ( ) ; -e ( ) ; *poziţie atonă* }
- a : $A'_{3,6}$ {-ă

î/í

Verbe în *-e* (numai : *a vinde*) {
- î : A_1, A_6, $A'_{3,6}$ C, D, F { -Ø ; -ă ; -u ( ) ; -înd ; *poziţie atonă* }
- i : A_2, A_3, A_4, A_5, B, E { -i ; -e ( ) ; *poziţie atonă* }

ă/é/á

Verbe în *-a*

- ă : A_1, A_4, A_5, B, C, D, E, F { -Ø; -ă (..); -a ( ); *poziție atonă*
- e : A_2, $A'_{3,6}$ { -í; -e
- a : A_3, A_6 { -ă

Verbe în *-ea* (numai : *a vedea*)

- ă : A_1, A_6, C, D, F { -Ø; -u ( ); -înd; *poziție atonă*
- e : A_2, A_3, A_4, A_5, B, E { -i; -e ( ); *poziție atonă*
- a : $A'_{3,6}$ { -ă

é/eá

Verbe în *-a*

- e : A_1, A_2, A_4, A_5, $A'_{3,6}$, B, C, D, E, F { -Ø; -í; -ă ( ); -a ( ); -înd; *poziție atonă*
- ea : A_3, A_6 { -ă

Verbe în *-e*

- e : A, B, C, D, E, F { -Ø; -ĭ; -e ( ); -s; -înd; *poziție atonă*
- ea : $A'_{3,6}$ { -ă

ó/oá

Verbe în *-a*, *-î*

- o : A_1, A_2, A_4, A_5, B, C, D, E, F { -Ø; -ĭ; -ă ( ); -a ( ); -înd; *poziție atonă*
- oa : A_3, A_6, $A'_{3,6}$ { -ă; -e

Verbe în *-e*

- o : A_1, A_2, A_6, B, C, D, F { -Ø; -ĭ; -s ( ); -t; -înd; *poziție atonă*
- oa : A_3, A_4, A_5, $A'_{3,6}$, E { -e ( ); -ă; -s (...)

Verbe în *-i*

- o : A_1, A_2, A_4, A_5, A_6, B, C, D, E, F { -Ø; -ĭ; -i ( ); -ea; *poziție atonă*
- oa : A_3, A_6, $A'_{3,6}$ { -e; -ă

ă/e (poziție totdeauna atonă)

Verbe în *-a*

- ă : A_1, A_3, A_4, A_5, A_6 B, C, D, E, F { -Ø; -ă ( ); -a ( ); -înd
- e : A_2, $A'_{3,6}$ { -ĭ; -e

Verbe în *-i*

- ă : A_1, A_6 { Ø
- e : A_2, A_3, A_4, A_5, $A'_{3,6}$, B, C, D, E, F { -''; -i ( ); -e ( ); *poziție atonă*

á/ă

Verbe în *-a, -ea, -i*
- á : A_1, A_2, A_3, A_6, $A'_{3,6}$ { *poziție accentuată*
- ă : A_4, A_5, B, C, D, E, F { *poziție atonă*

Verbe în *-e*
- á : A_1, $A'_{3,6}$ C_3, C_6, D, E { *poziție accentuată*
- ă : B, C_1, C_2, C_4, C_5 (D), F { *poziție atonă*

í/e

Verbe în *-a, -i*
- í : A_1, A_2, A_3, A_6, $A'_{3,6}$ { *poziție accentuată*
- e : A_4, A_5, B, C, D, E, F { *poziție atonă*

ú/Ø

Verbe în *-a* (numai : *a usca*)
- ú : A_1, A_2, A_3, A_6, $A'_{3,6}$ { *poziție accentuată*
- Ø : A_4, A_5, B, C, D, E, F { *poziție atonă*

í /á/ă

Verbe în *-e* (numai : *a rămîne*)
- í : A, B, E, F { -Ø, -i, -e ( ), -înd — *poziție atonă*
- á : $C_{3,6}$, D { -s ( )
- ă : C_1, C_2, C_4, C_5 { *poziție atonă* (*-s . . .*)

ó/oá/u

Verbe în *-a*
- ó : A_1, A_2 { -Ø, -i
- oá : A_3, A_6, $A'_{3,6}$ { -ă, -e } *poziție accentuată*
- u : A_4, A_5, B, C, D, E, F { *poziție atonă*

Verbe în *-ea*
- ó : A_1, A_2, A_6 { -Ø, -i }
- oá : A_3, $A'_{3,6}$ { -ă, -e } *poziție accentuată*
- u : A_4, A_5, B, C, D, E, F } *poziție atonă*

Verbe în *-e* (numai : *a coase*)
- ó : A_1, A_2, A_6, B, F { -Ø, -i, -e ( ) }
- oá : A_3, A_4, A_5, $A'_{3,6}$ E { -e ( ), -ă } } *poziție accentuată*
- o : F { -înd
- u : C, D { *-u* ( ) } *poziție atonă*

4.4.2.8. *Condiționarea fonetică* este mai evidentă în cazul alternanțelor vocalice decît s-a constatat a fi în cazul celor consonantice, iar *condiționarea morfologică* — foarte importantă în repartizarea termenilor alternanțelor consonantice — nu se poate invoca decît indirect, în măsura în care apariția unui anumit element fonic este adeseori condiționată de tipul morfologic al paradigmei : desinența *-ă* de pers. a III-a sing. a indicativului prezent este proprie, de exemplu, unui anumit tip de paradigmă.

Cum însă, în multe cazuri, o anumită alternanță caracterizează un grup restrîns de verbe (cf. anexele referitoare la alternanțe) sau chiar un singur verb, iar, pe de altă parte, adeseori, în aceleași condiții fonetice, o alternanță nu se produce, destul de multe verbe păstrînd un radical invariabil (comp., de exemplu, paradigmele verbelor *a deroga* și *a ruga*), putem vorbi de o *condiționare lexicală* [39] a alternanțelor.

Avînd în vedere această complexă condiționare, putem spune că, dacă știm că un anumit verb, cu o structură fonică dată a radicalului și aparținînd unui anumit tip de paradigmă, se caracterizează printr-un anumit tip de alternanță vocalică, putem prevedea cu o destul de mare probabilitate care va fi repartizarea termenilor alternanței în diferitele forme ale paradigmei.

4.4.2.9. Alternanțele vocalice și consonantice pot afecta același radical. Interferențele înregistrate în verbele cercetate sînt reprezentate în *tabelul 4*.

4.4.3.0. Examinarea flexiunii verbale românești sub aspectul variațiilor parțiale ale radicalului duce la concluzia că aceste variații — rezultate din alternanța elementelor vocalice sau consonantice din secvența fonică care reprezintă radicalul — sînt foarte numeroase,

[39] În situațiile în care ocurența unei caracteristici nu poate fi circumscrisă nici în termeni fonetici, nici în termeni morfologici, ea poate fi considerată fapt individual, izolat, și, ca atare, l e x i c a l.

iar ocurența lor depinde de *condiții fonetice și morfologice* foarte diferite de la un caz la altul.

Alt. voc. / Alt. cons.	ă/á	é/á	í/í	é/eá	ó/oá	ă/é/á		á/ă	í/e	ú/θ	ó/oá/u	í/á/ă
c/ĉ				+	+			+		+		
g/ĝ				+				+			+	
t/ț	+	+		+	+		+	+	+		+	
d/z		+	+	+		+	+	+				
s/ș		+		+	+	+		+			+	
st/șt												
șc/șt												
sc/șt				+	+			+				
n/θ												+
b/θ		+										
c/ĉ/p					+							
g/ĝ/p												
c/ĉ/θ					+							
g/ĝ/θ				+				+				
t/ț/θ				+	+							
d/z/θ					+			+				

Tabelul 4

Cum radicalul unui verb poate fi afectat de mai multe alternanțe coocurente, descrierea diverselor paradigme și a sistemului verbal în termenii alternanțelor ar fi extrem de stufoasă și de complicată. Pe de altă parte, o asemenea descriere nu și-ar putea justifica caracterul neeconomic prin eficiență, deoarece un număr de verbe păstrează un radical unic, invariabil în tot cursul paradigmei, deși prezintă toate condițiile fonetice și morfologice presupuse de realizarea anumitor alternanțe. Existența verbelor de acest tip obligă la recunoașterea unei *condiționări lexicale* a variațiilor fonetice ale radicalului.

Toate aceste observații duc la concluzia că, pentru a face descrierea mai economică și mai simplă, este mai judicios ca alternanțele

să nu fie incluse în descrierea ca atare, ci să fie înglobate în structura radicalului, iar variațiile acestuia — rezultat al alternanțelor — să fie prezentate ca *alomorfe* ale radicalului [40].

Considerăm deci diversele secvențe fonice în care apar membrele diferitelor alternanțe ca *alomorfe* ale morfemului radicalului.

Aceste *alomorfe* reprezintă secvențe fonice caracterizate prin faptul că prezintă o parte comună tuturor alomorfelor și o parte variabilă, realizată în diferitele forme ale paradigmei de diferitele membre ale alternanțelor. Deoarece alternanțele afectează elementele părții finale a radicalului, elementele din apropierea joncturii radicalului cu terminația, partea comună, invariabilă, este reprezentată de elementul sau elementele de la începutul secvenței fonice care constituie radicalul. Având în vedere această structură a alomorfelor morfemului radical, nu putem include în categoria verbelor cu variație parțială a radicalului verbe care, ca *a lua*, prezintă în paradigmă variații ale radicalului afectînd partea lui inițială : forme ca *luam*, *iei* conțin radicale total diferite fonetic și se încadrează în categoria verbelor cu radical total variabil, deci a verbelor cu paradigmă supletivă.

Observație. Verbe ca *a fi*, *a lua*, a căror paradigmă include forme cu radicale care nu păstrează constant nici măcar elementul inițial (comp. : *lua/iei*, *este/fuse* etc.), așa încît se poate vorbi de radicale complet diferite, le considerăm o categorie aparte : a v e r b e l o r c u r a d i c a l t o t a l v a r i a b i l .

Considerarea acestor forme ca reprezentînd o p a r a d i g m ă u n i c ă , u n a n u m i t v e r b , poate fi justificată distribuțional sau semantic. Această problemă nu interesează însă prezenta cercetare în care am considerat d a t e unitățile lexicale și paradigmele lor.

Notă. Particularitatea de a păstra invariabilă partea inițială a radicalului este, într-un fel, explicabilă dacă avem în vedere condițiile în care se manifestă diferitele alternanțe : alternanțele consonantice afectează numai elementele fonice care precedă imediat terminația, deci consoanele din partea inițială a

[40] Pt. același mod de a pune problema v. și [55] ; o amplă justificare a acestei soluții în descrierea variației radicalului dă O.S. Ahmanova [2, p. 52 urm.].

radicalului nu variază, iar cele mai multe verbe românești (fapt evident, dacă avem în vedere lista stabilită [41]) au ca prim element fonic o consoană. Vocalele, a căror variație nu este așa de strict dependentă de poziția față de terminație, au un comportament special atunci cînd constituie inițiala absolută a radicalului. În această poziție, vocalele care pe alte poziții se încadrează în diferite alternanțe rămîn invariabile în toate formele paradigmei. Așa, de exemplu, [a] se conservă în toate formele verbelor în care reprezintă inițiala radicalului : comp. *ar*, *arăm*, *arat* și *car*, *cărăm*, *cărat*. În poziție inițială orice alternanță vocalică este abolită, asigurîndu-se astfel un pivot comun întregii paradigme a unui verb.

4.4.3.1. În cursul paradigmei unui verb se pot manifesta 1, 2 sau chiar 3 alternanțe, de obicei de tip diferit. Se manifestă, deci, concomitent și paralel, în cursul aceleiași paradigme alternanțe vocalice și consonantice, așa încît diferitele alomorfe ale morfemului radical se pot diferenția unul de celălalt sub aspectul elementelor vocalice componente, sub aspectul elementelor consonantice sau, în unele cazuri destul de numeroase, atît în ce privește vocalismul, cît și în ce privește consonantismul.

4.4.3.2. În funcție de alternanțele realizate în cadrul paradigmei, verbele cu variație parțială a radicalului pot avea, făcînd abstracție de variațiile de accent, între 2 și 6 alomorfe :

Verbe cu două alomorfe radicale

Alomorfe diferite din punctul de vedere al vocalismului :

(a) botez/boteaz(ă)
chem/cheam(ă)
aștern/aștearn(ă)
(b) adorm/adoarm(e) (ă)
cobor/coboar(ă) (e)
(c) agăț/agaț(ă) (e)
(d) astîmpăr/astîmper(i) (e)
sufăr/sufer(i) (ă, e)

[41] Vezi *Anexa 11*.

(e) destram/destrăm(ăm)
par/păr(em)
răsar/răsăr(im)
sar/săr(im).

Alomorfe diferite din punctul de vedere al consonantismului :

(a) aplic/aplic̑(i)
arunc/arunc̑(i)
judec/judec̑(i)
(b) alung/alung̑(i)
cîștig/cîștig̑(i)
strig/strig̑(i)
(c) ajut/ajuț(i)
alint/alinț(i)
simt/simț(i)
(d) acord/accrz(i)
zburd/zburz(i)
(e) exist/exișt(i)
gust/gușt(i)
manifest/manifeșt(i)
(f) mișc/mișt(i)
mușc/mușt(i)
(g) obțin/obți(i)
țin/ți(i).

Verbe cu trei alomorfe radicale

Alomorfe realizate prin alternanțe vocalice :

(a) dor/doar(e)(ă)/dur(ea)
desfășor/desfășoar(ă)(e)/desfășur(ăm)
despo(i)/despoa(ie)/despu(iem)
torn/toarn(ă)/turn(ăm)
(b) semăn/seamăn(ă)/semen(e)
(c) scapăr/scaper(i)/scăpăr(ăm)
scarmăn/scarmen(i)/scărmăn(ind)
(d) învăț (învățăm)/înveți/învață
spăl(spălăm)/speli/spală.

Alomorfe realizate prin alternanțe consonantice :

(a) ajung/ajung̑(i)/ajun(se)
ard/arz(i)/ar(se)
duc/duc̑(i)/du(se)
transmit/transmiț(i)/transmi(se)

(b) frig/friĝ(i)/frip(se).

Alomorfe realizate prin alternanţe vocalice şi consonantice :

(a) adaug/adăug(ăm)//adauĝ(i)
bag/băg(ăm)/baĝ(i)
calc/călc(ăm)//calĉ(i)
casc/căsc(ăm)//caşt(i)
caut/căut(ăm)//cauţ(i)
las/lăs(ăm)//laş(i)
scald/scăld(ăm)//scalz(i)

(b) dezmierd/dezmiard(ă)//dezmierz(i)
fierb/fiarb(ă) //fier(t)
ies/ias(ă)//ieş(i)

(c) alerg/alearg(ă)//alerĝ(i)
aştept/aşteapt(ă)//aştepţ(i)
cert/ceart(ă)//certţ(i)
cresc/creasc(ă)//creşt(e)
frec/freac(ă)//freĉ(i)
iert/iart(ă)//ierţ(i)
leg/leag(ă)//leĝ(i)
ţes/ţeas(ă)//ţeş(i)

(d) înot/înoat(ă)//înoţ(i)
miros/miroas(e)//miroş(i)
slobod/sloboad(e)//sloboz(i)

(e) prezint/prezent(ăm)//prezinţ(i)

(f) arăt/arăt(ăm)/arată//arăţ(i)

(g) şed/şade//şez(i)

(h) vin/ven(im)//vi(i)

(i) usuc/usc(ăm)//usuĉ(i).

Verbe cu patru alomorfe radicale

(a) apăs(apăsăm)/apes (e)/apas(ă)//apeş(i)
capăt/capet(e)/căpătăm//capeţ(i)
vărs(vărsăm)/vers(e)/vars(ă)//verş(i)

(b) cos(coseam) /coas(e)/cus(ut)//coş(i)
lepăd (lepădăm)/leapăd(ă)/leped(e)//lepez(i)
port/poart(ă)/purt(ăm)//porţ(i)

(c) cad/căd(em)//caz(i)/căz(ut)
cunosc (cunoscînd)/cunoasc(ă)// cunoşt(eam)/ /cunoaşt(e)
pasc/păsc(ut)//paşt(e)/păşt(ea)

plac/plăc(ut)//plaĉ(e)/plăĉ(eam)
tac/tăc(ut)//taĉ(e)/tăĉ(eam)
toc/toac(ă)//toĉ(i)/toaĉ(e)
vînd(vîndut)/vind(e)// vinz(i)/vînzînd)

(d) aleg (alegînd)/aleag(ă)//aleĝ(e)/ale(se)
merg (mergînd)/mearg(ă)//merĝ(e)/mer(se)

(e) rămîn (rămînînd)/rămî(i)/răma(se)/rămă(sei).

În toate cazurile, cele patru alomorfe rezultă din combinarea alternanţelor vocalice şi consonantice.

Verbe cu cinci alomorfe radicale

(a) rog/roag(ă)/rug(ăm)//roĝ(i)/roaĝ(e)
văd/ved(e)(vedem)/vad(ă)//vez (i), văz(înd)

(b) fac/făc(ut)//faĉ(e)/făĉ(eam)/fă !
rod (rodeam)/road(e)/roz(i) (rozînd)/ro(s)/ /roa(se)
scot (scoteam)/scoat(e)/ /scoţ(i) (scoţînd)/sco(s) /scoa(se).

Verbe cu şase alomorfe radicale

(a) coc (cocînd)/coac(ă)// coĉ(i)/coaĉ(e)/cop(sei)/ coap(se)
torc (torcînd)/toarcă/torĉ(i)/toarĉ(e)/tor(sei/(toar(se)

(b) trag/trăg(înd)/traĝ(e)/trăĝ(eam)/tra(se)/tră(sei)
rad/răd(eam)//raz(i)/răz(înd)/ra(se)/ră(sei).

Verbele cu cinci şi şase alomorfe ale radicalului sînt puţin numeroase şi presupun, de cele mai multe ori, o alternanţă consonantică de trei termeni (dintre care unul este în majoritatea cazurilor Ø).

4.4.3.3. *Repartizarea alomorfelor morfemului radical în cadrul paradigmei verbale.* Diferitele alomorfe prin care se realizează morfemul radical se repartizează diferit, în cadrul paradigmei, de la un verb la altul. Variaţia radicalului poate fi asociată :

— substituirii unei persoane prin alta : *plec/pleci/pleacă*

— înlocuirii unei valori temporale prin alta : *prind/prin-sei, cad/căd-eam/căz-usem* etc.

— înlocuirii unui mod prin altul : *a căd-ea/căzînd, calc-ă/(să) calc-e.*

Avînd în vedere repartizarea diferitelor alomorfe ale radicalului în cadrul paradigmei, putem distinge mai multe categorii de verbe.

Aceste categorii se caracterizează prin ocurența aceluiași alomorf într-un anumit grup de forme verbale. Clasificarea trebuie să aibă deci în vedere *numărul de alomorfe* și *formele care prezintă același alomorf al morfemului radical* : fac parte din aceeași categorie verbele a căror paradigmă se caracterizează prin același număr de alomorfe și prin aceeași repartizare a alomorfelor morfemului radical.

4.4.3.4. Distingem sub aspectul repartizării alomorfelor radicalului următoarele categorii de verbe cu radical parțial variabil :

1. *Verbe cu două alomorfe ale morfemului radical*

I.	$A_1=A_3=A_4=A_5=A_6=A'_3=A'_6=B=C=D=E=F$	acorda	lupta	învîrti
		ajuta	manifesta	
		alinta	mărita	
		*amîna	*mîna	
		asculta	muta	obține
		cînta	săruta	ține
	A_2	cugeta	uita	
		disputa	zburda	
		executa		
		exista		
		frămînta		23
		gusta		

Observație. Verbele *a mîna* și *a amîna* se încadrează în această categorie numai dacă avem în vedere formele învechite *mîi*, *amîi* ($=A_2$).

II.	$A_1=A_3=A_4=A_5=A_6=B=C=D=E=F$	alunga	încurca	ridica
		apăra	îndupleca	rumega
		aplica	întuneca	
		apuca	judeca	spinteca
	$A_2=A'_3=A'_6$	arunca	luneca	spumega
		astîmpăra	mesteca	strica
		cîștiga	mișca	striga
		cumpăra	mușca	supăra

		culca	pișca	spurca	
		despica	publica	urca	
		explica			30
III.	$A_1=A_2=A_4=A_5=A'_3=A'_6=B=C=D=E=F$	așeza	îndemna		
		boteza	însemna		
	$A_3=A_6$	chema	înșela		
			întreba		7
IV.	$A_1=A_2=A_3=A_6=A'_3=A'_6$	crăpa	tăia	prăvăli	
		destrăma	vătăma	răsări	
	$A_4=A_5=B=C=D=E=F$	încălța	încăpea	sări	
		măcina	părea		
		*rezema			
		scăpa			13
V.	$A=B=C=D=E=F$	așterne	pieri		
		cere			
	$A'_3=A'_6$	cerne			
		începe			
		teme			6
VI.	$A_1=A_3=A_4=A_5=A_6=A'_3=A'_6=B=E=F$	pune			
		spune			
	$A_2=C=D$				2
VII.	$A_1=A_2=A_4=A_5=A_6=B=C=D=E=F$	adormi			
		dormi			
	$A_3=A'_3=A'_6$	sorbi			3
VIII.	$A_1=A_2=A_4=A_5=B=C=D=E=F$	coborî	agăța		
		omorî			3
	$A_3=A_6=A'_3=A'_6$				
IX.	$A_1=A_6=A'_3=A'_6$	fugi			
	$A_2=A_3=A_4=A_5=B=C=D=E=F$				1
X.	$A_1=A_3=A_6=A'_3=A'_6$	ascuți	minți		
	$A_2=A_4=A_5=B=C=D=E=F$	auzi	puți		
		înghiți	simți		6
XI.	A_1		suferi		
	$A_2=A_3=A_4=A_5=A_6=A'_3=A'_6=B=C=D=E=F$				1

2. *Verbe cu trei alomorfe ale morfemului radical*

I.	$A_1=A_4=A_5=A'_3=A'_6=$ $=B=C=D=E=F$ A_2 $A_3=A_6$	aştepta certa deştepta dezmierda ierta			5
II.	$A_1=A_4=A_5=B=C=$ $=D=E=F$ A_2 $A_3=A_6=A'_3=A'_6$	arăta înota			2
III.	$A_1=A_3=A_4=A_5=A_6=$ $=B=C=D=E=F$ A_2 $A'_3=A'_6$	preceda			1
IV.	$A_1=A_4=A_5=B=C=D$ $=E=F$ $A_2=A'_3=A'_6$ $A_3=A_6$	alerga freca învăţa îneca	lega pleca semăna spăla		8
V.	$A_1=A_3=A_6=A'_3=A'_6$ A_2 $A_4=A_5=B=C=D=E=F$	căuta lăsa lăuda prezenta răbda	reprezenta sălta scălda	cuveni deveni împărţi păţi veni	13
VI.	$A_1=A_3=A_6$ $A_2=A'_3=A'_6$ $A_4=A_5=B=C=D=E=F$	adăuga băga călca căsca îmbrăca	încărca scăpăra scărmăna usca		9
VII.	$A_1=A_2$ $A_3=A_6=A'_3=A'_6$ $A_4=A_5=B=C=D=E=F$	* desfăşura despuia * împresura înconjura însura	scula strecura turna zbura		9

Observaţie. Verbele notate cu * se încadrează în această categorie numai dacă realizează alternanţa *o/oa/u* (vezi nota de la 4.4.2.1.).

VIII.	$A_1=A_2=A_6$ $A_3=A'_3=A'_6$ $A_4=A_5=B=C=D=E=F$	(durea)	muri	2
IX.	$A_1=A_4=A_5=A_6=B=E$ $A_2=C=D=F$ $A_3=A'_3=A'_6$	şedea		1
X.	$A_1=A_3=A_4=A_5=A_6=$ $=B=C=D=E$ $A_2=F$ $A'_3=A'_6$	pierde		1
XI.	$A_1=A_3=A_4=A_5=A_6=$ $=A'_3=A'_6=B=E$ $A_2=F$ $C=D$	aprinde arde ascunde cuprinde deschide deprinde închide întinde	pătrunde prinde răspunde rîde transmite trimite tunde ucide	16
XII.	$A=B=E=F$ $A'_3=A'_6$ $C=D$	fierbe		1
XIII.	$A_1=A_3=A_4=A_5=A_6=B=C=D=$ $=E=F$ A_2 $A'_3=A'_6$	ţese		1
XIV.	$A_1=A_3=A_4=A_5=A_6=B=E$ $A_2=C=D=F$ $A'_3=A'_6$	crede încrede		2
XV.	$A_1=A_3=A_4=A_5=A_6=A'_3=$ $=A'_6=E$ A_2 $B=C=D=F$	bate		1
XVI.	$A_1=A_6=C=D=F$ $A_2=A_3=A_4=A_5=B=E$ $A'_3=A'_6$	creşte petrece trece		3

XVII. $A_1=A_6=A'_3=A'_6=F$ | $A_2=A_3=A_4=A_5=B=E$ | $C=D=G$

aduce*	frînge	mulge	
ajunge	împinge	(ninge)	
atinge	împunge	plînge	
conduce*	încinge	smulge	
convinge	înfige	stinge	
curge	învinge	strînge	
duce*	linge	suge	
frige		zice*	23

Observație. Numai verbele notate cu * prezintă un radical de imperativ (G) comun cu cel de perfect simplu (C) și participiu (D). În cazul celorlalte, radicalul de imperativ coincide cu cel de persoana a II-a sau a III-a a prezentului indicativ sau conjunctiv, iar *a curge* nu are imperativ.

XVIII. $A_1=A_4=A_5=A_6=B=C=D=E=F$ | A_2 | $A_3=A'_3=A'_6$ — mirosi, socoti — 2

XIX. $A_1=A_6$ | $A_2=A_4=A_5=B=C=D=E=F$ | $A_3=A'_3=A'_6$ — slobozi — 1

XX. $A_1=A_3=A_6$ | $A_2=A_4=A_5=B=C=D=E=F$ | $A'_3=A'_6$ — ieși — 1

3. Verbe cu patru alomorfe ale morfemului radical

I. $A_1=A_4=A_5=B=C=D=E=F$ | A_2 | $A_3=A_6$ | $A'_3=A'_6$ — apăsa, lepăda, toca, vărsa — 2

II. $A_1=A_3=A_6$ | A_2 | $A_4=A_5=B=C=D=E=F$ | $A'_3=A'_6$ — căpăta, scăpăta — 2

III. A_1 | A_2 | $A_3=A_6=A'_3=A'_6$ | $A_4=A_5=B=C=D=E=F$ — purta — 1

IV. $A_1=A_6$ | A_2 | $A_3=A'_3=A'_6$ | $A_4=A_5=B=C=D=E=F$ — putea — 1

V. $A_1=A_6=A'_3=A'_6$ | $A_2=A_3=(A_4)=(A_5)=(E)$ | $(A_4)=(A_5)=B=(E)$ | $C=D=F$ — plăcea, tăcea, zăcea — 3

Observație. Parantezele : (A_4), (A_5), (E) au în vedere ezitările de tipul *plăcem, placem*; *a plăcea, a place.*

VI. $A_1=A_3=A_6=A'_3=A'_6$ | A_2 | $A_4=A_5=B=E$ | $C=D=F$ — cădea, scădea — 2

VII. $A_1=A_6=B=F$ | A_2 | $A_3=A_4=A_5=A'_3=A'_6=E$ | $C=D$ — coase — 1

VIII. $A_1=A_6=C=D=F$ | $A_2=B$ | $A_3=A_4=A_5=E$ | $A'_3=A'_6$ — cunoaște — 1

IX. $A_1=A_6=F$ | $A_2=A_3=A_4=A_5=B=E$ | $A'_3=A'_6$ | $C=D$ — alege, culege, drege, înțelege, merge, șterge — 6

X. $A_1=A_6=A'_3=A'_6$ | $A_2=A_3=A_4=A_5=E$ | B | $C=D=F$ — naște, paște — 2

XI. $A_1=A_6=A'_3=A'_6=C=D$ | A_2 | $A_3=A_4=A_5=B=E$ | F — vinde — 1

XII. $A_1=A_3=A_4=A_5=A_6=A'_3$ rămîne
$=A'_6=B=E=F$
A_2
$C_1=C_2=C_4=C_5$
$C_3=C_6=D$ 1

4. *Verbe cu cinci alomorfe ale morfemului radical*

I. A_1 ruga
A_2
$A_3=A_6$
$A_4=A_5=B=C=D=E=F$
$A'_3=A'_6$ 1

II. $A_1=A_6$ vedea
A_2
$A_3=A_4=A_5=B=E$
$A'_3=A'_6$
$C=D=F$ 1

III. $A_1=A_6=A'_3=A'_6$ face
$A_2=A_3=A_4=A_5=E$
B
$C=D=F$
G 1

IV. $A_1=A_6=B$ roade
$A_2=F$ scoate
$A_3=A_4=A_5=A'_3=A'_6=E$
$C_1=C_2=C_4=C_5=D$
$C_3=C_6$ 2

5. *Verbe cu șase alomorfe ale morfemului radical*

I. $A_1=A_6=F$ coace
$A_2=B$ întoarce
$A_3=A_4=A_5=E$ stoarce
$A'_3=A'_6$ toarce
$C_1=C_2=C_4=C_5=D$
$C_3=C_6$ 4

II. $A_1=A_6=A'_3=A'_6$ atrage
$A_2=A_3=A_4=A_5=E$ sparge
B trage
$C_1=C_2=C_4=C_5$
$C_3=C_6=D$
F 3

III. $A_1=A_3=A_4=A_5=A_6=$ rade
$=A'_3=A'_6=E$
A_2
B
$C_1=C_2=C_4=C_5$
$C_3=C_6=D$
F 1

4.4.3.5. Examinarea verbelor care prezintă mai multe alomorfe ale radicalului sub aspectul repartizării în cadrul paradigmei impune anumite observații :

A. (1) Verbele românești (avem în vedere numai verbele cu radical variabil din *anexa 10*) se repartizează, pe baza numărului de alomorfe ale radicalului, în cinci categorii, fiecare categorie înglobînd un număr mai mare sau mai mic de tipuri caracterizate printr-o anumită repartizare a alomorfelor în cadrul paradigmei.

(2) Numărul verbelor cuprinse în cele cinci categorii stabilite este invers proporțional cu numărul de alomorfe. Categoriile 1 și 2, deci cele care cuprind verbe cu două și trei alomorfe ale radicalului cuprind 197 de verbe, pe cînd în celelalte trei (categoriile cu patru, cinci și șase alomorfe) nu intră decît 38 de verbe.

(3) Categoria 1 cuprinde ceva mai puține verbe (95) decît cea cu trei alomorfe (102), dar este mai omogenă decît aceasta din urmă : categoria 1 se subdivide în 11 tipuri, pe cînd cele 102 verbe din categoria 2 se repartizează în 20 de tipuri ; tipurile reprezentate prin 1 și 2 verbe sînt, în categoria 1, mai puțin numeroase (3) decît cele (12) din categoria 2.

(4) În categoriile 3, 4 și 5 predomină tipurile reprezentate printr-un număr redus de verbe, adeseori printr-un singur verb : numai trei tipuri (din 12) din categoria 3 sînt reprezentate prin mai mult de două verbe ; trei din cele patru tipuri ale categoriei 4 sînt reprezentate printr-un singur verb (al patrulea cuprinde 2 verbe), iar cele trei tipuri ale categoriei 5 cuprind între 1, 3 și 4 verbe.

(5) În ceea ce privește verbele cuprinse în diferite categorii și tipuri constatăm :

1) Varietatea verbelor merge descrescînd de la categoria 1 la categoria 5 : din categoria 1 fac parte verbe în *-a*, *-ea*, *-e*, *-i*, *-î* ; în categoria 2 se încadrează verbe în *-a*, *-ea*, *-e*, și *-i*, în categoriile 3 și 4 intră verbe în *-a*, *-ea* și *-e*, iar categoria 5 cuprinde numai verbe în *-e*.

2) Din această constatare rezultă că cele mai puține variații ale morfemului radical înregistrează verbele în *-î* : nu apar decît în categoria verbelor cu două alomorfe ale radicalului (trebuie avut însă în vedere faptul că sînt foarte puține comparativ cu celelalte) și cele în *-i* : apar numai în categoria 1 și 2. Cele mai multe și mai diferite variații prezintă verbele în *-e*, care apar în toate cele cinci categorii (deși sînt mai puțin numeroase decît verbele în *-i* sau în *-a*), iar categoria 5, a verbelor cu cele mai multe alomorfe ale morfemului radical, este reprezentată exclusiv de verbe în *-e*.

C. În ceea ce privește repartizarea diferitelor alomorfe în cursul paradigmei, constatăm :

(1) În cele mai multe cazuri, un anumit alomorf este ocurent în mai multe forme ale paradigmei.

(2) Situația în care un anumit alomorf este caracteristic unei singure forme este destul de rară.

De cele mai multe ori acest alomorf specific este ocurent în A_2 — cf. 1 I; 2 I, II, III, V, XIII, XV, XVIII; 3 I, II, III, IV, VI, VII, XI, XII; 4 I, II; 5 III.

Se mai înregistrează alomorfe specifice și în forma A_1 (în unele cazuri[42] omonimă cu A_6), — cf. 1 XI; 2 IX*; 3 III, IV*; 4 I, II* și în forma A_3 (omonimă[43] uneori cu A_6) — cf. 1 III*; 2 I*, IV*; 3 I*, 4 I*. Alomorfe specifice apar și în formele A'_3, A'_6 (întotdeauna omonime) — cf. 1 V; 2 III, X, XIII, XIV, XVI, XX; 3 I, II, VIII, IX; 4 I, II; 5 I.

În cazul a trei tipuri, 3 XI , 5 II și 5 III, apare un alomorf specific formei F.

În paradigma unui singur verb, *a face* (4 III), apare un alomorf specific în forma G (imperativ pers. a II-a sing.).

Un alomorf specific imperfectului (B), celor șase forme, înregistrează tipurile : 3 X; 4 III și 5 II, III.

3) Tipurile caracterizate prin mai mult de *un* alomorf specific sînt destul de puțin numeroase. Înregistrăm două alomorfe specifice la tipurile 2 I (A_2, $A_{3,6}$), 2 III (A_2, $A'_{3,6}$), 3 II (A_2, $A'_{3,6}$), 3 III, IV (A_2, $A_{1,6}$), 3 XI (A_2, F), 4 III (B, G), 5 II (B, F). Verbele cu trei alomorfe specifice aparțin tipurilor 3 I (A_2, $A_{3,6}$, $A'_{3,6}$), 4 II (A_1, A_2, $A'_{3,6}$) și 5 III (A_2, B, F). Un singur tip, 4 I, se caracterizează prin prezența a patru alomorfe specifice (A_2,A_1,$A_{3,6}$ $A'_{3,6}$).

[42] Asemenea cazuri le notăm cu*.
[43] Cf. nota precedentă.

4) În afară de situațiile în care $A'_3 = A'_6$ prezintă un alomorf radical specific, se înregistrează destul de numeroase situații în care alomorful radical din $A'_{3,6}$ este comun lui A_3, uneori și lui A_6.

5) În cazul multor verbe în *-e*, alomorful radicalului din C coincide cu cel din D ; uneori numai radicalul din C_3 și C_6 este comun cu radicalul din D.

În unele cazuri F=C=D sub aspectul radicalului.

Repartiția extrem de variată a alomorfelor în cadrul paradigmei este una din cauzele pentru care diferitele variații ale radicalului nu pot fi asociate flectivelor. În consecință, modul cel mai economic de descriere îl constituie prezentarea lor i n c l u s e în secvența fonică care reprezintă radicalul, deci sub forma a l o m o r f e l o r radicalului.

Verbe cu variații aberante ale radicalului

4.4.4 Cele mai multe dintre verbele considerate și calificate ca „neregulate" de diversele gramatici ale limbii române prezintă în paradigmă variații ale radicalului, variații care nu depășesc ca extindere pe cele pe care le-am constatat discutînd alternanțele : analiza formelor verbale duce la stabilirea, pentru cele mai multe din verbele din această categorie, a patru alomorfe ale morfemului radical, număr pe care îl întîlnim la o serie destul de largă de verbe (cf. 4.4.3.5.). Caracterul „neregulat" nu se datorește deci n u m ă r u l u i de alomorfe ale morfemului radical, ci, cum vom vedea, caracterului neobișnuit al variațiilor radicalului. Sub aspectul variațiilor radicalului distingem :

(a) Verbul *a mînca*, cu trei alomorfe ale morfemului radical :

mănînc :	$A_1=A_3=A_6$
mănînc- :	$A_2=A'_3=A'_6$
mînc- :	$A_4=A_5=B=C=D=E=F$

Alomorfele se datoresc alternanței consonantice, foarte răspîndite, *c/ĉ* și unei schimbări rezultate din omisiunea (sau introducerea) grupului fonic *-ăn-* între prima consoană și restul secvenței fonice care reprezintă radicalul.

Notă. Putem vorbi în egală măsură de omisiune sau de adăugare, deoarece oricare din alomorfe poate servi ca punct de plecare în descriere. Ni se pare mai potrivit (avînd în vedere descrierea anterioară) să pornim de la *mănînc*, pentru că :

— am plecat de obicei de la radicalul cuprins în A_1,
— am calificat şi în alte situaţii ca *omisiune* diferenţa de lungime a diverselor secvenţe care reprezintă radicalul (cf., de exemplu, *rămîn-/răma-se, rămî-i* etc.).

(b) Verbele *a da* şi *a sta*, cu patru alomorfe ale morfemului radical :

da-, sta- : $A_1=A_2=A_6$
d-, st- : $A_3=A_4=A_5=(B)=D=E=F$
dăd-, stăt- : $C=(B)$
dea, stea : $A'_3=A'_6$

Notă. Verbele *a da* şi *a sta* prezintă la imperfect două serii de forme paralele, în raport de variaţie liberă pentru cei mai mulţi vorbitori : seria etimologică — *dam, stam* etc. — şi seria rezultată din extinderea la imperfect a radicalului de perfect, net preferată de limba literară de azi : *dădeam, stăteam* etc. În urma creării acestei a doua serii s-a ajuns, în paradigma acestor verbe, la un radical comun tuturor formelor de trecut.

(c) Verbul *a bea*, cu patru alomorfe ale morfemului radical :

bea : $A_1=A_3=A_6=A'_3=A'_6$
be- : $A_2=(B)$[44]
b- : $A_4=A_5=(B)=F=E$
bă- : $C=D$

(d) Verbul *a vrea*, cu patru, eventual cinci, alomorfe ale morfemului radical :

vrea- : $A_1=A_3=A'_3=A'_6$
vre- : $A_2=(B)$[45]
vr- : $A_4=A_5=(B)^2=C=D=E=F$
vor- : A_6
vro- : (B)[46]

[44] Forma de imperfect admite două analize *be-am şi b-eam*. O preferăm pe a doua, deoarece terminaţia care rezultă corespunde mai bine flectivelor proprii verbelor în *-ea*.
[45] Ca şi în cazul imperfectului lui *a bea* sînt posibile două analize : *vre-am şi vr-eam*.
[46] Cf. *vro-iam*. În ed. a II-a a *Gramaticii limbii române* a Academiei R. P. R. se specifică în observaţia din vol. I, p. 267, că formele de imperfect de tipul *vroiam* sînt *literare* (deşi la pagina 285, nu se menţionează decît formele *voiam, vream*).

Notă. Verbul *a vrea* prezintă două serii paralele de imperfect, serii care se situează în raport de variaţie liberă pentru cei mai mulţi vorbitori ai limbii române actuale — seria etimologică, altădată generală şi unică : *vream, vreai* etc., şi cea rezultată din suprapunerea imperfectului verbului *a voi* peste această serie etimologică : *vroiam, vroiai* etc. Aceste forme de imperfect, cunoscute înainte numai în aspectul familiar al limbii vorbite, se răspîndesc în perioada actuală tot mai mult, întîlnindu-se frecvent în limba literară, atît în aspectul oral, cît şi în cel scris.

Verbele *a da, a sta, a bea* şi *a vrea* prezintă unele analogii — mai accentuate în cazul ultimelor două verbe — în variaţia radicalului. Aceste analogii nu sînt însă de natură să permită cuprinderea într-o regulă unică a diferitelor variaţii.

Variaţiile prezentate de radicalul acestor verbe constau în : omisiunea sub accent a unor elemente vocalice, mai multe şi diferite de la un alomorf la altul, omisiunea unui grup vocală + consoană (*a mînca*) şi repetarea elementelor consonantice care constituie partea iniţială a secvenţei fonice reprezentînd radicalul (reduplicare) *a da, a sta*. Ele au un caracter insolit, deoarece nici una din aceste modalităţi de variaţie a radicalului nu se înregistrează în paradigma celorlalte verbe : reduplicarea este complet necunoscută, omisiunea unui element vocalic priveşte formele cu radical neaccentuat (cf. 4.4.2.1.), iar omisiunea consonantică nu afectează decît o singură consoană şi nu un grup vocală + consoană (cf. 4.4.1.1.).

În aceste condiţii, includerea lor în sistemul obişnuit de variaţie ar îngreuia descrierea. De altfel, unele din aceste verbe reprezintă, cum vom vedea, o categorie aparte şi sub aspectul flectivelor, ceea ce justifică, încă o dată, plasarea lor într-o zonă periferică a sistemului verbal.

(e) Verbul *a avea* realizează morfemul radical în patru alomorfe, prezentînd variaţii şi mai deosebite :

a- : $A_1=A_2=A_6$
ar- : A_3
av- : $A_4=A_5=B=C=D=E=F$
aib- : $A'_3=A'_6$

Variaţiile radicalului afectează lungimea secvenţelor fonice care reprezintă radicalul şi ar putea fi deci prezentate ca omisiuni

ale unor elemente vocalice și consonantice. Această soluție ar avea însă un caracter neașteptat, deoarece : omisiunea privește elemente foarte diferite : *-r-*, *-v-* , *-ib-*, iar termenul Ø al variației se realizează în A_1, ceea ce vine în contradicție cu toate celelalte alternanțe care cuprind un termen negativ (cf. 4.4.1.1.1 și 4.4.1.1.2.). Dacă considerăm că în forma A_1 desinența este Ø și admitem un radical *am*, variația radicalului prezintă alternanța unor elemente fonice foarte diferite de cele înregistrate la alternanțele obișnuite[47].

Verbe cu radical total variabil

4.4.5. Categoria verbelor care prezintă o paradigmă supletivă este în limba română foarte puțin numeroasă : în lista de la care am pornit nu apar decît două verbe de acest fel : *a fi* și *a lua* și e de presupus că oricît am îmbogăți lista de verbe examinate nu am putea mări numărul verbelor cu forme supletive.

(a) Verbul *a fi* prezintă în cursul paradigmei următoarele aspecte ale radicalului :

(1) *sînt-* : $A_1=A_4=A_5=A_6$
(2) *eșt-* : A_2
(3) *est-* : A_3
(4) *er-* : B
(5) *f-*[48] : (C)
(6) *fos-* : D
(7) *fi-* : $A' = E=F=G$
(8) *fu-* : (C)[49].

Notă. Formele de perfect simplu cuprinzînd radicalul *f-* și cele în care apare *fu-* sînt în raport de variație liberă. Cele din prima serie reprezintă formele originare, etimologice, și par a fi folosite de preferință în graiul oltenesc, pe cînd cele din seria a doua sînt preferate în aspectul scris al limbii literare[50]. Acestea

[47] *Gramatica limbii române* și *Limba română contemporană* menționează printre verbele neregulate și pe *a la*, care însă nu apare în lista pe care o avem în vedere.

[48] Formele de perfect simplu permit fie analiza *fu-i*, *fu-și* etc. (deci *fu-θ-i* etc.), fie *f-u-i*, *f-u-și* etc. Ultima modalitate de analiză are avantajul de a degaja un *sufix -u-* care poate fi degajat și din formele de perfect ale altor verbe : *pierdui*, *pierdușî* . . . , *crezui*, *crezuși* . . ., *făcui*, *făcuși* . . . etc.

[49] Cf. *fusei*, *fuseși*; *fusesem*, *fuseși* etc., care obligă la degajarea unui radical *fu-*.

[50] Pentru aspectul oral al limbii literare, ca și pentru limba vorbită familiară din cele mai multe regiuni ale țării, perfectul simplu face parte din *fondul gramatical pasiv*.

din urmă, *fu-sei*, *fu-seși* etc., se explică prin tendința de a evita un radical prea scurt, tendință realizată în urma unor influențe analogice.

Dintre aceste radicale apar unele cu inițială comună : (2), (3) și (4); (5), (6), (7) și (8), ceea ce permite stabilirea unui raport de variație parțială între ele. Ca atare, formele supletive în sens strict se reduc la trei din opt :

(I) [sînt]
(II) {[iest-], [ieșt-], [ier-]}
(III) {[f-], [fu-], [fi-], [fos-]}

Variațiile în cazul radicalelor reprezentate prin secvențe cu o parte inițială comună au un caracter cu totul particular : singura variație care poate fi raportată la tipurile de alternanțe înregistrate în cadrul celorlalte verbe cu variație parțială a radicalului este cea care se manifestă între [iest-] și [ieșt-] — cf. (4.4.1.1. (f)).

(b) Verbul *a lua* se încadrează în categoria verbelor cu radical total variabil, deoarece diversele secvențe care reprezintă radicalul nu păstrează o parte inițială comună, caracteristică a verbelor cu radical parțial variabil (cf. 1.5.1.).

Spre deosebire de *a fi*, *a lua* prezintă mult mai puțin numeroase aspecte ale radicalului :

(1) *ia-* : $A_1 = A_3 = A_6 = A'_3 = A'_6$
(2) *ie-* : A_2
(3) *lu* : $A_4=A_5=B=C=D=E=F$.

Secvențele (1) și (2) prezintă un element inițial comun *i-*, coocurent cu un element variabil *a/e*. Variația *a/e* apare și în paradigma altor verbe — e drept, în condiții fonetice și morfologice diferite — și a fost menționată sub I 1 (b).

Putem considera deci secvențele (1) și (2) ca rezultînd dintr-o variație parțială a radicalului, numărul radicalelor supletive reducîndu-se astfel la două :

(I) {[ia-], [ie-]}
(II) [lu-].

A lua se deosebește de *a fi* nu numai prin numărul mai mic al secvențelor fonice prin care se realizează radicalul, dar și prin caracterul mai obișnuit, mai puțin insolit al variației care se manifestă între radicalele în raport de variație parțială.

Verbe cu radical invariabil

4.4.6. Examinarea listei de verbe supuse cercetării arată că pentru o bună parte din aceste verbe analiza diferitelor forme ale paradigmei duce la descoperirea unui radical invariabil, asociat diferitelor flective variabile.

Verbele caracterizate printr-un radical constant prezintă unele particularităţi morfologice sau fonetice care permit gruparea lor în mai multe categorii.

(A) Un grup care poate fi determinat morfologic reprezintă verbele cu sufix de prezent realizat totdeauna pozitiv : *a raporta, a proba, a opera* etc., *a folosi, a spori, a porni, a păzi* etc. Verbele în *-ez* sau *-esc* au o paradigmă unitară sub aspectul structurii accentuale a formelor verbale, care toate au structura RF́ (vezi 4.1.). Radicalul avînd în toate formele verbale acelaşi regim accentual, sînt excluse, de la început, toate variaţiile care sînt asociate cu o deplasare a accentului (cf. 4.4.2.1.). Pe de altă parte, prezenţa elementului sufixal între radical şi desinenţa propriu-zisă are ca urmare omogeneizarea ambianţei fonetice din directa apropiere a radicalului, ambianţă care poate interveni în variaţiile radicalului (cf. 4.4.1.1. şi 4.4.2.1.). Aşa, de exemplu, *-esc, -eşti, -eşte* reprezintă o ambianţă fonetică mai omogenă, dacă avem în vedere elementul vocalic din imediata apropiere a finalei radicalului, decît seria desinenţelor : *-Ø, -i, -e,* sau *-u, -i , -e.*

În categoria destul de numeroasă a verbelor de acest tip predomină net cele cu *-esc* (v. *Anexa 14 A*).

> *Notă.* E de presupus că lărgirea listei de verbe ar duce la o schimbare a acestui raport.
>
> Considerarea, de exemplu, a tuturor verbelor înregistrate de un dicţionar ar arăta că verbele în *-ez* sînt tot atît de numeroase, dacă nu chiar mai numeroase, decît cele în *-esc* [68].
>
> Această modificare a raportului dintre cele două categorii de verbe cu sufix de prezent realizat pozitiv se explică uşor, dacă luăm în consideraţie deosebirile dintre cele două liste şi, de asemenea, unele fapte de diacronie. Lista pe care o are în vedere cercetarea de faţă cuprinde numai *verbele cele mai frecvente*, pe cînd dicţionarele înregistrează *un număr cît mai mare* de verbe atestate, indiferent de frecvenţa lor.

> Verbele cu frecvenţă mare sînt de cele mai multe ori, cum este de aşteptat şi cum s-a subliniat în repetate rînduri, şi elemente *vechi* în limbă. Or, în istoria limbii române se pot distinge, avînd în vedere productivitatea diferitelor tipuri de flexiune verbală, două perioade :
>
> I. Perioada anterioară secolului al XIX-lea, cînd predomină ca productivitate tipul de flexiune *-i* (*-esc*) : cele mai multe verbe de origine slavă, maghiară, greacă prezintă acest tip de flexiune.
>
> II. Perioada care începe cu secolul al XIX-lea şi care se caracterizează prin creşterea netă a productivităţii tipului *-a* (*-ez*) : cele mai multe împrumuturi (mai ales romanice) din această epocă s-au încadrat în acest tip de flexiune.

(B) În afară de verbele menţionate, prezintă radical invariabil şi nu număr destul de mare de verbe caracterizate printr-o anumită structură fonetică a radicalului :

(a) Radicalul acestor verbe se termină într-o consoană din seria celor care nu realizează alternanţe în limba română (*a ara, a urla*) sau se termină într-un element vocalic (*a încheia, a chiui, a speria*).

(b) Radicalul acestor verbe conţine în formele în care terminaţia este atonă, în care deci radicalul poartă accentul, vocale închise, mai ales vocale care apar de obicei, în cadrul alternanţelor, pe poziţia neaccentuată : *u, i, î* (cf. 4.4.2.1), iar din seria celor semideschise apar : rar, *ă* (*a stărui, a îngădui, a bănui* etc.), *e* (*a tremura, a exprima, a spera* etc.) şi, cu totul izolat, *o* (*o ocupa, a oferi*).

Vocala *a* apare în asemenea radicale invariabile fie ca iniţială absolută, de cele mai multe ori, *a aduna, a afla, a anunţa, a ara, a asigura* etc., fie în silabă iniţială : *a participa.* Într-un singur verb (avem în vedere cele 450 de verbe de la care am plecat) : *a declara,* *a* apare pe o altă poziţie.

Verbele al căror radical conţine vocale deschise şi semideschise sînt puţin numeroase. În categoria verbelor cu radical invariabil predomină net verbele al căror radical conţine vocale închise, fie că radicalul este monosilabic : *a mira, a fura, a rupe* etc., fie că este bisilabic : *a îngîna, a bucura, a sprijini* etc. (Vezi *Anexa 14 B*).

În multe din verbele din această categorie se îmbină ambele trăsături fonetice menţionate. Verbe ca *a încheia, a mîntui, a mîngîia* etc. au radicale terminate în vocală şi conţin, totodată, numai vocale închise.

VERBE NEREGULATE

4.5.0. Discuţia din capitolele precedente privind diversele modalităţi de clasificare a verbelor a avut în vedere numai o parte din cele 450 de verbe examinate.

Am făcut abstracţie în aceste capitole de un grup, destul de puţin numeros, de verbe caracterizate prin anumite particularităţi morfologice i n s o l i t e, mai mult sau mai puţin specifice, în virtutea cărora am considerat aceste verbe ca prezentînd paradigme a b e r a n t e sub un aspect sau altul.

Aceste verbe le putem considera *neregulate* (opunîndu-le astfel clasei verbelor *regulate*).

4.5.1. Gruparea verbelor în *regulate* şi *neregulate* — categorii derivînd evident din conceptele de *regulă* şi *excepţie*, inerente structurii gramaticale şi ca atare gramaticii — o întîlnim în gramatica oricărei limbi, cu condiţia ca, în limba respectivă, verbul să aibă o, cît de rudimentară, flexiune.

De obicei cele două categorii de verbe sînt înregistrate fără o prealabilă definire a termenilor ; verbele neregulate sînt prezentate prin stabilirea regulilor de formare a diferitelor forme verbale, deci prin descrierea, mai mult sau mai puţin precisă, a structurii formelor verbale, iar verbele neregulate sînt cuprinse de obicei în inventare, dîndu-se, în toată extinderea, paradigmele lor.

Acest mod de prezentare a celor două clase de verbe a fost adoptat şi de *Gramatica limbii române* a Academiei R.P.R.[51], tratat în care verbele regulate sînt discutate în primul rînd sub aspectul „temelor flexionare"[52], iar verbele neregulate sînt definite prin opoziţie ca fiind „acelea la care temele nu se formează după regulile date sau la care unele timpuri primesc alte desinenţe decît cele stabilite"[53].

[51] Cf. ediţia I şi a II-a.

[52] Cf. *ibid.*, ed. a II-a, vol. II, p. 248, unde verbele regulate de conjugarea I şi a IV-a sînt caracterizate ca avînd „o singură temă flexionară de bază", pe cînd conjugările a II-a şi a III-a „au două teme flexionare de bază, a prezentului şi a perfectului...", cu excepţia cîtorva verba care „ca *a frînge* şi *a sparge* au participiul diferit de perfectul simplu" şi ca atare „au trei teme flexionare de bază, a prezentului, a perfectului şi a participiului". Acest mod de descriere şi definire a verbelor regulate a fost supus unei critici amănunţite de Paula Diaconescu în [15].

[53] *Gramatica limbii române*, p. 288.

4.5.2. În descrierea anterioară au fost considerate ca prezentînd paradigme aberante două categorii de verbe :

(a) verbele a căror flexiune se realizează prin seriile de flective 31—38 (cf. *Tabelul 1*), serii caracterizate prin combinaţii de omonimii specifice, prin omonimii specifice sau chiar prin afixe specifice.

(b) verbele prezentînd variaţii aberante ale radicalului, strict specifice ca repartizare şi realizare, şi verbe caracterizate printr-o variaţie totală (supletivă) a radicalului (cf. 4.4.4. şi 4.4.5.).

Aspectul insolit al variaţiei radicalului priveşte deci fie *radicalul*, fie *afixele* prin care se realizează paradigma.

4.5.3.0. Din categoria verbelor ale căror paradigme sînt realizate de flectivele din seriile (31—38) considerate aberante fac parte : *a lua* (31), *a da* şi *a sta* (32), *a bea* (33), *a vrea* (34), *a avea* (35), *a şti* (36), *a fi* (37) şi *a preda* (38).

Această listă nu are pretenţia de a fi exhaustivă : ea putea fi mărită prin includerea altor verbe prezentînd în paradigmă aceleaşi serii de afixe (cf. ex. *a prelua*, *a relua*[54] etc.) sau prin înregistrarea unor verbe în a căror paradigmă se realizează alte serii aberante de afixe : un exemplu în acest sens oferă verbul *a mînea* pe care, avînd în vedere caracterul său neliterar, nu l-am inclus în lista examinată.

4.5.3.1. Seriile aberante 31—38 se caracterizează prin prezenţa următoarelor omonimii şi afixe :

Seria 31 : *a lua*

Sufixe : A=B=C=D′=E : [-u̯á-]
Desinenţe : $A_1=A_6$: [-u̯]
$A_3=A'_3=A'_6$: -Ø

Seria 32 : *a da* şi *a sta*

Sufixe : A=D′=E : [-á-]
B : [-e̯á-]
C : [-ú-]
Desinenţe : $A_1=A_6$: [-u̯]
$A'_3=A'_6$: -Ø

Seria 33 : *a bea*

Sufixe : B=E : [-e̯á-]
C=D′ : [-ú]
A : [-é∼Ø-]

[54] Verbele *a prelua* şi *a relua* sînt derivate ale lui *a lua* şi se încadrează în acelaşi tip paradigmatic. Nu întodeauna însă derivatul şi verbul de bază aparţin aceluiaşi tip flexionar (cf. de ex. *a da* şi *a preda*).

Desinențe : $A_1=A_6$: [-u]
$A_3=A'_3=A'_6$: -Ø

Seria 34 : *a vrea*

Sufixe : B = E : [-e̯á-]
C=D'$_1$: [-ú-]
A : [-é∼Ø-]
Desinențe : $A'_3 = A'_6$: -Ø

Seria 35 : *a avea*

Sufixe : B = E : [-e̯á]
C=D' : [-ú-]
A=A' : [-é∼Ø-]
H : [-use(se)-]
Desinențe : $A'_3 = A'_6$: [-ă]
A_1 : [-m]

Seria 36 : *a ști*

Sufixe : A=E : -Ø-
B : [-i̯á-]
C =D' : [-ú-]
Desinențe : $A_1=A_6$: [-u]
$A_3=A'_3=A'_6$: [-i̯e]

Seria 37 : *a fi*

Sufixe : A : [-é∼Ø-]
A' = E : -Ø
B : [-á-]
C : [-ú-] sau [-se-]
D' : -Ø
Desinențe : $A_1 = A_6$: -Ø
$A_3=A'_3=A'_6$: [-e]

Seria 38 : *a preda*

Sufixe : A=B=C=D'=E : [-á-]
Desinențe : $A_1=A_6$: [-u]
$A'_3 = A'_6$: -Ø

4.5.3.2. Cele mai puțin aberante sînt seriile (31 și 38) care caracterizează verbele *a lua* și *a preda* : aceste serii cuprind sufixele obișnuite ale conjugării I, dar se deosebesc de aceasta sub aspectul desinențelor — atît în ce privește omonimiile, cît și ca realizare concretă.

Urmează apoi seriile 33, 34, 35 și 36.

Primele trei prezintă sufixele conjugării a VII-a, dar se deosebesc de aceasta prin desinențe : seria 33 prezintă omonimia desinențială, generală pentru verbele de conjugarea a VII-a, $A_1=A_6$, dar și omonimia neașteptată $A_3 = A'_3 = A'_6$, realizată prin desinența insolită pentru pers. III sg. -Ø, seria 34 se caracterizează prin l i p s a , neobișnuită, a oricărei omonimii desinențiale în paradigma de prezent indicativ și prin desinența -Ø, de asemeni neobișnuită, pentru pers. a III-a sing. și pl. prezent conjunctiv.

Seria 35 se caracterizează de asemenea prin lipsa oricărei omonimii desinențiale în paradigma de prezent indicativ, dar, spre deosebire de seria 34, marchează formele $A'_3 = A'_6$ prin desinența [-ă], obișnuită pentru verbele de conjugarea a VII-a.

Seria 36 e aberantă mai ales în ce privește sufixele : sufixul [-i̯á-] poate fi considerat ca aparținînd seriei de afixe caracteristice conjugării a IV-a sau a V-a, ca și sufixul -Ø-, din formele A și E, dacă acest -Ø- îl considerăm o realizare a sufixului [-í-], și anume după un radical terminat în *-i* ; în schimb sufixul [-ú-] care apare în formele C și D este caracteristic verbelor de conjugarea a VII-a și a VIII-a.

În ce privește desinențele, constatăm omonimia $A_1=A_6$, generală pentru verbele de conjugarea a V-a, dar și omonimia $A_3=A'_3=A'_6$, care nu se realizează decît în paradigma verbelor *a umple* (conjugarea a VIII-a) și *a scrie* (conjugarea a IX-a).

Caracterul hibrid este și mai agravat în cazul seriei 37, care cuprinde un sufix de prezent conjunctiv d i s t i n c t de al prezentului indicativ — situație unică în sistemul verbal românesc —, un sufix [-é-], caracteristic pentru verbele conjugării a VII-a, la prezent indicativ, un sufix [-ú-] sau [-se-] la perfectul simplu (deci sufixe care apar în paradigma verbelor de conjugarea a VII-a, a VIII-a sau a IX-a, a X-a) și un element sufixal [-Ø+t] la participiu, ca la verbele care aparțin conjugării a X-a.

Desinențele se repartizează ca în oricare din conjugările V—X cu deosebirea că apare omonimia desinențială, rară, $A_3=A'_3=A'_6$, care se realizează, cum am văzut, în alte condiții fonetice, în paradigma verbelor *a umple* și *a scrie*.

Caracterul neregulat al paradigmei poate rezulta deci și din prezența unor sufixe neașteptate, nu numai din utilizarea unor desinențe aberante[55].

Rezultă din această prezentare că, deși toate seriile examinate au caracter aberant, *„neregularitatea" variază ca extindere și sub aspectul complexității de la o serie la alta*, ceea ce impune o anumită ierarhizare în cadrul acestei categorii de verbe „neregulate".

[55] Cf. [24, p. 288], definiția mai sus citată a verbelor neregulate.

4.5.4. Nu sînt perfect echivalente nici „neregularităţile" care afectează paradigma sub aspectul radicalului.

Pare evident că variaţia prin supletivism a radicalului (cf. *a fi*, *a lua*) reprezintă o „neregularitate" mai profundă decît variaţiile aberante, care se realizează conservîndu-se o parte constantă a radicalului, redusă, uneori, la un singur element fonic (cf. *a da*, *a sta*, *a bea*, *a vrea*, *a avea*).

De asemenea diferă ca importanţă „neregularitatea" reprezentată printr-o variaţie aberantă de tipul celei înregistrate în paradigma verbului *a mînca* şi cele care apar în paradigmele verbelor *a da*, *a sta*, *a bea*, *a vrea*, şi *a avea*.

4.5.5. Cum se poate observa din enumerarea verbelor în paradigma cărora se manifestă cele 2 tipuri de neregularităţi, în multe cazuri, aceleaşi verbe se caracterizează prin particularităţi neaşteptate atît în ce priveşte radicalul, cît şi în ce priveşte flectivele.

4.5.5.1. Putem distinge deci de la început trei categorii de verbe neregulate :

(1) Verbe caracterizate prin *variaţii insolite ale radicalului*, dar aparţinînd clar unei anumite conjugări prin flectivele realizate în paradigmă (de exemplu, *a mînca*[56]).

(2) Verbe neregulate numai *sub aspectul flectivelor* (de ex. *a şti*).

(3) Verbe neregulate atît *sub aspectul variaţiilor radicalului*, cît şi *din punctul de vedere al flectivelor* prin care se realizează paradigma.

Categoria a treia este în limba română categoria cea mai numeroasă, cuprinzînd, avînd în vedere lista examinată, verbele : *a lua*, *a da*, *a sta*, *a bea*, *a vrea*, *a avea*, *a fi* şi *a preda*.

Aceste verbe realizează diverse grade de neregularitate. Cel mai neregulat este fără îndoială verbul *a fi*, caracterizat sub aspectul radicalului prin 8 alomorfe realizate prin supletivism şi prin variaţii aberante, iar sub aspectul flectivelor, prin prezenţa unor afixe specifice unor serii de afixe foarte diferite.

Cel mai puţin neregulat este verbul *a preda* al cărui radical se realizează în numai trei alomorfe rezultate din variaţii aberante şi

[56] În această categorie ar putea fi încadrat şi verbul *a usca*, al cărui radical se realizează tot în 3 alomorfe, determinate de alternanţa curentă *c/ĉ* şi de alternanţa cu totul izolată *u/θ*. Deosebirea dintre *a usca* şi *a mînca* priveşte numai calitatea segmentului omisibil din radical : în paradigma lui *a mînca* acest segment este reprezentat prin grupul *-ăn-* (vocală + consoană), pe cînd în paradigma lui *a usca*, acest segment se reduce (ca în cazul multor alternanţe) la un singur element fonic — vocala *u*.

care, în ce priveşte afixele, se caracterizează numai prin prezenţa unor desinenţe neaşteptate, sufixele diferitelor forme verbale fiind, toate, cele ale conjugării I.

Între aceste două extreme se eşalonează celelalte verbe neregulate : *a lua*, care se deosebeşte de *a preda* numai prin caracterul supletiv al variaţiei radicalului, *a bea*, *a vrea*, *a da*, *a sta* şi *a avea*.

CLASIFICAREA ÎN CLASE PARADIGMATICE A VERBELOR ROMÂNEŞTI

4.6.0. Flexiunea verbală românească se caracterizează, cum a reieşit din această descriere, prin variaţia accentului în cadrul flexiunii (cf. 4.1.), prin variaţia foarte complexă a radicalului verbal (cf. 4.4.) şi prin anumite serii de flective (cf. 4.2. şi 4.3.). Ca urmare o clasificare de ansamblu trebuie să reunească clasificările stabilite avînd în vedere diversele elemente variabile, prin stabilirea echivalenţelor dintre ele.

4.6.1. Avînd în vedere caracteristicile accentuale ale diverselor paradigme am stabilit 4 clase de verbe (cf. 4.1.). Între această clasificare şi clasificarea în conjugări există o foarte strînsă legătură, deoarece deosebirile de variaţie a accentului în cursul paradigmei diverselor verbe sînt implicate în clasificarea în conjugări prin faptul că am considerat accentul r e l e v a n t din punctul de vedere al flectivelor, deci am înglobat prezenţa sau lipsa accentului în structura flectivelor.

Avînd în vedere această premisă e de aşteptat ca verbele unei anumite conjugări să se încadreze în aceeaşi clasă accentuală şi, deoarece numărul conjugărilor este mai mare decît al claselor stabilite pe baza particularităţilor accentuale ale paradigmei, e firesc ca o asemenea clasă să înglobeze mai multe conjugări.

Din compararea celor două clasificări rezultă :

— Clasa I cuprinde conjugările I, a III-a, a IV-a, a V-a şi a VII-a ;

— Clasa a II-a cuprinde conjugările a II-a şi a VI-a ;

— Clasa a III-a coincide cu conjugarea a VIII-a ;

— Clasa a IV-a acoperă conjugările a IX-a şi a X-a.

Cele mai cuprinzătoare — atît sub raport numeric, cît şi din punctul de vedere al varietăţii — sînt clasele I şi a II-a.

4.6.2. Mult mai dificilă este stabilirea unei echivalenţe între conjugări şi clasele de verbe caracterizate prin diferitele tipuri de variaţie a radicalului.

Dificultatea derivă din marea complexitate a fenomenului variaţiei radicalului în limba română : variaţia se realizează prin manifestarea în cadrul radicalului a peste 25 de alternanţe (înregistrate în 4.4.1.1. şi 4.4.2.1.), al căror număr se dublează aproape dacă avem în vedere nu numai calitatea membrilor diverselor alternanţe, ci şi repartiţia lor în cadrul paradigmei diferitelor verbe (cf. 4.4.1.1.5. şi 4.4.2.7.), iar manifestarea acestor alternanţe şi repartiţia termenilor lor depind de condiţii fonetice şi morfologice, uneori lexicale, foarte complexe (cf. 4.4.1.1.2.—4.4.1.1.5 şi 4.4.2.6—4.4.2.8.).

Mai mult decît atît, radicalul aceluiaşi verb poate fi afectat de două sau chiar trei alternanţe concomitente, ceea ce are ca urmare realizarea radicalului în trei, patru, cinci şi chiar şase alomorfe.

4.6.2.1. Avînd în vedere numărul alomorfelor radicalului şi repartiţia lor în cadrul paradigmei ajungem (plecînd de la lista de verbe examinată şi făcînd abstracţie de verbele cu variaţie aberantă sau supletivă a radicalului — cf. 4.4.4. şi 4.4.5.) la 6 clase şi peste cincizeci de subclase de verbe (cf.4.4.3.4. şi 4.4.6) : o clasă (sau subclasă) înglobează adeseori verbe aparţinînd mai multor conjugări, tot aşa cum, de regulă generală, verbele aceleiaşi conjugări se repartizează într-un număr mai mare sau mai mic de clase şi subclase.

Examinînd verbele cu *radical variabil* constatăm că se încadrează :

— în subclasa 1 I[57], verbe de conjugarea I (*a acorda, a ajuta* etc.), de conjugarea a V-a (*a învîrti*) şi a VIII-a (*a obţine*)
— în subclasa 1 II, verbe de conjugarea I (*a alunga* etc.)
— în subclasa 1 III, verbe de conjugarea I (*a aşeza* etc.)
— în subclasa 1 IV, verbe de conjugarea I (*a scăpa* etc.), de conjugarea a V-a (*a sări* etc.) şi de conjugarea a VII-a (*a începea* etc.)
— în subclasa 1 V, verbe de conjugarea a VIII-a (*a aşterne* etc.) şi a V-a (*a pieri* etc.)
— în subclasa 1 VI, verbe de conjugarea a IX-a (*a pune* etc.)
— în subclasa 1 VII, verbe de conjugarea a V-a (*a dormi* etc.)
— în subclasa 1 VIII, verbe de conjugarea a III-a (*a coborî* etc.) şi de conjugarea I (*a agăţa* etc.)
— în subclasa 1 IX, verbul *a fugi* de conjugarea a V-a

[57] Pentru diversele clase şi subclase a se vedea 4.4.3.4. şi 4.4.5.

— în subclasa 1 X, verbe de conjugarea a V-a (*a auzi* etc.)
— în subclasa 1 XI, verbul *a suferi* de conjugarea a IV-a
— în cubclasa 2 I, verbe de conjugarea I (*a aştepta* etc.)
— în subclasa 2 II, verbe de conjugarea I (*a arăta* etc.)
— în subclasa 2 III, verbul *a preceda* de conjugarea I
— în subclasa 2 IV, verbe de conjugarea I (*a alerga* etc.)
— în subclasa 2 V, verbe de conjugarea I (*a căuta* etc.) şi de conjugarea a V-a (*a deveni* etc.)
— în subclasa 2 VI, verbe de conjugarea I (*a adăuga* etc.)
— în subclasa 2 VII, verbe de conjugarea I (*a turna* etc.)
— în subclasa 2 VIII, verbul *a muri* de conjugarea a V-a şi verbul *a durea* de conjugarea a VII-a
— în subclasa 2 IX, verbul *a şedea* de conjugarea a VII-a
— în subclasa 2 X, verbul *a pierde* de conjugarea a VIII-a
— în subclasa 2 XI, verbe de conjugarea a IX-a (*a arde* etc.)
— în subclasa 2 XII, verbul *a fierbe* de conjugarea a X-a
— în subclasa 2 XIII, verbul *a ţese* de conjugarea a VIII-a
— în subclasa 2 XIV, verbe de conjugarea a VIII-a (*a crede* etc.).
— în subclasa 2 XV, verbul *a bate* de conjugarea a VIII-a
— în subclasa 2 XVI, verbe de conjugarea a VIII-a (*a trece* etc.).
— în subclasa 2 XVII, verbe de conjugarea a IX-a (*a duce* etc.) şi a X-a (*a frige* etc.)
— în subclasa 2 XVIII, verbe de conjugarea a V-a (*a mirosi* etc.)
— în subclasa 2 XIX, verbul *a slobozi* de conjugarea a V-a
— în subclasa 2 XX, verbul *a ieşi*, de conjugarea a V-a
— în subclasa 3 I, verbe de conjugarea I (*a apăsa* etc.)
— în subclasa 3 II, verbe de conjugarea I (*a căpăta* etc.)
— în subclasa 3 III, verbul *a purta* de conjugarea I
— în subclasa 3 IV, verbul *a putea* de conjugarea a VII-a
— în subclasa 3 V, verbe de conjugarea a VII-a (*a tăcea* etc.)
— în subclasa 3 VI, verbe de conjugarea a VII-a (*a cădea* etc.)
— în subclasa 3 VII, verbul *a coase* de conjugarea a VIII-a
— în subclasa 3 VIII, verbul *a cunoaşte* de conjugarea a VIII-a
— în subclasa 3 IX, verbe de conjugarea a IX-a (*a alege* etc.)
— în subclasa 3 X, verbe de conjugarea a VIII-a (*a naşte* etc.)
— în subclasa 3 XI, verbul *a vinde* de conjugarea a VIII-a
— în subclasa 3 XII, verbul *a rămîne* de conjugarea a IX-a
— în subclasa 4 I, verbul *a ruga* de conjugarea I

— în subclasa 4 II, verbul *a vedea* de conjugarea a VII-a
— în subclasa 4 III, verbul *a face* de conjugarea a VIII-a
— în subclasa 4 IV, verbele *a roade* şi *a scoate* de conjugarea a IX-a
— în subclasa 5 I, verbe de conjugarea a IX-a (*a toarce* etc.) şi a X-a (*a coace* etc.)
— în subclasa 5 II, verbe de conjugarea a IX-a (*a trage* etc.)
— în subclasa 5 III, verbul *a rade* de conjugarea a IX-a.

Din clasa verbelor cu *radical invariabil* fac parte verbe de conjugarea a II-a (*a lumina, a opera* etc.), de conjugarea a VI-a (*a alcătui, a ameţi* etc.), de conjugarea I (*a mira, a ara* etc.), de conjugarea a IV-a (*a îngădui, a oferi, a zvîrli* etc.), de conjugarea a VIII-a (*a umple*), de conjugarea a X-a (*a rupe*).

Nu sînt de loc reprezentate în clasa verbelor cu radical invariabil conjugările a III-a, a V-a, cf. şi [68], iar conjugările a VIII-a, a IX-a şi a X-a nu cuprind decît cîte un singur verb cu radical invariabil : *a umple, a scrie* şi *a rupe*.

Destul de numeroase sînt verbele de conjugarea I şi a IV-a[58] cu radical invariabil.

Verbele de conjugarea a II-a şi a VI-a, deci verbele cu sufix de prezent realizat pozitiv în toate formele, au *toate* radical invariabil.

4.6.2.2. Rezultă deci că :

— Verbele conjugării I se repartizează avînd în vedere variaţiile radicalului în 17 subgrupe (1 I, II, III, IV, VIII; 2 I, II, III, IV, V, VI, VII; 3 I, II, III; 4 I şi verbe cu radical invariabil).

— Verbele conjugării a II-a se încadrează toate în clasa verbelor cu radical invariabil.

— Verbele conjugării a III-a se încadrează toate în subclasa 1 VIII.

— Verbele conjugării a IV-a se repartizează în 2 subgrupe (1 XI şi verbe cu radical invariabil).

— Verbele conjugării a V-a se repartizează în 11 subgrupe (1 I, IV, V, VII, IX, X; 2 V, VIII, XVIII, XIX, XX).

— Verbele conjugării a VI-a se încadrează toate în clasa verbelor cu radical invariabil.

— Verbele conjugării a VII-a se repartizează în 7 subgrupe (1 IV; 2 VIII, IX; 3 IV, V, VI; 4 II).

[58] În lista noastră (cf. *Anexa 15*), numai *a acoperi* şi *a suferi* au radical variabil.

— Verbele conjugării a VIII-a se repartizează în 12 subgrupe (1 I, V; 2 X, XIV, XV, XVI; 3 VII, VIII, X, XI; 4 III şi verbe cu radical invariabil).

— Verbele conjugării a IX-a se repartizează în 9 subgrupe (1 VI; 2 XI, XVII; 3 IX, XII; 4 IV ; 5 I, II, III).

— Verbele conjugării a X-a se repartizează în 4 subgrupe (2 XII, XVII; 5 I şi verbul *a rupe* cu radical invariabil).

4.6.2.3. Rezultă din această prezentare că coroborarea celor două clasificări duce la un număr foarte mare de grupe de verbe dintre care multe se reduc la un singur verb sau la un număr foarte limitat de verbe.

Or, o clasificare de acest fel devine în mare măsură echivalentă cu o enumerare şi, începînd de a mai avea caracter generalizator şi organizator, îşi pierde utilitatea practică.

La o clasificare cam tot atît de complicată şi de neeconomică ar duce şi raportarea la cele 10 conjugări a claselor de verbe caracterizate prin una sau alta din alternanţele înregistrate. (În *Anexa 13* sînt grupate toate verbele caracterizate printr-o anumită alternanţă stabilindu-se 30 de grupe de verbe. Numărul acesta s-ar mări mult dacă am desprinde în clase distincte verbele în radicalul cărora se realizează 2 sau 3 alternanţe.)

4.6.3.0. Deşi, din pricina marii lor varietăţi şi complexităţi, variaţiile radicalului nu pot fi cuprinse într-o clasificare a verbelor, caracterizarea morfologică a unui verb românesc nu poate fi completă dacă nu cuprinde indicaţii privind aceste variaţii. Într-un dicţionar sau într-o gramatică un anumit verb trebuie să fie caracterizat, pentru a i se putea reface în întregime paradigma, prin apartenenţa la o anumită conjugare şi prin unele indicaţii referitoare la radical.

4.6.3.1. Aceste indicaţii se pot introduce în mai multe moduri :

(a) Prin enumerarea alomorfelor indicîndu-se repartiţia fiecăruia. Această modalitate, cea mai simplă şi mai directă, are dezavantajul de a fi neeconomică, deoarece presupune o mare cheltuială de spaţiu (într-un dicţionar, de exemplu).

(b) Prin indicarea apartenenţei la diferite clase caracterizate prin anumite alternanţe. Acest procedeu a fost adoptat de Alf Lombard ([56]), care, primul, a pus în lumină marea complexitate a flexiunii verbale româneşti sub aspectul radicalului.

(c) Prin indicarea elementelor variabile din radical şi a tipului de variaţie printr-un sistem de simboluri. Această modalitate, preconizată în [68], ni se pare mai pregnantă şi mai clară — în măsura

în care sînt evitate echivocurile posibile în situațiile cînd mai multe alternanțe, vocalice, de exemplu (cf. *a căpăta, a scărmăna* etc.), afectează același radical.

4.6.3.2. Adoptînd modalitatea (c) de caracterizare a radicalului, vom distinge alternanțele în raport cu elementele componente și cu repartiția lor în cursul paradigmei. Participarea unui radical la o varietate de alternanță sau alta se indică printr-un s i m b o l constituit dintr-o literă și o cifră : t_0 sau t_1, de ex. (*a cînt$_0$a*). În cadrul simbolului, litera poate reprezenta pe o r i c a r e dintre membrii alternanței, iar cifra indică fie o anumită repartizare a termenilor alternanței în cadrul paradigmei, fie faptul că un anumit element fonic participă la mai multe alternanțe diferite.

Avînd în vedere procedeul preconizat în 4.3.6.1. de a preciza apartenența unui verb la o anumită conjugare prin indicarea mai multor forme verbale, e suficient ca informațiile referitoare la variațiile radicalului să se dea o singură dată, deci să se utilizeze simbolurile menționate în notarea unei singure forme — a celei de infinitiv, de exemplu (deci : *a cînt$_0$a, cîntă*). Utilizarea simbolurilor în notarea infinitivului *impune acceptarea posibilității de a simboliza o alternanță prin oricare dintre membrii săi.*

4.6.3.3. Luarea în considerație a repartiției termenilor unei alternanțe în cadrul paradigmei impune, în cele mai multe cazuri, u t i l i z a r e a m a i m u l t o r s i m b o l u r i pentru o anumită alternanță — deci t_0, t_1 etc., *în funcție de repartiție.* Deoarece însă, în multe cazuri, repartiția elementelor fonice, membre ale unei alternanțe, depinde de conjugarea în care se încadrează verbul și pentru că indicația apartenenței la o anumită conjugare trebuie neapărat să facă parte din caracterizarea morfologică a unui verb, *putem indica printr-un singur simbol două sau mai multe realizări ale aceleiași alternanțe dacă* aceste realizări (privind repartiția termenilor) *depind strict de apartenența verbului la o conjugare sau alta.*

4.6.3.4. Din descrierea variațiilor radicalului (cf. cap. 4.4., în special 4.4.1.1.5 și 4.4.1.2.6.) rezultă — dacă facem abstracție de variațiile aberante și supletive — următoarele tipuri de variații ale radicalului :

(1) *c* $(\hat{c})_0$ — (corespunzînd alternanței *c*/*ĉ*) cu două tipuri de realizare :

(a) — termenul *ĉ* realizat în formele A_2, $A'_{3,6}$, termenul *c* în toate celelalte, atunci cînd afectează un verb de conjugarea I (de ex. : *a apuc$_0$a*)

(b) — termenul *ĉ* apare în formele A_2, A_3, A_4, A_5, B, E, iar termenul *c* în toate celelalte dacă verbul e de conjugarea a VII-a (de ex. : *a fac$_0$e*) sau a VIII-a (de exemplu : *a plăc$_0$ea*).

(2) *c* $(\hat{c})_1$, corespunzînd alternanței *c*/*ĉ*/*Ø*, cu o singură realizare : termenul *ĉ* se realizează în formele A_2, A_3, A_4, A_5, B, E, termenul *Ø* în C și D, iar termenul *c* în celelalte. Alternanța se manifestă numai în paradigma verbelor de conjugarea a IX-a ; *a întoarc$_1$e*, de exemplu.

(3) *c* $(\hat{c})_2$ — (corespunzînd alternanței *c*/*ĉ*/*p*) cu o singură realizare, repartiția termenilor fiind aceeași ca pentru *c* $(\hat{c})_1$ cu diferența că în C și D se realizează termenul *p* ; se manifestă în paradigma verbului *a coace* de conjugarea a X-a, deci *a coac$_2$e*.

(4) *g* $(\hat{g})_0$ — (corespunzînd alternanței *g*/*ĝ*) cu două tipuri de realizare :

(a) — aceeași repartiție a termenilor ca în cazul lui c_0 dacă afectează verbele de conjugarea I.

(b) — termenul *ĝ* apare în formele A_2, A_3, A_4, A_5, B, C, D, E, F, *g* în toate celelalte cînd afectează verbul *a fugi* de conjugarea a V-a, deci *a fug$_0$i*.

(5) *g* $(\hat{g})_1$ — (corespunzînd alternanței *g*/*ĝ*/*Ø*) cu o singură realizare și aceeași repartiție a termenilor ca la c_1 ; se manifestă în paradigma verbelor de conjugarea a IX-a (de ex. : *a aleg$_1$e*) sau a X-a (de exemplu : *a frîng$_1$e*).

(6) *g* $(\hat{g})_2$ — (corespunzînd alternanței *g*/*ĝ*/*p*) cu o singură realizare și aceeași repartiție a termenilor ca la c_2 ; se realizează în paradigma verbelor de conjugarea a X-a (de exemplu, *a frig$_2$e*).

(7) *t* $(\hat{t})_0$ — (corespunzînd alternanței *t*/*ț*) cu două tipuri de realizare :

(a) termenul *ț* e realizat în A_2, *t* în toate celelalte cînd afectează verbele de conjugarea I (de exemplu, *a ajut$_0$a*), a II-a (de exemplu, *a put$_0$ea*) sau a VIII-a (de exemplu, *a bat$_0$e*).

(b) termenul *ț* apare în formele A_2, A_4, A_5, B, C, D, E, F, *t* în celelalte cînd se manifestă în paradigma verbelor de conjugarea a V-a (de exemplu : *a ascut$_0$i*).

(8) *t* $(\hat{t})_1$ — (corespunzînd alternanței *t*/*ț*/*Ø*) cu o singură realizare : termenul *ț* apare în A_2 și F, *Ø* în C și D, *t* în celelalte forme ; se manifestă în paradigma verbelor în *-e* (*a scoat$_1$e*, de exemplu).

(9) *d* $(z)_0$ — (corespunzînd alternanței *d*/*z*), cu două tipuri de realizare :

(a) cu aceeași repartiție a termenilor ca la t_0 cînd afectează verbele de conjugarea I (*a acord$_0$a*, de exemplu).

(b) cu aceeaşi repartiţie a termenilor ca la t_0 cînd afectează verbele de conjugarea a V-a (de exemplu : *a auz$_0$i*).

(10) *d* $(z)_1$ — (corespunzînd alternanţei *d/z*), cu o singură realizare : termenul *z* apare în formele A_2, C, D, F, *d* în celelalte ; se manifestă în paradigma verbelor de conjugarea a VII-a (*a şed$_1$ea*, de exemplu) şi a VIII-a (de exemplu : *a cred$_1$e*).

(11) *d* $(z)_2$ — (corespunzînd alternanţei *d/z*), cu o singură realizare : termenul *z* se realizează în A_2 şi F, *d* în toate celelalte ; se manifestă în paradigma unor verbe de conjugarea a VIII-a (*a pierd$_2$e*, de exemplu).

(12) *d* $(z)_3$ — (corespunzînd alternanţei *d/z/Ø*), cu o singură realizare : termenul *z* apare în A_2 şi F, Ø în C şi D, *d* în celelalte forme ; se manifestă în paradigma verbelor de conjugarea a IX-a (de exemplu, *a ard$_3$e*).

(13) *s* $(ş)_0$ — (corespunzînd alternanţei *s/ş*), cu o singură realizare : termenul *ş* apare în A_2, *s* în celelalte forme ; se manifestă în paradigma verbelor de conjugarea I (*a lăs$_0$a*, de exemplu), a V-a (*a miros$_0$i*, de exemplu), sau a VIII-a (*a coas$_0$e*, de exemplu).

(14) *s* $(ş)_1$ — (corespunzînd alternanţei *s/ş*), cu o singură realizare : termenul *ş* apare în A_2, A_4, A_5, B, C, D, E, F, *s* în celelalte ; se manifestă în paradigma verbelor de conjugarea a V-a (*a ieş$_1$i*, de exemplu).

(15) *s$_0$t* — (corespunzînd alternanţei *st/şt*), cu o singură realizare : termenul *şt* apare în A_2 ; se manifestă în paradigma verbelor de conjugarea I (*a manifes$_0$ta*, de exemplu).

(16) $(ş)c_3$[59] — (corespunzînd alternanţei *şc/şt*), cu o singură realizare : termenul *şt* apare în A_2 şi $A'_{3,6}$; se manifestă în paradigma verbelor de conjugarea I (*a mişc$_3$a*, de exemplu).

(17) $(s)c_3^{60}$, $(ş)t_3$ — (corespunzînd alternanţei *sc/şt*) cu două realizări :

(a) termenul *şt* apare în A_2 şi $A'_{3,6}$, *şc* în celelalte forme cînd se manifestă în paradigma verbelor de conjugarea I (*a căsc$_3$a*, de exemplu).

(b) termenul *şt* apare în A_2, A_3, A_4, A_5, B, E, *sc* în celelalte forme cînd se manifestă în paradigma verbelor de conjugarea a VIII-a (*a creşt$_3$e*, de exemplu).

[59] Includem în simbol cifra 3 pentru a evita confuzia cu c_0, reprezentînd alternanţa *c/c̆* şi cu c_1 şi c_2.

[60] Putem utiliza tot cifra 3, ca în simbolul precedent, deoarece alternanţa lui *s* cu *ş* în cadrul grupului *sc* este totdeauna asociată cu variaţia *c/t*.

(18) n_0 — (corespunzînd alternanţei *n/Ø*), cu două tipuri de realizări :

(a) termenul Ø apare în A_2, *n* toate celelalte forme cînd se manifestă în paradigma verbelor de conjugarea a V-a (*a ven$_0$i*, de ex.) sau a VIII-a (*a ţin$_0$e*, de exemplu).

(b) termenul Ø apare în A_2, C şi D, *n* în celelalte forme cînd se manifestă în paradigma verbelor de conjugarea a IX-a (*a spun$_0$e*, de ex.).

(19) b_0 — (corespunzînd alternanţei *b/Ø*), cu o singură realizare : termenul Ø apare în C şi D, *b* în celelalte forme ; se manifestă în paradigma verbului *a fierbe* de conjugarea a X-a (deci *a fierb$_0$e*).

Observaţie. Termenul al treilea al alternanţelor cu trei termeni nu apare niciodată în forma de infinitiv, de aceea nu l-am menţionat în simbolul alternanţelor.

(20) *e* $(a)_0$ — (corespunzînd alternanţei *é/á*), cu trei tipuri de realizare :

(a) termenul *á* apare în A_3 şi A_6, *é*, în celelalte forme cînd se manifestă în paradigma verbelor de conjugarea I (*a ie$_0$rta*, de exemplu).

(b) termenul *á* apare în A_3 şi $A'_{3,6}$, *é* în celelalte forme cînd se manifestă în paradigma verbelor de conjugarea a VII-a (*a şe$_0$dea*, de exemplu).

(c) termenul *á* apare în $A'_{3,6}$, *é* în toate celelalte ; se manifestă în paradigma verbelor de conjugarea a V-a (*a ie$_0$şi*, de ex.), a VIII-a (*a pie$_0$rde*, de exemplu) şi a X-a (*a fie$_0$rbe*, de exemplu).

(21) *ă* $(a)_0$ — (corespunzînd alternanţei vocalice *ă/á*), cu o singură realizare : termenul *á* apare în A_3 şi $A'_{3,6}$, *ă* în celelalte forme ; se manifestă în paradigma verbelor de conjugarea I (*a ară$_0$t*, de exemplu).

(22) *ă* $(e)_1$ — (corespunzînd alternanţei *ă/e*), cu două tipuri de realizare :

(a) termenul *e* apare în A_2, $A'_{3,6}$, *ă* în toate celelalte cînd se manifestă în paradigma verbelor de conjugarea I (*a apă$_0$ra*, de exemplu).

(b) termenul *e* în A_2, A_3, A_4, A_5, $A'_{3,6}$, B, C, D, E, F, *ă* în celelalte forme cînd se manifestă în paradigma verbelor de conjugarea a IV-a (*a acope$_1$ri*, de exemplu).

(23) *ă* $(e)_2$ — (corespunzînd alternanţei *ă/é/á*), cu două tipuri de realizare :

(a) termenul *é* se realizează în A_2, $A'_{3,6}$, termenul *á* în A_3, A_6, *ă* în celelalte forme cînd se manifestă în paradigma unor verbe de conjugarea I (*a spă$_0$la*, de exemplu).

(b) termenul *é* se realizează în A_2, A_3, A_4, A_5, B, E, *á* în $A'_{3,6}$, *ă* în celelalte forme cînd se manifestă în paradigma verbului *a vedea* (deci *a ve$_0$dea*, de exemplu) de conjugarea a VII-a.

(24) *î* $(i)_0$ — (corespunzînd alternanței *î/i*), cu o singură realizare : termenul *i* apare în A_2, A_3, A_4, A_5, B, E, *î* în celelalte forme ; se manifestă în paradigma verbului *a vinde* (deci *a vi$_0$nde*) de conjugarea a VIII-a.

(25) e_3, $(e_3\ a)$ — (corespunzînd alternanței *é/eá*), cu două tipuri de realizare :

(a) termenul *eá* apare în A_3, A_6, *é* în celelalte forme cînd se manifestă în paradigma verbelor de conjugarea I (*a aș$e_3$za*, de exemplu).

(b) termenul *eá* apare în $A'_{3,6}$, *é* (sau *e*) în toate celelalte cînd se manifestă în paradigma verbelor de conjugarea a VIII-a (*a aște_3rne*, de exemplu) și a IX-a (*a dr$e_3$ge*, de exemplu).

(26) o_0 $(o_0\ a)$ — corespunzînd alternanței *ó/oá*), cu trei tipuri de realizare :

(a) termenul *oá* apare în A_3, A_4 și $A'_{3,6}$, *ó* (sau *o*) în celelalte forme cînd se manifestă în paradigma verbelor de conjugarea I (*a în$o_0$ta*, de exemplu) și de conjugarea a III-a (*a cob$o_0$rî*, de exemplu).

(b) termenul *oá* apare în A_3 și $A'_{3,6}$, *ó* (sau *o*) în celelalte forme cînd se manifestă în paradigma verbelor de conjugarea a V-a (*a ad$o_0$rmi*, de exemplu).

(c) termenul *oá* apare în A_3, A_4, A_5, $A'_{3,6}$ și E, *ó* (sau *o*) în celelalte forme cînd se manifestă în paradigma verbelor de conjugarea a VIII-a (*a cuno_0aște*, de exemplu), a IX-a (*a înt$o_0$arce*, de exemplu) și a X-a (*a c$o_0$ace*, de exemplu).

(27) u_0 — (corespunzînd alternanței *o/oá/u*), cu două tipuri de realizare :

(a) termenul *ó* apare în A_1 și A_2, *oá* în A_3, A_6 și $A'_{3,6}$, *u* în celelalte forme cînd se manifestă în paradigma verbelor de conjugarea I (*a p$u_0$rta*, de exemplu) și a VII-a (*a p$u_0$tea*, de exemplu).

(b) termenul *ó* apare în A_1 și A_2, *oá* în A_3 și $A'_{3,6}$, *u* în celelalte forme cînd se manifestă în paradigma verbelor de conjugarea a V-a (*a m$u_0$ri*, de exemplu).

(26) *a* $(ă)_3$ — (corespunzînd alternanței *á/ă*), cu două tipuri de realizare :

(a) termenul *ă* apare în A_4, A_5, B, C, D, E, F, *á* în celelalte forme cînd se manifestă în paradigma verbelor de conjugarea I (*a adău$_3$ga*, de exemplu), a V-a (*a să$_3$ri*, de exemplu), a VII-a (*a încă$_3$pc-*, de exemplu).

(b) termenul *ă* apare în B, C, D, F, *á* în celelalte forme cînd se manifestă în paradigma verbelor de conjugarea a VIII-a (*a fac$_3$e*, de exemplu), a IX-a (*a ra$_3$de*, de exemplu), a X-a (*a spa$_3$rge*, de exemplu).

(29) *e* $(i)_4$ — (corespunzînd alternanței *e/i*), cu o singură realizare : termenul *e* apare în A_4, A_5, B, C, D, E, F, *i* în celelalte forme ; se manifestă în paradigma verbelor de conjugarea I (*a preze$_4$nta*, de exemplu) și a V-a (*a ve$_4$ni*, de exemplu).

(30) $\hat{i}_1$ [61] — (corespunzînd alternanței *i/á/ă*), cu o singură realizare : termenul *á* apare în $C_{3,6}$, și D, *ă* în C_1, C_2, C_4 și C_5, iar *î* în celelalte forme ; se manifestă în paradigma verbului *a rămîne* (deci *a rămî$_0$ne*) de conjugarea a IX-a.

Observație. (1) Modul de alcătuire a simbolurilor alternanțelor vocalice este oarecum diferit de cel utilizat în reprezentarea alternanțelor consonantice. Deosebirea se datorește faptului că aceeași vocală poate apărea într-o serie întreagă de alternanțe (vezi *ă* sau *e*, de exemplu) manifestîndu-se în condiții foarte diferite.

(2) Nu am introdus un simbol pentru alternanța *u/Ø*, deoarece avînd în vedere caracterul ei izolat e mai economic să o includem în categoria variațiilor aberante ale radicalului. Poate fi inclusă în această categorie, deoarece caracterizează, s-ar părea, un singur verb și are o repartiție unică, și alternanța *î/á/ă* (simbolizată prin $\hat{i}_0$).

4.6.3.5. În cazul verbelor în al căror radical se realizează concomitent mai multe alternanțe vor fi notate prin simboluri t o a t e elementele variabile — deci : *a dește_3pt_0a*, *a miro_0s$_0$i*, *a to_0c$_0$a*, *a le_3pă$_1$d$_0$a*, *a că$_2$pă$_1$t$_0$a* etc.

4.6.4. Deși bazîndu-se pe același principiu, inventarul de simboluri stabilit în 4.6.3.4. diferă de cel din [68], deoarece :

— am avut în vedere aspectul fonic și nu cel grafic al formei verbale ; ca atare am adăugat alternanțele *c/ĉ*, *g/ĝ* etc.,

[61] Ținînd seama că *i* intră și în alternanța *i/i* (vezi 2.4).

— am reunit, reprezentîndu-le printr-un singur simbol, unele alternanţe diferite sub aspectul repartiţiei termenilor atunci cînd repartiţia putea fi pusă în legătură cu o anumită conjugare,

— am avut în vedere un număr finit de verbe,

— am făcut abstracţie de formele de imperativ dată fiind structura lor aberantă.

CONCLUZII ASUPRA FLEXIUNII VERBALE

4.7.0. Studierea în amănunt, sub aspect morfologic şi din punct de vedere strict sincronic, a verbelor scoate în evidenţă marea complexitate a flexiunii verbale româneşti, complexitate care nu este redată decît insuficient prin modul obişnuit de prezentare a acestei părţi a morfologiei limbii române în gramaticile curente.

Această complexitate priveşte în egală măsură radicalul şi flectivele.

4.7.1. Examinarea flexiunii verbale sub aspectul radicalului a arătat că verbele româneşti se grupează, considerate din acest punct de vedere, în următoarele clase : clasa verbelor cu radical invariabil, a verbelor cu radical parţial (regulat) variabil, a verbelor prezentînd o variaţie parţială aberantă a radicalului şi clasa verbelor caracterizate prin variaţia supletivă a radicalului.

Din punct de vedere cantitativ predomină net primele două clase de verbe menţionate. Clasele de verbe cu radical caracterizat prin variaţii aberante sau supletive cuprind un număr restrîns de unităţi, care pot fi uşor prezentate într-o enumerare.

Clasa verbelor cu variaţie parţială a radicalului este cea care pune cele mai multe probleme din cauza caracterului extrem de complex al variaţiilor radicalului : aceste variaţii afectează un mare număr de elemente fonice, iar realizarea lor depinde de o serie întreagă de factori, ceea ce face cu totul insuficientă descrierea acestor variaţii sub forma obişnuita a inventarelor, mai mult sau mai puţin complete, de alternanţe.

Aceste inventare, pentru a putea fi utile, trebuie însoţite de indicaţii referitoare la repartiţia termenilor diverselor alternanţe în raport cu tipurile de paradigmă, precum şi la posibilităţile de combinare, în limitele unui radical verbal, a elementelor fonice alternante : această posibilitate de combinare determină, în mare măsură, complexitatea variaţiilor radicalului verbal şi impune considerarea alternanţelor nu numai în mod izolat, în sine,ci şi sub aspectul variaţiilor globale pe care le determină în cadrul diverselor radicale, deci sub aspectul alomorfelor realizate prin alternanţa diverselor elemente fonice care constituie radicalul.

4.7.2. Cercetarea de faţă a pus în lumină importanţa *condiţionării morfologice* în realizarea alternanţelor, condiţionare care se manifestă în : (a) existenţa în limba română a unor alternanţe proprii numai anumitor tipuri de paradigmă (aşa sînt, de exemplu, alternanţele *c/ĉ/p*, *g/ĝ/p*, care se realizează numai în paradigma verbelor de conjugarea a X-a, alternanţele *c/ĉ/Ø*, *g/ĝ/Ø*, realizate numai în paradigma verbelor de conjugarea a IX-a etc.) şi (b) repartiţia diferită a termenilor diverselor alternanţe în raport cu tipul morfologic în care se încadrează verbul (cf. de exemplu repartiţia termenilor alternanţei *d/z* în paradigma verbelor de conjugarea I, a V-a, a VII-a).

Se ajunge astfel la constatarea că variaţia parţială a radicalului depinde de *structura fonică a secvenţei care reprezintă radicalul*, de *calitatea fonică a flectivelor* caracteristice pentru diversele forme verbale, precum şi de *conjugarea* din care face parte verbul.

Varietatea factorilor care intervin în realizarea variaţiei parţiale a radicalului explică faptul că, dacă considerăm verbele româneşti sub aspectul alomorfelor realizate prin aceste alternanţe, ajungem să stabilim un număr foarte mare de clase şi subclase, dintre care destul de numeroase sînt cele care nu cuprind decît un singur verb sau un număr foarte limitat de verbe. Asemenea subclase predomină în categoria verbelor al căror radical atinge numărul maxim de 5 sau 6 alomorfe. Cele 13 verbe care prezintă 5 sau 6 alomorfe ale radicalului se grupează în 7 subclase din care 4 nu cuprind decît un singur verb. Predomină net verbele de conjugarea a IX-a şi a X-a (10 din 13).

4.7.3. Examinarea verbelor din punctul de vedere al flectivelor — considerate sub aspectul pronunţării şi nu sub cel al formei grafice care ascunde, în multe cazuri, structura reală a flectivului — a dus la stabilirea unui inventar de afixe, care se organizează, avînd în vedere paradigmele în care apar, într-un număr destul de mare (38) de serii distincte. Stabilirea raporturilor dintre diferitele serii în funcţie de omonimiile specifice şi de repartiţia diferitelor afixe (avînd în vedere calitatea fonică a finalei radicalului) a permis reunirea a 30 de serii (din cele 38 înregistrate) în 10 serii ireductibile la nivel morfologic şi fonetic.

În virtutea acestor serii, verbele au fost clasificate în 10 conjugări, clasificare care cuprinde în clase omogene sub aspectul flexiunii toate varietăţile paradigmatice ale verbului românesc.

Conjugările astfel stabilite reprezintă clase de verbe care se deosebesc prin prezența în flexiune a unor omonimii și a unor afixe (sufixe și desinențe) caracteristice.

S-au verificat, în acest mod, insuficiența și inadecvarea — semnalată de altfel în ultima vreme, în repetate rînduri, de cei care s-au ocupat de problema conjugării românești — a clasificării curente, în 4 conjugări, pe baza unui singur afix : sufixul infinitivului. Aceste conjugări se dovedesc a fi, la o examinare atentă a paradigmelor verbelor pe care le cuprind, clase profund eterogene.

Așa, de exemplu, conjugarea a IV-a, a verbelor cu *-i* sau *-î* ca sufix de infinitiv, înglobează verbe caracterizate prin 4 tipuri distincte de flexiune; verbele conjugării a III-a (cu *-e* terminație de infinitiv) se repartizează în 3 clase caracterizate flexionar.

Încadrarea unui verb într-o conjugare sau alta presupune, în limba română, luarea în considerație a tuturor elementelor relevante dintr-o serie de afixe. Numărul afixelor și deci al formelor necesare pentru a caracteriza un verb sau aspectul flexiunii variază de la un tip de conjugare la altul.

4.7.4. În cele 10 conjugări stablilite nu se includ cîteva verbe — considerate neregulate — a căror flexiune se realizează prin afixe și omonimii strict specifice sau, mai des, prin afixe aparținînd la două sau mai multe serii ireductibile de flective : diversele zone ale paradigmei prezintă afixe specifice unei conjugări sau alteia.

În această clasă sînt incluse, alături de verbele menționate de obicei ca neregulate, verbul *a ști* (caracterul aberant al paradigmei acestuia se manifestă, în primul rînd, prin prezența sufixului *-u-*, propriu verbelor cu infinitivul terminat în *-ea* sau în *-e*, în formele de perfect, mai mult ca perfect și participiu) și *a preda* (neregulat sub aspectul desinențelor și deosebindu-se de *a da*, de asemenea neregulat, în ce privește sufixele).

Examinîndu-se în acest fel paradigmele diverselor verbe neregulate, se pun în evidență atît raportul lor față de cele 10 conjugări, cît și raporturile reciproce în interiorul clasei verbelor neregulate. Se reliefează astfel asemănările și deosebirile dintre ele și se ajunge, avînd în vedere diferitele categorii de neregularități, la o ierarhizare a verbelor neregulate.

ÎNCHEIERE

5.0. Cercetarea substantivului, adjectivului și verbului sub aspectul flectivelor și al variației radicalului a scos în evidență trăsăturile generale și particularitățile specifice ale acestor subsisteme flexionare.

5.1. Flexiunea românească se realizează în cazul celor trei părți de vorbire prin accent, prin flective și prin variația radicalului. Deosebit de dezvoltată și de complicată se revelă a fi flexiunea verbală, care se caracterizează prin numărul mare de forme cuprins în diversele paradigme și prin varietatea mijloacelor de exprimare a opozițiilor dintre ele.

5.2.0. În ceea ce privește ***accentul***, el se încadrează în structura morfematică a unei forme flexionare reprezentînd componenta s u p r a s e g m e n t a l ă, care, asociată unei componente s e g m e n t a l e, constituie un morfem.

5.2.1. Apartenența componentei suprasegmentale la structura radicalului sau a flectivelor variază de la o parte de vorbire la alta. Astfel considerînd în ansamblu flexiunea verbală constatăm caracterul mobil al accentului, oscilația lui între radical și flectiv. Flexiunea nominală, dimpotrivă, se caracterizează prin caracterul fix al accentului : silaba tonică este aceeași în cursul întregii paradigme pentru marea majoritate a substantivelor și adjectivelor românești. Numai o clasă restrînsă de substantive prezintă o variație a accentului ; spre deosebire de verb, însă, această deplasare a accentului nu depășește (decît cu totul excepțional) limitele radicalului.

Accentul caracterizează deci radicalul în cadrul flexiunii nominale, flectivele nominale fiind totdeauna atone, radicalul sau flectivul, în cadrul flexiunii verbale ; poziția accentului are deci implicații flexionare în subsistemul verbal — cum am văzut (cf. 4.1.), verbele românești se grupează în 4 clase în raport cu poziția accentului de-a lungul paradigmei verbale.

5.2.2. În ceea ce privește poziția accentului în radical, ea depinde de lungimea silabică a radicalului. Se constată însă la toate părțile de vorbire examinate preponderența radicalelor cu accentul

pe ultima sau penultima silabă a radicalului. Proporţia radicalelor accentuate pe silaba care precedă direct jonctura cu flectivul creşte proporţional cu numărul silabelor radicalului : dacă în cadrul radicalelor bisilabice, cele două structuri tonice posibile sînt, cantitativ, egal reprezentate (cel puţin în perspectiva materialului analizat în această lucrare), în radicale cu o lungime mai mare de două silabe accentul afectează de cele mai multe ori penultima, şi mai ales ultima silabă.

5.2.3. În paradigma verbală, în care accentul poate afecta şi flectivul, el participă totdeauna la structura unui sufix ; atît desinenţele, cît şi afixele mobile sînt reprezentate numai printr-o componentă pozitivă segmentală.

În situaţiile în care sufixul este realizat ca Ø sau e reprezentat printr-o secvenţă fonică asilabică, accentul se încadrează în structura morfemică a radicalului. În formele în care flectivul cuprinde mai mult de un element sufixal, accentul face parte, totdeauna, din structura fonică a sufixului care urmează imediat după radical.

În general deci, fie că face parte din radical, fie că aparţine flectivului, accentul se plasează în apropierea punctului de jonctură dintre radical şi flectiv.

5.3. ***Intonaţia*** nu are caracter relevant decît în anumite zone ale paradigmelor, şi anume la imperativ în cadrul flexiunii verbale, la vocativ, în cadrul celei nominale. În ambele cazuri e vorba de zone caracterizate prin flective a căror repartizare încalcă limitele clasificărilor strict morfologice în declinări şi conjugări.

5.4.0. Considerate sub aspectul ***radicalului***, cele trei părţi de vorbire examinate prezintă o caracteristică comună constînd din faptul că, toate, cunosc atît paradigme cu radical invariabil, cît şi paradigme cu radical variabil.

5.4.1. Variaţia afectează atît în cadrul flexiunii nominale, cît şi în cadrul celei verbale, în general, partea medială şi finală a radicalului şi se realizează prin alternanţe vocalice şi consonantice. Variaţia consonantică afectează totdeauna tranşa fonică finală a radicalului, din imediata vecinătate a joncturii cu flectivul. Variaţiile vocalice, dimpotrivă, se produc mai ales în tranşa medială a secvenţei fonice reprezentînd radicalul. Spre deosebire de alternanţele consonantice, care nu afectează decît cîte una un radical dat, se întîmplă ca două alternanţe vocalice să se realizeze în cursul aceluiaşi radical. Frecventă este coocurenţa alternanţelor vocalice şi consonantice în diversele paradigme.

5.4.2. Deşi cea mai mare parte a alternanţelor înregistrate sînt comune flexiunii celor trei părţi de vorbire descrise, se constată totuşi unele deosebiri, atît între substantiv şi adjectiv, în cadrul flexiunii nominale, cît mai ales între flexiunea nominală şi cea verbală.

Prin raport la flexiunea nominală, cea verbală se revelă a fi mai complexă în ce priveşte variaţia radicalului.

(a) Variaţia radicalului verbal poate avea caracter parţial sau total, pe cînd radicalele nominale nu cunosc decît variaţia parţială.

(b) Variaţia parţială a radicalului verbal se datoreşte unui număr mai mare de alternanţe vocalice şi consonantice. În paradigma verbului sînt destul de numeroase alternanţele fonologice de trei termeni, pe cînd în flexiunea nominală am înregistrat un caz unic de alternanţă vocalică de trei termeni (*ră-u*, *rea-*, *re-le*) ; de asemeni sînt mult mai frecvente alternanţele care înglobează un termen negativ alături de cei pozitivi (*b*/Ø, *n*/Ø etc.), pe cînd în flexiunea nominală nu am înregistrat decît alternanţa *l*/Ø (care nu se realizează în flexiunea verbală).

Alternanţele fonologice înregistrate se grupează deci în alternanţe comune celor trei părţi de vorbire examinate şi alternanţe specifice, cum se vedea din tabelul de la pag. 278.

Nu au fost cuprinse în tabel variaţiile aberante.

(c) Condiţionarea morfologică a repartiţiei termenilor diverselor alternanţe este evidentă şi foarte importantă în flexiunea verbală. Ea se manifestă destul de clar, în unele cazuri, şi în flexiunea substantivului. În flexiunea adjectivului, rolul său devine cu totul secundar. În cadrul flexiunii nominale, în repartiţia termenilor diverselor alternanţe predomină net elementul fonetic.

(d) Faptul că un anumit radical poate fi afectat de două sau chiar trei alternanţe coocurente şi că repartiţia diferită a termenilor aceleiaşi alternanţe este determinată de o complexă condiţionare fonetică, morfologică şi chiar lexicală face ca, pentru flexiunea românească, să apară ca evidentă necesitatea de a îngloba variaţiile radicalului sub formă de alomorfe.

Numărul alomorfelor radicalului variază în raport cu extinderea paradigmei părţii de vorbire. Astfel verbul, care are paradigma cea mai largă, realizează un maximum de 6 alomorfe (dacă facem abstracţie de variaţia totală), pe cînd, în flexiunea adjectivului, acest maximum este reprezentat de 3 alomorfe (în mod cu totul excep-

țional, în flexiunea unor adjective neregulate ca *muntean* se realizează 4 alomorfe ale radicalului).

Raportînd numărul de alomorfe ale radicalului la numărul de forme distincte în cadrul paradigmei, constatăm că posibilitățile

ALTERNANȚE CONSONANTICE				ALTERNANȚE VOCALICE			
	Verb	Subst.	Adj.		Verb	Subst.	Adj.
c/ĉ	+	+	+	á/á	+	+	
g/ĝ	+	+	+	á/é		+	
t/ț	+	+	+	é/á	+	+	+
d/z	+	+	+	Î/í	+	+	+
s/ș	+	+	+	é/eá	+	+	+
z/j		+	+	ó/oá	+	+	+
st(r)/șt(r)	+	+	+	ă/e	+	+	+
sc/șt	+	+	+	á/ă	+		
șc/șt	+	+		í/e	+		
l/∅		+	+	á/é/á	+		
n/∅	+			ó/oá/u	+		
b/∅	+			í/á/ă	+		
c/ĉ/∅	+						
c/ĉ/p	+						
g/ĝ/∅	+						
g/ĝ/p	+						
t/ț/∅	+						
d/z/∅	+						

de variație se realizează total numai la substantiv : cele mai multe substantive cuprind în flexiune 2 forme distincte și, atunci cînd prezintă un radical variabil, realizează 2 alomorfe ale radicalului. Adjectivul, a cărui paradigmă cuprinde, în limitele stabilite, maximum 4 forme, realizează, cînd prezintă un radical variabil, maximum 3 alomorfe.

Verbul, al cărui radical variabil se poate manifesta în maximum 6 alomorfe, nu utilizează decît cu totul incomplet posibilitățile de variație, care sînt deosebit de numeroase dacă ținem seama de extensiunea paradigmei, de numărul mare al alternanțelor și de condiționarea complexă a repartiției termenilor diverselor alternanțe.

Complexitatea variației radicalului verbal se manifestă nu în numărul alomorfelor, ci în r e p a r t i ț i a lor în cadrul paradigmei, care este extrem de variată conducînd la o clasificare foarte amănunțită.

(e) Posibilitatea ca, în condițiile unei structuri fonice similare sau chiar identice, un radical să fie afectat sau nu de anumite variații impune în mod necesar implicarea unor informații privind radicalul în caracterizarea flexionară, paradigmatică, a unui verb, substantiv sau adjectiv.

5.5.0. Sub aspectul ***flectivelor***, flexiunea nominală și cea verbală prezintă următoarele caracteristici comune : cuprind în paradigmă atît forme sintetice, cît și forme analitice, deci a f i x e cu p o z i ț i e f i x ă, enclitică, și afixe cu p o z i ț i e m o b i l ă; flectivele sînt analizabile, deci reprezintă g r u p ă r i d e m o r f e m e (morfeme de caz, număr și determinare la substantiv; timp, mod, persoană și număr la verb); numeroase afixe pot fi realizate negativ, ca zero — ca urmare flectivul poate fi realizat : prin afixe pozitive, printr-un afix pozitiv și unul ∅ (cf. *cas-ă-∅*, afix de determinare ∅; *ar-a-∅*, afix de persoană și număr ∅) sau printr-o grupare de afixe negative (cf. *pom-∅-∅*, *cînt-∅-∅* etc.).

5.5.1. Formele cu afix mobil sînt mai numeroase și mai variate în cadrul paradigmei verbale decît în flexiunea nominală. Disocierea se realizează, în aceste forme, prin intercalare și permutare la verb, numai prin intercalare la nume.

5.5.2. Afixele mobile sînt c o m u n e pentru toate verbele, deci nerelevante din punctul de vedere al clasificării morfologice. În cadrul flexiunii nominale, deși afixele mobile prezintă o anume varietate, ele se subordonează în general, ca fiind mai puțin variate, afixelor enclitice.

5.5.3. Ca urmare atît pentru flexiunea verbală, cît și pentru flexiunea nominală *clasificările morfologice* au în vedere a f i x e l e e n c l i t i c e, nedisociabile.

Nici afixele enclitice nu sînt toate relevante pentru aceste clasificări.

Atît flexiunea nominală, cît și flexiunea verbală prezintă serii de afixe c o m u n e tuturor elementelor aparținînd unei părți de

vorbire (aşa sînt, de exemplu, desinenţele de imperfect, perfect simplu, mai mult ca perfect la verb, afixele de determinare, diferite numai în funcţie de gen, în flexiunea nominală) şi serii de afixe s p e c i f i c e unor clase de substantive, adjective, verbe. Acestea din urmă oferă baza necesară clasificărilor morfologice.

5.6.0. Complexitatea flexiunii româneşti impune distincţia între ***tipul*** flexionar caracterizat prin anumite o m o n i m i i specifice flexiunii diferitelor clase de cuvinte şi ***declinare*** sau ***conjugare*** care, subordonate unui *tip*, sînt definite prin prezenţa unor alomorfe morfologice, ireductibile la nivel fonetic.

5.6.1. În flexiunea substantivului am înregistrat 11 declinări subordonate la 4 tipuri flexionare. Raportul cantitativ este mai redus în flexiunea verbală, care se organizează în 8 tipuri şi 10 conjugări. În flexiunea adjectivală tipul şi declinarea coincid, ceea ce se datoreşte, în primul rînd, unei extrem de mari varietăţi a sincretismelor.

5.6.2. Examinarea sub diverse aspecte a flexiunii nominale şi verbale a impus distincţia între flexiunea *regulată* şi cea *neregulată*. Cuvintele cu *flexiune neregulată*, în general puţin numeroase în limba română, nu pot fi încadrate în clasele stabilite, fapt mai evident în cazurile în care caracterul aberant al paradigmei se manifestă în flective. Această particularitate impune descrierea şi discutarea lor separat, ca paradigme individuale.

5.7. Caracterul complicat al flexiunii româneşti a impus elaborarea unei modalităţi noi de o r g a n i z a r e a c l a s e l o r d e a l o m o r f e , cuprinzînd într-o ierarhie alomorfele morfologice, fonetice şi lexicale, ierarhie în care alomorfele din ultimele două categorii sînt subordonate celor morfologice, pe care se bazează clasificările.

Complexitatea variaţiei radicalului a impus de asemeni ca cel mai adecvat procedeu de descriere a acestui aspect al flexiunii româneşti modalitatea a l t e r n a n ţ e l o r şi a a l o m o r f e l o r radicalului. Cuprinderea acestor variaţii sub forma morfemelor discontinue ar fi dus la o descriere infinit mai complicată.

5.8. În vederea introducerii informaţiei referitoare la variaţia radicalului, absolut necesară în caracterizarea morfologică a cuvintelor flexibile româneşti, am stabilit un sistem de simboluri pentru fiecare parte de vorbire.

Ţinînd, însă, seamă de faptul că variaţiile radicalului realizate prin alternanţe sînt, pînă la un punct, analoge la cele trei părţi de vorbire, este posibilă şi reprezentarea lor printr-un sistem de

simboluri u n i c . Elaborarea unui asemenea sistem de simboluri presupune luarea în consideraţie a tuturor variaţiilor înregistrate, pornind de la cele mai complexe, deci de la alternanţele care se realizează în flexiunea verbului.

Utilitatea unui sistem unic şi unitar de simboluri derivă din scopul p r a c t i c avut în vedere : includerea într-o formă cît mai economică (într-un spaţiu cît mai redus, într-un dicţionar, de exemplu) şi cît mai uşor de urmărit a informaţiilor privind variaţia în flexiune a radicalului unui cuvînt flexibil. În aceste condiţii, un sistem unic, cuprinzînd toate cuvintele flexibile, este evident mai avantajos decît mai multe sisteme adecvate, fiecare, unei singure părţi de vorbire, chiar dacă aceste sisteme particulare ar fi mai simple decît sistemul comun.

Un asemenea sistem unic de simboluri se poate uşor obţine pornind de la simbolurile stabilite pentru fiecare parte de vorbire discutată. Operaţia de includere a simbolurilor într-un sistem unitar, general, presupune anumite modificări, anumite puneri de acord.

Această punere de acord se face pornind de la inventarul de simboluri cel mai complex, cel care reprezintă variaţiile radicalului verbal, aşa încît modificările necesare privesc, în primul rînd, sistemele de simboluri reprezentînd variaţiile radicalului în cadrul flexiunii nominale.

Modificările afectează mai ales simbolurile care reprezintă alternanţele comune celor trei părţi de vorbire.

Unificarea simbolurilor presupune mai multe tipuri de modificări :

— În primul rînd, generalizarea simbolului dublu : avînd în vedere toate părţile de vorbire flexibile, oricare din elementele membre ale unei alternanţe poate apărea în forma de bază (servind ca titlu de articol de dicţionar), în care notăm prin simboluri variaţiile radicalului cuvîntului respectiv. Astfel, dacă numai primul termen al alternanţei *ă/a* apare în formele de infinitiv, în formele de nom. sg. ale substantivelor şi de nom. sg. masc. ale adjectivelor apare *a*. Tot aşa, la infinitiv apare *e* (alternînd cu *ea*), pe cînd la adjectiv, nom. sg. masc., poate apărea fie *e* (*des*), fie *ea* (*pribeag*). Dimpotrivă, în formele de bază ale flexiunii nominale se realizează numai *c* (alternant cu *ĉ*), pe cînd în forma de infinitiv se poate realiza fie *c* (*a călca*), fie *ĉ* (*a face*).

— În al doilea rînd, în unele cazuri, modificarea cifrei cuprinse într-un simbol, pentru a construi un simbol unic : astfel, simbolul sc_1 din sistemul stabilit pentru substantiv şi adjectiv va fi înlocuit

prin sc_3, generalizînd (pentru a evita confuzia cu $c_0 = (s)c/ṣt$ la nume, dar $c/ĉ/Ø$ la verb) simbolul utilizat pentru verb.

Obţinem astfel următoarele simboluri pentru alternanţele comune :

I. $c(ĉ)_0$ pentru alternanţa *c/ĉ* (*a culc$_0$a, nuc$_0$, mic$_0$*); $g(ĝ)_0$ pentru *g/ĝ*; $t(ţ)_0$ pentru *t/ţ*; $d(z)_0$ pentru *d/z*; $s(ş)_0$ pentru *s/ş*; $s_0t(ş_0t)$ pentru *st/şt*; $sc_3(şt_3)$ pentru *sc/şt*; $şc_3(şt_3)$ pentru *şc/şt*.

II. $a(e)_0$ pentru alternanţa *á/é* (*a aşe$_0$za, fa$_0$tă, deşe$_0$rt*); $a(ă)_1$ pentru *a/ă*; $ă(e)_2$ pentru *á/é*; $i(î)_0$ pentru *í/î*; $e_3(e_3a)$ pentru *é/eá*; $o_0(o_0a)$ pentru *o/oa*.

Tabelul se completează cu simbolurile care reprezintă alternanţele specifice :

— pentru nume : $z(j)_0$ pentru *z/j*, l_0 pentru *l/Ø*;

— pentru verb : $c\ (ĉ)_1$ pentru *c/ĉ/Ø*; $c\ (ĉ)_2$ pentru *c/ĉ/p*; $g(ĝ)_1$, $g(ĝ)_2$, $t(ţ)_1$ $d(z)_1$, $d(z)_2$, $d(z)_3$, $s(ş)_1$; $ă(e, a)_4$ pentru *á/é/á*; $a(ă)_5$ pentru *á/ă*; $e(i)_5$ pentru *e/í*; u_0 pentru *u/ó/oá*; $î_1$ pentru *í/á/á* (acest simbol poate fi omis dacă se confirmă că această alternanţă e specifică numai verbului *a rămîne*).

În ce priveşte alternanţele specifice, modificările afectează mai ales alternanţele vocalice.

5.9. Clasificările obţinute pe baza acestei descrieri cuprind, într-un număr nu prea mare de clase o m o g e n e, substantivele, adjectivele şi verbele limbii române. Caracterul omogen sub aspect flexionar al claselor stablilite deosebeşte clasificările propuse de cele tradiţionale şi se datoreşte faptului că s-a ţinut seama de întreaga flexiune a acestor părţi de vorbire şi nu numai de anumite flective.

Numărul de clase la care se ajunge, datorită modalităţii de clasificare adoptate, datorită distincţiei dintre tip şi clasă şi mai ales ierarhizării alomorfelor, este în general mai mic decît cel obţinut de alte cercetări care au, de asemeni, în vedere paradigma în totalitatea ei.

5.10. Descrierea detaliată a faptelor cu punerea în evidenţă a raporturilor dintre ele permite desprinderea caracteristicilor flexiunii nominale şi verbale româneşti şi poate oferi, credem, o bază cuprinzătoare şi utilă predării acestei părţi a morfologiei româneşti. Clasificările obţinute permit caracterizarea elementelor lexicale concrete cuprinse în părţile de vorbire discutate sub diversele aspecte ale variaţiei lor flexionare.

ANEXA 1

Lista substantivelor utilizate în descriere

abur
ac
*academie**
academician
acord
act
activitate
acţiune
adăpost
adevăr
adunare
aer
afacere
agenţie
agresiune
agricultură
albie
albină
alianţă
altoi
alună
amănunt
ambasador
amiază
an
angajament
aniversare
apă
aplicare
aprilie
aramă
arc
argint
arici
aripă
armată
armă
artă
articol
artist
atelier
atenţie
atitudine
+ atu
aur
aţă
avion
babă
baie
baieră
băiat
baltă
ban
bancă
bărbat
barbă
băşică
băţ
bază
berbec
bici
birou
blană
bloc
boală
bob
boboc
boier

* Substantivele tipărite cu cursive apar în listele de frecvenţă stabilite de V. Şuteu şi Gh. Bolocan şi nu sînt cuprinse în *Încercare asupra fondului principal de cuvinte* din care au fost excerptate celelalte. Cele precedate de + nu sînt înregistrate în cele trei inventare de frecvenţă.

mulg$_1$e
ning$_1$e
pătrund$_3$e
plîng$_1$e
prind$_3$e
pun$_o$e
ra$_3$d$_3$e
rămî$_1$n$_o$e
răspund$_3$e
rîd$_3$e
ro$_o$ad$_3$e
sco$_o$at$_1$e
scrie
smulg$_1$e
spun$_o$e
sting$_1$e
sto$_o$arc$_1$e
strîng$_1$e
ște$_3$rg$_1$e
to$_o$arc$_1$e
tra$_3$g$_1$e
transmit$_1$e
trimit$_1$e
tund$_3$e
ucid$_3$e
zic$_1$e

Conjugarea a X-a

co$_o$ac$_2$e
fie$_o$rb$_o$e
frig$_2$e
frîng$_2$e
înfig$_2$e
rupe
spa$_3$rg$_2$e
sug$_2$e

BIBLIOGRAFIE

1 F. B. Agard, *Structural Sketch of Rumanian*, în "Language" 34, 1958, nr. 3, *Supplement.*
2 O. S. Ahmanova, *Фонология, морфонология и морфология*, Moscova, 1965.
3 A. Avram, *Neutralizarea şi alternanţele fonologice*, în FD, III, 1961, p. 7—12.
4 Idem, *Despre neutralizarea opoziţiilor lingvistice*, în LR XI, 1962, p. 343—356.
5 L. Bloomfield, *Language*, New York, 1933.
6 B. Bloch, *English Verb Inflection*, în "Language", 23, 1947, p. 399—418.
7 B. Bloch, G. N. Trager, *Outline of Linguistic Analysis*, Baltimore, 1942.
8 J. Cantineau, *Les oppositions significatives* în "Cahiers F. de Saussure", 10, 1952, p. 11—41.
9 Idem, *Le classement logique des oppositions*, "Word" XI, 1955.
10 N. Chromsky, *Syntactic structures*, The Hague, 1957.
11 Idem, *Current Issues in Linguistic Theory*, The Hague, 1964.
12 I. Coteanu, Em. Vasiliu, *Conţinut şi formă în limbă*, în PLG II, 1960, p. 9—18.
13 I. Coteanu, *Comutarea şi substituţia* în *Elemente de lingvistică structurală*, Bucureşti, 1967.
14 P. Diaconescu, *Un mod de descriere a flexiunii nominale, cu aplicaţie la limba română contemporană*, în SCL XII, 1961, nr. 2, p. 163—193.
15 Idem, *Contribuţii la definirea şi clasificarea verbelor regulate în limba română*, în SCL XI, 1960, nr. 2, p. 227—234.
16 Idem, *Pe marginea unor lucrări despre morfem*, în SCL XIII, 1962, nr. 4, p. 519—541.
17 Idem, *Aspecte ale declinării cu articol hotărît în limba română*, în SCL XVI, 1965, nr. 1, p. 149—162.
18 Idem, *Declinarea cu „articol definit proclitic" în limba română. Genitiv-dativul substantivelor comune nume de persoană*, în SCL XVII, 1966, nr. 5, p. 555—566.
19 J. Dubois, *Grammaire structurale du français, Nom et pronom*, Paris, 1964.
20 D. Falk, *O problemă de morfologie română* în *Omagiu lui Al. Rosetti*, Buc. 1965, p. 227—233.
21 J. Felix, *Clasification des verbes roumains*, în „Philologica Pragensia", VII, 1964, nr. 3, p. 291—299.
21 a. Idem, *Cîteva observaţii cu privire la clasificarea morfologică a verbelor româneşti*, în SCL XVI, 1965, nr. 2, p. 233—238.
22 C. C. Fries, *The Structure of English*, New York, 1952.
23 H. A. Gleason Jr., *An Introduction to Descriptive Linguistics*, New York, 1953.
24 S. Golopenţia, *Alternanţe vocalice în limba română actuală*, în FD IV, p. 43—61.
25 *Gramatica limbii române*, Academia Republicii Populare Române, Bucureşti, 1954.
26 *Gramatica limbii române*, Academia Republicii Populare Române, ed. a II-a, Bucureşti, 1963.
27 Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, Bucureşti, 1960.

28 Al. Graur, *Note asupra persoanei a II-a sg. a imperativului în românește*, în SCL XII, 1961, p. 151—161.
29 Al. Graur, Al. Rosetti, *Esquisse d'une phonologie du roumain*, în BL VI, 1938, p. 5—30.
30 V. Guțu Romalo, *Unele valori ale articolului în limba română actuală* în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, Buc., 1958, p. 365—369.
31 Idem, *Forme verbale compuse*, în SCL XIII, 1962, nr. 2, p. 191—197.
32 Idem, *Reflecții în legătură cu distincția „plerem-morfem" în concepția glosematică*, în SCL XIV, 1963, nr. 3, p. 333—339.
33 Idem, *Un procedeu distribuțional de delimitare a paradigmelor*, în SCL XV, 1964, nr. 1, p. 59—68.
34 Idem, *Descrierea structurală a verbului românesc*, în SCL XV, 1964, nr. 2, 4, 5 și XVI, 1965, nr. 1, 2, 3.
35 Idem, *Verbes irréguliers* în RRL, XI, 1966, nr. 3, p. 239—248.
36 Idem, *Substantive neregulate*, în LR, XVI 1967, nr. 1, p. 15—21.
37 Idem, *Distribuția* în *Elemente de lingvistică structurală*, București, 1967.
38 Idem, *Articolul și categoria determinării* în *Elemente de lingvistică structurală*, București 1967.
39 R. Hall, Jr. *Introductory linguistics*, Philadelphia-New York, 1964.
40 Z. S. Harris, *Structural Linguistics*, Chicago, 1960, IV-ed.
41 Idem, *Co-occurrence and Transformation in Linguistic Structure*, în „Language", 33, 1957, p. 283—340.
42 L. Hjelmslev, *Principes de grammaire générale*, Copenhavn, 1928.
43 Idem, *Note sur les oppositions supprimables*, în TCLP VIII, 1939, p. 51—57.
44 Idem, *Sur l'indépendance de l'épithète*, în TCLC XII, 1959, p. 201—202.
45 Idem, *Prolegomena to a Theory of Language*, Baltimore 1953.
46 Ch. Hockett, *Problems of Morphemic Analysis*, în „Language" 23, 1947, p. 321—343.
47 Idem, *A Course in Modern Linguistics*, New York, 1958.
48 J. Katz, P. Postal, *The Structure of a Semantic Theory*, în „Language", 39, 1963, p. 170—210.
49 Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, București, 1956.
50 A. V. Isacenko, *Грамматический строй русского языка в сопоставлении со словацким. Морфология*. II vol., Bratislava, 1960.
51 Idem, *The Morphology of the Slovak Verb*, în TLP, 1964, nr. 1, p. 183—202.
52 R. Jakobson, *Essais de linguistique générale*, Paris, 1963.
53 Al. Juilland, J. Macris, *The English Verb System*, 1962.
54 S. Karcevskij, *Système du verbe russe*, Prague, 1927.
55 M. Komarek, *Sur l'appréciation fonctionnelle des alternances morphonologiques*, în TLP, 1964, nr. 1, p. 145—162.
56 A. Lombard, *Le verbe roumain*, Lund, 1954.
57 Idem, *Morfologia verbului românesc*, în SCL VIII, 1957, nr. 1, p. 7—16.
58 M. Manoliu, *Propuneri pentru o nouă clasificare a flexiunii adjectivelor în limba română*, în LR X, 1961, nr. 2, p. 117—123.
59 Idem, *Morphèmes lexicaux et grammaticaux*, în *Cahiers* I, 1962, p. 89—102.
60 Idem, *Morfemul în lingvistica modernă*, în LR XII, 1963, nr. 1, p. 3—15.
61 S. Marcus, *Unele semnificații ale lingvisticii matematice*, LR IX 1960, nr. 3, p. 3—13.
62 Idem, *Limbă, informație, coduri*, în G. Mat. XI, 1960, nr. 7, p. 388—398.
63 Idem, *Un criteriu contextual de clasificare a cuvintelor (Cu aplicație la adjectivele limbii române)*, în SCL XIII, 1962, nr. 2.
64 Idem, *Limbă și cod*, în SCL XVII, 1966, nr. 1, p. 95—109.
65 Idem, *Lingvistică matematică*, București, 1966.

66 A. Martinet, *Économie des changements phonétiques, Traité de phonologie diachronique*, Berne, 1955.
67 Idem, *Éléments de linguistique générale*, Paris, 1960.
68 Gr. Moisil, *Probleme puse de traducerea automată. Conjugarea verbelor în limba română*, în SCL XI, 1960, nr. 1, p. 7—25.
69 Idem, *Problèmes posés par la traduction automatique. La déclinaison en roumain écrit*, în *Cahiers* II, 1962, p. 123—139.
70 E. Nida, *Morphology. The Descriptive Analysis of Words*, Ann Arbor, 1961, II-ed.
71 L. Onu, *Modificarea condiționată a locului accentului silabic dinamic în flexiunea substantivelor (O inovație în structura morfologică a limbii române)*, în SCL XI, 1960, nr. 1, p. 33—60.
72 I. Pătruț, *Despre structura și clasificarea verbelor românești*, în CL VI, 1961, nr. 2.
73 Em. Petrovici, *Echivalența morfologică a variantelor fonemelor vocalice românești*, în CL I, 1956, nr. 1—4, p. 11—29.
74 Idem, *Concepția algebrică a sistemului fonologic la glosematiști*, în St. UBB IV, 1959, ser. IV, fasc. 2, p. 7—11.
75 S. Pușcariu, *Le morphonème et l'économie de la langue*, în *Études de linguistique roumaine*, Cluj-București, 1937, p. 260 urm.
76 A. Rosetti-Alexandrescu, *Cu privire la problemele puse de traducerea automată. Conjugarea verbelor în limba română scrisă*, în SCL XIII, 1962, p. 403—405.
77 Al. Rosetti, *Sur la morphonologie*, în BL I, 1939, p. 1 urm.
78 I. I. Revzin, *Модели Языка*, Moscova, 1962.
79 F. de Saussure, *Cours de linguistique générale*, Paris 1931, ed. III.
80 T. Slama-Cazacu, *L'économie et la redondance dans la communication*, în *Cahiers* I, 1962, p. 17—25.
81 S. Stati, *Analiza unităților de conținut*, PLG, IV, 1962, p. 29—41.
82 Idem, *Caracterul sistematic al omonimiei morfologice*, în SCL XI, 1960, 1, p. 25—30.
83 Idem, *Redundanță*, în LR XI, 1962, nr. 3, p. 231—241.
84 Idem, *Contextele gramaticale în analiza structurală*, în LR XII, 1963, nr. 3, p. 232—241.
85 S. K. Șaumian, *Проблемы теоретической фонологии*, Moscova, 1962.
86 Idem, *Lingvistica structurală în stadiul actual al dezvoltării sale*, în SCL XIII, 1962, nr. 3, p. 313—323.
87 P. Schweiger, Elv. Hales, *Cu privire la clasificarea mecanică a adjectivelor*, în SCL XVIII, 1966, nr. 3, p. 315—320.
88 * * *, *Thèse*, în TCLP I, 1929, p. 7—29.
89 B. Trnka, *On some Problems of Neutralization* în *Omagiu Iordan*, 1958, p. 861—866.
90 N. S. Troubetskoï, *Sur la morphonologie*, în TCLP I, 1929, p. 85—88.
91 Idem, *Principes de phonologie*, Paris, 1957.
92 Em. Vasiliu, *Notă asupra neutralizării opozițiilor fonematice* în FD I, 1958, p. 73—77.
93 Idem, *Metode de analiză în lingvistica modernă*, în LR IX, 6, 1960, p. 20—29.
94 Idem, *Fonologia limbii române*, București, 1965.
95 J. Vendryes, *Le langage*, Paris, 1921.

SIGLE

BL = „Bulletin linguistique", București, 1933 și urm.
Cahiers = *Cahiers de linguistique théorique et appliquée*, Bucarest, 1962 și urm.
CL = „Cercetări de lingvistică", Cluj, 1956 și urm.

FD = *Fonetică şi dialectologie*, Bucureşti 1958 şi urm.
G. Mat. = „Gazeta matematică".
LR = „Limba română", Bucureşti, 1952 şi urm.
PLG = *Probleme de lingvistică generală*, Bucureşti, 1959 şi urm.
RRL = „Revue roumaine de linguistique", Bucarest, 1956 şi urm.
SCL = „Studii şi cercetări lingvistice", Bucureşti, 1950 şi urm.
St. UBB. = *Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Series Philologia*, Cluj, 1956 şi urm.
TCLC = *Travaux du Cercle linguistique de Copenhague*, Copenhague.
TCLP = *Travaux du Cercle linguistique de Prague*, Prague, 1929 şi urm.
TLP = *Travaux linguistiques de Prague*, Prague, 1964 şi urm.

MORPHOLOGIE STRUCTURALE DU ROUMAIN

RÉSUMÉ

1. Ayant en vue l'aspect littéraire de la langue actuelle, le présent ouvrage couvre la plus grande partie de la morphologie du roumain, en offrant une *description structurale* de la flexion du ***nom***, de l'***adjectif*** et du ***verbe***, les trois parties du discours dont les particularités flexionnaires les rendent susceptibles d'être groupées en classes paradigmatiques — déclinaisons et conjugaisons.

La description, strictement synchronique, a en vue un inventaire fini des noms, adjectifs et verbes des plus fréquents (cf. 1.2.1 — 1.2.2).

2. La complexité de la flexion du roumain a rendu nécessaire un commentaire de divers procédés de description structurale.

La grande variété des **affixes de flexion** a imposé l'élaboration d'une modalité de structurer dans une hiérarchie, les différents allomorphes réalisant le même morphème. On distingue les allomorphes morphologiques, phonétiques et lexicales, les deux dernières catégories étant subordonnées à la première ; *l'allomorphe morphologique* représente la réalisation d'un morphème caractérisant une classe de mots et dont l'occurrence ne peut être circonscrite ni en termes phoniques, ni lexicalement — cf. 1.4.2. — 1.4.4.

Ce sont les allomorphes morphologiques qui offrent le fondement des classifications morphologiques — déclinaisons et conjugaisons.

Ces classes flexionnaires sont subordonnées à des t y p e s m o r p h o l o g i q u e s — deux unités lexicales appartiennent au même *type* lorsque leur flexion est caractérisée par le même système de s y n c r é t i s m e s ; elles représentent la même *classe* flexionnaire (morphologique) si les syncrétismes spécifiques sont réalisés par les mêmes a l l o m o r p h e s m o r p h o l o g i q u e s (qui, du point de vue phonique, peuvent être différents).

La complexité de la variation du constituant **radical** des formes flexionnaires a imposé comme étant plus adéquate pour la description de cet aspect de la flexion roumaine la modalité des alternances

Pag.

5. **ÎNCHEIERE** 275

Anexele 1—5 (Substantiv) 283
Anexele 6—10 (Adjectiv) 320
Anexele 11—15 (Verb) 332

BIBLIOGRAFIE 353

RÉSUMÉ 357

Redactor responsabil: VERONICA GA NĂ
Tehnoredactor: I. DIACONESCU

Dat la cules 21. II 1967. Bun de tipar 13. 03. 1968. Apărut 1968. Tiraj 4040 ex. Hîrtie scris I A de 80 g/m². Format 16/61×86. Coli editoriale 20,81. Coli de tipar 22.75. Planse 1. A/3783. CZ. pentru bibliotecile mari şi mici 459.55.

Întreprinderea poligrafică Informaţia, Str. Brezoianu nr. 23—25, Bucureşti, Republica Socialistă România, comanda nr. 424.

RECTIFICĂRI

Cititorii sînt rugaţi ca la lectura cărţii să facă următoarele rectificări: la p. 57 r. 7 să citească *θ/-le* în loc de *θ/-de*; la p. 79 r. 22, 23, 24 să omită bara de opoziţie; la p. 88 r. 1 de jos să înlocuiască *car* cu *cont;* la p. 110 să completeze coloana 9 din tabelul 2 cu ex. *june*; la p. 137 r. 15 să omită asteriscul; la p. 156 r. 5 de jos să citească 3—2́—1# în loc de 3́—2́—1#; la p. 158 şi 247 să înlocuiască *anexa 10* cu *anexa 11*; la p. 160 r. 9 de jos să înlocuiască [-iá-] cu [-i̯á-]; la p. 162 r. 13 să citească [veg'-é-θ]; la p. 164, r. 14 de jos să înlocuiască [-usé-] cu [-usése-]; la p. 174 r. 7 de jos să citească **a vedea*; la p. 224 r. 12 de jos să citească *penultima*; la p. 229 să citească *í/í*, în loc de *í/í*; la p. 230 să înlocuiască -í şi -i cu —$^{-i}$; la p. 231 r. 4 de jos să adauge $^{-i}$; la p. 234 să introducă ă/e în tabelul 4; la p. 282 r. 1 să înlocuiască c_0 cu c_1.

Valeria Guţu Romalo, *Morfologie structurală a limbii române*

ANTICAR NR. 4
LEI 30.000